

UNIVERZITA KARLOVA
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Ústav dějin křesťanského umění

Církevní a obecné dějiny

Jaroslav Mrňa

Farní kroniky
jako pramen církevních a sociálních dějin
na příkladu pamětních knih farností
v děkanství velkomeziříčském

Disertační práce

Vedoucí práce: doc. PhDr. Tomáš Petráček, Ph.D., Th.D.

Praha 2017

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 24. května 2017

Jaroslav Mrňa

Bibliografická citace

Farní kroniky jako pramen církevních a sociálních dějin na příkladu pamětních knih farností v děkanství velkomeziříčském [rukopis]: disertační práce / Jaroslav Mrňa; vedoucí práce: Tomáš Petráček. – Praha, 2017. – 294 s. (+ 74 s. příloha)

Anotace

Farní kroniky v sobě ukrývají vedle jedinečného odkazu myšlenek a činnosti duchovních správců, správní agendy jim svěřeného úřadu také velmi cenné údaje z životního příběhu samotné farnosti. Disertační práce *Farní kroniky jako pramen církevních a sociálních dějin na příkladu pamětních knih farností v děkanství velkomeziříčském* se zabývá problematikou existence farních kronik a jejich využitím pro moderní historickou práci na poli církevních a sociálních dějin. Pro prezentaci výpovědní hodnoty pramene byly vybrány pamětní knihy farností velkomeziříčského děkanství. Po úvodní kritice pramenů a literatury následuje kapitola věnovaná pohledu na křesťanské vnímání dějinnosti, vývoj kronikářství v jednotlivých dějinných epochách a zhodnocení farní kroniky jako pamětní či úřední knihy, uměleckého díla. Na ni navazuje část, která se zaměřuje na rozdíly ve struktuře zaznamenaných údajů. K částečné analýze i komparaci byl vytvořen reprezentativní vzorek 915 exemplářů farních kronik z české i moravské církevní provincie, jejichž přehled přináší jedna z příloh. V rámci diferencí mezi pamětnicemi předkládá autor také problematiku norem, které byly vydávány v tuzemsku i zahraničí pro založení a vedení pamětních knih ve farnostech. Hlavní pozornost je v práci zaměřena na historický vývoj velkomeziříčského děkanství s primárním využitím záznamů z farních kronik inkorporovaných farností, jejichž přehled i zhodnocení získaných údajů přináší samostatná, poslední kapitola. Závěrečné shrnutí celé práce je doplněno o výsledky výzkumu v oblasti norem pro vedení farních kronik v sousedních zemích.

Klíčová slova

Kronika, farní kroniky, ego-dokumenty, farnost, děkanství, Velké Meziříčí, Velká Bíteš, Tasov, 19. století, 20. století

Abstract

Parish chronicles as a source of religious and social history using the example of commemorative books of parishes in the deanery of Velke Mezirici.

The parish chronicles in themselves conceal next to unique link of the thoughts and activities of parish administrators, the administrative office of the authority given to them, also conceal valuable data from the life story of the parish itself. The dissertation thesis *Parish chronicles as a source of religious and social history using the example of commemorative books of parishes in the deanery of Velke Mezirici* deals with the problems of the existence of parish chronicles and their use of the modern historical work in the field of religious and social history. For the presentation of the testifying value of the source, of commemorative books of parishes in the deanery of Velke Mezirici were selected. After introductory criticism of sources and literature is followed a chapter dedicated to the view of the Christian perception of the history, the development of chronicles in the individual historical periods and the evaluation of the parish chronicle as a commemorative or office book, an artwork. It is followed by a section focuses on the differences in the structure of recorded data. For the partial analysis and the comparison there was made a representative sample of 915 specimens of parish chronicles of Czech and Moravian ecclesiastical provinces whose inventory provides one of the annexes. Within the differences between chronicles the author of the work presents the perspective of standards which were published home and abroad for the establishment and the management of commemorative books in parishes. The main attention is focused on the historical development the deanery of Velke Mezirici with the primary use of data from the parish chronicles of the incorporated parishes, the overview and the evaluation of acquired data of which is given by the last chapter. The final summary of the whole work is complemented by the results of research in the field of standards for the management of commemorative books in neighboring countries.

Keywords

Chronicle, parish chronicles, ego-documents, parish, deanery, Velke Mezirici, Velka Bites, Tasov, 19th century, 20th century

Počet znaků (včetně mezer): 632 539

Poděkování

Velmi rád bych poděkoval všem, kteří mi jakýmkoliv způsobem pomáhali při vzniku této práce.

V první řadě patří upřímné a srdečné poděkování vedoucímu práce doc. PhDr. Tomáši Petráčkovi, Ph.D., Th.D., a to nejen za odborné vedení, cenné rady a připomínky, ale také za velkou podporu, trpělivost a laskavý přístup.

Dále bych rád srdečně poděkoval Římskokatolickému farnímu úřadu ve Velkém Meziříčí, jmenovitě panu děkanovi P. ThDr. Łukaszi Andrzeji Szendzielorzovi i P. Mgr. Pavlu Šenkyříkovi, a všem duchovním správcům dotčených farností, kteří mi vždy vyšli ochotně vstříc a podporovali mne v mé práci. Můj upřímný dík patří rovněž Mgr. Lence Martínkové, Ph.D., PhDr. Jaroslavě Kašparové, Ph.D. za velmi cenné konzultace, PhDr. Ivaně Trefné za jazykovou korekturu, dále pracovnícím i pracovníkům diecézních archivů v české i moravské církevní provincii i jiných archivních institucích za jejich milý a ochotný přístup při poskytování archivních materiálů.

V neposlední řadě chci velmi poděkovat svým představeným v kněžské formaci, spolubratrům bohoslovcům a rodině za trpělivost, modlitební i morální podporu a povzbuzení během badatelské činnosti i psaní této práce.

Obsah

Úvod.....	9
1. Farní kronika jako pramen církevních a sociálních dějin.....	19
1.1. Farní kronika a její místo v dějepisné tvorbě.....	19
1.1.1. Křesťanská dějinnost.....	19
1.1.2. Kronikářská díla v české i světové historiografii od prvopočátků do konce novověku.....	23
1.2. Farní kronika jako umělecké dílo, pamětní a úřední kniha.....	43
1.2.1. Farní kronika jako pamětní kniha.....	43
1.2.2. Farní kronika jako úřední kniha.....	48
1.2.3. Farní kronika jako umělecké dílo.....	51
1.3. Výpovědní hodnota farních kronik jako historických pramenů.....	56
1.3.1. Farní kronika jako pramen církevních dějin.....	56
1.3.2. Farní kronika jako pramen sociálních dějin.....	58
2. Struktura záznamů a normy pro vedení farních kronik.....	61
2.1. Struktura záznamů farních kronik.....	61
2.1.1. Farní kroniky s dobou vzniku od 2. poloviny 16. století do přelomu 19. a 20. století – Starší pamětní knihy	63
2.1.2. Protocollum domesticum.....	66
2.1.3. Farní kroniky s dobou vzniku od přelomu 19. a 20. století do současnosti – Mladší pamětní knihy.....	69
2.1.4. Výskyt zmíněných pamětních knih v českých i moravských diecézích.....	71
2.2. Normy pro vedení farních kronik.....	73
3. Historický vývoj velkomeziříčského děkanství.....	83
3.1. Od středověkých počátků do konce 14. století.....	84
3.2. Od husitství k luterství.....	87
3.3. Od luterství k rekatolizaci.....	91
3.4. Nástup rekatolizace a období baroka.....	94
3.5. Děkanství velkomeziříčské v devatenáctém století.....	108
3.6. Dvacáté století a současná situace.....	118
3.6.1. Doba předválečná a císařské manévry.....	118

3.6.2. První světová válka a první republika.....	124
3.6.3. Období nacistické okupace a druhé světové války.....	134
3.6.4. Třetí republika a období komunismu.....	144
3.6.5. Období let 1989–2017.....	157
4. Farní kroniky velkomeziříčského děkanství.....	163
4.1. Velké Meziříčí.....	164
4.2. Bory.....	177
4.3. Březí u Osové Bítýšky.....	184
4.4. Budišov u Třebíče.....	187
4.5. Heřmanov u Velké Bíteše.....	191
4.6. Křižanov.....	197
4.7. Křoví.....	201
4.8. Měřín.....	204
4.9. Netín.....	208
4.10. Osová Bítýška.....	212
4.11. Pavlov u Radostína nad Oslavou.....	219
4.12. Pyšel.....	222
4.13. Radostín nad Oslavou.....	225
4.14. Ruda.....	230
4.15. Tasov.....	234
4.16. Uhřínov.....	238
4.17. Velká Bíteš.....	240
4.18. Závěrečné shrnutí a zhodnocení získaných údajů z pamětních knih farností velkomeziříčského děkanství.....	248
Závěr.....	259
Seznam užitých zkratk.....	269
Seznam použitých pramenů a literatury.....	271
Seznam příloh.....	293
Přílohy.....	295

Úvod

„*Tabida consumit ferrum lapidemque vetustas. Nullaque res maius tempore robur habet. Scripta ferunt annos!*“¹

Autor rancířovské farní kroniky vystihl záměrně na počátku své práce její cíl pomocí citátu z pontských listů římského básníka Ovidia. Jeho výrok plně vyjadřuje sílu psaného slova a jeho místa v dějinách. Vedle kamenných a železných připomínek lidské představivosti i vládnoucího diskursu, které mají své kouzlo i tehdy, když se jedná jen o pouhé fragmenty připomínající jejich někdejší krásu, mají i literární díla, mnohdy zachovaná jen v heslech i útržcích a tvořící kulturní dědictví lidského ducha napříč staletími, svůj nezastupitelný význam. Oproti hmotným statkům však lidské slovo nestárne, ale zraje během své pouti jednotlivými etapami životních příběhů a společenských diskursů. Zachytit jej není mnohdy jednoduché a předat dál je úkol ještě složitější. Mnohým z těch, kteří se o to pokusili, dnes vděčíme za bezedný pokrm pro duši s odkazem na jejich touhy, přání i každodenní vzácnost okamžiku.

Cílem této disertační práce je poukázat na jeden z důležitých pramenů, který stojí na pomezí tzv. pragmatických písemností² a tzv. ego-dokumentů³. Pamětní knihy farností v sobě ukrývají záznamy úřední i dějepisné povahy a dovolují tak čtenáři nahlédnout do života jedné komunity se vším, co je vlastní společnosti i jednotlivci.

¹ Volně přeloženo: „Zhoubný zub času hlodá železo i tvrdý kámen. Nic nemá větší sílu než čas. Napsané slovo však nikdy roky nepřemůžou!“; DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Rancířov, *Pamětní kniha*, inv. č. 1, fol. 3v.

² „Pragmatická písemnost“ vzniká z potřeby instituce a na veřejnou objednávku; srov. Marie BLÁHOVÁ, *Pragmatická písemná kultura*, in: Zdeněk Hojda – Hana Pátková (edd.), *Pragmatické písemnosti v kontextu právním a správním*, Opera Facultatis philosophicae Universitatis Carolinae Pragensis, vol. VI, Praha 2008, s. 15–26; J. W. ADAMSON, *The Extent of Literacy in England in the Fifteenth and Sixteenth Centuries*, *The Library*, 4th series 10, 1930, s. 162–193; Charles M. RADDING (ed.), *Armand Petrucci – Writers and Readers in Medieval Italy. Studies in the History of Written Culture*, New Haven – London 1995.

³ „Ego-dokumenty,“ také „Selbstzeugnisse“ jsou historické prameny, v nichž vystupuje do popředí samotné „ego“ autora. Pro svoji povahu nebyly většinou určeny ke zveřejnění. Jedná se o paměti, autobiografie, kroniky, deníky, korespondenci, památníky, testamenty apod.; srov. Winfried SCHULZE (ed.), *Ego-Dokumente. Annäherung an den Menschen in der Geschichte*, Berlin 1996.

Prezentují jednak pohled kronikáře na události kolem sebe, duchovního správce se všemi starostmi i povinnostmi církevní správy a mentalitu i rituály malé či větší komunity v každodennosti jejího života, jednak částečně také administrativní činnost farnosti, ohraničenou normami a kontrolovanou při vizitacích. Pro svoji univerzální funkci, cennou výpovědní hodnotu a mnohdy okrajové či pouze pomocné postavení v zájmu badatelů jsem si téma farních kronik vybral ke zpracování již ve své bakalářské práci, která měla odpovědět na otázky vedení domácího protokolu ve velkomeziříčské farnosti.⁴ Vzhledem k omezenému prostoru v bakalářské práci a krátkému časovému úseku pro badatelskou činnost jsem v sobě živil myšlenku zpracování tématu vedení a samotné výpovědní hodnoty pamětních knih farností v celém velkomeziříčském děkanství, české i moravské církevní provincii a nejbližším okolí naší vlasti. Výsledkem této badatelské touhy je předkládaná práce nesoucí název *Farní kroniky jako pramen církevních a sociálních dějin na příkladu pamětních knih farností v děkanství velkomeziříčském*. Její originální přínos tkví ve skutečnosti, že se jedná o první souborné dílo, jež pojímá problematiku existence farních kronik v české i moravské církevní provincii s přesahem do církevní správy v sousedních zemích. Pro prezentaci výpovědní hodnoty pramene jsou primárně využity pamětní knihy farností v děkanství velkomeziříčském. Úmyslem autora není podat zcela vyčerpávající informace k danému tématu, ale spíše nabídnout možnosti a otevřít otázky k dalšímu studiu v perspektivě různých společenských věd: archivnictví, církevních dějin, historiografie, sociálních věd apod.

Již název práce napovídá její možné členění na dva celky – farní kronika jako pramen a pamětní knihy velkomeziříčského děkanství. Vzhledem k rozsahu práce je však rozdělena do čtyř kapitol, které jsou pro lepší přehlednost členěny do několika podkapitol. Ty pak doplňuje poznámkový aparát a v závěru umístěný seznam užitých pramenů a literatury.

První kapitola, vedle stručného pojednání o křesťanském vnímání dějinnosti, přináší pohled na farní kroniky jako narativního pramene zasazeného do širšího dějinného vývoje české a částečně světové historiografie. Velmi rozsáhlé téma je zúženo pouze na narativní prameny shodné nebo podobné svými vlastnostmi kronikám. Důvodem je možné pojetí kroniky jako literární památky, ke které lze

⁴ Jaroslav MRŇA, *Protocollum domesticum farnosti velkomeziříčské (1816-1938)*, České Budějovice 2009 (= Bakalářská práce na Filozofické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích).

přístupovat mezioborově, tedy pohledem literárněvědným, historiografickým i sociologickým.⁵ Z podstaty textů vyplývá záměr autorů, kteří v rámci daných pravidel zachovávali úroveň faktografickou a stylistickou. Lze vnímat farní kroniku, vedle její funkce uchovávat události pro paměť, také jako úřední knihu či umělecké dílo? Tuto otázku se pokusí zodpovědět druhá část první kapitoly. Ke zpracování stručného přehledu vývoje kronikářství na pozadí české i světové historiografie mi nejlépe posloužila práce Františka Kutnara a Jaroslava Marka *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví: od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*,⁶ jejíž nejnovější vydání pochází z roku 2009. Vedle citované literatury u jednotlivých kronik se jejich problematikou ve větším rozsahu zabývají další čeští i světoví autoři.⁷ Jednou z klíčových prací je kniha Václava Pubala *Kroniky a kronikáři*.⁸ Publikace byla vydána k 30. výročí osvobození ČSSR Sovětskou armádou. V letech 1973–1975 byla vyhlášena soutěž kronikářů v rámci této oslavy, jež končila celkovým zhodnocením a výstavou vítězných kronik v Pantheonu Národního muzea v Praze. Kniha Václava Pubala je i přes svůj vznik v myšlenkách vládnoucí ideologie zdařilým dílem na poli historiografie kronikářského řemesla v různých institucích státní a církevní správy.

Pamětním knihám ve farnostech se věnuje studie Jany Opeltové a Věry Slavíkové *Poklady farních archivů - 2. Pamětní knihy farností*,⁹ ale také bakalářské¹⁰

⁵ Srov. Jan HORSKÝ, *Dějepisectví mezi vědou a vyprávěním*, Praha 2009.

⁶ František KUTNAR – Jaroslav MAREK, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví: od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*, Praha 1997.

⁷ Srov. především: Jana NECHUTOVÁ, *Latinská literatura českého středověku do roku 1400*, Praha 2000; Graeme DUNPHY, *Encyklopedia of the Medieval Chronicle*, Leiden 2010; Richard W. BURGESS – Michael KULIKOWSKI, *Mosaics of Time. The Latin Chronicle Traditions from the First Century BC to the Sixth Century AD. Volume I. A Historical Introduction to the Chronicle Genre from its Origins to the High Middle Ages*, Turnhout 2013; Peter JOHANEK, *Weltchronistik und regionale Geschichtsschreibung im Spätmittelalter*, in: Hans Patze, *Geschichtsschreibung und Geschichtsbewusstsein im Spätmittelalter*, Vorträge und Forschungen 31, Sigmaringen 1987, s. 287–330; Jan DŁUGOSZ, *Roczniki czyli kroniky sławnego królestwa polskiego*, Warszawa 2004.

⁸ Václav PUBAL, *Kroniky a kronikáři*, Praha 1976.

⁹ Jana OPPELTOVÁ – Věra SLAVÍKOVÁ, *Poklady farních archivů - 2. Pamětní knihy farností*, Informace královéhradecké diecéze 2, 2008.

¹⁰ Miluše WAGNEROVÁ, *Farní kronika Olešnice (1787–1887)*, České Budějovice 2008; Jana HLAVOVÁ, *Nejstarší pamětní kniha farnosti Vlachovo Březí (1746–1806)*, České Budějovice 2010;

a diplomové¹¹ práce vznikající na Ústavu archivnictví a pomocných věd historických na Filozofické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích a nověji též absolventské práce na Masarykově univerzitě v Brně.¹² Pro pochopení jejich rozličných úloh mi posloužily samotné farní pamětnice. Ke studiu jejich umělecké hodnoty pomocí částečného kodikologického rozboru vnějších a vnitřních znaků jednotlivých exemplářů farních kronik mi bylo k ruce zatím nepřekonané dílo na poli knihovědy, které představuje knihu ze všech úhlů pohledu a jež vytvořil knihovědec Petr Voit. Jeho *Encyklopedie knihy* přináší závěry domácího a zahraničního badatelského výzkumu v této oblasti. Dílo obsahuje 2 420 abecedně seřazených biografických, geografických a věcných hesel, která jsou doplněna seznamem odborné literatury a obrazovým doprovodem. Nalezneme zde informace o papíru, písmu, grafických technikách, knihtisku, tiskařích, nakladatelích a knihkupcích u nás i ve světě, ilustrátorech, kartografech, textových a výtvarných prvcích, literární typologii, knižní vazbě a obchodu.¹³

Rekonstrukce pojetí kroniky jako pamětní knihy by se neobešla bez vlastních poznámek jednotlivých autorů, kteří mnohdy s nadějí začínali psát své hodnotné dílo. V mnohých případech jsou farní kroniky a s nimi související stylistické, kulturní, výtvarné dědictví i někdejší společenský diskurs v podstatě jedinou informací o způsobu

Libor STANĚK, *Pamětní knihy farního úřadu Malenice (1734–1945)*, České Budějovice 2010; Eliška HOMOLKOVÁ, *Pamětní knihy fary Němčice 1759–1939*, České Budějovice 2011.

¹¹ Libor STANĚK, *Pamětní knihy farností Volyňského vikariátu 17. – 19. stol. ve vzájemné komparaci*, České Budějovice 2012.

¹² Marie KRUPIČKOVÁ, *Šimbořice ve světle místních kronik*, Brno 2015 (= Diplomová práce na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity v Brně); Vendula ODEHNALOVÁ, *Rekonstrukce farní kroniky Římskokatolické farnosti Lažánky u Brna – 19. a 20. století*, Brno 2015 (= Diplomová práce na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity v Brně); Tereza PETRÁŠOVÁ, *Obraz farnosti Určice ve farní kronice*, Brno 2015 (= Bakalářská práce na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity v Brně); Alžběta ŘEHÁKOVÁ, *Pamětní kniha fryštácké farnosti 1617–1893*, Brno 2015 (= Diplomová práce na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně); Tereza MAŠKOVÁ, *Pamětní kniha farnosti královského města Kyjova 1913–1985*, Brno 2017 (= Diplomová práce na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně).

¹³ Petr VOIT, *Encyklopedie knihy. Starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století. Papír, písmo a písmolijectví, knihtisk a jiné grafické techniky, tiskaři, nakladatelé, knihkupci, ilustrátoři a kartografové, literární typologie, textové a výtvarné prvky knihy, knižní vazba, knižní obchod*, 1. vyd., Praha 2006.

života a svébytným i nenahraditelným historickým pramenem dané lokality. Nechybí zde ani zmínka o současném stavu vedení pamětních knih ve farnostech. Pro definici některých důležitých pojmů z oblasti diplomatiky mi nejlépe posloužilo *Vademecum pomocných věd historických* od autorů Ivana Hlaváčka, Jaroslava Kašpara a Rostislava Nového, jehož páté vydání vyšlo v roce 2007.¹⁴ Závěrečná část první kapitoly se věnuje jejímu souhrnu a otázce po výpovědní hodnotě farních kronik jako historických pramenů. Je zde řešena problematika využití pramene pro studium církevních i sociálních dějin s aplikací moderních metod historikovy práce.

Předmětem zájmu druhé kapitoly je existence diferencí ve struktuře záznamů pamětních knih ve farnostech a normy pro jejich vedení, které mnohdy onu podobu uspořádání informací upravovaly. Vzhledem k předpokládané kvantitě výskytu farních kronik na jednotlivých místech farní správy v české a moravské církevní provincii byl k částečné analýze vytvořen reprezentativní vzorek 915 exemplářů, v němž jsou zastoupeny pamětní knihy z různých diecézí a který slouží k analýze zkoumaných jevů a jejich komparaci.¹⁵ Některé z nich autor využívá rovněž k prezentaci jejich výpovědní hodnoty v souvislosti s tematikou první a druhé kapitoly práce. Velmi bohatým zdrojem informací pro vytvoření reprezentativního vzorku mi byla publikace sepsaná kolektivem autorů kolem Marie Tošnerové a vydaná Komisí pro soupis a studium rukopisů při Archivu Akademie věd České republiky. Jedná se o čtvrtý díl *Průvodce po rukopisných fondech v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, jenž nese název *Rukopisné fondy centrálních a církevních knihoven v České republice* a přináší mimo jiné rozsáhlý, ale neúplný soupis (vzhledem k hodnotícím kritériím) pamětních knih ve farnostech.¹⁶ Vedle této cenné práce posloužil ke sběru informací badatelský průzkum v archivních fondech jednotlivých diecézí a některých farních úřadů. Pro snadnější prezentaci diferencí ve struktuře záznamů jsou pamětní knihy rozděleny podle období počátku jejich vedení. Mezníkem je přelom 19. a 20. století, kdy nejvíce docházelo ke změnám v podobě zápisu informací do pamětnic. Přehled všech zkoumaných exemplářů společně s jejich grafickou analýzou (lingvistické hledisko, chronologické umístění

¹⁴ Ivan HLAVÁČEK – Jaroslav KAŠPAR – Rostislav NOVÝ, *Vademecum pomocných věd historických*, Jinočany 2004.

¹⁵ Viz příloha č. 16.

¹⁶ Marie TOŠNEROVÁ a kol., *Průvodce po rukopisných fondech v České republice. Díl IV., Rukopisné fondy centrálních a církevních knihoven v České republice*, Praha 2004.

počátků vedení apod.) lze nalézt v příloze. Druhá část této kapitoly se snaží objasnit otázku výskytu zákonné úpravy vedení farní kroniky v české i moravské církevní provincii.

Pro heuristiku možných norem posloužily nejlépe archivní fondy jednotlivých diecézí, které jsem navštívil osobně nebo oslovil s dotazem po existenci zákonných úprav, často vzešlých z biskupských konsistoří. Závěry jsou pak prezentovány pomocí genealogie výskytu farních kronik na pozadí církevní správy v českých zemích. Komparací různých typů nařízení, úprav a instrukcí pak odpovídám na otázku možné podobnosti těchto zákonných opatření v dotčených diecézích na území české a moravské církevní provincie.

Třetí a čtvrtá kapitola tvoří jádro celé disertační práce. První z této dvojice přináší dějinný příběh děkanství velkomeziříčského od počátků do současných dnů a může sloužit nejen jako úvod k následující kapitole, ale také k demonstraci využitelnosti údajů farních kronik pro rekonstrukci minulosti různých církevních i světských institucí. Historie děkanství je vyprávěna v kontextu s dějinami sídelního města, největší farnosti a zároveň sídla děkanátu, jež jsou úzce spjaty s vývojem vrchnostenské správy velkomeziříčského dominia, jehož územní prostor přesahoval hranice farností. Nahlédneme zde do středověkých počátků osídlení v prostoru dnešního města i okolních farností a přiblížíme si první kroky jejich duchovní správy. Připomeneme si bouřlivé období od husitství k luterství, jejichž neustálý boj se zdejší katolickou církví ukončil až nástup rekatolizace a barokní zbožnosti. Své historické putování zakončíme zmínkou o nelehkém osudu farností za obou světových válek, komunistického režimu až po dobu vytvoření demokratického státu.

Pro rekonstrukci tohoto dějinného příběhu bylo použito dostupných pramenů, dosavadních zpracování a literatury. Při heuristice, následné kritice a interpretaci byly primárně využity dochované farní kroniky jednotlivých beneficí, dále dostupné prameny ve správě velkomeziříčské pobočky Státního okresního archivu ve Žďáře nad Sázavou. Před vznikem biskupství v Brně patřilo velkomeziříčské děkanství pod správu olomouckého biskupství, jehož fond je uložen v olomoucké pobočce Zemského archivu v Opavě. Od roku 1777 převzalo správu nad velkomeziříčským děkanstvím nově vytvořené brněnské biskupství.¹⁷ V prvních měsících roku 2009 byl v prostoru kláštera

¹⁷ Viz příloha č. 11.

sester těšitelék v Rajhradě vytvořen Diecézní archiv Biskupství brněnského, jenž spravuje fond Biskupské konsistoře z let (1555) 1777–1950. Tento velmi cenný fond v sobě ukrývá mimo jiné některé kroniky děkanátů brněnské diecéze, převzaté z okresních archivů.

Z vydaných pramenů mi nejvíce posloužil moravský diplomatář *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae* ve vydáních z let 1854, 1858, 1890 a 1897.¹⁸ Regesty některých důležitých listin a privilegií, které městu daroval panovník či jeho vrchnost, přináší práce Petra Chlumeckého *Die Regesten oder die chronologischen Verzeichnisse der Urkunden in den Archiven zu Iglau, Trebitsch, Triesch, Gross-Bitesch, Gross-Meseritsch und Pirnitz*.¹⁹ Ojedinělým pramenem, jenž vypovídá o historii města a farnosti, je bezesporu kronika Františka Ignáce Konteka, jež poskytuje pohled do života v sídelním městě děkanství v barokní době. Její velmi zdařilou edici přinesl v knize *Velká Mezeříč Františka Ignáce Konteka 1401–1723. Městská kronika barokní Moravy* zdejší historik a archivář Mgr. Martin Štindl, Ph.D.²⁰

Z nevelké nabídky regionální literatury mi byla nejčastěji oporou kniha P. Augustina Kratochvíla *Velkomeziříčský okres*, která vyšla jako jedna z částí *Vlastivědy moravské* v roce 1907.²¹ V této edici byly publikovány také práce Ladislava Zavadila a Jana Tiraye *Bítešský okres* a Františka Dvorského *Třebický okres*.²² Dílo budišovského faráře P. Augustina Kratochvíla bylo do nedávné doby nejrozsáhlejší publikací vztahující se k historii města a celého tehdejšího okresu. Tou nedávnou dobou je myšlen rok 2008, tedy 101 let od vydání Kratochvílovy práce, kdy vyšla k příležitosti 600. výročí udělení plných městských práv kniha *Velké Meziříčí v zrcadle dějin*

¹⁸ Josef CHYTIL (ed.), *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae* VI., Brünn 1854; VII., Brünn 1858; Vincenc BRANDL (ed.), *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae* XII., Brünn 1890; XIII., Brünn 1897.

¹⁹ Petr CHLUMECKÝ, *Die Regesten oder die chronologischen Verzeichnisse der Urkunden in den Archiven zu Iglau, Trebitsch, Triesch, Gross-Bitesch, Gross-Meseritsch und Pirnitz*, in: *Die Regesten im Markgrafthume Mähren*, Brünn 1856.

²⁰ Martin ŠTINDL (ed.), *Velká Mezeříč Františka Ignáce Konteka 1401–1723. Městská kronika barokní Moravy*, Tišnov 2004.

²¹ Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, *Vlastivěda moravská*. II. Místopis, Brno 1907.

²² Ladislav ZAVADIL – Jan TIRAY, *Bítešský okres*, *Vlastivěda moravská*. II. Místopis, Brno 1900; František DVORSKÝ, *Třebický okres*, *Vlastivěda moravská*. II. Místopis, Brno 1906.

od kolektivu autorů pod vedením Zdeňka Fišera.²³ Tato práce je výsledkem moderního výzkumu týmu historiků a přináší podrobný přehled historie města mezi dvěma řekami. Mimo něj se zde nachází pro badatele důležitý výčet vlastivědné a historické literatury o Velkém Meziříčí.²⁴

Regionálním dějinám se v oblasti kraje Vysočina věnuje vlastivědný sborník Západní Morava, který je každoročně vydáván Muzejní a vlastivědnou společností v Brně pro Státní okresní archivy Třebíč a Žďár nad Sázavou. Nalezneme v něm příspěvky od pracovníků archivů, ale také od odborné i laické veřejnosti. Nejnovější badatelské poznatky na poli dějin a kultury Moravy již od roku 1869 přináší Časopis Matice moravské, který je též recenzovaným periodikem a vydává jej dvakrát ročně Matica moravská se sídlem v Brně. Informací ze starších i novějších čísel časopisu bylo také využito při rekonstrukci dějin velkomeziříčského děkanství.

K rekonstrukci dějin rozsáhlých konfesijních bojů ve městě i okolí mi byla nápomocna práce Josefa Závodského *Reformace a protireformace ve Velkém Meziříčí. Nábožensko-kulturní obraz moravského města*, jež byla vydána v první polovině 20. století nákladem zdejšího Krajského musea a přináší tehdejší pohled na tuto problematiku.²⁵ Pro rekonstrukci dějin jednotlivých farností mi vedle jmenovaných farních kronik posloužily kvalitní práce regionálních historiků.²⁶ Mým největším pomocníkem pro seznámení se s životem v moravských farnostech v dávných dobách byla kniha Rudolfa Zuberu *Osudy moravské církve v 18. století*, která vyšla ve dvou dílech. První díl této ojedinělé publikace přináší pohled na vývoj a strukturu olomouckého biskupství a jeho vnitřní organizaci.²⁷ Druhý díl obsahuje podrobný popis života kněží od přípravy na povolání až po péči o svěřené duše v jednotlivých farnostech. Zabývá se též zbožností v 18. století, cenzurou, konfesionalizací

²³ Zdeněk FIŠER (red.), *Velké Meziříčí v zrcadle dějin*, Brno 2008.

²⁴ Zdeněk FIŠER (red.), *Velké Meziříčí*, s. 425–429.

²⁵ Josef ZÁVODSKÝ, *Reformace a protireformace ve Velkém Meziříčí. Nábožensko-kulturní obraz moravského města*, Velké Meziříčí 1937.

²⁶ Marie BLÁHOVÁ – Karel KŘEČEK, *Netín s osadou Zásoka. Vlastivědná kronika*, Tišnov 2007; Oldřich HNÍZDIL, *Měřín 1298–1998. 700 let*, Velké Meziříčí 1998; Jaromír KOTÍK, *Letopisy obce Křoví*, Křoví 2000; Vladimír MAKOVSKÝ, *Velké Meziříčí. Historické a jiné zajímavosti*, Velké Meziříčí 2007; Eva NAGYOVÁ a kol., *Křižanov II.*, Velké Meziříčí 2006; Jan TIRAY, *Dějiny města Velké Byteše*, Velké Meziříčí 1888.

²⁷ Rudolf ZUBER, *Osudy moravské církve v 18. století I*, Praha 1987.

a nekatolíky na Moravě.²⁸ Historickému vývoji církevní správy na našem území se komplexně věnuje práce Zdeňky Hledíkové, Jana Janáka a Jana Dobeše *Dějiny správy v českých zemích od počátku státu po současnost*, která mi posloužila k základní orientaci v této problematice.²⁹

Poslední, čtvrtá kapitola *Farní kroniky velkomeziříčského děkanství* je zaměřena na analýzu jednotlivých kronik především z pohledu pomocných věd historických a zhodnocení získaných údajů. Farní kroniky všech sedmnácti inkorporovaných farností velkomeziříčského děkanství jsou zde podrobeny částečnému kodikologickému rozboru vnějších a vnitřních znaků. Předlohou pro analýzu jednotlivých pamětních knih je zde farní kronika velkomeziříčské farnosti *Protocollum domesticum parochiae Magno Meseritschensis*, která je nejlépe dochovaným exemplářem užívaného formuláře na území děkanátu pro takto nazývané kroniky v brněnské diecézi.³⁰ S tímto formulářem jsou pak částečně srovnávány podobně vedené exempláře jiných pamětních knih sledovaných farností. Jejich drobné nuance pak odpovídají na otázku po rigorositě vedení kroniky typu *protocollum domesticum*. Závěrečná podkapitola této části práce přináší shrnutí a zhodnocení údajů získaných z farních kronik velkomeziříčského děkanství. V jednotlivých částech komparovaných farních kronik pak čtenář nalezne mimo jiné informace o záznamech, které mohou být hodnotné a zajímavé pro badatelskou činnost v různých oblastech vědecké práce. Vedle prezentace využití formuláře *protocollum domesticum* ve farních kronikách velkomeziříčského děkanství zde čtenář nalezne i přehled diferencí mezi pamětnicemi z mladšího období, které využívají již jen chronologického řazení záznamů. Podkapitolu uzavírá komparace údajů získaných při částečném kodikologickém rozboru vnějších i vnitřních znaků a grafy zobrazující jazykové složení a počátek vedení kronik velkomeziříčského děkanátu. Zdroje užitě při heuristice a zásady popisu jednotlivých farních kronik jsou zmíněny v úvodu k této poslední kapitole.

²⁸ Rudolf ZUBER, *Osudy moravské církve v 18. století II*, Olomouc 2003.

²⁹ Jan DOBEŠ – Zdeňka HLEDÍKOVÁ – Jan JANÁK, *Dějiny správy v českých zemích od počátku státu po současnost*, Praha 2005.

³⁰ DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí, *Protocollum domesticum parochiae Magno Meseritschensis*, inv. č. 248; srov. Jaroslav MRŇA, *Protocollum*.

Po závěrečném shrnutí celé práce s výsledky průzkumu v oblasti norem pro vedení farních kronik v sousedních zemích následuje seznam užitých zkratk, seznam pramenů a literatury a přílohy, které mají doplnit či pomocí ilustrace přiblížit samotnou problematiku řešenou v textu. Součástí příloh je také rozsáhlý soupis farních kronik z české a moravské církevní provincie, které byly vybrány jako reprezentativní vzorek pro analýzu pouze jazykového složení a chronologického počátku jejich vedení. Vedle spádové diecéze, názvu farnosti a analyzované farní kroniky zde čtenář nalezne informaci o počátku a konci jejího vedení, jazyk dokumentu a v poznámce také odkaz na zdroj, z něhož byly čerpány informace či odkaz, kde se příslušná pamětní kniha v současné době nachází.

1. Farní kronika jako pramen církevních a sociálních dějin

Vývoj kronikářství je v této kapitole zasazen do širšího kontextu vnímání dějinnosti, které odráží české i světové dějepiscectví, v němž právě kroniky jsou jedním z důležitých pramenů uchovávajících životní příběhy jednotlivých dějinných epoch. Samotní pisatelé farních kronik pocházeli většinou ze vzdělaných vrstev společnosti a s velkými pracemi svých možných vzorů se jistě seznamovali. Pro pochopení důležité úlohy kronik, farních pamětních knih je nutné přiblížit si křesťanské vnímání dějinnosti a genealogii historického myšlení na poli heuristiky, hermeneutiky a interpretace událostí dob dávno minulých. Vedle samotného pohledu na křesťanské vnímání dějinnosti si ve stručném přehledu přiblížíme vývoj kronikářství v jednotlivých dějinných epizodách české i částečně světové historiografie. Tento přehled se může zdát jako nadbytečný, ale pro pochopení širšího kontextu vývoje potřeby uchování záznamů událostí a pozdější kronikářské tvorby ve farnostech je nezbytný. V druhé podkapitole si přiblížíme funkci farní kroniky jako pamětní knihy, úředního dokumentu i uměleckého díla.

1.1. Farní kronika a její místo v dějepisné tvorbě

1.1.1. Křesťanská dějinnost

Evangelista Lukáš píše: *„I když se již mnozí pokusili sepsat vypravování o událostech, které se mezi námi naplnily, jak nám je předali ti, kteří byli od počátku očitými svědky a služebníky slova, rozhodl jsem se také já, když jsem vše znovu důkladně prošel, že ti to v pravém sledu vypíšei...“* (Lk 1,1-3). Tato část Lukášova evangelia, kde se pisatel obrací na vznešeného Theofila, nám ukazuje záměr evangelisty sepsat všechny důležité události, které se udály v době působení Ježíše z Nazareta a staly se tak základem pro budoucí křesťanství a dějiny spásy. Autor Lukášova evangelia v těchto prvních verších své „radostné zvěsti“ popisuje – řečeno s trochou nadsázky – postup své budoucí práce, dnes bychom řekli metodologické vymezení své

činnosti. Je tedy jakýmsi prvním židokřesťanským historiografem v dnešním slova smyslu. Možná právě evangelisté, jimž bylo vzorem antické dějepiscectví, byli svojí činností příkladem pro letopisce (pozdější kronikáře) z řad duchovních, aby také oni různými způsoby podávali svědectví o dobách dávno minulých. Časem se z nich stával určitý symbol vzdělanosti a jejich práce byla využívána v klášterních komunitách a na panovnických dvorech. Autoři kronik z řad duchovní inteligence se tak stávají „pány měření času“, neboť samotné rozdělení dne na jednotlivé části, tzv. kanonické hodinky, udávalo rytmus jejich nepřetržité modlitbě.³¹

Mnohé úvodní pasáže farních kronik bývají uvozeny biblickými citáty, odkazy na působení Ježíše z Nazareta, popř. jinými teologickými texty, jež mají za úkol otevřít čtenáři pomyslné dveře do mentality křesťanské dějinnosti a nabídnout mu příběh jedné sociální skupiny. Pro snazší orientaci v teologicky zabarvených záznamech událostí, které nám v kronikách zanechali samotní duchovní správci, si krátce přiblížíme problematiku křesťanského vnímání dějinnosti.

Za objevitele pojmu „dějinnost“ je považován Georg Wilhelm Friedrich Hegel, jenž tvrdil, že svět není neměnný ani stále uspořádaný, ale spíše představuje jedno nesmírné dějství, ve kterém hledá duch cestu sám k sobě. Vše kolem nás je jen proces, změna, popř. zápas. Tuto myšlenku přebírají v 19. století filozofové i jiní představitelé různých vědních oborů (antropologie, kosmologie apod.). O samotném bytí člověka v dějinách se Hegel vyjadřuje jako o výtvoru svých vlastních dějin. Podle něj není člověk bytost přírodní, ale nepřírozená, která své přírodní bytí překračuje.³² Toto nebiologické plynutí člověka se všemi proměnami na poli osobního života, střídání životních rolí jej nutí reflektovat jeho vlastní dějinnost. Vyprávění příběhů, lidová slovesnost, záznamy důležitých osobních i společenských událostí pro budoucí generace jsou onou touhou po vymanění se z biologického světa.³³

Podle Jana Patočky přistupuje filozof k dějinám jen jako k fenoménu, který se dává poznat, ale zůstává také ve skrytosti. Člověk je podle něj bytost nehotová,

³¹ Srov. Jacques LE GOFF, *Kultura středověké Evropy*, Praha 1991, s. 188; Ivan HLAVÁČEK, *Úvod do latinské kodikologie*, Praha 1978, s. 32–33.

³² Srov. Milan SOBOTKA, *Hegelova fenomenologie*, in: Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Fenomenologie ducha*, Praha 1960, s. 13.

³³ Srov. Tomáš PETRÁČEK, *Člověk, hodnoty a dynamika středověké společnosti. Antropologické koncepty středověku v transkulturní perspektivě*, Ostrava 2014, s. 37.

tedy přesně neurčená a ničím nedeterminována, která si své bytí teprve sama rozvrhuje. S předloženou podobou světa vstupuje do rozporu a tímto aktem vznikají samotné dějiny světa. Tímto přístupem k dějinnosti prakticky přejímá Hegelovu teorii.³⁴

Podle Waltera Kaspera jsou dějiny a dějinnost pro teologa, duchovního, křesťana naprosto základní kategorií křesťanské víry: „*Křesťanská víra je dějinná svým obsahem, svým úkonem, svým zprostředkováním a svým celkovým horizontem. Kategorie dějin byla dokonce objevena teprve v rámci biblické víry. Dějinné myšlení novověku nevzniklo bez vlivu biblické dějinné víry, představuje jakoby její sekularizovaný účinek. Moderní dějinné myšlení proto nemusí být pro víru a teologii bezpodmínečně zpochybněním, může být také novou možností, kterou je třeba hodnotit pozitivně, možností lépe a věcněji pochopit a formulovat nejvlastnější zvěst víry.*“³⁵ V tomto smyslu je bytostnou potřebou každého věřícího křesťana předávat příběh svůj i církevního společenství a podílet se tak na uchování tradice, která je vedle Písma svatého a magisteria (u římskokatolíků) vnímána jako základní pilíř křesťanské víry.

Každý pokřtěný je součástí tzv. dějin spásy (historia salutis), tedy „časové“ linie Božího zásahu do lidských dějin, která má svůj počátek ve stvoření a konec v parusii (druhém příchodu Ježíše z Nazareta na svět), neboť sám Ježíš, jeho vtělení, je podle křesťanské teologie „*nejdokonalejším myslitelným Božím dílem...představuje ústřední událost celých dějin spásy*“.³⁶ Mít podíl na onom neustálém stvořitelském díle Božím, vykupitelském díle Ježíše z Nazareta bylo touhou každého duchovního, který po vzoru velkých postav křesťanského života chtěl být nositelem tradice díla spásy také tím, že zaznamená některé události ze života místní církve a uchová tak nesmazatelnou stopu činnosti své i svěřených duší na pomyslné linii dějin spásy. Ignorovat dějinnost by znamenalo ignorovat samotné tajemství vtělení i lidské stopy v církvi. Přijetím dějinnosti přijímáme příležitost uchopit minulost jako něco, co nás obohacuje,

³⁴ Srov. Jan PATOČKA, *Kacířské eseje o filosofii dějin*, Praha 2007, s. 13–14.

³⁵ <http://www.pastorace.cz/Tematicke-texty/Kairos-pro-cirkev-Walter-Kasper.html>, vyhledáno 8. 3. 2016.

³⁶ Ctírad Václav POSPÍŠIL, *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*, Kostelní Vydří 2010, s. 204; srov. také TÝŽ, *Ježíš Kristus – Pravda dějin*, Kostelní Vydří 2009.

napomáhá nám k růstu, rozvoji, naplnění Božích darů, kterými realizujeme lidství svoje i celé společnosti.³⁷

V průběhu staletí vznikala řada životopisných a dějepisných děl, jež nám nabízejí pohled na život našich předků. Toto bohatství je pak předáváno z generace na generaci s důvěrou v uchování a další obohacení o myšlenky a zkušenosti oné doby. Takto předávaný duch minulosti zaručuje kontinuitu trvalé hodnoty přítomnosti, v níž žijeme, pohybujeme se a jsme. Zánikem zájmu o věci minulé, k němuž občas postmoderní filozofie vybízí, může dojít ke zničení identity samotného člověka, jeho kultury, společenské a náboženské příslušnosti.

Jedním z možných pramenů poznání minulosti je právě kronika, jež nabízí pohled do životních osudů jednotlivce i společenství. Její mnohdy bohatě strukturovaný obsah je obrazem minulosti v její každodennosti. Existují velmi pečlivě vedené pamětní knihy, které k nám mluví specifickým jazykem tehdejšího lidu a které umí skutečně oslovit každého, kdo k nim přistupuje s otevřeností a touhou po poznání dějinnosti životního příběhu člověka.

V současné době pořizují zápisy do farních kronik velmi často laičtí spolupracovníci kněží, jimž je vedení kronik svěřeno duchovním správcem a od něhož získávají potřebné údaje i pokyny pro vyhotovení záznamů událostí. Ani oni mnohdy nezapomínají na původní potřebu svých předchůdců – podílet se na samotných dějinách spásy – a své záznamy obohacují citáty z bible, tradičními modlitbami či povzdechy směřujícími k životu Ježíše z Nazareta. Tato důležitá kontinuita vytváří nezbytné duchovní dědictví, které je vlastní naší evropské kultuře.

³⁷ Srov. Tomáš PETRÁČEK, *Od církve bojující k putujícímu Božímu lidu: jiná dějinnost konstituce Lumen Gentium*, in: *Studia theologica* XVII, 3, 2015, s. 117.

1.1.2. Kronikářská díla v české i světové historiografii od prvopočátků do konce novověku

Dříve než přistoupíme k podrobnější analýze farní kroniky po letopisecké, úřední i umělecké stránce, je nutné přiblížit si některá velká kronikářská díla naší a částečně světové historiografie. Právě v nich se zrcadlí ona bytostná potřeba uchování a předávání příběhů jednotlivce i společnosti.³⁸ Jelikož kronikářská díla byla zakládána a vedena nejčastěji samotnými kněžími, lze na nich tudíž rekonstruovat onu touhu mít viditelný podíl na dějinách spásy. Vlivem této myšlenky autoři často stylizují vládce země do postav biblických králů, kteří plnili svoji úlohu pod mocnou rukou samotného Boha. Důraz na kontinuitu vyvoleného národa Božího pak dokazuje mentalitu pisatele hledajícího onu pomyslnou linii dějin spásy.

Ottův slovník naučný o kronikách mluví jako o díle, které je *dějepravné, stojící na stanovisku prostě referujícím. Od pouhých annálů (letopisů v. t.), kladoucích jednotlivé události bez výběru a bez souvislosti za sebou pořádkem chronologickým, liší se k.[ronika] tím, že nehledí již tak přísně k pořádku chronologickému (který však nicméně stále ještě stojí v popředí), dbá více souvislosti osobní, vyznačuje se poněkud umělejší formou a značí tedy, ač nepovznáší se k pragmatickému pojmání dějin a jest rázu ještě dosti primitivního, přece již pokrok ve vývoji dějepisectví ... kroniky jednotlivých zemí, národů, biskupství, měst, klášterů.*³⁹ Velký slovník naučný z nakladatelství Diderot pak kroniku považuje za „a) zápis historických událostí v jejich časové posloupnosti bez snahy o postihu hlubších příčinných souvislostí“ nebo jako „b) pravidelný chronologický zápis událostí; pamětní kniha s takovými zápisy (rodinná kronika, obecní kronika).“⁴⁰ Farní kronika se těmito definicím z povahy svých zápisů, jak uvidíme dále, stále vymyká, neboť stojí na pomezí tzv. pragmatických písemností a tzv. ego-dokumentů, ukrývá tedy v sobě dokumenty úřední i dějepisné povahy.

Oproti analistickým záznamům (annus – rok) nemá tedy být kronika jen chronologickým výčtem událostí, ale spíše uměleckým dílem samotné osobnosti autora,

³⁸ Předchůdcem písemného záznamu událostí byla ústní tradice, v níž se formou básní, mytologie, ústní lidové slovesnosti předávaly životní příběhy jednotlivce i společnosti – pozn. autora.

³⁹ *Ottův slovník naučný, Illustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Patnáctý díl*, Praha 1900, s. v. kronika.

⁴⁰ *Velký slovník naučný, a/1*, Praha 1999, s. v. kronika.

v němž se zrcadlí jeho specifický narativní styl, který má obohatit čtenáře nejen o dějinné vědomosti, ale i o krásu onoho vyprávěcího žánru.⁴¹ Již antický starověk přišel s myšlenkou narativních textů s častými politickými či etickými soudy, čtenáře ale také měl oslovit jejich poutavý, současný a mnohdy fantastický vyprávěcí styl. Velký římský řečník Marcus Tullius Cicero († asi 43 př. n. l.) často obhajoval tuto zajímavou myšlenku ve svém výroku o dějinách, které mají být *opus oratorium maximum*, tedy vrcholné umělecké dílo.

Známý je také jeho výrok: „*Historie je svědectví času, světlo pravdy, život paměti, učitelka života, zvěstovatelka dávných dob.*“⁴² Právě literární fikce byla předmětem historiografie Aelia Tubera, Licinia Macera, Valeria Antia či etika Tita Livia Patavia. Další římský rétor Marcus Fabius Quintilianus († asi 96) zase přirovnával historii k poezii, jež má čtenáře motivovat k zájmu o její studium. Antropocentrické tendence v dějinném příběhu, které nalézáme již u Herodota či Thukydidy, naprosto vylučují působení jakékoliv „prozřetelnosti“, jež měla vést vyvolený národ. Hybatelem všech věcí je podle oněch řeckých a římských analistů právě člověk.⁴³ Za skutečně „kriticky myslícího“ historika lze označit až Polybia († asi 120 př. n. l.), který byl a je dodnes vzorem mnohým historiografům, kteří usilují jít opravdu *ad fontes*.⁴⁴

Propojit onen starověký pohled na dějiny s „teologickým pohledem“, s biblí se pokusil až palestinský biskup Eusebius Pamphilius (z Caesareje, † asi 339) ve svých dílech *Chronologia* a *Historia ecclesiastica*. Z jeho pera tedy povstal nový historiografický žánr – světová kronika, jenž nahradil osudy Říma osudem vyvoleného Izraele a rétoriku, ozdobu antických kronik, vyměnil za výklad dějin spásy. Asi o dvě generace mladší učitel církve sv. Augustin z Hyppa (Aurelius Augustinus, † asi 430) dal tomuto novému pojetí dějin trvalou formu. Ve svém díle *De civitate Dei* popisuje dějiny

⁴¹ Srov. Ivo POSPÍŠIL, *Labyrint kroniky. Pokus o teoretické vymezení žánru*, Brno 1986; Jitka PAŠKOVÁ, *Kronika jako literární žánr*, Praha 2011 (= Diplomová práce na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy v Praze); Kateřina BLÁHOVÁ – Ondřej SLÁDEK (edd.), *O psaní dějin. Teoretické a metodologické problémy literární historiografie*, Praha 1997.

⁴² „*Historia vero testis temporum, lux veritatis, vita memoriae, magistra vitae, nuncia vetustatis*“ – srov. Marcus Tullius CICERO, *O řečníku*, Praha 1940.

⁴³ Srov. Václav ČERNÝ, *Staré francouzské kroniky*, Praha 1962, s. 8.

⁴⁴ Srov. např.: Zdeněk BENEŠ, *Historický text a historická kultura*, Praha 1995; Klaus MEISNER, *Die griechische Geschichtsschreibung. Von den Anfängen bis zum Ende des Hellenismus*, Stuttgart 1990; Nikos MILTSIOS, *The Shaping of Narrative in Polybius*, New York-Berlin 2013.

spásy od stvoření světa až po poslední soud. Tento model záznamu událostí se stal mnohým středověkým kronikářům vzorem pro jejich práci.

Kronika již není pouhý výčet toho, co se přihodilo, ale vybízí čtenáře k napodobení dobrých činů, o nichž se v ní vyprávělo, či naopak zastrašuje toho, kdo bude konat stejně jako v případě zde uvedeného špatného jednání. Podle tohoto modelu byl z hlediska teologicko-morálních zásad posuzován každý, o kom se v kronice psalo. Další literární žánry té doby – legendy, životopisy svatých – často popisovaly až nadpřirozené či zázračné jevy pro povzbuzení náboženského života. S ním je spojeno také prožívání liturgie v průběhu celého tzv. církevního roku. Již od 5. století se objevují velikonoční tabulky, které sloužily k určení data pohyblivých svátků. Prázdná místa oněch kalendárií pak byla určena k drobným poznámkám ze života člověka, jako byly například různé přírodní úkazy, úmrtí, stav úrody, další hospodářské či politické události apod.⁴⁵

Ve středověku mělo dějepisectví působit pomocí umělecké formy na jednotlivé čtenáře stejně jako práce bez historického tématu. Platila zde pravidla tehdejší rétoriky a poetiky. Podobně jako ve starověku i zde mělo dílo okouzlit svojí barvitostí, aktuálností; nelze se tedy pozastavovat nad jejich primitivností, objektivností či iracionalitou. Kronikářova mentalita mohla svět a vše kolem skutečně vnímat stejným způsobem tak, jak ji autor ve svém díle uvádí, a čtenáře to nijak nepřivádělo do rozpaků. Kronikářská činnost byla v této době výsadou církevního prostředí. Jedině světští a řádoví duchovní v kláštorech, kapitulách či písařských dílnách (skriptoriích) ovládali ono potřebné umění písma. Do jejich děl se pak promítalo také jejich ideologické působení a kult.⁴⁶

Uceleným a souvislým výkladem s přihlédnutím k minulosti se právě středověké kroniky liší od análů. Jedním z takových příkladů je *Historia Francorum*, od 16. století označovaná jako „Fredegarova kronika“,⁴⁷ která byla sepsána zřejmě franským

⁴⁵ Srov. tamtéž, s. 9–10.

⁴⁶ Srov. také Herbert GRUNDMANN, *Geschichtschreibung im Mittelalter*, Göttingen 1965; Reginald Lane POOLE, *Chronicles and Annals. A Brief Outline of Their Origin and Growth*, Oxford 1926; Harry Elmer BARNES, *A History of Historical Writing*, New York 1963; Matthew KEMPSHALL, *Rhetoric and the Writing of History, 400–1500*. Manchester-New York 2011.

⁴⁷ Srov. Roger COLLINS, *Die Fredegar-Chroniken*, Monumenta Germaniae Historica, Studien und Texte 44, Hannover 2007.

scholastikem Fredegarem v 7. století. Její záznamy zde poprvé uvádějí vedle Franků a Avarů také Slované a jejich působení ve střední Evropě. Tento literární žánr byl využit ve středověku také pro kroniky „světové“, které své historické vyprávění začínají narozením Krista, pro národní-zemské se stejným motivem, později pak i pro drobnější kronikářská díla s dějinným příběhem biskupství, kláštera nebo i právě založených a vzkvétajících měst. Vedle kronik, análů či legend byla podle starověkého vzoru v době Karla Velikého oživena také tradice životopisů. Všechny tyto druhy historického spisování byly až do 11. století psány pouze latinsky, tedy univerzální řečí katolické církve. Ani v českém prostředí tomu nebylo jinak.⁴⁸

Počátky českého dějepisectví jsou nerozlučně spjaty s legendami o světcích, k nimž je nutno přistupovat s notnou dávkou kritického myšlení a správného provedení analýzy s ohledem na prostředí, ve kterém vznikaly. Kromě nepřesných historických údajů v nich ovšem nalezneme umělecky hodnotné, již několikrát zmiňované, popisy dobročinných či zázračných skutků. Nelze tedy tento literární žánr hodnotit přísně kritickým pohledem, ale je třeba zaměřit se spíše na jeho uměleckou stránku, která je hodnotným odkazem českého národa budoucím generacím. Na tomto místě lze zmínit alespoň ty nejznámější legendy: tzv. *moravsko-panonské legendy*, *Život Metodějův* a *Život Konstantinův*, psané staroslověnsky, nebo velmi často historiky diskutovanou *Kristiánovu legendu*, tedy lépe *Vita et passio sancti Wenceslai et sanctae Ludmille aviae eius*.⁴⁹ Máme zde také prokopskou legendu *Vita minor* či vojtěšské veršované *Versus de passione sancti Adalberti*.⁵⁰ Legendy nesloužily pouze k rozkvětu vznikající církve, ale také posilovaly národní ideologii na poli vlastní identity a zároveň upevňovaly rovnocenné postavení v univerzální společnosti evropského křesťanstva. Vládnoucí panovnický rod v nich nabýval své důležitosti vlivem jakéhosi nadpozemského posvěcení. Z českého prostředí zřejmě vyšlo také autorství uherské legendy o zdejších

⁴⁸ Václav ČERNÝ, *Staré francouzské kroniky*, s. 10–11; Marie BLÁHOVÁ – Zdeněk FIALA (edd.), *Kosmova kronika česká*, Praha 1972, s. 226–227; František HEŘMANSKÝ – Rudolf MERTLÍK (edd.), *Zbraslavská kronika. Chronicon Aulae Regiae*, Praha 1976, s. 5.

⁴⁹ Miloslav POJSL, *Počátky církevní správy na Moravě, biskupství a arcibiskupství v Olomouci*, Uherské Hradiště 2015, s. 22–39; srov. také Petr KUBÍN, *Znovu o Kristiána*, in: *Od knížat ke králům. Sborník u příležitosti 60. narozenin Josefa Žemličky*, Praha 2007, s. 63–72.

⁵⁰ František KUTNAR – Jaroslav MAREK, *Přehledné dějiny*, s. 20–22; srov. také Jaroslav KOLÁR – Markéta SELUCKÁ (edd.), *Středověké legendy o českých světcích*, Praha 2011.

nejznámějším světcí sv. Štěpánovi – *Legenda maior sancti Stephani regis*, která v sobě nese přísně církevní ráz – asketickou svatost a velkou štedrost vůči církvi.⁵¹

Ani české země nezaostávaly za velkými evropskými státy v oblasti kronikářské činnosti. Vedle franského Řehoře z Tours, anglosaského Bedy Ctihodného, saského Widukinda, ruského Nestora a polského Vincenta Kadlubka vyniká také náš kronikář a svatovítský kanovník Kosmas († 1125). Již několikrát zmíněná podoba středověké kroniky měla i v českých zemích své místo.

Práce středověkých kronikářů byla ovlivněna nejen již zmíněným křesťanským pohledem na život a svět, ale také národní identitou a vášnivým zaujetím samotného vypravěče. Většinou vzdělaní autoři nepíší vědecko-badatelské práce, ale pomocí ustálených literárních forem z dědictví narativní tradice starověku vytváří často také na objednávku – nemalá umělecká díla, v nichž mnohé národy i dnes hledají své kořeny.

Kredibilita historických příběhů však musí být ověřena přiměřenou kritikou s ohledem na mentalitu, sociální zařazení a společenský diskurs onoho vypravěče. Zmíněné vlastnosti středověkého kronikářství v plné formě vykazuje *Chronica Boemorum*, první latinsky psaná kronika na našem území již zmíněného kanovníka Kosmy. Autor zde přináší první ucelený příběh českých zemí od jejich mytických počátků až po jeho současnost. Na sklonku svého života vytvořil dílo vynikající po obsahové, myšlenkové i stylistické stránce. Ve své práci se snaží opřít o tehdejší „dějepisickou metodu“, čerpající z hodnověrných pramenů či vlastní zkušenosti. Raději některé události zamlčel, neboť si nebyl jistý jejich věrohodností. Sám píše: „*Upadl by však v hrubou nelibost, kdo by se pokusil našim nynějším lidem, libujícím si v pravém opaku, podrobně líčiti, jakých byli mravů, jak poctivých, jak byli prostí a kupodivu ušlechtilí tehdejší lidé, jak mezi sebou věrni a jeden k druhému milosrdný, jak byli též mírní, střídmi a zdrženliví. Proto se o tom nezmiňujeme a chceme jen něco málo, ale pravdivého pověděti o tom, jaký byl onen první věk.*“⁵² I tak je jeho kronika oslavou přemyslovské dynastie, jejíž starobylost obhajuje citáty z bible, antické literatury a pověstmi, které zde byly formou vyprávění předávány z generace na generaci. Dílo odráží Kosmovo vlastenectví, jeho smysl a cit pro vše české a odpor vůči všemu

⁵¹ Srov. Dagmar BARTOŇKOVÁ – Jana NECHUTOVÁ (edd.), *Legendy a kroniky Koruny uherské*, Praha 1988, s. 15; srov. také György GYÖRFFY, *István király és műve*, Budapest 1977.

⁵² Marie BLÁHOVÁ – Zdeněk FIALA (edd.), *Kosmova kronika*, s. 13; srov. také Dušan TŘEŠTÍK, *Kosmova kronika. Studie k počátkům českého dějepisectví a politického myšlení*, Praha 1968.

německému a polskému, zapříčiněný vzájemnou rivalitou příslušníků těchto zemí v různých oblastech života tehdejší společnosti i jejich nepřátelským postojem vůči Říši.⁵³

Ojedinělé Kosmovo dílo se šířilo a stalo se již ve 12. a 13. století vzorem pro mnohé pokračovatele. Znamé práce tzv. *Mnicha sázavského*, *Kanovníka vyšehradského* či neznámého autora *Vyprávění o boji*, kanovníka Vincentia či opata Jarlocha, kteří měli nepochybně v rukou rukopis svého vzoru a první dva na něj navazují, již nedosahují takové stylistické kvality jako jejich předchůdce. Stejně tak tzv. *druzí pokračovatelé Kosmovi* v *Annales pragenses* zanechali jen nesourodé záznamy z let 1196–1278.⁵⁴ Opětovný vzestup kvalitní středověké kronikářské tvorby v českých zemích nalzáme v osobě třetího opata cisterciáckého kláštera na Zbraslavi Petra Žitavského († 1339), který ve svém díle *Chronicon Aulae Regiae* vedle událostí klášterního života zaznamenal v jedinečné souvislosti události celé země, tedy středoevropského prostoru, od smrti Přemysla Otakara II. až do roku 1338, kdy se naposledy objevuje v pramenech jeho jméno. Sepisování kroniky převzal Petr po smrti mnicha Oty Durynského zřejmě v roce 1314, který ve své práci oslavoval svého dobrodince krále Václava II. poutavými vyprávěními, často rétoricky zabarvenými. Zcela opačný přístup k tehdejšímu panovníkovi zaujal nově zvolený opat. Zůstal však nadále ve stycích s panovnickým dvorem a svoji pozornost obrátil k Elišce jako dědičce přemyslovské dynastie a následně i synu Karlovi. Věrohodnost záznamů Petra Žitavského je dána jeho velmi blízkým postavením k vládnoucím vrstvám. Kronika pak získává podobu literárně zabarvených deníkových záznamů, neboť autor perfektně ovládal stylistiku, básnickou techniku (leoninské hexametry) i rétoriku. Vzhledem k rozlehlosti díla (4000 veršů) je Zbraslavská kronika největším literárním počinem předhusitské latinské historiografie u nás.⁵⁵

⁵³ Srov. František KUTNAR – Jaroslav MAREK, *Přehledné dějiny*, s. 16–27.

⁵⁴ Srov. Marie BLÁHOVÁ – Karel HRDINA (edd.), *Pokračovatelé Kosmovi*, Praha 1974; srov. také Dagmar BARTOŇKOVÁ (ed.), *Magnae Moraviae fontes historici I. Annales et Chronical*, Brno 1966.

⁵⁵ Srov. František HEŘMANSKÝ – Rudolf MERTLÍK (edd.), *Zbraslavská kronika*, s. 5–15; srov. také Otakar DORAZIL, *Zbraslavská kronika. O pisatelích kroniky*, in: Otakar Dorazil, *Kroniky mluví*, Praha 1946, s. 105–108.

Společně se Zbraslavskou kronikou se na našem území objevuje zcela odlišný literární žánr historického spisování. Česky psaná rýmovaná kronika údajně připisovaná boleslavskému kanovníku Dalimilovi z Meziříčí je unikátní svojí literární stylizací. Jedná se o první dílo v mateřském jazyce českého národa a přináší tehdy velmi oblíbený literární žánr rýmovaných kronik. Obrací se na nejširší čtenářské obecenstvo politicky útočným způsobem, jímž chce upozornit na chyby, poučit a působit na politické dění v tehdejší české společnosti. Stejně jako Zbraslavská kronika je i tato obrazem politického myšlení a společenského sváru části tehdejší vládnoucí vrstvy, neboť vznikla v době krize českých zemí po vymření přemyslovské dynastie. Pomocí veršované formy záznamů mohla snadněji proniknout do paměti společnosti neznalé čtení a psaní.

Toto dědictví převzaly také mnohé pozdější kroniky doby Karla IV., který podporoval historickou práci za účelem politickým, ideologickým a dynastickým, neboť chtěl uchovat pro věčnou paměť svoje státnické dílo. Toto období je opět úpadkem kronikářského řemesla. Ani svatovítský kazatel František Pražský († asi 1353), kanovník Beneš Krabice z Weitmile († 1375), opatovický opat Neplach († 1371), chudenický farář Přibík Pulkava z Radenína († 1380) a ani sám Karel IV. svým životopisem *Vita Caroli IV. imperatoris* nedosáhli literární úrovně Kosmy či Petra Žitavského. Již v tomto období nalézáme drobné zápisy z řad laické veřejnosti v tzv. *Starých letopisech českých* (1378–1526). Několik desítek dochovaných rukopisů svědčí o značném rozvoji gramotnosti jak u drobných šlechticů, tak i v měšťanské a kněžské vrstvě tehdejší společnosti.⁵⁶

Doba husitské revoluce přinesla změnu v chápání dějin zachycovaných v dílech dějepisců. Zájem soudobých kronikářů směřoval více k současnému dění než k pohledu do minulosti. Svým dílem přispívali k nábožensko-politické agitaci, vedle různých písní, traktátů, manifestů či kázání. Kronika měla čtenáři zpřítomnit české dějinné vědomí a ukázat důležitost tehdejší přítomnosti co možná největšímu počtu příslušníků různých společenských vrstev. V této mentalitě, v onom společenském diskursu řešení sociálních a náboženských otázek se kronikářství dostává z klášterů a písařských dílen v pozměněné, nové podobě do rukou laických dějepisců, především z řad měšťanů.

⁵⁶ Srov. František KUTNAR – Jaroslav MAREK, *Přehledné dějiny*, s. 33–44; Jaroslav KAŠPAR – Jaroslav PORÁK, *Ze Starých letopisů českých*, Praha 1980, s. 8; srov. také Marie BLÁHOVÁ – Marie KRČMOVÁ – Hana VRBOVÁ (edd.), *Kronika tak řečeného Dalimila*, Praha 1977.

Z mnohých autorů kronik je nejvýznamnější právě měšťan vladyckého původu, Husův vrstevník a právník Mistr Vavřinec z Březové († asi 1437). Ani on se nevyhnul stranickému pohledu na tehdejší události, třebaže se často odkazuje na pravdivost oněch záznamů. Z jeho pera vzešla vedle oslavné básně po vítězství husitů u Domažlic *Carmen insignis Coronae Bohemiae*⁵⁷ také mnohem známější latinsky psaná a snad záměrně nedokončená *Husitská kronika (Chronicon)*. V ní se odráží jasné politické smýšlení obhájce pražského měšťanstva proti Zikmundovi a táborům. Vedle onoho politického zaměření ovšem udivuje svojí bohatostí na poli historické práce, odrážející se ve zpracování faktů, souvislostí a vypravěčským uměním. Po stručném úvodním slově o historii kališnického hnutí od roku 1414 následuje vlastní interpretace dějin revolučních událostí z let 1419–1421. Jistá dramatičnost v líčení bojových scén jen odkazuje na euforii oné doby, v níž je vše posuzováno podle jednání člověka ve shodě s Boží vůlí, později s vůlí vyvoleného národa.

Kritický katolický pohled na české husitské hnutí přináší latinsky psaná *Česká kronika (Historia Bohemica)*⁵⁸ italského humanisty, politika a pozdějšího papeže Pia II. Eneáše Silvia Piccolominiho (1405–1464), který ve svém díle představil a zpřístupnil dějiny české země celému tehdejšímu vzdělanému světu. Jako současník mnohých protagonistů husitské revoluce jeho kronika velmi ostře a s jistým katolickým zaujetím hodnotí chování českého lidu. Z drobných obhajob jednání vzoru vyznavačů kalicha Mistra Jana Husa nesmíme zapomenout na dílo Petra z Mladoňovic († 1451) *Relatio de Magistri Joannis Hus causa Constantiensi acta*⁵⁹ a jeho český výtah *O utrpení M. Jana Husi*, dále drobný kronikářský spis, poněkud kompilační *Kroniku univerzity pražské*, latinsky psanou kronikářskou práci karlštejnského mana Bartoška z Drahonice († asi 1445) tzv. *Kroniku*, jež je pohledem na husitství z katolického prostředí, dále z husitské strany táboritů pocházející třídílnou latinsky psanou tzv. *Cronica causam sacerdotum Thaboriensium continens (Kronika tábořská)* od Mikuláše z Pelhřimova, zvaného Biskupec († asi 1459), v níž popisuje události z let 1419–1444. Novoměstský vzdělaný písař Prokop († 1482) již znal práci Vavřincovu i Eneášovu a vytvořil podle Dalimilova vzoru rýmovaný pamflet *Krátké sebranie z kronik českých k výstraže*

⁵⁷ „Báseň vznešené koruny české.“

⁵⁸ Srov. také Dana MARTÍNKOVÁ – Alena HADRAVOVÁ – Jiří MATL (edd.), *Aeneae Silvii Historia Bohemica. Enea Silvio Historie česká*, Praha 1998.

⁵⁹ „Zpráva o Mistru Janu Husovi na kostnickém koncilu.“

věrných Čechů. Je mu též připisováno autorství *Rýmované kroniky české* ve zlomcích dochované.⁶⁰

V době raného humanismu se objevují v českých zemích první inkunábule, z nichž nejstarší je vydání *Trojánské kroniky* z pera Quidona de Columnis († 1479), která není typickým kronikářským dílem, ale spíše zábavnou narativní prózou. V brněnské tiskárně pak byla vytištěna roku 1488 *Kronika Maďarů* tzv. *Chronicon rerum Hungariae* slovenského humanistického teologa a přívržence Matyáše Korvína Jána z Turca (1422–1488).⁶¹ V návaznosti na mistry tohoto dějepisického žánru, zejména na Kosmu, kronikáře doby císaře Karla IV., humanistu Eneáše Silvia Piccolominiho, vznikají v českých zemích stejně kvalitní díla. V historické práci hraje větší roli kritický přístup k událostem a konfesijní orientace autora.

Důvodem této skutečnosti je stále vzdělanější okruh čtenářů. Jak již bylo řečeno, humanistické dějepisectví přináší mimo jiné renesanci kronikářského řemesla, jež navazuje na původní antické i středověké formy záznamu událostí a dále je rozvíjí. Jedním z mistrů psaného slova je nepochybně představitel latinského Humanismu, katolický konvertita, básník a prozaik Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic (asi 1461–1510). Z jeho rozsáhlého díla jmenujme alespoň *De situ Pragae et incolentium mortibus*.⁶² Jeho zájem o dějiny jej vedl také k jakési „heuristice“ historického materiálu, při níž měl za cíl vytvořit zřejmě velké dějepisné dílo.⁶³

Konfesní spory katolíků a utrakvistů o moc v Praze zachytil ve své *Kronice o bouři pražské roku 1524 neboli Knize o pozdvížení jedněch proti druhým v obci pražské (Kronice pražské)* malostranský písař Bartoš (asi 1470–1535). Svoji práci dovedl až do roku 1530 a svým osobitým stylem i záměrem naznačil budoucí orientaci české humanistické historiografie.⁶⁴ Dobu vnitřních bouří zachytil ve své latinské

⁶⁰ Srov. František KUTNAR – Jaroslav MAREK, *Přehledné dějiny*, s. 44–51; srov. také Miloš Václav KRATOCHVÍL (ed.), *Husitská kronika Vavřince z Březové*, Praha 1956; Ivan HLAVÁČEK (ed.), *Ze zpráv a kronik doby husitské*, Praha 1981.

⁶¹ Srov. František KUTNAR – Jaroslav MAREK, *Přehledné dějiny*, s. 56–57; Emma URBÁNKOVÁ, *Nejstarší prvotisky českého původu*, in: František Šmahel (ed.), *Knihtisk a kniha v českých zemích od husitství do Bílé hory*, Praha 1970, s. 15–59.

⁶² „O položení Prahy a mravech jejích obyvatelů.“

⁶³ Srov. také Marta VACULÍKOVÁ (ed.), *Bohuslaus Hassensteinius a Lobkowitz: Opera poetica*, Leipzig 2006.

⁶⁴ Srov. edici: Karel Jaromír ERBEN (ed.), *Bartoš písař. Bartošova Kronika pražská od léta 1524 až do*

kronice z let 1518–1526 také Mistr Jiří Písecký (asi 1490–1545). S využitím vynálezu knihtisku, a tudíž možnosti oslovit co možná největší okruh čtenářů, vznikají v českých zemích během let 1537–1552 hned čtyři velká kronikářská díla. Liší se koncepcí i konfesní příslušností autorů, ale přinášejí jasný pohled na každodennost tehdejší společnosti.

Prvním z oněch českých humanistických kronikářů je starokališnický kněz Bohuslav Bílejovský (1480–1555), který roku 1537 vydal svoji *Kroniku českou*. Ta se blíží svým stylem spíše náboženskému traktátu, jak jej známe z doby husitské revoluce, neboť opět vyvyšovala důležitost kalicha v náboženském vývoji Čech od prvních křesťanských misí. Obrana prvenství starokališnické církve v této době jen odráží její postavení mezi jinými nekatolickými denominacemi, které do českého prostředí stále více pronikaly (luteránství apod.).

Z utrakvistického prostředí pochází *Kronika o založení země české a prvních obyvatelích jejích* z roku 1539 od humanistického básníka Martina Kuthena ze Šprinsberku († 1564). Ve svém díle se Kuthen vyhýbá otevřeným komentářům událostí dávno minulých i současných z důvodu závislosti na pomoci svých katolických mecenášů. Jako první z českých kronikářů přináší otázku prvotního osídlení českých zemí jinými kmeny než dříve uváděnými Slovy.⁶⁵

O dva roky později vyšlo tiskem ve své době nejznámější a později hojně citované dílo kanovníka svatovítské kapituly Václava Hájka z Libočan († 1553) *Kronika česká*. K její přípravě využil již existující rukopisné kroniky, pověsti, ústní zprávy, výpisy z listin a desek zemských. S těmito prameny ovšem nekriticky zacházel a často si události z dějin doplňoval o smyšlenky a mýty jen proto, aby se vnutil do přízně svým chlebovárcům z řad šlechty. Stranickost ani subjektivitu Hájek nezakrývá. O historickém spisování sám Hájek píše: „Mnozí zajisté předkové naši, muži osvícení, milost k svým budoucím světa tohoto obyvatelům majíce v rozličných národích a rozličnými jazyky kníhy a kroniky spisovali, chtěje tím obecné dobré budoucích svých a náměstkův ozdobiti ... žádných prací nelitujíc, snažnú pilností na to se vydali, aby těch věcí, kteréž znáti a věděti tak potřebné jako užitečné jest, pamět a jako nesmrtelnost zuostala a budoucím zůstavena byla, na to se snaživše vydali.“⁶⁶

konce léta 1530, Praha 1851.

⁶⁵ Srov. Josef VOLF, *Jan Matyáš ze Sudetů*, Památky archeologické 22, 1908, s. 531–566.

⁶⁶ Jaroslav KOLÁR (ed.), *Václav Hájek z Libočan. Kronika česká*, Praha 1981, s. 33.

Z Hájka čerpal inspiraci a mnohdy i citoval olomoucký biskup Jan Skála z Doubravky, řečený Dubravius (1486–1553), ve svém kronikářském díle *Historiae regni Boemiae*, jež vyšlo roku 1552. Latinsky psaná kronika vyšla také několikrát v cizině. Právnický vzdělaný měšťan Sixt z Ottersdorfu (1500–1583) obohatil českou humanistickou historiografii o *Akta aneb knihy památné čili Historie oněch dvou nepokojných let v Čechách 1546 a 1547*. Ve svém díle Sixt ospravedlňuje jednání vzbouřených měst v tzv. „stavovském odboji“ proti Ferdinandu I. Svým přístupem k historické práci se podobá Polybilovi, neboť jde přímo *ad fontes*. Prameny komentuje kritickým pohledem své doby s citem pro právo a spravedlnost. Pro svoji kritičnost císaře a šlechty nemohlo dílo vyjít tiskem, zůstalo tedy v opisech. Z prostředí Jednoty bratrské lze zmínit alespoň Lukáše Pražského († 1528), Jana Černého-Nigrana († 1565), Jana Blahoslava († 1571) či Vavřince Orlíka († 1587).

V této době vznikají z per českých autorů (překladatelů) také kroniky o jiných národech či náboženstvích. Nejznámější jsou *Flaviova Kronika židovská* od Václava Plácela z Elbinku, kosmografické dílo heidelberského profesora Sebastiana Münstera *Kozmografia česká*, dále *Kronika nová o národě tureckém* od Jana Kocína z Kocínétu (1543–1610) a Daniela Adama z Veleslavína (1546–1599), *Moskevská kronika* od Matouše Hosia († 1589) a překlad *Světové kroniky* Jana Cariona od Buriana Sobka z Kornic.⁶⁷ Právě ony univerzální „světové“ kroniky, vyskytující se již ve starověkém a středověkém období (Eusebius z Caesareje, později např. Regino z Prümü, Otto z Freisingu, Gottfried z Vitterba), našly svoji půdu také v období humanismu. Vedle již zmiňované *Světové kroniky* Jana Cariona vypracoval univerzální kroniku také protestant Johannes Sleidanus († 1556), z děl katolických autorů jmenujme *Weltchronik* (1493) norimberského lékaře Hartmanna Schedela († 1514) či *Weltbuch* (1534) Sebastiana Francka († 1543). Carionova i Schedelova kronika sloužila k výuce na pražské univerzitě.⁶⁸

⁶⁷ Srov. Petr VOREL (ed.), *Dějiny evropského světa 1453–1576. Historický obraz počátku raného novověku v pojetí Daniela Adama z Veleslavína, který českému čtenáři předložil v druhém českém vydání Kroniku světa Jana Cariona roku 1584*, Praha 2008.

⁶⁸ Srov. Ondřej HÝSEK, *Vybrané kroniky tzv. zobecněného humanismu a jejich autoři v kontextu doby. Srovnání historiografických spisů Václava Hájka z Libočan, Martina Kuthena ze Šprinsberka, Bohuslava Bilejovského, Jana Dubravia a Sixta z Ottersdorfu*, Brno 2013, s. 67–68 (= Disertační práce na Ústavu české literatury a knihovnictví Filosofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně);

Období českého humanismu přeje také kalendárium, s nimiž jsme se setkali již na konci starověku. Historické kalendáře vycházejí tiskem a stávají se velmi oblíbenou pomůckou k záznamům různých událostí z běžného života. Nejznámější je *Rerum Bohemicarum ephemeris sive Kalendarium historicum*⁶⁹ (1584) od zámožného domažlického měšťana Prokopa Lupáče z Hlaváčova († 1587). Velkou oblibu si získal česky psaný *Kalendář historický* od významného historika a vydavatele Daniela Adama z Veleslavína, který vydal též edici Kuthenovy a Silviovy kroniky pod názvem *Kroniky dvě o založení země české roku 1585*.⁷⁰ Oblíbené kalendáře, kam se vedle poznámek často zapisovaly důležité údaje ze života jeho držitele či nejbližšího okolí, mohly více či méně inspirovat k založení osobních kronik z řad duchovenstva.

Také šlechtické prostředí má své kroniky či genealogie. Jen pro ilustraci zde zmíníme *Kroniku rožmberskou* archiváře Václava Březana (věnoval se i Švamberkům a Šlikům) a dílo přinášející genealogii svobodných a politicky důležitých stavů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku od Bartoloměje Paprockého z Hlohol (1540–1614). Jeho *Zrcadlo slavného markrabství moravského* (1593), *Diadochus, tj. posloupnost knížat a králů českých, biskupů a arcibiskupů pražských a všech třech stavů slavného království českého, tj. panského, rytířského a městského* (1602) a *Štambuch slezský* (1609) přinášejí téměř shodný pohled na ony vyjmenované společenské stavy v Diadochu s jistým pohrdavým postojem k nižším vrstvám společnosti. Ony stále přehlížené vrstvy se v předbělohorské době také chopí kronikářské tvorby.⁷¹ V tomto období máme v českých zemích i německých državách doloženy první městské kroniky, úřední i soukromé paměti. Jako příklad nám mohou posloužit známé *Paměti* vzdělaného měšťana Mikuláše Dačického z Heslova (1555–1626), které přinášejí nový typ

Zdeněk BENEŠ, *Historický text a historická skutečnost. Studie o principech českého humanistického dějepiscetví*, Praha 1993; Edmund B. FRYDE, *Humanism and Renaissance Historiography*, London 1983.

⁶⁹ „Deník českých událostí nebo Historický kalendář.“

⁷⁰ Srov. Naďa KUBŮ – Dana PICKOVÁ, *Historické kalendáře v českém humanistickém dějepiscetví*, *Historický obzor* 3, č. 10, 1992, s. 286–291; František KUTNAR – Jaroslav MAREK, *Přehledné dějiny*, s. 84–85.

⁷¹ Srov. Anna KUBÍKOVÁ, *Rožmberské kroniky. Krátký a sumovní výtah od Václava Březana*, České Budějovice 2005; Irena HRABĚTOVÁ, *Erbovní pověsti v českých spisech Bartoloměje Paprockého z Hlohol*, Brno 1992.

kronikářského spisování do prostředí rodinného života s pohledem na společensko-politické události „přebělohorské krize“.⁷²

Pobělohorské období baroka rozdělilo českou historiografii na domácí (katolickou) a exulantskou (protestantskou). Rekatolizace zasáhla do myšlení mnohých tvůrců historických děl a dala prostor privilegované vrstvě kněžské inteligence i lidové tvorbě měšťanského a vesnického lidu. Zájem o minulost nebyl jen záminkou pro náboženskou výchovu obyvatelstva, ale i obranou národních zájmů v politickém boji. Jakýmsi pomyslným mostem mezi humanistickou a barokní historiografií je dílo *Historie církevní* exulanta Pavla Skály ze Zhoře (1583–1640), které vzniklo v míšeňském Freiburgu a nebylo nikdy dokončeno. Dílo, za něž by se nemusel stydět žádný ze současných historiků, odráží autorovu skvělou intelektuální vybavenost na poli staré i soudobé evropské historiografie, znalost stylistických technik i historikovy práce. Stejně jako kdysi Bartoš Písař nebo Sixt z Ottersdorfu se i Pavel Skála opíral o konkrétní písemnosti pro větší kredibilitu svých tvrzení, ovšem již s užitím interpretace opsaných pramenů. Dějiny jsou podle něj bojem pravé církve s Antikristem. Ve své práci popisuje dějiny chronologicky ve formě teologicko-rationálního výkladu. Stále se vrací *ku pořádku historie*,⁷³ aby tak přinesl ucelený a přehledný soupis dějin od počátku křesťanství až do roku 1639.

Skálovo dílo inspirovalo i další české exulanty k historickému spisování v menším rozsahu. Máme dochované dílo *Paměti* (1624–1648) Jana Jiřího Haranta z Polžic a Bezdruzic (1580–1648), bratra cestovatele Kryštofa, dále Václava Nosidla z Geblic († asi 1638) a písaře Jana Kezelia Bydžovského (1576–1654), který po návratu z emigrace v Sasku napsal *Kroniku mladoboleslavskou* (od počátků města do roku 1653).⁷⁴ Dalším emigrantem píšícím o českém stavovském státě a jeho politické i náboženské roztržitosti byl novoutrakvista, profesor v Toruni Pavel Stránský (1583–1657). Ve svém latinsky psaném díle *Respublica Bojema*⁷⁵ přináší obhajobu protestantismu i české národní svébytnosti, kterou ve značné míře potíral panovnický absolutismus. Stránskému práce byla vždy v rukou obránců zájmů českého národa

⁷² Srov. také: František KUTNAR – Jaroslav MAREK, *Přehledné dějiny*, s. 85–91.

⁷³ Josef JANÁČEK (ed.), *Pavel Skála ze Zhoře. Historie česká. Od defenestrace k Bílé hoře*, Praha 1984, s. 42.

⁷⁴ Srov. Luděk BENEŠ, *Osobnosti Mladoboleslavska*, Mladá Boleslav 2009, s. 88.

⁷⁵ „O státě českém.“

v dobách nejtěžších zkoušek jeho samostatnosti a již zmíněné svébytnosti. Vyšla několikrát v cizině, poprvé ve známém leidském nakladatelství bratří Elzevirů v roce 1634.⁷⁶

České povstání líčí poprvé až novoměstský lékař z tábora Jednoty bratrské Ondřej Habervešl z Habernfeldu ve svém latinsky psaném polemickém traktátu *Bellum Bohemicum*⁷⁷ z roku 1645. Nejznámějším a zároveň posledním biskupem Jednoty byl Jan Amos Komenský (1592–1670), který kromě známých, pedagogicky cenných spisů napsal také několik historických děl. Jeho dnes ztracené práce *O starožitnostech Moravy* a *O původu a činech rodu Žerotinů* a latinsky psaná *Ecclesiae Slavonicae brevis historiola*⁷⁸ svědčí o znalosti starší i soudobé bratrské historiografie, ale také o pouze faktografické povaze jeho historického myšlení. Bouřlivé události třicetileté války popisuje vedle anonymního autora *Kroniky holešovské* také pražský dějepisec Václav František Kocmánek († 1679) ve svém *Summovním krátkém vypsání o hrozně válce*. Stylisticky obratné a jazykově čistě sepsané paměti ve svém *Historickém spisování* přináší katolický konvertita a významný český kancléř Vilém Slavata z Chlumu a Košumberka (1572–1652).⁷⁹

Vyspělé barokní dějepisectví zastupuje a udává pozdější historické práci směr jezuita Bohuslav Balbín (1621–1688). Jeho vlastenecké tendence i smysl pro protireformační úsilí katolické církve vykazují většina jeho dějepisných prací. O Balbínovi je známo, že připravoval velké dílo na poli českých dějin, z něhož se uchovala pouze příprava v podobě *Epitomae rerum Bohemicarum*.⁸⁰ Vedle svého nejznámějšího počínu, vlastenecky útočné *Rozpravy na obranu jazyka slovanského, zvláště českého*, vydal historicky cenné, ovšem nedokončené dílo *Miscellanea historica*

⁷⁶ Srov. Paulo STRANSKII, *Respublica Bohemiae*, Ludg. Batavorum: Ex officina Elzeviriana 1634;

František KUTNAR – Jaroslav MAREK, *Přehledné dějiny*, s. 91–97; srov. také Bohumil JANDA (ed.), *Pavel Stránský. O státě českém*, Praha 1946.

⁷⁷ „Česká válka.“

⁷⁸ „Stručná historie církve slovanské.“

⁷⁹ Srov. také Petr MAŤA, *Svět české aristokracie (1500–1700)*, Praha 2004; TÝŽ, *Von der Selbstopologie zur Apologie der Gegenreformation. Konversion und Glaubensvorstellungen des Oberstkanzlers Wilhelm Slawata (1572–1652)*, in: Ute Lotz-Heumann u. a. (Hg.), *Konversion und Konfession in der Frühen Neuzeit (Schriften des Vereins für Reformationsgeschichte 205)*, Gütersloh 2007, 287–322.

⁸⁰ „Výtah z českých dějin.“

regni Bohemiae (první díl roku 1679).⁸¹ Moravskými dějinami se po vzoru Bohuslava Balbína zabýval pražský kanovník Tomáš Pešina z Čechorodu (1629–1680), který zamýšlel vytvořit historicko-vlastivědné, vlastenecky laděné dílo, tzv. Moravopis, z něhož spatřil světlo světa jen úvod, tedy *Prodromus Moravographiae, tj. Předchůdce Moravopisu* z roku 1663.⁸²

Regionálními dějinami se z balbínovského okruhu a jezuitského tábora zabýval Jan Kořínek (1626–1680) ve svém díle *Staré paměti kutnohorské*, dále vyšehradský kanovník Jan Florián Hammerschmidt (1652–1735) v kronikách měst Klatovy (*Historie Klatovská* – 1699) a Praha (*Gloria Pragensis*). Dějiny města Plzně zůstaly v rukopise (*Historia urbis Plsnae*) jezuita Jana Tannera (1623–1694). V této době roste zájem o regionální dějiny u obyvatel českých a moravských měst a vesnic. Vznikají mnohé rukopisné kroniky s tradicí kronikářské produkce. Ani farní benefícia nejsou výjimkou. Mnohé z farních kronik mají svůj počátek právě v období barokního dějepiscetví.⁸³ U duchovní i světské inteligence se setkáváme s deníky, které měly reprezentovat individualitu a vzdělání pisatele i mentalitu jeho sociální skupiny. Z mnohých jmenujme alespoň křížovnického velmistra Jiřího Pospíchala (1634–1699), líbeznického faráře Jiřího Václava Paroubka (1704–1778), bojnického kantora Mikuláše Františka Kerneria (1600–asi 1689) či tiskem vydané *Diarium* (1758) archiváře a jazykozpytce Jana Karla Rohna (1711–1799).⁸⁴

Vlivem potřeby kritického studia pramenů, jejich interpretace, vývojem metody práce s fakty se z historického studia (bylo součástí filozofie) stává v období osvícenství věda, akademická disciplína položená na úroveň ostatních vědeckých disciplín. Vedle vlivu Montesquieua, Voltaira, Rousseaua, Huma, Robertsona, Gibbona na styl

⁸¹ Srov. Václav VONDRA, *Bohuslav Balbín (1621–1688)*, Historický obzor 11/12, č. 20, 2009, s. 276–279.

⁸² Srov. František KUTNAR – Jaroslav MAREK, *Přehledné dějiny*, s. 101–109.

⁸³ Srov. např. DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Nové Město na Moravě, *Neostadiensis Parochiae N[umme]ro: I.*, inv. č. 39 (1620); Řkf u kostela sv. Štěpána Praha-Nové Město, *Liber memorabilium I.* (1641); SOkA Český Krumlov, Farní úřad Hořice na Šumavě, *Gedenkbuch der Pfarre Höritz*, neinventarizováno (1654); SOkA Frýdek-Místek, Farní úřad Bruzovice, *Kronika fary Bruzovice - 1. díl*, inv. č. 32 (1704).

⁸⁴ Srov. František KUTNAR – Jaroslav MAREK, *Přehledné dějiny*, s. 109–113; srov. také Sophie BOURGAULT – Robert SPARLING (edd.), *A Companion to Enlightenment Historiography*, Brill 2013.

historické narativní práce byla česká historická věda ovlivněna univerzitou z Göttingenu a jejími profesory Johannem Lorenzem Mosheimem (1693–1755), Johannem Christopherem Gattererem (1727–1799), dále historiky Augustem Ludwigem Schlözerem (1735–1809), Michaellem Ignazem Schmidtem (1736–1794), Ludwigem Timotheem Spittlerem (1752–1810) či Arnoldem Ludwigem Hermannem Heerenem (1760–1842).⁸⁵

Historickou kritiku pramenů prezentovanou v díle benediktina Jeana Mabillona (1632–1707) *De re diplomatica libri sex* (1681)⁸⁶ uvedli do praxe v české osvětcenské historiografii benediktini Magnoald Ziegelbauer (1689–1750) ve svém díle *Bibliotheca scriptorum Bohemicorum*, Josef Bonaventura Piter (1708–1764)⁸⁷ s edicemi *Scriptores rerum Bohemicarum* či *Monasticon Moraviense diplomatico-historico-chronologicum* a piarista Gelasius Dobner (1719–1790). Nejmladší Dobner vydal šestisvazkové dílo *Monumenta historica Bohemiae nusquam edita* (1764–1785), v němž shromáždil vedle starých českých kronik (kromě Kosmy vše až po kroniku Pulkavovu) mnohé listiny z různých církevních a šlechtických archivů. Měl v plánu vytvořit ze sebraných listin i český diplomatář. Dobner je především známý svojí kritickou edicí *Kroniky české* od Václava Hájka z Libočan, kterou doplnil bohatým poznámkovým aparátem a pokusil se v ní zbořit mýty o počátku osídlení a christianizace českých zemí.⁸⁸

Dobnerovým žákem i spolubratrem byl další historik, zakladatel české numismatiky Mikuláš Adaukt Voigt (1733–1787). Z jeho kulturně-historických a vlastenecky laděných děl zmiňme alespoň jeho *Acta litteraria Bohemiae et Moraviae I., II.* (1774–1783). Ze světského prostředí je výraznou postavou české osvětcenské historiografie František Martin Pelcl (1734–1801). Vedle oblíbeného přehledu české historie *Kurtzgefasste Geschichte der Böhmen* (1774) sepsal vlasteneckou *Novou kroniku českou* (1791–1796), v níž došel jen do husitství. Obě díla tohoto prvního

⁸⁵ Srov. František KUTNAR – Jaroslav MAREK, *Přehledné dějiny*, s. 133–141.

⁸⁶ Srov. Ivan HLAVÁČEK – Jaroslav KAŠPAR – Rostislav NOVÝ, *Vademecum*.

⁸⁷ Srov. Karel UHL, *Bonaventura Piter, rajhradský probošt, moravský zemský prelát a český historik*, *Moravan* 82, 1933, s. 39–52.

⁸⁸ Srov. Josef HAUBELT, *Dějepisectví Gelasia Dobnera*, Praha 1979.

profesora české řeči a literatury na pražské univerzitě se vyznačují obratnou stylistikou.⁸⁹

Stejně jako vlastenecký editor a literární historik, člen pavlánského řádu František Faustin Procházka (1749–1809) vydal Dalimilovu a Pulkavovu kroniku (1786), tak i Pelcl společně s Dobrovským přišli s kritickým vydáním Kosmovy kroniky i jeho pokračovatelů Františka Pražského a Beneše Krabice z Weitmile v díle *Scriptores rerum Bohemicarum* (1783–1784). Český filolog, slavista a jezuita Josef Dobrovský (1753–1829) byl vzorem typického osvícenského vědce s důsledným smyslem pro historickou kritiku. Vedle svých významných filologických prací, jimiž prakticky zachránil český jazyk, vynikal svojí textovou kritikou pramenů. Svůj talent pro historické myšlení dokazuje dílem *Geschichte der böhmischen Sprache und Literatur* (1791),⁹⁰ mnohými rozbory českých legend i první, s malými změnami dodnes platnou periodizací dějin. Literatura i jazyk jsou pro něj plnohodnotnou součástí národního myšlení a pohnutých českých dějin.⁹¹

V moravském prostředí podle Pelclova vzoru syntetického dějepisného díla vznikla dvoudílná práce olomouckého profesora Josefa Vratislava Monsea (1733–1792) *Versuch einer kurzgefassten politischen Landesgeschichte des Markgrafthums Mähren*⁹² (1785 a 1788).⁹³ Kroměřížští piaristé Adolf Pilař (1742–1795) a František Moravec (1734–1814) vypracovali také syntézu dějin Moravy, ovšem na širší pramenné základně ve své třídílné práci *Moraviae historia politica et ecclesiastica*⁹⁴ z let 1785–1787.⁹⁵

Potřeby osvícenské společnosti naplňoval i za cenu nevyhovující pramenné kritiky a narativního stylu stavovský historiograf František Pubička (1722–1807).

⁸⁹ Srov. Milan KUDĚLA – Zdeněk ŠIMEČEK – Radoslav VEČERKA, *Česká slavistika v prvním období svého vývoje do počátku 60. let 19. století*, Praha 1995.

⁹⁰ „Dějiny české řeči a literatury.“

⁹¹ Srov. Josef TÁBORSKÝ, *Reformní katolík Josef Dobrovský*, Brno 2007; František KUTNAR – Jaroslav MAREK, *Přehledné dějiny*, s. 145–165.

⁹² „Stručné politické dějiny markrabství moravského.“

⁹³ Srov. Jiří FIALA – Martina NOVÁKOVÁ, *Moravský osvícenec Josef Vratislav Monse (1732–1792)*, Olomouc 2003.

⁹⁴ „Politické a církevní dějiny na Moravě.“

⁹⁵ František KUTNAR – Jaroslav MAREK, *Přehledné dějiny*, s. 170.

Jeho šestidílné *Chronologische Geschichte Böhmens unter den Slaven*⁹⁶ (1770–1801) je popularizační dílo s chronologickým výčtem dějinných událostí. František Palacký chtěl na toto dílo navázat. Pro řadu nedostatků (po formální, ideologické a obsahové stránce) raději vytvořil zcela nové dílo na jiných základech. Moravské dějiny zpracoval podobnou formou jako Pubička také žďárský opat a osvícenec Otto Steinbach z Kranichsteina (1751–1791) ve svém díle *Kleine Geschichte von Mähren für die Jugend*⁹⁷ (1783). Steinbach je znám také svými dějinami tolerance.⁹⁸ Všeobecné dějiny na pražské univerzitě vyučovali jejich první profesori Jan Jindřich Wolf (1745–1784) a Ignác Cornova (1740–1822). Právě Ignác Cornova se do české osvětské historiografie zapsal svými doplňky ke kronice Pavla Stránského (1792–1803)⁹⁹ a monografií o Bohuslavu Hasištejnském z Lobkovic (1808).¹⁰⁰ Josefinisticky smýšlející Cornova sepsal také práci o vládě Josefa II., která vyšla roku 1801.¹⁰¹

S růstem zájmu o české dějiny, pod vlivem osvětské lidové osvěty a s důrazem na vzdělání člověka vzniká tzv. lidové kronikářství. Z nejznámějších písmáků jmenujme alespoň Františka Jana Vaváka (1741–1816) a jeho *Paměti*¹⁰² či setníka Jana Jeníka z Bratřic (1756–1845) s dílem *Bohemica*. Městské kronikářství zastupují plzeňský profesor Josef Vojtěch Sedláček (1785–1836) se svými *Paměťmi plzeňskými* (1821) a luštěnický farář František Novotný (1768–1826) s *Kronikou mladoboleslavskou* (1822).¹⁰³ V oblibě byla také různá popularizační, historicky zaměřená díla.

⁹⁶ „Chronologické dějiny Čech za Slovanů.“

⁹⁷ „Malé (stručné) dějiny Moravy pro mládež.“

⁹⁸ Jeho práce *Versuch einer Geschichte der alten und neuen Toleranz im Königreich Böhmen und Markgraffthum Maehren* vyšla v Praze roku 1785.

⁹⁹ Srov. Ignaz CORNOVA, *Paul Stransky's Saat von Böhmen I.–VII.*, Prag 1792-1803.

¹⁰⁰ Srov. Ignaz CORNOVA, *Der grosse Böhme Bohuslav von Lobkowitz und zu Hassenstein nach seinen Schriften geschildert*, Prag 1808.

¹⁰¹ Srov. Ignaz CORNOVA, *Leben Josephs des Zweiten*, Prag 1801; srov. také František KUTNAR, *Život a dílo Ignáce Cornovy*, ČČH 36, 1930, s. 327–350; 491–519.

¹⁰² Srov. Jindřich SKOPEC, *Paměti Františka J. Vaváka souseda a rychtáře mimického z let 1770–1816*, Praha 1910.

¹⁰³ Srov. Pavel BĚLINA, *Politické události let 1789–1797 v názorech měšťanské inteligence a lidových písmáků v českých zemích*, ČČH 6, 1987, s. 844–874.

Dějiny českých zemí popularizovalo dílo Jana Rulíka (1744–1812), jehož šestidílný *Kalendář historický* (1797–1810) vychází z inspirace již zmíněným známým tiskařem Danielem Adamem z Veleslavína. Společně s redaktorem Janem Hýblem (1786–1834) přeložil Rulík do českého jazyka vlasteneckou, německy psanou *Kroniku nejnovější a věrnou poselkyni starožitého a nového národu českého* (čtyři díly, 1809–1827) velkomýtského rady Františka Antonína Pabsta (1785–1814). O Pubičku a Pelcla se opírá ve svém díle *Ursprünglich chronologische Geschichte Böhmens*¹⁰⁴ (1806–1807) ekonom Johann Mehler (1739–1809).¹⁰⁵ Podobně jako Dobrovský, také Josef Jungmann (1773–1847) dal do služby národnímu obrozeneckému úsilí jazykové dědictví českého národa. Jeho *Krátká historie národu, osvícení a jazyka* zahrnuje mimo jiné i hospodářskou, sociální a kulturní stránku dějin.¹⁰⁶

Původně estetický kritik, později jeden z největších českých historiografů František Palacký (1798–1876) není známý jen svými genealogiemi šlechtických rodů, ale spíše svou poctivou historickou prací, která je výsledkem cest za prameny po mnoha archivech a jiných institucích.¹⁰⁷ V roce 1836 začal vydávat své *Dějiny národu českého v Čechách i v Moravě* (původně v německé verzi, od roku 1848 již jen česky), které byly jeho životním dílem (ještě po mnoha letech se k nim vrací i dnešní historiografie, aby je hodnotila současným kritickým pohledem). Pramenným přínosem k době husitství je již výše zmiňovaná edice *Staří letopisové čeští od r. 1378 do 1527* z roku 1829, která vyšla v *Scriptores rerum Bohemicarum* Dobrovského a Pelcla a přináší záznamy událostí od neznámých kronikářů. Palacký si tyto zápisy oblíbil pro jejich zcela otevřené chápání dějin v každodennosti tehdejší doby. Jedno ze svých drobných děl věnoval také kronikářskému úsilí. České kronikářské práce i život jejich autorů představil a kriticky zhodnotil ve svém *Würdigung der alten böhmischen Geschichtsschreiber*.¹⁰⁸ Mladý historik Palacký zde analyzuje nejstarší české kronikáře až po Václava Hájka z Libočan. Zároveň jejich práce sestavuje ve strukturovaný přehled, z něhož jsou zřejmé dosavadní edice a způsob jejich uchování. Dílo jen

¹⁰⁴ „Původní chronologické dějiny Čech.“

¹⁰⁵ Srov. František KUTNAR – Jaroslav MAREK, *Přehledné dějiny*, s. 166–179.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 180–181; srov. také Robert SAK, *Josef Jungmann. Život obrozence*, Praha 2007.

¹⁰⁷ Srov. Franz PALACKY, *Literarische Reise nach Italien im Jahre 1837. Zur Aufsuchung von Quellen der böhmischen und mährischen Geschichte*, Prag 1838.

¹⁰⁸ Srov. Franz PALACKY, *Würdigung der alten böhmischen Geschichtsschreiber*, Prag 1830.

dokazuje jeho velmi dobré předpoklady pro poctivou historickou práci a povzneslo jej do lůna historické vědy.¹⁰⁹

Zmínkou o tomto velkém otci moderní historiografie, na jehož historickou metodu navazují pozdější dějepisci, záměrně zakončíme naše ohlédnutí za některými kronikářskými díly české i částečně světové historiografie již v první polovině 19. století, neboť právě v této době vycházejí první normy pro vedení farních, městských, školních i jiných kronik.¹¹⁰ Oproti většině výše zmiňovaných kronik jsou tyto pamětnice zakládány a vedeny primárně pro vlastní potřebu sociální skupiny, nikoliv k její prezentaci navenek. Tento závěr vychází z povahy zaznamenaných údajů, které vedle pamětních zápisů obsahují i záznamy úřední či osobní provenience, jak o tom pojednává následující podkapitola. Se stále rostoucím využíváním informačních technologií v současné době však dochází ke zveřejnění kronik, tím i prezentaci sociální skupiny, formou webového rozhraní. Kroniky vedené v elektronické podobě a ukládané na internet, popř. naskenované rukopisy starších pamětnic jsou tak přístupné nejširšímu spektru uživatelů.

Literární žánr „kronika“ se postupně dostává do podvědomí různých vrstev společnosti a stává se běžným způsobem záznamu událostí i myšlenek určité sociální skupiny, které bylo nutné uchovat budoucím generacím. Následující řádky budou patřit již jen problematice farních kronik, v nichž je zachycen život jedné významné sociální skupiny naší společnosti – římskokatolické farnosti.

¹⁰⁹ Srov. František KUTNAR – Jaroslav MAREK, *Přehledné dějiny*, s. 210–230; srov. také Jiří KOŘALKA, *František Palacký (1798–1876). Životopis*, Praha 1998.

¹¹⁰ Srov. např. DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Třebíč, *Protocollum domesticum a Jacobo Dworzetsky parochi Trebitschensi ab Ecclesiam S[an]cti Martini et Decano foranes clucumbratum. Memorabilia Ecclesiae et parochiae*, inv. č. 2 (1798); DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Velký Újezd, *Protocollum domesticum*, inv. č. 1 (1848); Farní úřad Řepín, *Pamětní kniha (založena Františkem Veselým) – Marie TOŠNEROVÁ a kol., Průvodce IV.*, s. 383.

1.2. Farní kronika jako pamětní i úřední kniha a umělecké dílo

Není možné objektivně srovnávat díla velkých českých i světových dějepisců s farními kronikami duchovních správců. Abychom ovšem pochopili důležitost pamětních knih farních beneficií a jejich zařazení do širšího kontextu historických děl minulosti i současnosti, pokusíme se přiblížit funkci farní kroniky jakožto pamětní knihy, úředního dokumentu i uměleckého díla.

1.2.1. Farní kronika jako pamětní kniha

Primárním úkolem pamětních knih farností je uchovávat informace, události určené pro paměť. V předchozí části této kapitoly byla věnována pozornost dějinnému vývoji kronikářství a stručnému představení prací mnohých autorů, kteří shodně přišli s myšlenkou vytvořit dílo, jež bude mnohým generacím sloužit k nahlédnutí do minulosti. K jejímu uskutečnění využili tehdejších dostupných prostředků, svého vzdělání, zkušeností a v mentalitě i stylistickém a uměleckém směru své doby vytvořili dílo, které se často díky jiným historiografům podařilo dochovat do současnosti. Strukturou jednotlivých záznamů v pamětních knihách farních beneficií a normami, které jejich vedení nařizovaly či jen upravovaly, se budeme zabývat ve druhé kapitole této práce.

Na prvních listech pamětní knihy můžeme občas zahlédnout jakýsi úvodní povzdech či jen citát související s jejím vedením. Pro ilustraci lze uvést přání s povzdechnutím anonymního autora první adamovské farní kroniky, který píše: *„In nomine Domini! Kronika to je historie. Není lehký úkol kronikáře. Musí psát pravdu. Jaký smysl by mělo nalhávání. S lehkým perem a radostným úsměvem zapíše věci radostné. Ale musí namočit své pero a psát i tenkrát, kdy srdce je sevřeno a ústa stažena a do očí derou se slané slzy. Ano i tenkrát je třeba psát. Takový je přece život: smích i pláč, úsměv i slzy, radost a bolest. A v každé farnosti je obojí: radost i žalost. Tak na stránkách kroniky bude obojí: k naučení i výstraze pro všechny, kteří budou číst, číst s ochotným srdcem.“*¹¹¹ Druhá adamovská kronika začíná slovy: *„Cum Deo! Aby to, co se stalo, budoucím věkům zde pravdivě zachyceno bylo a k poučení všem tak*

¹¹¹ DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Adamov, *Farní kronika*, inv. č. 33, s. 1.

sloužilo.“¹¹² Oba uvedené příklady slouží k ilustraci myšlenek i pokory toho, kdo se chystá zachytit věrně a pravdivě, nebo mnohdy ideologicky a tendenčně události kolem sebe. Stejně tak kronikář zakládající druhé pokračování nemotické farní kroniky líčí úmysl své práce: „*Shledav, že v domácí památní knize sv[a]z[ek]: I mnohé zápisky týkající se předmětu téhož roztroušeně jsou umístěny, uvázal jsem se v založení a sepsání nové památní knihy na základě staré. Co roztroušeně u této jest zaznamenáno, v jedno jsem snesl a poněkud doplnil, co méně důležitým se mi vidělo, jsem vynechal, na jiné pak, zejména na opisy listin, do staré památní knihy jsem poukázal.*“¹¹³ Jak objektivní a pravdivé jsou zachycené informace, posuzuje vždy až čtenář úhlem pohledu své doby, vybaven znalostmi a ovlivněn často vítězícím společenským diskursem. Stejným způsobem byli inspirováni ke své práci velcí autoři kronik, kteří, aniž by to mnohdy tušili, dokázali zachytit náladu a diskurs své doby i v pouhém chronologickém výčtu událostí.

V nejstarších kronikách starověku, středověku, raného novověku, v kronikách šlechtických i měšťanských nalezneme často velmi poeticky vyprávěný příběh počátku národa, města, šlechtického rodu. Pro zdůraznění starobylosti onoho místa se autor kroniky nebál sáhnout do oblasti mýtů a legend. Dušan Třeštík ve své knize *Mysliti dějiny* k tomuto tématu dodává: „*Mezi historickým vyprávěním a vyprávěním imaginativním není podstatný rozdíl. Ten je jen v jejich nároku na pravdu. Mýty byly pravdivá vyprávění o nepravděpodobných věcech, dějiny jsou pravdivá vyprávění o pravděpodobných věcech. Dějiny tedy fungují jako mýtus tím, že vyprávějí příběhy věcí, odpovídají na otázku po jejich původu. Říkají tím, jaké věci jsou, ale také – možná – jaké by měly být. Ne však naopak.*“¹¹⁴ Mnozí pisatelé farních kronik, mnohdy inspirováni velkými díly svých vzorů, často sahají do bájných dějin počátku beneficií dle porůznu dochovaných pověstí daného regionu. Vznikají tak, dnes úsměvné, příběhy sahající do dob počátku křesťanství. Je nezbytně nutné tyto údaje podrobit historické kritice, a to s ohledem na úmysl kronikáře, který obvykle chtěl jen pozvednout význam

¹¹² DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Adamov, *Farní kronika*, inv. č. 34, s. 1.

¹¹³ DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Nemotice, *Památní kniha fary Nemotické II*, inv. č. 2, fol. 1r.

¹¹⁴ Dušan TŘEŠTÍK, *Mysliti dějiny*, Praha–Litomyšl 1999, s. 86.

onoho místa a ozdobit, stejně jako citovaní adamovští kronikáři, své dílo.¹¹⁵ Tyto myšlenky nalzáme u sv. Bedy Ctihodného, Kosmy, Dalimila, Petra Žitavského, Vavřince z Březové, rožmberského archiváře Václava Březana atd.

Při interpretaci dějin je velmi jednoduché vyslovit myšlenku, že je nutné povznést mysl nad vášně a odpoutat se od zaujatých myšlenek i soudů.¹¹⁶ Na druhou stranu je velmi těžké pojmout množství informací skutečně věrohodným a smysluplným způsobem. Většina farních kronik přináší opravdu jen výčet jednotlivých událostí. Přesto se však najdou autoři toužící po uchování svých názorů na určitou část popisovaného dějinného příběhu, který je pozitivně či negativně formoval. Zde se mnohdy autoři farních kronik podobají Vavřinci z Březové, jenž ve svém dramatickém líčení dějin husitské revoluce odráží euforii své doby. V některých pamětních knihách najdeme pouhou zmínku o významné historické události, jiné přinášejí celé statě rozebírající den po dni průběh jednotlivých významných příběhů dějin, často dramaticky vylíčených.¹¹⁷ Přístup kronikáře k materii a její interpretaci bývá tedy ovlivněn řadou osobních i společenských diskursů. Vedle zadavatele (duchovního správce) v případě laických pisatelů, který mnohdy udává samotnou podobu i obsah jednotlivých záznamů, pak může kronikáře z řad kněží ovlivnit jeho duchovní a intelektuální formace, postoje a názory představených, panující diskurs společnosti, v němž koná duchovní správu apod. Mnohdy bývají některé ze záznamů vlivem změny politického smýšlení vymazány, vytrženy, zřídka docházelo i ke zničení celé kroniky.

Podobně jako např. u Dalimila i v mnohých farních kronikách vybízí jejich autor čtenáře k zamyšlení nad zaznamenanými událostmi a poučení se z nich. Vzorovým příkladem nám může být jakési ponaučení vyjádřené dobovým stylem anonymního autora zbraslavské kroniky (Zbraslav u Velké Bíteše), který píše: „*Ve francouzských válkách razili peníz zvaný „hladový tolar“ z roku 1816. Tehdy byly zlaté časy. Hladový tolar to dokazuje. Na jedné straně peníze je vyryt obraz znázorňující matku s dítětem a nápis: „Dej mi chleba, mám hlad.“ Na druhé straně čteme: „Neklesejme na mysl, Bůh ještě žije.“ Bud’me pamětlivi těchto slov vždy, kdykoliv malomyslníme.“*¹¹⁸ Ve stejné

¹¹⁵ Srov. DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí, *Protocollum*, s. 1–3.

¹¹⁶ Srov. Benedetto CROCE, *Historie jako myšlení a jako čin*, Brno 2006, s. 61.

¹¹⁷ Srov. DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Zbraslav, *Pamětní kniha*, inv. č. 3.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 8.

kronice jiný anonymní pisatel velmi často uváděl výčet událostí krátkým zamyšlením. Pro ilustraci: „*V lidském konání následuje někdy čin hned po myšlence. Často však k provedení krásné myšlenky je zapotřebí dnů, měsíců ba i roků.*“¹¹⁹ Farní kroniky jsou tedy cenným pramenem pro svoji výpovědní hodnotu, někdy i uměleckou stránku, jež dodává jednoduchému výkladu hlubší myšlenkový základ.

S historickou kritikou Dobrovského, Pelcla i Palackého se můžeme setkat také u vzdělanějších pisatelů pamětních knih. Jejich zájem o historii jim často otevíral pomyslné dveře ke skutečné vědecké historické práci.¹²⁰ Tuto svoji zkušenost pak přenášeli do farností, kam byli posíláni, a praktikovali ji při zakládání či pokračování výčtu záznamů určených pro paměť. Jako příklad nám může posloužit příběh netínského duchovního správce P. Jakuba Příhody (1746–1824), který se narodil ve Velkém Meziříčí. V roce 1771 byl po studiích vysvěcen na kněze a působil jako kaplan v Moravanech u Brna a jeden rok ve svém rodišti (1772). Roku 1773 byl ustanoven farářem na poutním místě v Netíně. Zde v roce 1789 založil a kriticky i nekriticky vedl domácí protokol zdejší farnosti.¹²¹ Po příchodu na děkanské místo do Velkého Meziříčí roku 1808 i zde v roce 1816 zakládá a stejným způsobem vede farní kroniku děkanství.¹²² V obou kronikách je zachována jakási kontinuita vyprávění i mnohdy kritického hodnocení dějin. Jeho záznamy nám tak mohou pomoci důkladně se seznámit s tehdejší mentalitou a vnímáním historických událostí jednoho z mnohých duchovních správců na pomezí Moravy a Čech.¹²³ Jen pro ilustraci uvádím pohled křovského faráře na situaci v první republice: „*Na všech stránkách v republice přibývá vražd, sebevražd, krádeží, loupeží i ve chrámu Páně, proto po každé mši sv. nutno nositi kalich do fary, výsledek to uvolněné kázně, přemrštěné humanity, zavádění lajcké morálky do škol.*“¹²⁴

¹¹⁹ Tamtéž, s. 10.

¹²⁰ Srov. např. podrobné vyprávění střížovského faráře o francouzském vpádu na Moravu roku 1805 - DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Střížov, *Memorabilia Ecclesiae Střížoviensis Anno MDCCLXXXV Vinchoata et Juxta mandatum Suae Reverendissimae Illustrissimae Episcopalis Gratiae Joannis Baptistae Domini Domini Episcopi Brunensis Pastoris vigilantissimi concinnata*, inv. č. 1, fol. 1r-1v.

¹²¹ Srov. Řkf Netín, *Protocollum domesticum 1789 parochiae Netinensis*.

¹²² Srov. Jaroslav MRŇA, *Protocollum*.

¹²³ Viz kapitola 2. Farní kroniky velkomeziříčského děkanství.

¹²⁴ Řkf Deblín, *Hausprotocol der Krzower Lokalie*, s. 97.

Farní kronika povahou zápisů, odhlédneme-li od čistě úředních záznamů, patří mezi literární díla s možným autobiografickým pohledem na život duchovního správce i celé farnosti, jehož autorem je často on sám. Pisatelé z řad kněží v příslušné části rukopisu uvádějí svůj životní příběh od narození, přes kněžské svěcení a pozdější působení. Poslední okamžiky jejich života a smrti bývají zaznamenány buď samotnými nástupci, nebo jinými určenými osobami, jimž je svěřeno vedení kroniky. Mnohdy se jedná o kusý výčet dat a míst působení, ale nalezneme i podrobné záznamy o jejich životní pouti, především u osobností, které zanechaly svojí činností výraznou stopu v životě farnosti nebo celé diecéze. Budoucí badatel, který se zaměří na rekonstrukci životního příběhu nějakého duchovního správce – faráře, kaplana či katechety, ale také diecézního biskupa, může právě tuto část farní kroniky, často poznamenanou osobním pohledem pisatele na jejich život, využít k základní orientaci v *curriculum vitae* dotyčné osoby. O umístění těchto dat v samotném rukopisu budeme hovořit v druhé a čtvrté kapitole této práce.

V současné době se stále častěji setkáváme s laickými kronikáři, kteří pamětní knihu dopisují podle údajů získaných od duchovního správce mnohdy s ročním zpožděním. Jejich obětavá činnost pomáhá ulehčit práci již tak vytíženým kněžím a nejednou dává nahlédnout do mentality svěřených duší, jež neznárodně bývají ovlivněny společenským diskursem. V pamětních knihách se často u jednotlivých záznamů ze života farnosti objevují také zmínky o politickém dění v naší vlasti i ve světě. Vylíčené události namnoze podléhají kritickému pohledu svých pisatelů, kteří je hodnotí prizmatem různých odvětví teologických věd (morální teologie apod.). Pro badatele tyto údaje představují cenný materiál pro studium výchovy a vzdělání laických pomocníků (pastoračních asistentů) v jednotlivých farnostech. Svým zájmem tito novodobí kronikáři častokrát obohacují jednotlivé údaje o osobní zkušenosti, např. s duchovními správci, jejichž život vidí z jiného pohledu, než kdyby jej popisovali samotní aktéři. Nejednou se zde setkáme se záznamy o jejich obětavé službě věřícím až do posledních dnů, kdy se již sami potýkali s těžkostmi stáří. Jednotlivá svědectví tzv. farních hospodyň, které se obětavě staraly o nemohoucího kněze, vypovídají o každodennosti života duchovních správců.¹²⁵

¹²⁵ Srov. Řkf Netín, *Protocollum*, s. 49–50.

Důležitým údajem pro budoucí badatele je také jméno a počátek i konec vedení záznamů jednotlivých pisatelů, kteří se ve vedení kroniky často střídali. Na tento údaj se i v současné době stále zapomíná a později nastává problém s určením autora rukopisu. Podobný stav nalezneme u pořizování zápisů pomocí psacího stroje či osobního počítače. S rozvojem informačních technologií jsou pamětní knihy vedeny v elektronické podobě a zveřejňovány na webových stránkách farnosti. Tento způsob usnadňuje vyhledávání potřebných dat, které se ovšem pro jejich možné zneužití či otevření široké čtenářské obci podobají spíše výčtům činností, postrádajícím osobní pohled pisatele.

Poslední stránky farní kroniky patří většinou krátkým záznamům o provedených vizitacích rukopisu, buď samotným diecézním biskupem, pověřeným duchovním správcem nebo nadřízeným správcem většího správního celku (děkan, vikář).¹²⁶

1.2.2. Farní kronika jako úřední kniha

Jednu z definic úřední knihy nalezneme ve *Vademecum pomocných věd historických* v oddílu věnujícímu se diplomatice: „*Knihy úřední – obecně kancelářské pomůcky sloužící evidenci agendy úřední projednávané úřadem, který příslušnou kancelář vedl, a to buď vnitřní (kopiáře, registra, ap.) či veřejné ... vedené úřady proto, aby svými zápisy, které měly obecnou právní závaznost, zajišťovaly právní porřízení v příslušném právním okruhu, nahrazující tak listiny.*“¹²⁷ Ve světle této definice se pokusíme představit farní kroniku, jejíž úloha nespočívala jen v narativním záznamu událostí.

Důležité listiny obsahující práva a privilegia, ať byla udělena panovníkem, šlechtickými vrchnostmi, stavovskými anebo městskými institucemi, byly uchovávány kancelářskými úředníky v uzavřené truhle umístěné na bezpečném místě, do níž měl často přístup jen vedoucí kanceláře. Stejně tak v církevním prostředí existovaly nejčastěji v sakristiích či věžích truhlice s tzv. chrámovým pokladem, kde se uchovávaly i listiny s právy a výsadami samotného benefícia. Mnohé požáry často zapříčinily zánik důležitých dokumentů, proto úředníci mnohdy ony originály opisovali

¹²⁶ O vizitacích více v kapitole 2.2. Normy pro vedení farních kronik.

¹²⁷ Ivan HLAVÁČEK – Jaroslav KAŠPAR – Rostislav NOVÝ, *Vademecum*, s. 205.

s patřičným ověřením jejich pravosti. Na prvních řádcích pamětní knihy se tak někdy setkáváme právě s opisem listiny, kterou bylo beneficium založeno, a s kopiemi dalších listin, jimiž byla udělena určitá privilegia. Farní kronika tak často připomíná tzv. kopiář, který bývá definován jako „... *pomůcka vznikající v příjemecké kanceláři nebo archivu, která zpravidla v knižní formě eviduje všechna důležitější privilegia dotýkající se určitých práv, statků ap. od nejrůznějších vydavatelů. Smyslem byla snadnější evidence všech nároků i povinností v určité oblasti zájmů či evidence archivního celku. Opisy listin tu neměly nárok na právní platnost ... ale i tak docházelo k interpolacím a falzům.*“¹²⁸ Farní kancelář často vydávala sama písemnosti, které potvrzovaly příjemci určitá práva i povinnosti; pak se opisy vedené ve farní kronice podobají kancelářským registrům, které jsou definovány jako „... *kancelářská pomůcka vedená v kanceláři vydavatelově, do níž se zapisovaly písemnosti z ní vycházející.*“¹²⁹

Primárním úkolem farní kroniky je zachycení událostí pro paměť. Prvotní absenci úředních knih ve farní kanceláři nahrazovala a jejich úlohu plnila právě pamětní kniha, v níž bylo – pro věčnou paměť – zachyceno vše důležité, na co se mohl duchovní správce odkázat v případě možných nejasností. V kronikách tedy nalezneme kromě opisu zakládací listiny také různé kopie kupních smluv, darovacích smluv, práv a privilegií ustanovených biskupskou konsistoří, listin ve věci štol, důchodů, školních fasí, chudinských fondů. Výjimkou nejsou ani opisy posledních vůlí duchovních správců. Mnohé zprávy o opravách kostela, fary, kaple bývají doprovázeny kopiemi smluv, účetní agendy s podrobným výčtem příjmů a výdajů. Právě farní kronika sloužila často jako úřední kniha s pečlivě vedenou účetní a majetkovou agendou. Tomuto účelu jsou přizpůsobeny také jednotlivé části pamětní knihy, o nichž bude řeč v následující kapitole. Pro ilustraci lze jmenovat: výnos obročí, výnosy a užitky kostelní, roční povinnosti, kamkoliv právě z titulu vzcházející (s uvedením vyučování) apod. Údaje o právech a povinnostech pak nejčastěji nalezneme v kapitolách označených jako: *instrumenta fundationalia et alia documenta ad res, sive jura beneficii pertinentia* (zakládací – fundační listiny a jiné dokumenty k věci nebo práva vztahující se na benefice) nebo *ius vel collationis, vel praesentationis et patronatus* (právo buď kolace, nebo prezentace a patronát). Pro informaci o majetkových poměrech příslušného místa přinášejí farní kroniky inventáře farního i kostelního mobiliáře, farní knihovny či jiného

¹²⁸ Tamtéž, s. 205–206.

¹²⁹ Tamtéž, s. 215.

materiálního zabezpečení benefícia. Všechny tyto údaje podléhaly již zmíněné vizitaci. Mnohé z údajů jsou uspořádány do přehledných tabulek, často i esteticky propracovaných.

Pro kampanology jsou pak významné seznamy odebraných zvonů s údaji o jejich podobě, době odlití, váze a přijaté náhradě.¹³⁰ Tyto údaje pak mnohdy napomohly k dohledání odebraných zvonů na sběrných místech a jejich návratu na původní místo. Jedním z údajů, přetrvávajícím mnohá léta, jsou rovněž seznamy intencí, kde bývá uvedeno, za koho a po jaký čas má být sloužena bohoslužba.

Farní kronika plnila také úlohu „statistické ročenky“, neboť zde byly uvedeny i údaje o počtu duší různého vyznání, především v kapitole: *numerus populi parochialis, et familiarum qua catholicarum, qua acatholicarum, qua judaicarum* (počet lidí ve farnosti a rodin jak katolických, tak nekatolických a židovských). Ze statistického hlediska bývají pro badatele zajímavé i počty účastníků voleb na státní i komunální úrovni s uvedenými údaji u jednotlivých stran, dále počty účastníků významných akcí konaných farnostmi, městem či větším územním celkem apod. Na různých místech knihy, především mezi přideštim a předsádkou, bývají volně uloženy různé dokumenty týkající se úřední činnosti nebo jiných událostí ve farnosti (kopie smluv, parte kněží, pozvánky na akce, dopisy, plakáty, denní tisk apod.)

Závěrem je nutné připomenout, že nárůstem složité farní agendy především v první polovině 19. století se mění i struktura zápisů v pamětních knihách.¹³¹ Nově založené rukopisy farních kronik, jejichž podoba vychází zejména z vydaných norem pro jejich úpravu, již neobsahují pouhý chronologický výčet událostí, ale získávají podobu jakési „úřední“ knihy, kde vedle záznamů událostí nalezneme také účetní i jiné záznamy církevní správy. Farní kronika tedy suplovala téměř celý archiv.¹³² V průběhu druhé poloviny 19. století a ve 20. století se nově založené kroniky navrací k modelu chronologického výčtu událostí z nejstarších dob vedení pamětních knih ve

¹³⁰ Srov. DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Čebín, *Haus Protokoll bei der Čebiner Farrazie*, inv. č. 1, s. 74.

¹³¹ Srov. příručku prof. JUDr. Josefa Helferta pro duchovní správce – Josef HELFERT, *Anleitung zum geistlichen Geschäftsstyle nach dem gemeinen und dem Oesterreichischen Kirchenrechte*, Vierte Auflage, Prag 1838.

¹³² Srov. Eduard MAUR, *Základy historické demografie*, Praha 1983, s. 60.

farnostech.¹³³ Z uvedených údajů o pamětních knihách farních beneficí je zřejmé, že sloužily ve své celistvosti jako jakýsi „archiv“ všech důležitých materiálních i duchovních záležitostí týkajících se farnosti. Badatel i čtenář má tedy před sebou širokou paletu údajů pro rekonstrukci životního příběhu jednotlivců i celého farního společenství, státu i světa.

1.2.3. Farní kronika jako umělecké dílo

Nadpis této podkapitoly může mnohé čtenáře přivést do rozpaků a navodit myšlenku přeceňování úlohy farních kronik v oblasti umění. Jednotlivé pamětní knihy nelze jednoznačně postavit na úroveň velkých uměleckých děl, které se vystavují ve světoznámých galeriích. Není známý ani kronikář, který by se proslavil v oblasti umění. Lze jim ovšem přisoudit podobný status jako mnohdy výtvarně velmi hodnotným exemplářům knižní kultury, které uchovávají vedle často stylisticky hodnotných záznamů událostí jednotlivých období českých i světových dějin také část jejich uměleckého dědictví. Záměrem tedy není srovnávání, ale přiblížení jednoduché, avšak zdobné stránky zdánlivě strohých knih. Jednotliví „umělci“ nepocházejí ze slavných dílen renesančních, barokních či moderních malířských škol, nemají za sebou kaligrafické vzdělání písařských škol, ale umějí dát svým dílům vedle mnohdy stylisticky hodnotné podoby textu také dekorativní motiv odkazující na jejich představivost a smysl pro estetiku.

Při prvním kontaktu s farní kronikou se zaměří naše pozornost na její vazbu, která se stane prvním předmětem našeho hodnocení. Vazba je pokryv knižního korpusu (knižní blok – tělo knihy s deskami), který slouží k jeho ochraně a skrze svoji, mnohdy nákladnou, výzdobu také k reprezentaci samotné knihy. Pro své jedinečné propojení utilitárních a estetických funkcí je zkoumání knižní vazby nedílnou součástí knižní kultury.¹³⁴ U nejstarších exemplářů farních kronik se ke zpevnění knižního bloku užívalo dřevěných desek potažených vepřovou či hovězí usní. Většina titulů s dřevěnými deskami má vnitřní nebo vnější skosení hran a je vybavena háčkovou

¹³³ Viz příloha č. 2.

¹³⁴ Srov. Petr VOIT, *Encyklopedie*.

či hranovou sponou s trnem, která slouží k uzavření knižního korpusu.¹³⁵ Ořízka pak bývá nejčastěji červeně stříkaná, vzácně i zlatě natíraná či nezdobená. Naprostá většina exemplářů farních kronik je opatřena lepenkovými deskami s různými pokrivy, z nichž nejčastěji bylo užito hnědě nebo bíle stříkané usně – kůže (vepřovice, teletina, hovězina). U těchto knih bývá nejčastěji ozdoben pouze hřbet, jehož pole je opatřeno zlatým válečkovým desénem či nárožními kolky s dominantou. Na deskách pak ojediněle nacházíme slepotiskovou výzdobu se zlacením. Poměrně často se na lepenkových vazbách s různobarevným papírovým pokryvem objevuje na hřbetu a vnějších rozích též barevně stříkaná useň, sloužící k výzdobě i ochraně desek.¹³⁶ Vlivem uložení knih ve vlhkém prostředí a nesprávného zacházení bývá kožená vazba často poškozena plísněmi či různě poškrábána a potrhána.

Kromě kožených vazeb se velmi zřídka nacházejí mezi pamětními knihami farností též vazby pergamenové, jež byly vyrobeny z kůží ovcí, koz nebo telat. Jejich zdobení není tak nákladné jako u vazeb z usně. Pergamen bývá často jen bílý nebo popsáný, použitý z různých zrušených středověkých liturgických rukopisů.¹³⁷ Pergamenové vazby byly mnohdy doplněny zelenými nebo modrými textilními tkanicemi. Vlivem nestálé vlhkosti docházelo k častému praskání či pokroucení použitého pergamenu. Dalším, velmi užívaným pokryvem je lepenka, tedy papír. Jeho výzdoba je často velmi rozmanitá. Vedle různobarevně stříkaného, natíraného papíru se zde objevuje papír tragantový, mramorovaný či obyčejný šedý. Ořízka bývá nejčastěji červeně, vzácněji zlatě stříkaná či natíraná. Papírový pokryv trpí nejčastěji vlhkostí či mechanickým poškozením. K ochraně lepenkových desek s papírovým pokryvem bývá nejčastěji užito již zmíněných kožených prvků na hřbetě a vnějších rozích, v takovém případě hovoříme o polokožené vazbě. Přední strana lepenkových desek s papírovým pokryvem bývá zdobena štítkem, který obsahuje název kroniky a někdy i data jejího vedení. Jeho podoba je též reprezentativní, neboť je mnohdy vyveden v různých tvarech, barvách či velikostech.¹³⁸ Výtvarnému ztvárnění pak odpovídá i užitý styl a barva písma. Lepenkové desky s usňovým pokryvem bývají zdobeny slepotiskem a štítek zde nahrazuje nápis vyvedený právě technikou slepotisku,

¹³⁵ Viz příloha č. 5.

¹³⁶ Viz příloha č. 6.

¹³⁷ Srov. Petr VOIT, *Encyklopedie*, s. 971.

¹³⁸ Viz příloha č. 7.

často natíraný vhodnou výraznou barvou. Hřbet knihy bývá též ozdoben identifikačním štítkem stejným výtvarným provedením jako na přední straně desek, nebo naopak částečně odlišným. Podobně jako u mnohých liturgických či jiných knih určených k veřejné prezentaci jsou také vazby farních kronik nákladně zdobeny buď již zmiňovanými kovovými, nebo mosaznými prvky, zřídka i s užitím zlata či stříbra. Některé z nich jsou pak opravdovými unikáty svých tvůrců.

Vnitřní stranu vazby tvoří tzv. přideštlí, na něž navazuje většinou tzv. předsádka, jež chrání samotné tělo knihy. Obě tyto zmiňované součásti knižního korpusu bývají často zdobeny a vylepeny mramorovaným či tragantovým papírem, ve většině případů pouze bílým zesíleným papírem, který někdy slouží k vlastnickým či prostě nahodilým poznámkám i malůvkám. Často bývají zadní i přední přideštlí a předsádky využity k tzv. indexu, dnes bychom řekli obsahu, tedy přehledu řazení jednotlivých kapitol v knize. Také k jeho vypracování je užito estetických prvků, neboť reprezentuje obsah celého dokumentu. Snadná orientace je pak již samozřejmostí.

U většiny kronik začíná samotný knižní blok titulní stranou, která nese název farního benefícia, pamětní knihy, vysvětlující přípisky apod. Velmi často je právě titulní strana první příležitostí k poznání uměleckého nadání samotného kronikáře. V mnohých kronikách nalezneme na titulní straně vyobrazení farního kostela,¹³⁹ jeho patrona, samotné obce. Často bývá titulní strana ozdobena ornamenty nejrůznějšího charakteru, od kombinace různých stylů písma přes ozdobné rámy se stuhami až k pouze jednoduchým linkám, které mají zvýraznit její reprezentativní úlohu.¹⁴⁰ U některých pamětních knih se setkáme se stejným stylem výtvarného zpodobnění titulního listu a jednotlivých stránek kroniky či alespoň se stejným nebo podobným způsobem zdobení jednotlivých liter u nadpisů kapitol. Právě názvy kapitol bývají po titulním listě další částí knihy, která je zdobena, většinou pro usnadnění orientace v knize. Někdy se jedná pouze o změnu velikosti nebo podoby jednotlivých liter.

Samotný text kroniky, není-li psána na psacím stroji či osobním počítači, je pomyslným „rájem“ pro grafology, paleografy, filology, prostě všechny zástupce vědních oborů, kteří se zabývají studiem písemného projevu člověka. Nalezneme zde širokou paletu různých grafických stylů jednotlivých duchovních správců či jiných kronikářů. Často se jedná o pouhé poznámky těch, kteří jen krátce vedli svěřené

¹³⁹ Viz příloha č. 8 a 9.

¹⁴⁰ Viz příloha č. 10.

beneficium. Někdy může jít i o jedinou zmínku o činnosti později slavných osobností církevní správy, podle níž lze dohledat jiné údaje důležité pro jejich biografii. Jednotlivé textové záznamy jsou mnohdy členěny do již zmíněných kapitol a zapsány většinou do jednoho sloupce. Někdy nechybí ani orientační linky dodávající textu souměrný vzhled. Velmi časté jsou také marginální poznámky, umístěné na okraji textu a usnadňující orientaci mezi zaznamenanými událostmi. K základní orientaci v dokumentu patří mnohdy opomíjená paginace nebo foliace. Její pořadí pak je dáno přímo již zmiňovaným indexem na předešlé, předsádce či jiném listu knihy. Kromě zřetelných nadpisů (často v jazyce odlišném od textu) orientaci velmi usnadňují i hojně užívané štítky u každé kapitoly, kdy jejich větší část vyčnívá z horní části knižního bloku. Na jednotlivých listech kroniky někdy nalezneme tzv. filigrány, tedy jakési „výrobní značky“ papíren, podle kterých lze určit dílnu, z níž papír pochází. I tento nepatrný vodoznak je mnohdy bohatě vyzdoben. Bývá nejčastěji zhotoven v různých velikostech a stylech písma nebo užívá pouze jednoduché zvířecí či rostlinné motivy.

Umělecká hodnota kronik z hlediska literárního se nijak neliší od běžných kronikářských záznamů událostí z dané doby. Možnou výjimkou mohou být specifické stylistické obraty odrážející jazykový dialekt dané oblasti, které se většinou vyskytují jen zřídka, stejně jako pokusy o zdůraznění důležitosti události užitím básnického jazyka. Hodnota způsobu využití slohových postupů a výsledných stylistických útvarů je závislá na úrovni vzdělání či zkušeností pisatelů kronik. Mnohdy se setkáváme s kvalitně zpracovaným vyprávěním, jindy pak nalezneme pouhé konstatování, události formulované pomocí stylu prostě sdělovacího, administrativního apod.

Nejstarší farní kroniky, popř. úvodní záznamy či nadpisy v mladších rukopisech bývají psány v latinském jazyce. Pisatelé pamětních knih vedených především v 18. století a v první polovině 19. století pak užívají většinou německého jazyka. Pozdější záznamy v původních farních kronikách či nově zakládané pamětnice, většinou na přelomu 19. a 20. století, které na starší rukopisy často navazují, jsou pak vedeny již jen v českém jazyce. Ve většině farních kronik ovšem dochází k prolínání jazyků rukopisu a ke značnému přesahu do jiných období dějin podle oblasti, v níž se beneficium nachází, diskursu zdejší společnosti, a především podle osoby, která pořizuje záznamy. Struktura záznamů jednotlivých událostí a jazykovému složení pamětních knih bude podrobněji věnována pozornost v následujících kapitolách této práce.

Doprovodným prvkem jednotlivých záznamů v textu jsou nejčastěji tabulky různého provedení a tvaru, dále obrázky ilustrující obsah, různé ozdoby napodobující tiskařskou produkci, např. viněty (z fr. vignette – původně vinná réva), které slouží především k vyplnění prázdného prostoru v jednotlivých částech knihy a opticky je oddělují. Nejčastěji bývají tvořeny pletencem s rostlinnými, náboženskými či heraldickými motivy, jež zachovávají určitý geometrický tvar. Svůj vzhled často mění společně s příchodem různých uměleckých slohů.¹⁴¹ V některých exemplářích farních kronik nalezneme také různé mapy, někdy výtvarně pečlivě zpracované s geodetickou přesností, které mnohdy zobrazují pozemky náležející k beneficiu.¹⁴²

Velmi častým průvodním materiálem jednotlivých zmínek v textu jsou fotografie, mědiryty, výstřižky z novin či jiné předměty (bankovky, známky, pečete apod.), jež bývají vlepeny (přitíženy) přímo v textu nebo tvoří pouze přílohu ve zvláštní složce. Vlivem časté manipulace či v horším případě krádeže jsou mnohdy dochovány pouze v neúplné podobě. Stejně jako kovová schránka s dobovými předměty a vzkazem budoucím generacím, která bývá uložena v mnoha kostelích a kaplích v měděné báni pod křížem, tak i kronika může podobným způsobem vydávat svědectví o užívaných prostředcích hmotných i duchovních v generaci dávno minulé.

¹⁴¹ Srov. Petr VOIT, *Encyklopedie*, s. 991–994; viz příloha č. 4.

¹⁴² Srov. DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Rancířov, *Pamětní kniha*, s. 49–64.

1.3. Výpovědní hodnota farních kronik jako historických pramenů

1.3.1. Farní kronika jako pramen církevních dějin

Na problematiku církevních dějin lze nahlížet dvěma různými úhly pohledu. První z nich je historický, který nám umožní s využitím moderní metodologie kritického dějepiscevním nahlédnout do minulosti příslušné křesťanské církve.¹⁴³ Druhý z pohledů je teologický, který dějinný příběh církve zasazuje do širšího kontextu dějin spásy.¹⁴⁴ Oba možné způsoby nahlížení na církevní dějiny jsme si přiblížili v prvních dvou podkapitolách této části práce. Zbývá tedy doplnit možné způsoby využití pramene pro studium církevních dějin. Nejprve byla věnována pozornost tzv. křesťanské dějinnosti, kde jsme si stručně představili problematiku teologického pohledu na církevní dějiny. Vzhledem k povaze zkoumaného pramene bylo nezbytné představit čtenáři křesťanské vnímání dějinnosti, neboť většina autorů jednotlivých záznamů pochází z řad duchovenstva či věřících laiků. Jejich práce je tedy poznamenána nejrůznějšími záznamy z oblasti teologie biblické, dogmatické, morální, spirituální apod. V pamětních knihách pak nalezneme u konkrétních událostí především na prvních stranách rukopisu či v úvodu záznamů jednotlivých let citáty z bible, dále různé obrázky či kresby s náboženskými motivy, hesla, výzvy (pastýřské listy) papežů, biskupů, úryvky z církevních věroučných dokumentů (konstituce, dekrety apod.) a jiný doprovodný materiál s náboženskou tematikou. Nechybí zde ani záznamy z oblasti církevního práva, pastorální/praktické teologie – především opisy homilií významných církevních představitelů při různých událostech apod. Jednotlivé pasáže pamětních knih ve farnostech lze tedy využít ke studiu teologie, prožívání víry v konkrétním životě jednotlivce, ve společenství církve a jejich odpovědnosti vůči společnosti, v níž žijí. V omezené míře nalezneme rozmanité náboženské motivy také v městských, obecních, školních, rodinných kronikách či pamětních knihách různých spolků. Vždy záleželo na religiozitě pisatele i celého společenství.

¹⁴³ Srov. např. Eliška HOMOLKOVÁ, *Pamětní knihy fary v Němčicích (1759–1939)*, Zlatá stazka, Sborník Prachatického muzea, 18, 2011, s. 141–174.

¹⁴⁴ Srov. např. Jiří HANUŠ, *Pozvání ke studiu církevních dějin*, Brno 1999; František Jindřich HOLEČEK, *Církevní dějiny a dějinná církev*, in: Libor Jan (ed.), *České církevní dějiny ve druhé polovině 20. století*, Brno 2000, s. 7–14;

Historickému pohledu na farní kroniky byla věnována v této kapitole hlavní pozornost, neboť odpovídá definici a zaměření celé práce. Vedle stručného vývoje kronikářství v českých a částečně i světových dějinách jsme si představili farní kroniku z pohledu její funkce jako knihy se záznamy určenými pro paměť, úředního dokumentu a uměleckého díla. Bytostná potřeba pisatele uchovat a předat budoucím pokolením příběh jednoho benefícia vedla k vytvoření díla, které může posloužit jako pramen pro studium církevních dějin s aplikací různých metod historikovy práce. Vzhledem k povaze záznamů lze využít pamětní knihy k získání historických faktů pomocí nejčastější přímé metody, která se užívá při prostém popisu historické události (kdy, kde, jak, co se stalo apod.), nebo jako základ pro otázky i dílčí odpovědi při aplikaci metody nepřímé. Farní kronika je také vhodným pramenem pro práci pomocí metody indukce (častěji neúplné), neboť přináší jednotliviny, z nichž lze vyvodit obecnou platnost daného faktu. Pro heuristiku a hermeneutiku s využitím zmíněných metod představují nejvhodnější materiál pro studium oddílů farních kronik s chronologickým výčtem dějinných událostí, které se nacházejí nejčastěji v první nebo poslední části rukopisů, popř. jsou rozděleny do volných listů tematicky odlišných kapitol nebo tvoří jediný oddíl, jádro celého rukopisu (viz následující kapitola).

V souvislosti s využitím progresivní metody nabízejí pamětní knihy rozmanité přehledy jednotlivin (počty duší, křty, svatby, pohřby, přijímání, poutě apod.) v různém časovém odstupu. Vzhledem k častému nedostatku jiných pramenů o životě ve farnosti, může farní kronika posloužit také jako základ pro kladení otázek při užití retrospektivní metody. Záznamy o počtu duší podle vyznání, výsledky voleb, výčty kněží, kooperátorů, katechetů, tedy stejnorodé údaje, mohou posloužit historické statistice a historické geografii. Pomocí metody sondy pak z chronologického výčtu událostí, přehledu duchovních správců s mnohdy podrobně zpracovaným *curriculum vitae* a dalších záznamů v jednotlivých oddílech rukopisu lze zrekonstruovat každodenní život místního duchovního správce, kaplana, katechety v různých dějinných periodách. Stejně záznamy pak mohou posloužit také v biografické metodě, kdy je nutné prozkoumat život jedince (individuální biografie) či skupiny (skupinová biografie) v rozmanitosti společenských vztahů a významných událostí. Výčet nabývaného i ztraceného movitého i nemovitého majetku, příjmů i výdajů benefícia může posloužit jako základní pramen pro hospodářské dějiny. Inventáře farního a kostelního mobiliáře, které bývají opatřeny podrobným popisem s ilustračními nákresey, dále již zmíněná

výzdoba doprovázející text rukopisu či bohatě zdobený pokryv knižního korpusu mohou oslovit badatele z oblasti dějin umění nebo souvisejících dějin křesťanského umění. Zvláště pro kampanology je důležitým a mnohdy jediným zdrojem informací popis, nákras či fotografie zvonů, jež byly vlivem válečných událostí rekvírovány pro vojenské účely a jen několik málo z nich se podařilo dohledat a vrátit na původní místo. Právě farní kronika často sloužila jako výchozí pramen pro dohledávání zrekvírovaných zvonů.

Farní kroniky jsou pro svoji strukturu a především obsah jednotlivých záznamů, které v nich bývají uspořádány do kapitol s jasně vymezenou tematikou údajů, ale také do nestejnorodých rámců, v nichž postrádají jakékoliv řazení, především u mladších exemplářů, zcela bez pochyby velmi cenným pramenem pro heuristiku v různých oborech historické vědy s využitím stanovených metod a postupů práce.¹⁴⁵ Některé z dalších moderních metod kritického dějepisectví, především z oblasti sociálních dějin, s využitím pro práci s pamětními knihami ve farnostech si představíme i v následující podkapitole.

1.3.2. Farní kronika jako pramen sociálních dějin

Badatelé v oblasti sociálních dějin nejčastěji využívají ke studiu lidské společnosti, sociálních jevů, struktur či procesů různých moderních metod historikovy práce, které jsou společné všem, kdo se vydávají na pole historické vědy. S některými jsme se setkali již v předchozí podkapitole. Sociální dějiny, z povahy zmíněného zaměření, úzce spolupracují s nově profilovanými metodami historické vědy, např. s kulturní/sociální antropologií, dějinami mentalit, kulturními dějinami, gender studies, mikrohistorií apod. Mají velmi blízký vztah k hospodářským dějinám, sociologii, antropologii, statistice, ale také k různým oborům politických, právních a lékařských věd. Pamětní knihy farností mohou posloužit jako pramen ke studiu v oblasti kulturní/sociální antropologie, neboť poskytují cenné informace o pohledu jednotlivce či společenství na svoji kulturu, společnost v dějinném příběhu a tradicích, které

¹⁴⁵ Viz kapitoly 2. Struktura záznamů a normy pro vedení farních kronik a 4. Farní kroniky velkomeziříčského děkanství.

utvářejí specifickou identitu dané oblasti. Mezi mnohými událostmi pak vynikají v rámci lidové kultury především zmínky o pořádání poutí na významná místa v okolí, vlasti i zahraničí. Vedle popisu průběhu poutí se zde setkáváme i s informacemi o specifických diferencích v oblasti politické, etnografické, geografické apod. Tyto a jiné údaje lze využít také při studiu dějin jednotlivých mentalit. Mentality se svými psychickými vlastnostmi a geografickým rámcem bývají v určitém sociálním prostředí spojovány s jasným vymezením sociální skupiny, jakou je farnost, město, šlechta apod.

Specifickou sociální skupinou, která je nejčastěji spojována s církevní problematikou a bývá často předmětem mikrohistorického přístupu k dějinám nižších společenských vrstev, jsou chudí lidé – sirotci, vdovy, žebráci, tuláci, vaganti apod.¹⁴⁶ Po příkladu tzv. blíženecké lásky Ježíše Krista i jeho církev věnuje zvláštní péči o svěřené duše, především o ty, které nějakým způsobem strádají a trpí.¹⁴⁷ Nedílnou součástí sociálních dějin církevních institucí je také charitní činnost katolické církve. Odhlédneme-li od této činnosti na rovině řeholních společenství, odkrývá se před námi široká oblast péče o chudé na úrovni diecézí, konkrétněji farností. Právě ve farních kronikách mnohdy nalzáme vyhrazené oddíly, kapitoly pro záznamy charitní činnosti (péči o chudé, nemocné), jindy pouhé zmínky v jiných částech, jež obsahují pouze kusé informace. Obsah jednotlivých záznamů bývá odlišný. Vždy záleží na přístupu autora rukopisu k dané problematice. Vedle stručných zmínek o jednorázovém poskytnutí almužny či soustavnější péče, nacházíme velmi podrobné zprávy o fungování tzv. chudinských ústavů (das Armeninstitut), které bývaly zřizovány v jednotlivých farnostech i obcích z podnětu světských správních orgánů.¹⁴⁸ Čtenář zde nalezne nejen podrobné informace o vzniku takové instituce, ale především počty chudých a jim vyplacené dávky.

¹⁴⁶ Srov. např. Pavel HIML, *Zrození vagabunda. Neusedlí lidé v Čechách 17. a 18. století*, Praha 2007; Martin RHEINHEIMER, *Chudáci, žebráci, vaganti. Lidé na okraji středověké společnosti 1450–1850*, Praha 2003; Markéta SKOŘEPOVÁ, *Ovdovění a osiřené ve venkovské společnosti. Panství Nový Rychnov (1785–1855)*, České Budějovice 2016; k podstatě i smyslu mikrohistorického přístupu nejen v církevních a sociálních dějinách srov. Jaroslav ČECHURA, *Mikrohistorie – nová perspektiva konce tisíciletí?*, Dějiny a současnost 16, č. 1, 1994, s. 2-5.

¹⁴⁷ Srov. např. Hynek ŠMARDA, *Křesťanská charita v běhu věků (od počátku do doby vrcholného středověku s přihlédnutím k situaci na jižní Moravě)*, České Budějovice 2010.

¹⁴⁸ Viz kapitola 3. Historický vývoj velkomeziříčského děkanství a 4. Farní kroniky velkomeziříčského děkanství.

Sociální problematika se, podle definice v úvodu této podkapitoly, neomezuje pouze na chudé a potřebné, ale zaměřuje se na celou lidskou společnost i každého jednotlivce. Zahrnuje v sobě nejrůznější oblasti lidského jednání, zejména v kultuře, politice, mezilidských vztazích apod. Farní kronika, jak již bylo zmíněno, může posloužit jako pramen k heuristice v různých metodách kritické historiografie i jiných příbuzných věd, v jejichž zájmu stojí dějinný příběh jednotlivce, sociální skupiny či celé společnosti.

2. Struktura záznamů a normy pro vedení farních kronik

Předchozí kapitola prezentovala farní kroniku jako pramen církevních a sociálních dějin. Na několika místech v ní byla zmínka o povaze jednotlivých záznamů, které se v pamětních knihách nacházejí – výčet událostí ze života duchovního správce, inventář kostela a fary, výčet privilegií, příjmů a výdajů benefícia apod. Tyto údaje jsou většinou řazeny do jednotlivých oddílů (kapitol), jež vymezují celý rámc rukopisu. Tímto vymezením se farní kroniky mezi sebou často odlišují. Již v úvodu jsme zmiňovali díla, která se věnují problematice farních pamětních knih a přinášejí rovněž informace o uspořádání jednotlivých záznamů. Přes veškerou snahu jejich autorů však zůstávají jen ojedinělými příspěvky, neboť souborná práce v této oblasti stále chybí. Předmětem zájmu této kapitoly bude tedy struktura záznamů v pamětních knihách farností v české a moravské církevní provincii a případně výskyt norem, které jejich vedení upravovaly.

2.1. Struktura záznamů farních kronik

Pro účely samotné analýzy možných diferencí mezi farními kronikami užívanými v české a moravské církevní provincii byl vytvořen reprezentativní vzorek 915 pamětních knih farností.¹⁴⁹ Při sběru dat pro jeho realizaci autor využil především publikaci, zmíněnou již v úvodu, jež byla vydána kolektivem autorů kolem Marie Tošnerové v Komisi pro soupis a studium rukopisů při Archivu Akademie věd České republiky. Jedná se o čtvrtý díl *Průvodce po rukopisných fondech v Čechách, na Moravě a ve Slezsku* nesoucí název *Rukopisné fondy centrálních a církevních knihoven v České republice*.¹⁵⁰ Vedle této cenné práce posloužil ke sběru informací badatelský průzkum v archivních fondech jednotlivých diecézí a některých farních úradů. Pomocí získaných údajů z reprezentativního vzorku se tedy pokusíme odpovědět na otázky po

¹⁴⁹ Viz příloha č. 16.

¹⁵⁰ Marie TOŠNEROVÁ a kol., *Průvodce*.

možných rozdílech ve struktuře záznamů pamětních knih, po období jejich vzniku a jazykovém složení samotných rukopisů.

Podobný průzkum v oblasti kronikářství provedl Ústřední muzeologický kabinet při Národním muzeu v letech 1968–1970. Kabinet v tomto období rozeslal dotazníky různým institucím a výsledky tohoto průzkumu měly zhodnotit stav kronikářství v českých krajích. Informace o něm přináší již v úvodu zmiňovaná kniha Václava Pubala, která je zatím jedinou klíčovou prací pro problematiku vedení kronik v českých zemích.¹⁵¹ Pubal v ní uvádí, že dotazník pro onen průzkum se týkal nejen osobnosti kronikáře a jeho osobních údajů, ale také informací o kronice, spolupracovnících, účasti na kronikářských soutěžích, zájmu o kroniku v letech 1965–1967, finanční odměně apod. Z odeslaných 3150 dotazníků se jich vrátilo 1005, z nichž mnohé byly doplněny o připomínky a náměty. Podle Pubala není po analýze dotazníků nijak překvapivé, že mnohé obecní kroniky jsou vedeny důchodci nebo učiteli, neboť prý mají nejlepší kvalifikaci pro vedení pamětní knihy. Jen pro zajímavost lze uvést informaci, že většina kronikářů za svoji práci dostávala odměnu 200–300 Kčs ročně.¹⁵²

Ve farnostech ležících na území Čech, Moravy a Slezska lze nalézt různě pojmenované pamětní knihy, jejichž struktura záznamů často vypovídá o rozmanitosti ve vedení knih určených pro paměť. O této problematice hovoří studie Jany Oppeltové a Věry Slavíkové „*Poklady farních archivů – 2. Pamětní knihy farností*“, která byla zveřejněna v měsíčníku královéhradecké diecéze. V ní se nachází zmínka o různých možnostech označení farních kronik, jimiž jsou liber nebo consignatio rerum memorabilium, protocollum domesticum, matrix ecclesiae, Gedenkbuch, Hausprotokoll atd.¹⁵³ Některé ze jmenovaných exemplářů pamětních knih v sobě ukrývají odlišný způsob záznamu jednotlivých událostí. O legislativních úpravách, které mnohdy určovaly způsob záznamu událostí, bude zmínka v samostatné podkapitole. Nyní se ovšem zaměříme na samotnou strukturu záznamů v pamětních knihách. Pro snadnější a srozumitelnější prezentaci výsledků badatelského průzkumu si farní kroniky rozdělíme podle období jejich vzniku, kdy mezníkem bude přelom 19. a 20. století, neboť přibližně v této době dochází k nejčastějším změnám struktury záznamů pamětních knih.

¹⁵¹ Václav PUBAL, *Kroniky*.

¹⁵² Tamtéž, s. 52–72.

¹⁵³ Srov. Jana OPPELTOVÁ – Věra SLAVÍKOVÁ, *Poklady*.

2.1.1. Farní kroniky s dobou vzniku od 2. poloviny 16. století do přelomu 19. a 20. století – Starší pamětní knihy

V tomto vymezeném časovém období nalézáme nejstarší pamětní knihy, jež bývají nejčastěji označeny jako: *Annales parochiae*, *Denkbuch*, *Gedenkbuch*, *Geschichte*, *Historia domestica*, *Chronik*, *Inventarium*, *Kirchenbuch*, *Liber memorabilium*, *Liber rerum memorabilium*, *Matricula*, *Memorabilia*, *Memorabilienbuch*, *Nachrichten*, *Pfarrbuch*, *Pfarrgedenkbuch*, *Pfarrchronik*, *Pffarbeschreibung*, *Register*, *Seelenregister* apod. Farní kroniky z tohoto období tvoří naprostou většinu (62 %) ze zkoumaných exemplářů v uvedeném vzorku.¹⁵⁴ Vzhledem k nedostatku literatury, jež by se zabývala touto problematikou, je pomyslným „průkopnickým“ dílem kvalifikační práce Miluše Wagnerové, která se zabývá jedním ze jmenovaných rukopisů (*Memorabilien-Buch*) a ve svém díle o farní kronice Olešnice přináší kritickou edici pramene s českým překladem. Podle jejího vzoru pak vznikají další práce zmiňované již v úvodu.¹⁵⁵ Jazykem těchto rukopisů je většinou latina či němčina, asi od druhé poloviny 19. století i čeština.¹⁵⁶ Jedná se tedy o knihy, které byly zakládány většinou v první polovině 19. století na základě různých nařízení biskupské konsistoře.¹⁵⁷ Není zde výjimkou dřívější založení sahající až do 16. století, častěji pak do 2. poloviny 18. století.¹⁵⁸

Struktura záznamů těchto pamětních knih je většinou rozdělena do tematicky zaměřených kapitol, jež bývají odděleny buď nadpisem často s doprovodným štítkem na ořízce, nebo využívají jen různých marginálních poznámek na okraji.

¹⁵⁴ Viz příloha č. 1.

¹⁵⁵ Srov. Miluše WAGNEROVÁ, *Farní kronika*.

¹⁵⁶ Viz příloha č. 3.

¹⁵⁷ Viz podkapitola 2. 2. Normy pro vedení farních kronik.

¹⁵⁸ Viz příloha č. 2.

Názvy jednotlivých částí a uspořádání kapitol v rukopisu bývají různé, neboť nevyužívají predepsaného formuláře. Nejčastěji se vyskytuje toto uspořádání:

1) Farnost (*Geschichte und Topographie, Origo et fata beneficii, Errichtung*) – v této části nalezneme většinou informace o založení benefícia, o právech, privilegiích, fundacích, nadacích, duchovních správcích, někdy i biskupech a papežích.

2) Farní kostel (*Zustand der Kirche, Ecclesia*) – náplní této části bývají údaje o postavení či přestavbě kostela, inventář farního kostela/filiálních kostelů, záznamy o opravách interiéru a exteriéru farního kostela/filiálních kostelů, dále o patrociniu a patronech, méně pak o duchovních správcích, příjmech a výdajích či životě ve farnosti.

3) Farní budova (*Domus parochialis*) – vedle inventáře farního mobiliáře a záznamů o opravách zde čtenář naleznе také informace o hospodaření farnosti, pozemcích příslušících k beneficiu, o obyvatelích farní budovy (duchovní správci, „správní zaměstnanci“ apod.), o životě ve farnosti.

4) Církevní události (*Merkwürdigkeiten, Memorabilia*) – kapitola se věnuje především životu ve farnosti – udělováním svátostí, významným událostem v průběhu církevního roku, misiím, primicím, vizitacím, méně pak světskému životu v přiřazených obcích či výčtu hospodaření benefícia. Mnohé z pamětních knih touto kapitolou končí.

5) Domácí a světové události (*Merkwürdigkeiten, Varia memoratu digna*) – některé farní kroniky obsahují ještě mnohdy velmi podrobný výčet událostí ze života monarchie, později státu či celého světa. Nezřídka bývají tyto záznamy zaměřeny na konfrontaci církevního a světského prostředí, ale většinou přetrvává pouhý výčet, později doplněný novinovými výstřižky či jiným doprovodným materiálem.

Jak již bylo poznamenáno, tak uspořádání vnitřní struktury záznamů je v pamětních knihách z tohoto období odlišné. Často může tedy dojít k případu, že pod názvem kapitoly v pamětní knize nalezneme odlišný druh informací než v jiném exempláři stejného zaměření. Stejně tak mohou některé z kapitol tvořit samostatný

celek informací, jež zahrnují např. záznamy z první, druhé i třetí zmíněné kapitoly. Jindy naopak bývá struktura jednotlivých záznamů pro snazší orientaci rozdělena do více samostatných částí.¹⁵⁹ I přes tyto výjimky zůstává nejčastěji zachováno zmíněné pořadí, jak to dokazují některé ze zkoumaných exemplářů farních kronik velkomeziříčského děkanství.¹⁶⁰ Podobný popis struktury záznamů nalezneme také v úpravě moravského metropolity Theodora Kohna (1892–1904) z 23. 1. 1898, jež vyzývala duchovní správce k založení a vedení pamětních knih.¹⁶¹

Výjimkou v pamětních knihách této doby není ani obrazový doprovod, který ilustruje obsah kapitol rukopisu.¹⁶² Od druhé poloviny 19. století se většinou u česky psaných záznamů setkáváme již jen s chronologickým přehledem a dělením na jednotlivé roky. V rámci nich pak slouží k orientaci právě ony zmiňované marginální poznámky na okraji textu. Některé z nich (Inventarium, Matricula, Registr) tvoří víceméně pouhé „tabulkové“ přehledy, k nimž bývá později připojena i narativní část s již známými údaji. V pozdějších letech (většinou ve 20. století) na ně navazují mladší exempláře. V důsledku různých válečných pohrom, změn politické situace či jiných závažných událostí bývají některé zápisy vynechány nebo dopsány s určitým časovým odstupem. K tomuto účelu slouží i vložené a mnohdy i svázané volné listy, které někdy mohou vést ke zmatení čtenáře, neboť na nich většinou chybí orientační údaje. Také velmi často neobsahují průběžnou paginaci, která je uvedena např. v indexu. Dochází rovněž k úpravě struktury záznamů, kde bývají mnohdy prázdné listy, zbývající z celkového stanoveného počtu při členění do kapitol, využity pro dodatečné informace z jiných částí pamětní knihy, pro něž tam již nebylo místo. Někdy jsou příslušné pasáže nadepsány s odkazem v patřičné kapitole, jindy musí čtenář dohledávat ono původní umístění nebo účel zápisů. Tento způsob záznamu se vyskytuje i u pamětní knihy s formulářem *protocollum domesticum*.

¹⁵⁹ Viz norma F. X. Dittricha z r. 1791 v českobudějovické diecézi, podle níž se měla farní kronika členit do sedmi částí: §1 Beneficium, §2 Officium, §3 Ecclesia, §4 Clerus, §5 Schola, §6 Dioecesis, §7 Event. aliis memorabiles - Lenka MARTÍNKOVÁ, *Církevní archivnictví na území českobudějovické diecéze po roce 1785, se stručnou retrospektivou předchozího stavu*. AČ, 62, 2012, č. 2, s. 165.

¹⁶⁰ Viz kapitola 4. Farní kroniky velkomeziříčského děkanství.

¹⁶¹ Viz podkapitola 2. 2. Normy pro vedení farních kronik.

¹⁶² Srov. Řkf Jablonné nad Orlicí, *Memorabilien-Buch der Pfarre Gaabel vom Jahre 1836*.

Setkáme se zde také s exempláři, na jejichž formulář měly vliv jiné vzory vyskytující se v zahraničních diecézích, které bezprostředně sousedí s českou i moravskou církevní provincií a podléhají vlastním normám.¹⁶³ Pod vlivem zkušeností duchovních správců ze zahraničních farností pak docházelo při změně působiště či návratu k založení nových pamětních podle onoho vzoru. Chronologická i lingvistická analýza těchto exemplářů bývá ale většinou shodná s již zmíněnými pamětními knihami.

2.1.2. Protocollum domesticum

Kromě názvu této podkapitoly užívají farní kroniky ještě český ekvivalent *Domácí protokol* či německý *Hausprotokoll*. Soubor pamětních knih pod tímto názvem je zde úmyslně zařazený proto, že většina exemplářů, které užívají zmíněný formulář, byla založena v období před koncem 19. století. Mladší rukopisy s dobou založení především ve 20. století většinou navazovaly na starší pamětní knihy. Jmenovaný domácí protokol je v reprezentativním vzorku jedinou doloženou podobou závazné formy záznamů, jež byla daná normativně a využívá jasně ohraničený rámec kapitol. Mezi zkoumanými kronikami v reprezentativním vzorku 915 knih tvoří 19 % výskytu.¹⁶⁴ Tento způsob vedení vychází zřejmě z nařízení, jež se bohužel nepodařilo dohledat. Vzhledem k počátku vedení tohoto formuláře v jednotlivých farnostech od roku 1789 (především v brněnské diecézi) lze považovat za ono hledané nařízení samotnou vizitační normu brněnského biskupství, která vedle obecných informací nařizuje tento způsob vedení farní kroniky u obeslaných duchovních správců.¹⁶⁵ Mimo zmíněnou normu se zakládaly domácí protokoly z vlastní iniciativy duchovních, kteří si tento formulář předávali mezi sebou nebo si jej přenášeli spolu se změnou svého působiště. Příkladem nám může být zakladatelská činnost děkana Jakuba Příhody, o němž byla řeč v minulé kapitole, který založil domácí protokol v roce 1789 v Netíně

¹⁶³ Viz závěr disertační práce.

¹⁶⁴ Viz tabulka č. 1 a příloha č. 1.

¹⁶⁵ *Norma pro visitationibus canonicis* je přílohou zbraslavské farní kroniky: DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Zbraslav, *Protocollum domesticum Ab An[n]o 1822 usque Annum 1847 cum Indice N[ummer]o I. sub parochio Michaelae Egtelhuber confectum*, inv. č. 1, fol. 13r–16v.

a po příchodu do Velkého Meziříčí použil stejný formulář pro založení zdejší farní kroniky v roce 1816.¹⁶⁶ Právě většina kronik velkomeziříčského děkanství využívá pro uspořádání svých záznamů tento formulář.¹⁶⁷

Vizitační norma brněnského biskupství z roku 1789 přináší v bodě „II.“ odstavci „q“ výčet kapitol formuláře *Protocollum domesticum*¹⁶⁸ v následujícím pořadí:

1. *Origo & fata beneficii*
2. *Series beneficiatorum*
3. *Instrumenta fundationalia & alia documenta ad res sive jura beneficii pertinentia*
4. *Ius vel collationis, vel praesentationis & patronatus*
5. *Limites parochiae cum locis, & domorum quolibet in loco numeris*
6. *Numerus populi parochialis, & familiarum qua catholicarum, qua acatholicarum, qua judaicarum*
7. *Proventus beneficii*
8. *Inventarium mobilium parochiae, praesertim catalogus librorum parochiae spectantium*
9. *Proventus & utilitates ecclesiae*
10. *Inventarium mobilium ecclesiae*
11. *Praestationes annuae, quocunque demum titulo veniant*

Odstavec „q“ končí přípiskem, v němž je výzva, aby byl tento formulář užíván pro zápis informací ze života farnosti i tam, kde dosud neexistuje žádná kniha záznamů určených pro paměť.¹⁶⁹

¹⁶⁶ Srov. Řkf Netín, *Protocollum*; Jaroslav MRŇA, *Protocollum*.

¹⁶⁷ Viz kapitola 4. Farní kroniky velkomeziříčského děkanství.

¹⁶⁸ DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Zbraslav, *Protocollum domesticum*, fol. 13v.

¹⁶⁹ TAMTĚŽ: „*Tale Protocollum domesticum in iis sive parochiis sive localiis, ubi nondum existit, sive mora erigatur pro futura posterorum memoria, ejusdemque diuturnitati per libri solidam compacturam provideatur. Conentur singuli quantum possibile fuerit, sive ex Archivii arcium & oppidorum, sive ex matriculis, ut vocant, Decanalibus eruere praesertim quae ad n[umme]ros 1. 2. 3. & 4. spectant.*“; k bližší prezentaci obsahu vyjmenovaných kapitol může posloužit čtvrtá kapitola této práce *Farní kroniky velkomeziříčského děkanství*, kde je věnována pozornost podrobnějšímu

I přes pevně stanovenou strukturu formuláře, kterou s sebou norma přináší, se lze setkat s výjimkami ve vedení domácího protokolu. Zcela odlišný způsob užití formuláře nalezneme v kronice brněnského kněžského alumnátu – učiliště, která nese název „*Protocollum domesticum Alumnatus Brunensis*“ (1888-1913) a jejíž obsah není řazen do jednotlivých kapitol, ale do přehledných tabulek s poznámkami a pamětními zápisy.¹⁷⁰

Pro vedení zápisů v rukopisu formuláře *protocollum domesticum* bylo v jeho počátcích užito, stejně jako u starších pamětních knih, především latinského a německého jazyka (také pro názvy kapitol), asi od druhé poloviny 19. století, vlivem národního obrození,¹⁷¹ a po celé 20. století již jen českého jazyka. Stejná byla také již zmiňovaná nutnost psát údaje, které se již nevešly do příslušné kapitoly, na jiné místo v rukopisu. K tomu se využívala kupříkladu část, jež byla vyhrazena záznamům, které v ní ovšem nebyly uvedeny pro jejich absenci ve správě benefícia (např. u lokálie inventář farního mobiliáře apod.). Také mohlo být do původní kapitoly přidáno několik volných nebo svázaných listů, jež často postrádaly průběžnou paginaci. Velmi ojedinělý je i výskyt různých hodnocení nebo doplnění informací pomocí vložených rukopisných záznamů nebo jiných listů s údaji vypracovanými na psacím stroji či osobním počítači. Mnohdy tento záznam může být i překladem významné události ve farnosti, jež pořídil sám pozdější kronikář nebo někdo ze čtenářů, badatelů, kteří se danou událostí zabývali.

Závěrem lze poznamenat, že domácí protokol (či jeho obdobu) nalézáme ve farnostech během posledních desetiletí 18. století a přetrvává po celé 19. i 20. století.¹⁷² Některé mladší farní kroniky, které navazovaly na své předchůdkyně ve farnosti, využívají onoho formuláře právě z důvodu návaznosti na starší rukopis nebo jen pro již osvědčenou metodu vedení, jež vyniká přehledností.

popisu jednotlivých záznamů v domácím protokolu farnosti Velké Meziříčí a jiných farností v děkanství, které užívají tento způsob záznamu událostí.

¹⁷⁰ MZA Brno, Alumnát Brno (E 101), kniha č. 1, kart. 1.

¹⁷¹ Srov. Rudolf ZUBER, *Osudy II*, s. 152–153.

¹⁷² Viz příloha č. 2.

2.1.3. Farní kroniky s dobou vzniku od přelomu 19. a 20. století do současnosti – Mladší pamětní knihy

Farní kroniky z tohoto období nesou nejčastěji označení: *Farní kronika*, *Inventář*, *Kniha památní*, *Kronika farnosti*, *Paměti*, *Pamětní kniha* apod. Většina z nich tvoří pokračování předešlých pamětních rukopisů farností, v nichž často nebylo místo pro další záznamy. Z reprezentativního vzorku 915 farních kronik tvoří ony „pamětnice“ 19 %.¹⁷³ Mnohdy bývají pojmenovány nebo jen označeny jako druhé, třetí, čtvrté díly předchozí farní kroniky. Zajímavou otázkou je skutečnost, do jaké míry přímo navazovaly na své starší předchůdkyně. Většinou tomu tak opravdu bývá, ale nalézáme také exempláře, kde důvodem k jejich založení byla nevyhovující organizace zápisů v původním rukopisu, vliv národně-obrozeneckých myšlenek nebo jen touha po změně struktury záznamů v novém, českém jazykem psaném exempláři kroniky. Návaznost na starší rukopis byla často ohrožena jeho ztrátou či přerušením vedení údajů. Zakladatel nové pamětní knihy mnohdy pro absenci údajů neuvedl navázání na starší exemplář nebo, v lepším případě, potřebu vzniku obhajoval ihned v úvodních pasážích nové kroniky. V tomto souboru farních kronik není také výjimkou jejich vedení na psacím stroji, osobním počítači či formou webových stránek. Jednotlivým formátům záznamu událostí je pak přizpůsobena také struktura záznamů pamětní knihy.

Zkoumané exempláře farních kronik byly zakládány většinou ve 2. polovině 19. století, častěji pak na přelomu 19. a 20. století a v hojném počtu ve 20. a 21. století.¹⁷⁴ Jejich jazykem je v minimální míře ještě latina či němčina, v naprosté většině již jen čeština. Mnohdy se zde setkáváme s kombinací jazyků, kde například jednotlivé nadpisy či odkazy (opisy originálních listin) bývají uvedeny v německém nebo latinském jazyce a text je psán pouze v českém jazyce. V návaznosti na strukturu záznamů mezi nimi nalezneme oba předchozí zkoumané soubory farních kronik, aniž by nesly příslušný název. Můžeme se tedy setkat například s rukopisem pamětní knihy, která nese název „Farní kronika“, ale údaje v ní jsou seřazeny podle formuláře *protocollum domesticum*.¹⁷⁵ Nejčastěji užívaným způsobem struktury zápisu informací

¹⁷³ Viz příloha č. 1.

¹⁷⁴ Viz příloha č. 2.

¹⁷⁵ Srov. např.: DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Sloup, *Farní Kronika T[omus] II.*, inv. č. 12.

u mladších exemplářů kronik je obyčejný chronologický přehled událostí rozdělený do jednotlivých let. V rámci hodnoceného roku jsou pak další údaje rozděleny buď samostatnými nadpisy anebo marginálními poznámkami na okrajích textů. V rámci tohoto dělení pak mohou vznikat vzorové „formuláře“ pro pozdější zápisy, které usnadní čtenáři či badateli orientaci v textu. Tyto úpravy nejsou pak výsledkem nařízení norem vydaných biskupskou konsistoří, ale pouze vlastní iniciativou samotného kronikáře. V jednotlivých exemplářích pak nalézáme velmi důmyslné rozdělení událostí, jež odkazují na zmíněnou iniciativu či zkušenost pisatelů kronik.¹⁷⁶

¹⁷⁶ Srov. např.: DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Zbraslav, *Pamětní kniha*.

2.1.4. Výskyt zmíněných pamětních knih v českých a moravských diecézích

Přehled jednotlivých souborů pamětních knih zakončíme informací o jejich výskytu v českých i moravských diecézích. K lepší prezentaci slouží následující tabulka:

Tabulka č. 1

**Přehled četnosti výskytu dochovaných farních kronik
v diecézích české a moravské církevní provincie podle vnitřní struktury zápisů**

Diecéze	Farní kroniky	Počet
Česká církevní provincie		
Praha	Starší pamětní knihy	108
	Mladší pamětní knihy	26
	Celkem	134
Litoměřice	Starší pamětní knihy	113
	Mladší pamětní knihy	17
	Celkem	130
Hradec Králové	Starší pamětní knihy	151
	Mladší pamětní knihy	15
	Celkem	166
České Budějovice	Starší pamětní knihy	54
	Mladší pamětní knihy	9
	Celkem	63
Plzeň	Starší pamětní knihy	29
	Mladší pamětní knihy	7
	Celkem	36

Diecéze	Farní kroniky	Počet
Moravská církevní provincie		
Olomouc	Mladší pamětní knihy	38
	Starší pamětní knihy	25
	Protocollum domesticum	3
	Celkem	66
Brno	Protocollum domesticum	168
	Starší pamětní knihy	37
	Mladší pamětní knihy	35
	Celkem	240
Ostrava-Opava	Starší pamětní knihy	68
	Mladší pamětní knihy	12
	Celkem	80

Přiložená tabulka ilustruje výskyt starších a mladších pamětních knih, domácích protokolů v již zmíněném reprezentativním vzorku. Zbývá tedy doplnit srovnání užití jednotlivých souborů farních kronik v diecézích Čech, Moravy a Slezska. Naprostá většina studovaných farních kronik v onom reprezentativním vzorku jsou starší pamětní knihy založené do přelomu 19. a 20. století. Údaje v tabulce také dokazují jejich hojně zastoupení především na území české církevní provincie. Ovšem ani v moravské části nejsou úplnou menšinou. Zde naopak převažují mladší pamětní knihy založené od 2. poloviny 19. století, nejčastěji na přelomu 19. a 20. století až do současnosti, jejichž užití dokazuje mnohdy nepřímou návaznost na předchozí, starší rukopis farní kroniky. Jistým specifikem Moravy je výskyt farních kronik s formulářem *protocollum domesticum* především pak na území brněnské diecéze. Jedná se patrně o „regionální záležitost“ s malým přesahem, způsobeným možným přesunem duchovních správců na místa mimo diecézi. Tento specifický formulář přináší vizitační norma vydaná brněnskou biskupskou konsistoří v roce 1789.

2.2. Normy pro vedení farních kronik

Zaměříme se nyní na objasnění otázky po příčinách vzniku pamětních knih ve farnostech, kontrolách jejich vedení a normách, kterými se jejich správa upravovala. Informace byly shromážděny na základě badatelské činnosti a průzkumu veřejně dostupných archivních fondů jednotlivých diecézí.

Svůj počátek mají nejstarší pamětní knihy především v období barokního dějepisectví, kde vznikaly z vlastního zájmu duchovních správců v návaznosti na rozvoj kronikářské produkce v městském a šlechtickém prostředí. Touha po uchování záznamů dějinných událostí po vzoru příslušníků z jiných stavovských vrstev společnosti vedla i nižší duchovní správce v následném období osvícenství k založení buď soukromé kroniky, anebo přímo pamětní knihy farnosti.¹⁷⁷ Při hodnocení rukopisů, jež hlásí svůj vznik do 15. či 16. století nebo dokonce do 13. století, musíme být obezřetní, neboť se nemusí jednat o počátek vedení farní kroniky, ale pouze o první zmínku o zřízení benefícia.¹⁷⁸ I zde ovšem nalezneme výjimky, které této domněnce nabízejí jiný úhel pohledu.¹⁷⁹

Nesporným obdobím výskytu pamětních knih ve farnostech je 17. století, přesněji druhá polovina 17. století (v tomto období dochází k rekonstrukci katolické správní organizační struktury), které tvoří jakýsi počátek nepřetržité řady dochovaných exemplářů farních kronik.¹⁸⁰ Lze se jen domnívat, že zakladatelská činnost duchovních správců v tomto období mohla být ohraničena nějakou normou či nařízením. Bohužel se nepodařilo příslušnou zákonnou úpravu ve veřejně přístupných archivních fondech nalézt, což vede k možnému závěru, jenž odkazuje na zmiňovanou osobní aktivitu

¹⁷⁷ Viz podkapitola 1.1.2. Kronikářská díla v české i světové historiografii od prvopočátků do konce novověku.

¹⁷⁸ Srov. SOkA Jeseník, Farní úřad Vidnava, *Pfarrbuch von anno 1804. Weidenau 1866*, neinventarizováno (1403); Řkf Budišov u Třebíče, *Kronika farnosti Budišovské od roku 1466* (1466); Farní úřad Prácheň, *Memorabilienbuch für die Pfarre Prachen* – Marie TOŠNEROVÁ a kol., *Průvodce*, s. 318 (1230).

¹⁷⁹ Srov. SOkA Bruntál, Farní úřad Andělská Hora, *Gedenkbuch des Pfarrsprengels Engelsberg*, neinventarizováno (1556).

¹⁸⁰ Viz příloha č. 2.

prvních zaznamenaných kronikářů v exemplářích z této doby.¹⁸¹ Pro možný výskyt nějakého nařízení pro vedení pamětních knih může svědčit i skutečnost, že tyto rukopisy byly často předmětem kontroly při vizitacích.¹⁸² Nejstarší nalezená zmínka o „farní kronice“, která hovoří v bodě 9 o kontrole vedení pamětních knih obligací, fundací, inventářů kostela a jiných náležitostí benefícia, pochází z konsistoriální kurendy pražské arcidiecéze z 31. března 1735.¹⁸³ Před tímto rokem se podobné knihy na farách zakládaly a vedly jen výjimečně, většinou z výše zmíněné osobní iniciativy duchovního správce. Jisté náznaky jsou obsaženy již v tzv. *Instructio pro parochis* pražské arcidiecéze z roku 1697, např. povinnost evidence příjmů benefícia v bodě 10.¹⁸⁴ Farní kroniky, jejichž podobou struktury záznamů jsme se zabývali v předchozí podkapitole, však musíme hledat až v pozdějším období.¹⁸⁵

¹⁸¹ Srov. Řkf u kostela sv. Štěpána Praha-Nové Město, *Liber memorabilium I.* (1641); SOkA Český Krumlov, Farní úřad Hořice na Šumavě, *Gedenkbuch* (1654); Řkf u kostela sv. Václava Praha-Prosek, *Liber Memorabilium parochiae Prosecensis* (1675); SOkA Jihlava, Farní úřad Polná, *Liber Memorabilium Venerabilis Domini Adalberti Čapek*, kn. č. 2 (1680); Historička PhDr. Pavla Stuchlá, Ph.D. z Městského muzea a galerie Vodňany na otázku po výskytu pamětních knih ve farnostech v 17. století ve svém e-mailu z 9. 12. 2016 odpovídá: „Je otázkou, co, kdy, kým a jak bylo pojímáno za věc paměti a zaznamenání hodnou a žádoucí. Pokud mohu posloužit tím, co se mi dostalo do rukou z této oblasti, před nařízením pražské konsistoře z let 1734 a 1735 (knihy fundací, knihy erekční resp. pamětní) se tu podobné knihy při farách zakládaly a vedly jen výjimečně. Jednalo se o osobní iniciativu faráře ... Zápisy rázu memorabilií lze ovšem nalézt i v jiných knihách, vedených už v 17. století – v matrikách, dále ve farních urbářích, soupisech farního nebo i zádušního majetku a příjmů, v kostelních účtech apod.“ – pavla.stuchla@vodnany.net, 9. 12. 2016 11:46.

¹⁸² Srov. Veronika SEMERÁDOVÁ, *Vizitační písemnosti Čech 17. století. Farní kostely a farní klérus pražské arcidiecéze v letech 1623–1694*, SAP 47, 1997, s. 125–204; Vojtěch VANĚK, *Památky středních Čech zachycené vizitačními zprávami pražského arcibiskupství z roku 1671*, *Památky středních Čech* 14, 2000, č. 1, s. 32–36.

¹⁸³ NA Praha, APA 1, *Vernales ab Anno 1711 usque 1763*, kn. B 20/1C, fol. 103v.

¹⁸⁴ Srov. Antonín PODLAHA, *Dějiny arcidiecéze pražské od konce století XVII. do počátku století XIX.*, Praha 1917, s. 154; za konzultaci děkuji PhDr. Pavle Stuchlé, Ph.D., historičce Městského muzea a galerie Vodňany.

¹⁸⁵ O kontrole vedení tzv. *Libros Memorabilium Obligationum, Foundationum, Inventariorum, ac aliorum tam ad Ecclesias, quam Beneficia Spectantium Iusium* hovoří také patent z 10. března 1766 – NA Praha, APA 1, kn. B 20/2A, fol. 37v; náznaky vedení podobně zaměřených knih ve farnostech nalezneme již v konsistoriální kurendě pražské arcidiecéze z roku 1734, § 15: „*duos Libros ... sibi procurent: ad quorum primum Inventaria, Rationes, ac alia quaequae Jura, tam Ecclesiae, quam*

Mnohé z pamětních knih jednotlivých farností nacházejí svůj počátek až v poslední čtvrtině 18. století, v níž docházelo mimo jiné k centralizaci a celkové reorganizaci církevní správy v českých zemích.¹⁸⁶ Také v této době se stávaly pamětní knihy předmětem vizitací, jejichž průběh upravovala vizitační norma. Vlivem tereziánských a josefínských reforem vznikla také dvě nová biskupství, která vydávala svoje vizitační normy, v nichž nalézáme zmínky o pamětních knihách ve farnosti. Pro lepší ilustraci nahlédneme právě do nově zřízené brněnské (1777) a českobudějovické diecéze (1785).

Do dnešních dnů se v archivu brněnského biskupství dochovala vizitační norma z roku 1789, s níž jsme se seznámili již v předchozím textu.¹⁸⁷ V citované zbraslavské kronice je norma vložena ihned za list s obsahem a místní duchovní správce označil jako datum přijetí tohoto formuláře 3. červen 1789. Mimo obecných informací o farním beneficiu, o fundaci, o štole, o knihách, o chrámu Páně, o liturgii, o vysluhování svátostí, o morálním charakteru místních kněží je zde ve druhém oddílu (*de aedibus et fundis parochialibus* – o chrámech a zřízení farnosti) zmínka o vizitaci *Protocollum domesticum*, tedy domácího protokolu, jehož unikátní formulář nalezneme ve většině farních kronik brněnské diecéze.¹⁸⁸ Některé z nově zřízených domácích protokolů zdůvodňují své založení příkazem biskupské konsistoře takto či podobným způsobem: „*Ad mandatum Reuerendissimi et Illustrissimi Domini Domini Joannis Baptista II [secun]di episcopi Brunensis et Ordinis Crucigerorum cum rubra stella per*

Beneficii; ad alterum ... Patentes Consistoriales impressas extractive de Paragrapho in Paragraphum: Devreta vero skripta, vel resolutiones per extensum inscribant, ita tamen, ut originalia in bono ordine constituta semper inter memorabilia Beneficii, & respective Officii Vicariatus Archivo permaneant.“ – NA Praha, APA 1, *Vernales ab Anno 1711 usque 1763*, kn. B 20/1C, fol. 98v.

¹⁸⁶ K problematice církevních reforem oné doby srov. např.: Jan DOBEŠ – Zdeňka HLEDÍKOVÁ – Jan JANÁK, *Dějiny správy*, s. 192–195; Antonín PODLAHA, *Relationes super statu ecclesiae et archidioecesis Pragensis ad s. congregationem concilii ab archiepiscopis Pragensibus factae a. 1759 bis 1781*, Praha 1908; Stanislava JÍLKOVÁ, *Pražská arcibiskupská konsistoř a její běžná agenda v roce 1784*, SAP 51, 2001, č. 2, s. 359–394; Josef FRAIS, *Reformy Marie Terezie a Josefa II. (nejen v českých a moravských zemích)*, Třebíč 2005; Helmut REINALTER, *Joseph II. Reformer auf dem Kaiserthron*, München 2011.

¹⁸⁷ *Norma pro visitationibus canonicis* je přílohou zbraslavské farní kroniky: DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Zbraslav, *Protocollum*, fol. 13r–16v.

¹⁸⁸ DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Zbraslav, *Protocollum*, fol. 13r–13v; viz podkapitola 2.1.2. *Protocollum domesticum*.

*me infrascriptum A[nn]o 1789 erectum ac cemplatum, in qvo origo, fata huius Parochiae atqve series Parochorum sibi succedentium quantum resersi potuit recensentur, simulqae possessiones et proventus ad hoc Beneficiam pertinentes ad notantur.*¹⁸⁹ Nechybí zde ovšem ani pamětní knihy s datem dřívějšího či pozdějšího založení.¹⁹⁰ Bohužel se zatím nepodařilo ve veřejně přístupných fondech brněnského biskupství dohledat onu normu, která by tento způsob vedení farní kroniky v samotné diecézi před rokem 1789 upravovala.

V novém českobudějovickém biskupství byla vydána již roku 1785, později pak 2. října 1786 vizitační norma, která ve čtvrté části pod bodem XII. pokládala otázku na přítomnost farních kronik.¹⁹¹ Další nařízení vydala biskupská konzistoř mezi léty 1791–1799 pro vikáře a arcikněze.¹⁹² Instrukce ukládala povinnost podávat pravidelné zprávy o stavu farností. Osmý bod této „vizitační normy“ pak vybízel ke kontrole tzv. *liber memorabilium*. Měla se kontrolovat její přítomnost a povolený obsah ve formátu: paměti benefícia, kostela, farnosti, kaplanů, školy, zábavy, péče o duše a případné jiné události. Vyzývala také ke kontrole dobré stylistiky jednotlivých zápisů.¹⁹³

Vlivem již zmiňovaných reforem Marie Terezie a Josefa II. docházelo k intenzivnější kritice jejich aplikace, která se stávala stále častějším předmětem zápisů ve farní kronice. František Roubík hovoří o zásahu státu do vedení farních kronik

¹⁸⁹ DABB Rajhrad, Biskupská konzistoř Brno (E 82), Farní úřad Znojmo-Sv. Mikuláš, *Protocollum domesticum*, inv. č. 21, fol. 3r.

¹⁹⁰ Srov. SOkA Jihlava, Farní úřad Rancířov, *Protocollum Memorabilium Parochiae Ranczerensis*, inv. č. 1 (1777); DABB Rajhrad, Biskupská konzistoř Brno (E 82), Farní úřad Přibice, *Protocollum Domesticum Parochiae Pribicensis Ab Anno 1784. I. Band.*, inv. č. 2. (1784); DABB Rajhrad, Biskupská konzistoř Brno (E 82), Farní úřad Náměšť nad Oslavou, *Protocollum Domesticum pro Parochis Namieschtsiensibus*, inv. č. 3 (1792); DABB Rajhrad, Biskupská konzistoř Brno (E 82), Farní úřad Želetava, *Protocollum Domesticum Parochiae Želletaviensis Ab Anno 1839*, inv. č. 2 (1839).

¹⁹¹ SOA Třeboň, Biskupský archiv České Budějovice, Biskupská konzistoř 1785–1945 (1949), sign. VI/10/a/1 (Venkovští vikáři – všeobecně 1791–1799), kart. 97; vizitační normy (normy visitationis) vycházely už v roce 1785 (další pak v roce 1790) a byly rozesílány v tištěné podobě do jednotlivých farností: srov. vizitační normu z 24. října 1786 z farnosti Božejov – SOkA Pelhřimov, Vikariátní úřad Pelhřimov, kart. č. 21, inv. č. 204, fol. 4–17.

¹⁹² Srov. již zmíněnou normu F. X. Dittricha z r. 1791: Lenka MARTÍNKOVÁ, *Církevní archivnictví*, s. 117–166.

¹⁹³ Srov. tamtéž, kart. 94; srov. Miluše WAGNEROVÁ, *Farní kronika*, s. 26–27.

formou nařízení c. k. českého zemského gubernia v Praze z roku 1795.¹⁹⁴ Příčinou vzniku onoho nařízení je nalezení závadných záznamů s kritikou aplikace reforem v pamětní knize farnosti Uhelná Příbram. Guberniální referent pak poznamenal, „že jest bohužel ještě stále mezi faráři mnoho takových, kteří nesouhlasí s vládními nařízeními jich se týkajícími, a kteří všemožně proti nim pracují.“¹⁹⁵ Na jeho návrh bylo tedy vydáno dne 6. listopadu 1795 guberniální nařízení, které ukládalo krajským hejtmanům v Čechách a skrze konsistoře všech čtyřech biskupství i vikářům provádět pečlivou kontrolu farních kronik: „Faráři, kteří by se provinili podobnými závadnými zápisy, měli býti potrestáni suspendováním z úřadu a přísně měli býti potrestáni i ti vikáři, kteří by tuto svoji censurní povinnost konali ledabyly.“¹⁹⁶ František Roubík ještě dodává, že nejsou doloženy zprávy o svědomitosti výkonu této kontroly ani u krajských hejtmanů, ani u jednotlivých vikářů.¹⁹⁷ O opačném, tedy svědomitém přístupu úředníků při kontrolách stavu farností mnohdy vypovídají dochované vizitační dotazníky zmíněných diecézí.

Dalším a významnějším zásahem státu do vedení pamětních knih farností bylo vydání guberniálního nařízení v roce 1835. „Pamětní knihy jakož i kroniky mají nejen v historickém, nýbrž i v mnohém jiném ohledu nepopíratelné přednosti a všechny zde dotčené král. krajské úřady a konsistoře se velmi určitě vyjádřily, že jejich pečlivé vedení může být u všech duchovních i světských společenství jediné žádoucí.“ Těmito slovy oslovuje nejvyšší český purkrabí a prezident c. k. českého zemského gubernia Karel hrabě Chotek duchovní i světské obce v úvodu guberniálního nařízení č. 5952 ze dne 31. srpna 1835, jehož český překlad přináší prof. Ignác Antonín Hrdina v Revue církevního práva.¹⁹⁸ Nejvyšší purkrabí Království českého zde vyzývá k založení a řádnému vedení kronik. Václav Pubal ve své knize *Kroniky a kronikáři* o něm píše: „Nařízení bylo vydáno 31. srpna 1835 a platilo pro všechny města, městyse, pro

¹⁹⁴ Srov. František ROUBÍK, *Státní kontrola farních pamětních knih*, Časopis pro dějiny venkova 12, 1925, s. 286–288.

¹⁹⁵ Tamtéž, s. 287.

¹⁹⁶ Tamtéž; Guberniální nařízení ze dne 6. listopadu 1795 otištěno v Archivu Českém, sv. XXV, s. 387.

¹⁹⁷ Srov. František ROUBÍK, *Státní kontrola*, s. 287–288.

¹⁹⁸ *Pokyn Karla hraběte Chotka k vedení obecních a farních kronik v Čechách (1835)*, Revue církevního práva 3, roč. 15, 2009, s. 211–213; originální znění ve sbírce zákonů *Provinzialgesetzsammlung des Königreichs Böhmen für das Jahr 1835*, Band 17, Prag 1836, s. 547–552.

všechny obce světské i duchovní vrchnosti, v nichž měly být založeny a vedeny pamětní knihy (kroniky) a to od 1. ledna 1836.“¹⁹⁹ Příkaz vyšel pro duchovní správce v konsistoriálních kurendách. Podle něj měla být kronika vedena v německém nebo latinském jazyce, což vyvolalo u některých bohemisticky smýšlejících duchovních vlnu neporozumění. Vedením měl být pověřen „*schopný a pro obecné dobro doporučený muž*“;²⁰⁰ jímž byl v případě farních kronik většinou farář nebo kaplan, který byl povolán pro tuto funkci biskupskou konsistoří. Pamětní kniha je dále označena jako majetek obce, farního úřadu, tudíž při výměně duchovních správců zůstávala na fáře. Nařízení upravuje také vzhled a obsah – má být užitý obvyklý foliový formát, dobrý papír a dobrý černý inkoust. První zápis v kronice pak musí být uveden letopočtem, v němž bylo započato s vedením, dále musí obsahovat jméno a úřad pisatele. Po výměně každého kronikáře je nutné uvést totéž před prvním zápisem v pamětní knize.

Chotek v nařízení dále upozorňuje na samotný obsah zápisů, které by se měly týkat především pozoruhodných událostí v samotné obci, farnosti; dále je nutné „*poukázat na všechny existující starší písemné kroniky, listiny, privilegia, akta, apod.*“²⁰¹ Za velmi pozitivní počin považuje přítomnost různých nákresů míst, pozoruhodných staveb a situačních plánek.²⁰² Tyto požadavky byly duchovními správci plněny podle jejich vlastního měřítka důležitosti jednotlivých událostí v obci, vlasti i světě, dále podle jejich výtvarného nadání či právě panujícího společenského diskursu. V kronikách tedy najdeme velmi kvalitně zpracované vyobrazení kostela, fary, kaple, ale také nejrůznější plány farního obvodu či celé diecéze.

Hrabě Chotek poukazuje na skutečnost, že nelze stanovit podrobný předpis pro výběr událostí, které má pamětní kniha obsahovat. Vše záleží na důvěře v „*kronikářovu rozumnost.*“²⁰³ Kronika by měla pojmut události týkající se školství, chudinské péče, informace o prováděných stavbách, fungování nadací, dobročinných ústavů, zlepšení

¹⁹⁹ Václav PUBAL, *Kroniky*, s. 13.

²⁰⁰ *Pokyn Karla hraběte Chotka*, s. 211.

²⁰¹ Tamtéž.

²⁰² Viz dřívější požadavek na duchovní správce v rámci přípravy regulace farností: Österreichisches Staatsarchiv Wien. Alter Kultus – Katholischer Kultus, sign. 45, fasc. 286, Pfarreien in Böhmen (1786–1798), kart. č. 421–424; regulace farností v rámci Čech: NA Praha, ČG-DK, sign. G-1/1-84, kart. č. 86–101.

²⁰³ Tamtéž, s. 212.

či zhoršení místních poměrů, změny v katastru, ale také záznamy o pobytu významných osobností na faře, popis svátků či přírodních úkazů. Nesmí zde chybět počty pokřtěných, sezdaných, zemřelých a samozřejmě i celkový počet obyvatel dané lokality. Chotek zde doporučuje zmínky o událostech v sousedních obcích, obrocích, krajích i celé vlasti. Hodnotu samotného pramene vidí ve věrném podání všech jednotlivých událostí, každé maličkosti, jejichž pravdivý obraz pomáhá nahlédnout do různých mentalit oné doby.²⁰⁴ Dohromady tedy tvoří paměť národa, i když jen na obecní či farní úrovni. Dává přednost obsáhlejšímu popisu před strohou obecností. Nepožaduje pragmatické dějepiscectví, okrasný či „nabubřelý“ pravopis, ale spíše preferuje prostý a nenucený způsob chronologického záznamu každé události. Za vzor pak podává nejlepší kronikáře středověku. Každý zápis je nutné označit zřetelně letopočtem, v textu potom měsícem a dnem. Důvěryhodnost záznamu vidí v jeho pořízení bezprostředně po uplynutí dané události. Při pečlivém vedení kronik je nutné vést v samostatné knize jejich obsah. Poslední pokyny hraběte Chotka obsahují doporučení vložit nařízení do kroniky a opatřit svazky pro záznamy, jež budou sestávat z 300 či 350 očíslovaných a prošitých archů opatřených pečeti nadřízeného úřadu.²⁰⁵

Guberniální nařízení Karla hraběte Chotka znamenalo průlom ve vedení pamětních knih světských i duchovních institucí. Bohužel se můžeme jen domnívat, jak bylo Chotkovo nařízení přijato na jednotlivých místech v Čechách. Otázku po recepci samotného ustanovení v jednotlivých církevních a světských úřadech či pozdější podobnosti s ustanoveními jiných zákonodárců v problematice zřízení a vedení knih určených pro paměť může částečně zodpovědět provedený badatelský průzkum v jednotlivých archivních fondech diecézí české a moravské církevní provincie. V našem reprezentativním vzorku 915 pamětních knih uvádí letopočet 1836 za počátek vedení hned 147 exemplářů.²⁰⁶ Tyto kroniky pocházejí většinou z pražské a královéhradecké diecéze.²⁰⁷ Konsistoriální kurendy pražské arcidiecéze však o vydání

²⁰⁴ Srov. tamtéž.

²⁰⁵ Srov. tamtéž, s. 213.

²⁰⁶ Viz příloha č. 2 a 16.

²⁰⁷ Srov. Řkf u Sv. Vavřince Praha – Jinonice, *Denkbuch der Pfarre Jenonitz*; Řkf u kostela sv. Jiří Praha – Hloubětín, *Gedenkbuch der Pfarrkirche zu Hlauptétin Kauřimer Kreises in Böhmen*, Řkf u katedrály sv. Víta, Václava a Vojtěcha Praha – Hradčany, *Memorabilien ... Buch, auch Chroniken der Pfarre St. Weit von Iten Jänner 1836*; *Gedenk-Buch der Goltsch-Jenikauer Dechantei* – Marie

zmíněného nařízení mlčí. Mohlo být tedy posíláno jednotlivým vikářům ve zvláštním listě, neboť jeden z výtisků byl nalezen mezi úředními záznamy v archivu pražského arcibiskupství.²⁰⁸ V královéhradecké diecézi vyšlo Chotkovo nařízení v konsistoriálních kurendách č. 7/1835.²⁰⁹ Biskupská konsistoř litoměřické diecéze vydala ono guberniální nařízení ve svých kurendách jen jako přílohu.²¹⁰ Stejnou situaci nalézáme v českobudějovickém biskupství.²¹¹ Zde nařízení rozesílala biskupská konsistoř ve svých kurendách a také příslušný zemský úřad.²¹² Tento závěr dosvědčují dochované záznamy o jejich přijetí v knihách došlých nařízení (Ledenice) či přímo v pamětní knize (Římov, Štěpánovice).²¹³

Na Moravě byla situace poněkud jiná. V brněnské diecézi vyšla ona jmenovaná vizitační norma z roku 1789, jiné normy jsou pravděpodobně až pozdější. Olomoucká arcidiecéze pravděpodobně využila Chotkovo nařízení (vydané pouze pro Čechy) jako předlohu pro vydání své instrukce, neboť se mu velmi podobá co do stylistiky i řazení jednotlivých položek. Jedná se tedy o úpravu moravského metropolity Theodora Kohna (1892–1904) z 23. 1. 1898, jež vyzývala duchovní správce k založení a vedení

TOŠNEROVÁ a kol., *Průvodce*, s. 263–264; *Gedenkbuch der Pfarradministratur zu Swojanow angefangen vom Jahre 1836 und wiedergeschrieben vom Ignatz Mach, Realadministrator zu Swojanow* – Marie TOŠNEROVÁ a kol., *Průvodce*, s. 473; *Gedenkbuch der Pfarre Borohradek, angefangen im Jahre 1836, geführt durch P. Josef Schoty, derzeit Pfarrer zu Borohradek* – Marie TOŠNEROVÁ a kol., *Průvodce*, s. 450.

²⁰⁸ NA Praha, APA 1, D128-129, kart. 2607, fol. 124r–124v.

²⁰⁹ Archiv Biskupství královéhradeckého, *Consistorialcurrenden 7/1835*, s. 141–144; za konzultaci děkuji Mgr. Martinu Rechorikovi, archiváři Biskupství královéhradeckého.

²¹⁰ Národní knihovna České republiky, *Consistorial-Currenden für die Leitmeritzer bischöfl. Diözesan-Geistlichkeit: enthält die Currenden vom 1. October 1832 bis Ende Dezember 1837. Dritter Band, Svazek 3, Augustin Bartholomäus Hille, gedruckt bei Carl Wilhelm Medau, 1837, Consistorialcurrende 27, 1837, s. 195–197; za konzultaci děkuji Mgr. Martinu Barusovi, archiváři Biskupství litoměřického.*

²¹¹ Srov. např. konzistorní kurendu č. 185/1835 z 11. prosince 1835: SOkA Pelhřimov, Vikariátní úřad Pelhřimov, inv. č. 93, karton č. 14, fol. 122–123.

²¹² Za konzultaci děkuji PaedDr. Laděně Plucarové, vedoucí oddělení správy fondů a sbírek a zástupkyni ředitele pro archivní záležitosti v SOA Třeboň.

²¹³ SOkA České Budějovice, Farní úřad Ledenice, kn. 5, nefol.; Tamtéž, Farní úřad Římov, kn. 1, s. 61; Tamtéž, Farní úřad Štěpánovice, kart. 1, inv. č. 103; za konzultaci děkuji PhDr. Jiřímu Cukrovi, archiváři SOkA České Budějovice; srov. také konsistoriální kurendy z roku 1835 – SOkA Pelhřimov, Vikariátní úřad Pelhřimov, kart. č. 14, inv. č. 93, fol. 122–124.

pamětních knih.²¹⁴ Je vytištěno v latinském jazyce s přípisky v českém a německém jazyce. Celý dokument je rozdělen do čtyř odstavců. Vedle samotného pojmenování kroniky – *Libri chronici parochiarum*, *Pamětní kniha*, *Gedenkbuch* – řeší instrukce v odstavci A rovněž osobu kronikáře a v odstavci B určuje i obsah formuláře samotných zápisů. V nich mají být uvedeny *základní dějiny*, tedy stručné popsání historie kostela, výčet duchovních, dále má dojít k rozšíření o „inventář kostelního mobiliáře“, výčet základních práv a privilegií benefícia, dějiny fundací, výčet bohoslužeb ve farních i filiálních kostelích, biskupských vizitací, udílení biřmování, primicí atd.²¹⁵ Další informace měla patřit výčtu událostí v okolí farnosti, státě a poslední záznam měl být věnován místním zvykům, zpěvům, povídkám apod. Odstavec C řeší vnější vlastnosti knihy – „pevný papír s koženou vazbou na hřbetě a rozích...značený kraj“.²¹⁶ Poslední odstavec D můžeme nazvat „závěrečná ustanovení“, jež přináší informaci o nutnosti vedení kroniky na místech, kde není, její kontrole při vizitaci apod.²¹⁷

Václav Matouš se ve svém článku *Zpřístupnění části farních kronik badatelské veřejnosti*²¹⁸ zmiňuje o dalším nařízení, jež vyšlo v královéhradecké diecézi dne 1. prosince 1833 za biskupa Karla Boromejského Hanla. Podle něj měly být všechny farní kroniky psány v německém či latinském jazyce s důrazem na tato témata: popis a dějiny farního obvodu; kostel a jeho dějiny, vybavení a jmění; kaple, sochy a kříže ve farnosti; pořadí biskupů; duchovní správci benefícia se stručnými životopisy; mešní nadace; školy a učitelé ve farnosti; ústavy chudých a dobrodinci; svěťtí patroni a pamětihodné události.²¹⁹

V souvislosti s válečnými útrapami ve světových válkách vydávaly biskupské konsistoře instrukce pro vedení zápisů o těchto událostech. Pro ilustraci nahlédněme do konsistoriální kurendy brněnské diecéze, která byla vydána 3. dubna 1930.²²⁰ Zde je

²¹⁴ Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, Arcibiskupství olomoucké, *Currenda I.*, č. 1409, s. 3–4; za konzultaci děkuji zdejšímu archiváři Štěpánu Kohoutovi.

²¹⁵ Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, Arcibiskupství olomoucké, *Currenda*, s. 3.

²¹⁶ Tamtéž, s. 4.

²¹⁷ Tamtéž.

²¹⁸ Václav MATOUŠ, *Zpřístupnění části farních kronik badatelské veřejnosti*, Orlické hory a Podorlicko 14, 2007, s. 363–376.

²¹⁹ Srov. tamtéž, s. 364.

²²⁰ DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), *Acta curiae episcopalis Brunensis*, An. 98/1930, N. 2300/5, inv. č. 128, s. 57–64.

na úvod uvedeno konstatování, že „současné záznamy o poměrech za světové války a po převratu budou jednou důležitým pramenem historickým. Jest obava, že záznamy v různých pamětních knihách (kronikách) píší o poměrech náboženských a o činnosti kněžstva církvi nepřátelsky, skresleně a nepravdivě. Přesné a svědomité vedení farní kroniky mohou tu pak býti nejlepší, ne-li jedinou apologií proti záznamům falešným.“²²¹

Biskupská konsistoř dále nařizuje duchovním správcům poctivé vedení pamětní knihy, kde budou uvedeny: „Poměry náboženské v jejich farnosti těsně před válkou, za války a po ní: vnitřní i vnější život náboženský, svěcení neděle a svátků (účast na službách Božích a zdržování se prací služebných, přijímání sv. svátostí, zachování postu i ostatních přikázání (zvláště sextum), svátost manželství, křesťanská láska a ‚keřství‘, touha po radovánkách a rozmařilosti), obětavost pro kostel a jiné podniky církevní, počet odpadů, civilních sňatků, rozvodů a rozluk, nepokřtěných dětí, pohřbů bez kněze, odhlašování dětí z vyučování nábož. a příčiny těchto smutných zjevů, chování se farníků ke kněžstvu, dále rozřídění politické, volby a poměry obecní.“²²² Na závěr vybízí děkany, aby si při kanonických vizitacích nechávali předkládat farní kroniky a každý rok informovali konsistoř ve vizitační zprávě o jejich vedení.²²³

Zatím posledním nařízením pro vedení farních kronik a péči o ně jsou *Interní normy péče o zvony, varhany, movité památky, archiválie a farní kroniky*, které vydala Česká biskupská konference v roce 1999. V nich jsou uvedeny také pokyny pro vedení farních kronik, jejich forma a obsah zápisů. Dočteme se zde například, že každá farnost (i neobsazená) má povinnost vést kroniku a kronikář musí být jen osoba pověřená duchovním správcem. Důležitou poznámkou pro budoucí badatele v oblasti farních kronik je ustanovení o povinnosti kronikáře uvést o sobě základní údaje (jméno, povolání a věk).²²⁴

²²¹ Tamtéž, s. 60.

²²² Tamtéž.

²²³ Tamtéž, s. 61.

²²⁴ *Interní normy péče o zvony, varhany, movité památky, archiválie a farní kroniky*, Česká biskupská konference, Praha 1999; srov. Jaroslav MRŇA, *Protocollum*, s. 29.

3. Historický vývoj velkomeziříčského děkanství

Před samotnou prezentací i analýzou kronik velkomeziříčského děkanství je vhodné stručně přiblížit dějiny míst, o nichž pamětní knihy vyprávějí. Hlavní pozornost bude věnována především sídelní farnosti děkanátu, jejíž dějinný příběh je úzce propojen s vrchnostenskou správou velkomeziříčského dominia, které mnohdy zahrnovalo i větší část územního celku stejnojmenného děkanství. Jednotlivé události ze života dotčených farností a jejich církevní správy jsou zde členěny do kapitol, které mají oddělovat jednotlivá období bohatých konfesijních dějin zkoumaného regionu. Vedle středověkých počátků církevní organizace na daném území je zde prezentováno období husitské a později luterské správy ve farnostech děkanátu. Následující část pak patří nástupu rekatolizace a událostem z období baroka. Pozdějšímu 19. století, vzhledem k větší koncentraci zmínek z této doby v pamětních knihách, je věnována samostatná kapitola. Dvacáté století je pak pro podstatně větší objem dochovaných záznamů a mnohdy velmi podrobných popisů důležitých událostí rozděleno do pěti podkapitol, jejichž rámec tvoří významné dějinné mezníky ze života dané oblasti nebo celé společnosti. Výklad dějin tohoto období tedy začíná již rokem 1899, kdy dochází ke změně majitele velkomeziříčského panství i osoby ve funkci velkomeziříčského děkana. Své místo mají v této době také císařské manévry konané roku 1909. Samostatné podkapitoly jsou věnovány rovněž událostem první světové války a první republiky, druhé světové války a období komunistického režimu. Přehled událostí zaznamenaných v pamětních knihách končí částí, jež patří dějinnému vývoji po roce 1989 až do dnešních dnů. Kapitola o historickém příběhu děkanství Velké Meziříčí má také za úkol prakticky demonstrovat možnou využitelnost pamětních knih pro rekonstrukci minulosti na úrovni zkoumaného regionu s přesahem na celé území naší vlasti.

3.1. Od středověkých počátků do konce 14. století

Prvopočátky osídlení v prostoru dnešního města Velkého Meziříčí a okolí můžeme podle současných poznatků spojit s postupnými přesuny slovanského obyvatelstva po pádu Velké Moravy. Zakladatel velkomeziříčské farní kroniky Jakub Příhoda připomíná na prvních řádcích domácího protokolu ztracené dílo Jana Amose Komenského *De antiqui[tatibu]s Moraviae regibus*, podle něhož patří meziříčský hrad mezi nejstarší v celé vlasti. Jeho bájně počátky sahají až do časů před narozením Krista. V této době zde sídlili Markomané, jejichž král Marobud si na soutoku dvou řek vystavěl hrad Marburg. Ten prý zničil a vypálil společně s hradem Mostišťe hunský král Attila. Obnovy se dočkal meziříčský hrad až v roce 638 od franského kupce a vůdce svého kmene Sáma, který jej měl jako sídlo pro své manželky. Měl zde také zemřít devátý moravský král Hormidor (811), jenž byl prý pochován na Špilberku u Brna. Asi v roce 856 se zde měli zastavit sv. Cyril a Metoděj při cestě na Moravu a v letech 1124–1311 prý na hradě sídlili členové templářského řádu.²²⁵ Tolik dobově barvitá prezentace dějin města z pera velkomeziříčského děkana Jakuba Příhody.

Významnou roli v kolonizaci Velkomeziříčska hrálo založení benediktinského opatství v Třebíči v roce 1101,²²⁶ dále následný vznik benediktinského probošství v nedalekém Měříně (první zmínka v roce 1298)²²⁷ a tzv. Libická cesta z 12. století. Ta vycházela z Brněnska, odtud směřovala proti proudu Oslavy ke Žďáru nad Sázavou a dále přes Libici nad Cidlinou k Čáslavi, kde se spojila s Haberskou cestou.²²⁸ Na základě těchto poznatků nelze proto hledat počátky osídlení v prostoru města a okolí ve 12. století či snad ještě dříve, jak o tom hovoří listiny z let 1009 a 1197, které jsou

²²⁵ DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí, *Protocollum*, s. 1–3.

²²⁶ K benediktinskému opatství v Třebíči patřila probošství v Březové na Opavsku, Měříně a Na Luhu (Brno-Komárov), více Rudolf FIŠER, *Třebíč. Z historie benediktinského opatství*, Třebíč 2004.

²²⁷ Řkf Měřín, *Protocollum Domesticum Parochiae Meřinensis*, s. 1; Oldřich HNÍZDIL, *Měřín*, s. 6.

²²⁸ Srov. Zdeněk FIŠER (red.), *Velké Meziříčí*, s. 28–30; František HORÁK – Emanuel CHRAMOSTA, *Cesta libická v dějinných proměnách se stezkami vedlejšími a strážnicemi*, Praha 1923; srov. též Ladislav HOSÁK, *K středověké kolonizaci horního porčí Svratky a Oslavy*, ČSPS LX, 1952, s. 64–81.

jen moderním Bočkovým falsem.²²⁹ V této době zde působil rod mající v erbu křídlo, tedy páni z Lomnice.²³⁰ Jako první se připomíná Budislav z Lomnice (1236), dále Vznata z Meziříčí (1281) – první s tímto predikátem – a Jan z Meziříčí (1300–1349), jenž byl zároveň moravským zemským hejtmanem (1300–1308). Janův pravnuke Jindřich z Meziříčí († 1399) se roku 1399 spojil s Lackem z Kravař, který po Jindřichově smrti v roce 1400 vešel do spolku s jeho sestrou Anežkou z Meziříčí. V této době patřily do meziříčského dominia dva hrady, jedna tvrz, čtyři městečka a asi 44 vesnic.²³¹

Bájně počátky vývoje křesťanství na Velkomeziříčsku jsou spojeny s misíí svatých Cyrila a Metoděje, kteří ve městě měli několik dní pobývat a učit místní lid.²³² Skutečný vznik církevní obce ve Velkém Meziříčí lze však spojovat až s výstavbou kostela sv. Mikuláše. V souvislosti s objevením raně gotického portálu v severní zdi kostela v roce 1947 můžeme přibližně určit výstavbu chrámu rovněž do 2. třetiny 13. století.²³³ První zmínkou o kostele a duchovní správě je darovací listina Mařky z Lhoty z roku 1317.²³⁴ Tuto listinu potvrdil Sobek, probošt kláštera křižovníků řehole sv. Augustina Strážců Božího hrobu Jeruzalémského na Zderaze v Praze, který zastával také funkci zdejšího faráře. Meziříčská farnost patřila od doby svého vzniku do správy olomouckého biskupství a tasovského děkanství (mimo ni spravovalo farnosti Dolní Bory, Mostiště, Zhoř, Vícenice, Náměšť, Březník, Kralice, Hartvíkovice, Koněšín,

²²⁹ Srov. Libor PIŠÍN, *Velké Meziříčí. Historie a současnost*, Velké Meziříčí 1975, s. 7; srov. Jindřich ŠEBÁNEK, *Moderní padělky v diplomatári Bočkově*, ČMM 60, 1936, s. 52.

²³⁰ Později také nazýváni Tasovci nebo páni z Meziříčí.

²³¹ Srov. Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 42–45; Zdeněk FIŠER (red.), *Velké Meziříčí*, s. 30–42, 50.

²³² Srov. Zdeněk FIŠER (red.), *Velké Meziříčí*, s. 27.

²³³ Srov. Petr KROUPA, *Církevní architektura na jižní Moravě. Farní kostel sv. Mikuláše ve Velkém Meziříčí*, in: Kaliopi Chamonikola (ed.), *Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550 II*, Brno 1999, s. 129; Jan SEDLÁK, *Doplňky ke středověkým stavebním dějinám farního chrámu sv. Mikuláše ve Velkém Meziříčí*, *Umění XXI*, 1973, s. 296–302; o výstavbě chrámu a jeho vnitřním vybavení též Bohumil BURIAN – Alois PLICHTA, *Kostely a kaple farnosti Velkomeziříčské*, Velké Meziříčí 1947, s. 12–27.

²³⁴ Srov. CDM VI, s. 94–95, č. 124; Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 83; Libor PIŠÍN, *Velké Meziříčí. Historie*, s. 22; Vladimír MAKOVSKÝ, *Velké Meziříčí*, s. 17.

Zvole, Nové Veselí, Svratka a Radostín).²³⁵ Zderazský klášter měl patronátní právo k meziříčskému kostelu až do roku 1335, kdy jej převzala vrchnost.²³⁶

Společně s počátkem duchovní správy ve Velkém Meziříčí je v téže době doložen vznik farností v Křižanově (za Přibyslava z Křižanova z r. 1239),²³⁷ ve Velké Bíteši (zřejmě za pánů z Lomnice z r. 1240),²³⁸ v Osově Bítýšce (za působení Řádu německých rytířů v Opavě z r. 1266),²³⁹ v již zmiňovaném Měříně (1298),²⁴⁰ v Tasově (za pánů z Lomnice a Tasova z r. 1345), v Uhřínově (za pánů z Uhřínova z r. 1349),²⁴¹ v Dolních Borech (za pánů z Mostišť z r. 1370),²⁴² v Pavlově u Radostína nad Oslavou (za pánů z Lomnice a Meziříčí z r. 1380),²⁴³ v Radostíně nad Oslavou (za pánů z Myslibořic z r. 1381),²⁴⁴ v Horních Borech (za pánů z Křižanova z r. 1393)²⁴⁵ a v Rudě (za pánů z Lomnice a na Meziříčí z roku 1398).²⁴⁶

²³⁵ Srov. Řkf Tasov, *Domácí protokol. Tasov farní kronika 1865–1929 I.*, s. 7, 170.

²³⁶ Srov. CDM VII, s. 57–58, č. 77; Metoděj ZEMEK, *Posloupnost kanovníků metropolitní kapituly u sv. Václava v Olomouci*, VVM 5, 1950, s. 112; Vladimír NĚMĚČEK – Alois PLICHTA – Adolf ROSSI, *Za uměním Vysočiny. Baroko na Budišovsku a Tasovsku*, Třebíč 1996, s. 14–16; Gregor WOLNY, *Kirchliche Topographie von Mähren*, II. Abtheilung. Brünn Diöcese. III. Band, Brünn 1860, s. 57; Státní okresní archiv (dále SOKA) Žďár nad Sázavou, Archiv města Velké Meziříčí, Městská kniha od r. 1380, inv. č. 1, fol. 135a; Zdeněk FIŠER (red.), *Velké Meziříčí*, s. 27, 31, 42–43, 57, 60; Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 79, 84; Jaroslav MEZNÍK, *Lucemburská Morava 1310–1423*, Praha 1999, s. 101.

²³⁷ Srov. Řkf Křižanov, *Protocollum domesticum parochiae Krzižanovensis*, s. 15; Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 241.

²³⁸ Srov. Řkf Velká Bíteš, *Protocollum domesticum parochiae Magno Biteschensis Anno Domini 1789 erectum*, s. 1; Řkf Velká Bíteš, *II. Protocollum domesticum od r. 1868–1982*, fol. 26r; Ladislav ZAVADIL – Jan TIRAY, *Bítešský okres*, s. 46; Petr HOLÁNEK, *Velkobítešská kostelní tvrz*, Velká Bíteš 2006, s. 5.

²³⁹ Srov. Ladislav ZAVADIL – Jan TIRAY, *Bítešský okres*, s. 72–73.

²⁴⁰ Srov. Řkf Měřín, *Protocollum*, s. 1; Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 433.

²⁴¹ Srov. Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 448.

²⁴² Srov. tamtéž, s. 163.

²⁴³ Srov. Řkf Radostín nad Oslavou, *Kniha památní při farnosti pavlovské založená roku 1867*, fol. 1r.

²⁴⁴ Srov. Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 371.

²⁴⁵ Srov. tamtéž, s. 184.

²⁴⁶ Srov. tamtéž, s. 383.

3.2. Od husitství k luterství

Od roku 1400 vlastnil meziříčské panství Ladislav (zvaný Lacek) z Kravař, který sdílel své statky do roku 1410 s Anežkou z Meziříčí. Tento pozdější hofmistr krále Václava (1407), nejvyšší purkrabí český (1408–1411) a hejtman moravský (1411) udělil osadě pod hradem odúmrt' a plná městská práva. Stalo se tak 26. července 1408. Listina byla potvrzena markrabím Joštem v roce 1409 a králem Václavem IV. v roce 1417.²⁴⁷ Lacek z Kravař byl též zastáncem učení Mistra Jana Husa. V roce 1415 svolal na meziříčský hrad přední moravské pány a společně odeslali na koncil do Kostnice list se žádostí o královskou ochranu a okamžité propuštění Husa z vězení. Po Husově upálení byl Lacek jedním ze 452 českých a moravských pánů podepsaných na protestních listinách. Zemřel v roce 1416 a byl pohřben ve fulneckém klášteře.²⁴⁸

Za pánů z Kravař došlo ve farnostech meziříčského dominia k výměně katolických duchovních za husitské kněze a samotné město se stalo v době husitských válek důležitým opěrným bodem husitů na Moravě.²⁴⁹ Z tohoto období se nám dochovaly první zmínky o duchovní správě v Budišově u Třebíče (za pánů z Lomnice a Budišova z r. 1414),²⁵⁰ v Netíně (za pánů z Kravař v r. 1423)²⁵¹ a v Heřmanově

²⁴⁷ Dochovala se pouze listina z r. 1417, pergamen, latinsky, česky in: SOkA Žďár nad Sázavou, Archiv města Velké Meziříčí, bez sign.; srov. Jindřich ŠEBÁNEK, *Listina Václava IV. z r. 1417*, ČMM 48, 1924, s. 208–213.

²⁴⁸ Srov. Zdeněk FIŠER (red.), *Velké Meziříčí*, s. 52; Libor PIŠÍN, *Velké Meziříčí. Historie*, s. 10; Josef ZÁVODSKÝ, *Reformace*, s. 9–11; Vojtěch FIŠER, *Tajemné stezky. Toulky Vysočinou*, Praha 2009, s. 75; Jaroslav MEZNÍK, *Lucemburská Morava*, s. 360, 410; srov. k osobě Lacka z Kravař též Václav ŠTĚPÁN, *Osobnost Lacka z Kravař*, ČMM 110, 1991, s. 217–238; 112, 1993, s. 11–42; v dnešní době převládá názor, že zpečetění stížného listu už není považováno za důkaz o podpoře Husova učení, ale jako důkaz stavovské sounáležitosti a obrany zemských práv a svobod – srov. František ŠMAHEL, *Dějiny Tábora I*, České Budějovice 1988, s. 205–209 a s. 235–236.

²⁴⁹ Srov. Zdeněk FIŠER (red.), *Velké Meziříčí*, s. 92; Petr ELBEL, *Husitské fary na Moravě ve světle citační listiny Jana Železného z února 1418. Příspěvek k poznání role šlechty v počátcích husitství na Moravě*, ČMM 124, 2005, s. 395–428; Petr ČORNEJ, *Velké dějiny země Koruny české V. 1402–1437*, Praha–Litomyšl 2000, s. 619; Jan TIRAY, *Dějiny*, s. 91–94; Eva NAGYOVÁ a kol., *Křižanov*, s. 52; Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 436.

²⁵⁰ Srov. Řkf Budišov u Třebíče, *Kronika 1466*, s. 1; František DVORSKÝ, *Třebický okres*, s. 187.

²⁵¹ Srov. Marie BLÁHOVÁ – Karel KŘEČEK, *Netín*, s. 52; Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 321.

u Velké Bíteše (za pánů z Osového v roce 1428).²⁵² Již v roce 1447 prodal Jiří Strážnický z Kravař celé panství Janovi staršímu z Lomnice, jenž byl štedrým fundátorem několika špitálů a v letech 1433–1436 moravským zemským hejtmanem.²⁵³ V letech 1479–1491 měl v držení veškeré statky husitskými válkami zpusťoseného měřínského benediktinského probošťství.²⁵⁴

Prvním husitským knězem ve městě byl Mistr Šimon z Tišnova, jenž držel beneficium patřící ke kostelu asi od počátku roku 1418. Připravili jej o ně samotní husité, od kterých se někdy v prvních letech husitské revoluce odklonil, nejdéle však v roce 1424.²⁵⁵ V roce 1460 zde krátce kázal táborský kněz Štěpánek. V této době byl majitelem panství katolík Jan z Lomnice, nejvyšší komorník (1480–1493) a moravský zemský hejtman v letech 1496–1515, jenž v roce 1502 povolal do Meziříčí katolického kněze Jana Thurza z Bethlenfalvy, bratra olomouckého biskupa Stanislava Thurza. Reagoval tak na listinu papeže Alexandra VI. z roku 1500, který jej vyzval, aby na svých panstvích obnovil katolickou víru a vypudil kališníky. Jan Thurzo byl za čtyři roky povolán na biskupský stolec do Vratislavi. V roce 1520 daroval meziříčskému kostelu sv. Mikuláše stříbrnou gotickou monstranci, která byla v roce 1806 dána na puncování. Jan z Lomnice také získal do zástavy od třebíčského benediktinského opata Matěje roku 1479 veškeré statky již zaniklého měřínského probošťství.²⁵⁶

Po pěti letech od smrti Jana z Lomnice v roce 1520 zde začal působit činorodý novoutrakvistický kněz Beneš Optát z Telče a roku 1523 se sem uchýlil z Jihlavy Lutherův přítel Pavel Speratus. Oba duchovní se zúčastnili roku 1524 sněmu konaného v Praze, na kterém se jednalo o urovnání náboženských poměrů. Beneš Optát zde napsal asi v letech 1526–1527 Postillu a poté nejpozději v roce 1528 odešel do Jihlavy. Neobjasněná zmínka hovoří o působení kněze Petra Knieda v roce 1523. V této době

²⁵² Srov. Ladislav ZAVADIL – Jan TIRAY, *Bítešský okres*, s. 87.

²⁵³ Srov. Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 47–48; Martin ŠTINDL (ed.), *Velká Mezeříč*, s. 82.

²⁵⁴ Srov. Řkf Měřín, *Protocollum*, s. 34–35; Oldřich HNÍZDIL, *Měřín*, s. 12.

²⁵⁵ Srov. Zdeněk FIŠER (red.), *Velké Meziříčí*, s. 92; Otakar ODLOŽILÍK, *Z počátků husitství na Moravě. Šimon z Tišnova a Jan Vavřinec z Račic*, ČMM 49, 1925, s. 1–170.

²⁵⁶ Srov. Řkf Měřín, *Protocollum*, s. 34–35.

koupil meziříčské panství postupně od šesti synů zemřelého Jana z Lomnice bohatý šlechtic a přesvědčený utrakvista Jan z Pernštejna a na Helfenštejně.²⁵⁷

Utrakvističtí kněží byli do Velkého Meziříčí a okolí posíláni pražskou dolní konsistoří a používali nejdéle od roku 1563 děkanský titul. Jejich působení je doloženo ve farnostech Budišov u Třebíče (1561 Šimon), Heřmanov u Velké Bíteše (1552 Jan Swiechinus), Křižanov (1559 Jan Evechyn a 1563 Jan Novoměstský), Netín (1562 Šimon, 1567 Petr Chlumecký, před r. 1586 Viktorin Agrikola a 1621 Václav Kurtius), Osová Bitýška, Tasov (1511 Petr, 1553 Jan Kroupa a 1556 Václav Tábor), Velká Bíteš.²⁵⁸ I v těchto bouřlivých dobách se objevuje první zmínka o samostatné duchovní správě v Křoví (za pánů Březnických z Náchoda a na Tulešicích v r. 1571).²⁵⁹ Přímo v Meziříčí působili: Benedikt (1522), Jan Spissus (1541), Mikuláš Penthammer Ledecký (1544–1562), Jiří Horský (1562) – první s děkanským titulem, Jiří Skornický (1571), Jan Turek (1571–1572) – dříve katolický duchovní ve Žďáře nad Sázavou. V letech 1572–1574 se ve městě vystřídali: Jehňátko, Václav ze Strážku, Václav Ledecký – dříve duchovní správce „magister alemannus“ v Měříně (1560–1572), jenž zde zničil veškerý kostelní inventář, kromě ornátů, které prodal tišnovskému

²⁵⁷ Srov. Zdeněk FIŠER (red.), *Velké Meziříčí*, s. 58, 72–75, 96–98; Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 53–57, 85, 356; Josef ZÁVODSKÝ, *Reformace*, s. 17–21, 567; Ivo HLUBIL – Eduard PETRŮ, *Humanismus a raná renesance na Moravě*, Praha 1992, s. 136–137; František SKŘIVÁNEK – Jaroslav TOVAČOVSKÝ, *Vratislavští biskupové v dějinách Slezska*, Praha 2004, s. 41–43; Milan Michael BUBEN, *Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů*, Praha 2000, s. 344, 345; registry listin v: Petr CHLUMECKÝ, *Die Regesten*, s. 191–192, č. 34, 37, 40; o pozemkové držbě pánů z Pernštejna srov. Petr VOREL, *Vývoj pozemkové držby pánů z Pernštejna v 15. – 17. století*, in: Petr Vorel (ed.), *Pernštejnové v českých dějinách. Sborník příspěvků z konference konané 8. – 9. 9. 1993 v Pardubicích*, Pardubice 1995, s. 9–76; *Velkomeziříčsko*, 25. 8. 2010; popis monstrance darované Janem Turzem roku 1520 v *Protocollum domesticum parochiae Magno Meseritschensis*, DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí, s. 6–7.

²⁵⁸ Srov. Řkf Budišov u Třebíče, *Kronika 1466*, s. 35; Řkf Křižanov, *Protocollum*, s. 15; Řkf Netín, *Protocollum*, s. 39; Řkf Tasov, *Domáci protokol*, s. 171; Řkf Velká Bíteš, *Protocollum*, s. 1; Řkf Velká Bíteš, *II. Protocollum*, fol. 2v; František DVORSKÝ, *Třebický okres*, s. 196; Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 244, 321, 436; Ladislav ZAVADIL – Jan TIRAY, *Bítešský okres*, s. 47–48; 73, 87.

²⁵⁹ Srov. Vincenc BROŽA, *Dějiny kostela a fary v Křoví. K upomínce 100 letého založení nynějšího chrámu*, Velké Meziříčí 1909, s. 3–4; Jaromír KOTÍK, *Letopisy*, s. 90–91.

klášteru,²⁶⁰ a Mistr Jakub Kamenický – ten byl roku 1551 zatracen pražskou konsistoří pro svůj příklon k reformaci. Za Václava Ledeckého byl děkanský chrám sv. Mikuláše zbaven obrazů, postraních oltářů, svícňů, korouhví a kněžských ornátů. Tento čin znamenal vyvrcholení radikální reformace.²⁶¹

Ani nový majitel velkomeziříčského panství Zikmund Helt z Kementu (1514–1564), uherský šlechtic a horlivý katolík, který panství odkoupil v roce 1552 od synů Jana z Pernštejna, nemohl očistit město od reformačních vlivů. Jeho zásluhou byl v roce 1553 zřízen za řekou v místě později zvaném „na Moráni“ hřbitov a v něm roku 1555 postaven hřbitovní kostel Nejsvětější Trojice. Dále se Zikmund zasloužil o vybudování zámecké kaple a obnovení špitálního kostela sv. Kříže, jenž si vybral jako místo posledního odpočinku. V obou kostelích se v dobách reformace sloužily katolické bohoslužby, v zámecké kapli podle vyznání majitele panství, kteří zde dosazovali své soukromé kaplany. Vedle většiny utrakvistů a katolické menšiny se během 16. věku pokusila ve městě usadit Jednota bratrská. Ani jeden z meziříčských pánů však nebyl této myšlence nakloněn.²⁶² Působení Jednoty bratrské je doloženo ve farnostech Křižanov (1530 Mikuláš Slánský) a Velká Bíteš (1557 Filip – nazýval se „děkanem kraje Bítešského“, dále Kašpar Fabricius 1569–1574, původně benediktinský mnich a farář v Domašově, jenž se nazýval „děkanem kraje Tasovského“).²⁶³ V průběhu 16. století se také začínají objevovat zprávy o nepočtené komunitě Židů ve městě.²⁶⁴

²⁶⁰ Srov. Řkf Měřín, *Protocollum*, s. 39.

²⁶¹ Srov. DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí, *Protocollum*, s. 83; Zdeněk FIŠER (red.), *Velké Meziříčí*, s. 126; Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 57–60; Josef ZÁVODSKÝ, *Reformace*, s. 22–28.

²⁶² Srov. Zdeněk FIŠER (red.), *Velké Meziříčí*, s. 104–105; Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 85; Josef ZÁVODSKÝ, *Reformace*, s. 29–32; registry listin v: Petr CHLUMECKÝ, *Die Regesten*, s. 194, č. 51.

²⁶³ Srov. Eva NAGYOVÁ a kol., *Křižanov*, s. 52; Jan TIRAY, *Dějiny*, s. 158–162; Josef ZÁVODSKÝ, *Reformace*, s. 22.

²⁶⁴ K Židům ve městě srov. Martin ŠTINDL, *K počátkům židovského osídlení ve Velkém Meziříčí*, in: Petr Pálka (red.), *Židé a Morava, Kroměříž 1997*, s. 3–13; Martin ŠTINDL (ed.), *Velká Meziříč*, s. 151–153.

3.3. Od luterství k rekatolizaci

Vdova po Zikmundovi Alena Meziříčská z Lomnice (1540–1610),²⁶⁵ jež byla dcerou Vladislava z Lomnice (jeden z šesti synů Jana z Lomnice) a Aleny z Ronova, se znovu provdala za Václava Berku z Dubé a Lipé, který byl nejvyšším sudím Království českého a potvrdil městu v letech 1568–1569 starší práva a milosti.²⁶⁶ Zemřel v roce 1575. Alena byla horlivou zastánkyní Lutherova učení. V roce 1578 nechala přestavět dosavadní meziříčský hrad na renesanční zámek.²⁶⁷ Za ní přijeli z podnětu kunštátského pána Hanuše z Hardeku v roce 1576 luteránští šlechtici a kněží, aby vytvořili společenství podobojí a luteránství a vypracovali řád pro toto kněžstvo.²⁶⁸ Z této sešlosti vznikl 25. října 1576 luterský církevní řád kunštátsko-meziříčský, jenž se řídil augšpurskou konfesí (1555) a vydal pro svoji funkci řád nazvaný „*Formula concordiae*“. Územní celek, který spravoval, se nazýval děkanstvím „*horního podkrají brněnského*“ se sídlem děkana ve Velkém Meziříčí. Kunštátsko-meziříčský řád zanikl v roce 1624 po nastolení rekatolizace.²⁶⁹ Z této schůzky vzešel též nápad vystavět ve městě luteránské gymnázium, jež by vychovávalo šlechtickou a měšťanskou mládež v evangelickém duchu. Nákladem Aleny Meziříčské společně s ideovým projektem Adama Hubera Meziříčského byla v roce 1578 naproti farnímu kostelu vystavěna renesanční budova meziříčské koleje. Již v tomto roce požádal císař Rudolf II. Alenu Meziříčskou o uzavření gymnázia. Alena jeho žádosti nevyhověla a císař svůj požadavek musel zopakovat znovu v roce 1580. Ani druhá žádost nebyla vyslyšena a „*gymnasium illustre*“ fungovalo bez omezení až do prvních pokusů o rekatolizaci ve městě.

²⁶⁵ Srov. František HRUBÝ, *Alena Meziříčská z Lomnice*, in: Karel STLOUKAL (red.), *Královny, kněžny a velké ženy české*, Praha 1940, s. 235–240.

²⁶⁶ Regesty listin v: Petr CHLUMECKÝ, *Die Regesten*, s. 195, č. 54–56.

²⁶⁷ Zdeněk FIŠER (red.), *Velké Meziříčí*, s. 105; Ladislav HOSÁK – Metoděj ZEMEK, *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Jižní Morava*, Praha 1981, s. 248.

²⁶⁸ Srov. také František KAMENÍČEK, *Zemské sněmy a sjezdy moravské III.*, Brno 1905.

²⁶⁹ Srov. Josef HRDLIČKA, *Konfesijní politika šlechtických vrchností a šlechtická konfesionalizace v Čechách a na Moravě v 16. a 17. století*, ČČH 108, 2010, s. 406–441; Ferdinand HREJSA, *Luterství, kalvinismus a podobojí na Moravě před Bílou horou*, ČČH 44, 1938, s. 296–326; Jiří JUST – Zdeněk R. NEŠPOR – Ondřej MATĚJKA (edd.), *Luteráni v českých zemích v proměnách staletí*, Praha 2009; Velkomeziříčsko, 8. 12. 2010.

Prvním známým rektorem byl Mistr Jan Ursinus, který zde působil v letech 1583–1595. Spolu s ním na gymnáziu vyučovali např. Mistr Jan Mylius (1580 studoval ve Wittenbergu), Mistr Pavel Lentzius nebo Mistr Jan Porhyrides. Kvalita výuky na zdejším gymnáziu přilákala posluchače ze širokého okolí a různých vrstev tehdejší společnosti. Studovali zde např. Maxmilián a Gundaker z Lichtenštejna, Jiří Horatius, Jan Plachetius (1597 studoval ve Wittenbergu), Matyáš Borbonius z Borbenheimu²⁷⁰ či Matěj Radda. Po nabytí plnoletosti dětí Aleny Meziříčské z prvního manželství se Zikmundem Heltem z Kementu přešel majetek na nejstaršího syna Zikmunda († 1581), dále na syna Vladislava (1582–1584) a dceru Zuzanu, která se vdala za horlivého katolíka a vzdáleného příbuzného Zdeňka Berky z Dubé a Lipé (vlastnil meziříčské panství v letech 1591–1594). Nástupem rekatolizace ve městě skončil také příběh zdejšího gymnázia, které bylo někdy mezi léty 1596–1602 zrušeno a jeho budova byla využívána jako zbrojnice (1602), sýpka (1623) nebo pivovar (1649).

Luterskými děkany ve Velkém Meziříčí byli: Šimon Haliaeus Žďárský (1576–1583) – první děkan horního podkrají brněnského, Matěj Posthumius Tábořský (1584–1591), který přišel do Meziříčí z nedalekého Měřína, a Martin Svorník Rychnovský (1591–1595), jenž přišel do Meziříčí z nedalekého Křižanova a odešel v roce 1596 do Starče.²⁷¹ Tam bylo přeneseno sídlo děkanství, jelikož meziříčská vrchnost povolala do města faráře podobojí – Tomáše Soběslavského (1595–1596) a Vavřince Žandovského (1597).²⁷² Z Meziříčí se luterské učení šířilo do Měřína, kde byla roku 1578 Alenou

²⁷⁰ Matyáš Borbonius z Borbenheimu (1566–1629), lékař, učenec rudolfínské i pobělohorské Prahy, jeho deníky vyšly v nakladatelství České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění v roce 1896 a také v 90. letech 20. století, podrobněji viz Gustav GELLNER, *Životopis lékaře Borbonia a výklad jeho deníků*, Praha 1938.

²⁷¹ Srov. Řkf Měřín, *Protocollum*, s. 35; Řkf Křižanov, *Protocollum*, s. 15, 27; SOkA Žďár nad Sázavou, Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí; *Protocollum*, s. 82–83.

²⁷² Srov. DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí, *Protocollum*, s. 83; Zdeněk FIŠER (red.), *Velké Meziříčí*, s. 105, 112, 124–128, 131–133; Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 85, 86, 98–99, 100–101; Libor PIŠÍN, *Velké Meziříčí. Historie*, s. 12, 24; Martin ŠTINDL (ed.), *Velká Mezeříč*, s. 117–121; Petr SVOBODA, *Krajem kamení a jeřabin*, Tišnov 2002, s. 96; Roman LIŠKA, *Zlomek náboženské kroniky z doby 1554–1604*, Krajinské muzeum ve Velkém Meziříčí, ročenka 2, 1923, s. 5, 6, 16; Ilja BURIAN, *Děkanství horního podkrají brněnského*, VSV 5, 1968, s. 24–30; TÝŽ, *Dějiny*

Meziříčskou založena luterská škola, která zde fungovala zřejmě až do nástupu protireformace v roce 1621.²⁷³ Dále do Tasova (1572),²⁷⁴ kam je rozšířil Petr Jíma z Vorlojova, jenž se zúčastnil roku 1576 setkání luterských šlechticů a kněží na meziříčském zámku (dále zde působili: Matěj Šluhler – 1580, Valentin Miccius – 1586, Brikcí – 1587, Martin Holecus – 1590 a Jan Schmidt Preštický – 1598-1610).²⁷⁵ Také přítomnost kněží z Budišova a Rudíkova na zasedání zanechala stopy v těchto farnostech.²⁷⁶ Luterské učení se v této době objevuje též ve farnostech: Radostín nad Oslavou (Martin Sperocius – 1576),²⁷⁷ Horní a Dolní Bory (Jan – 1590),²⁷⁸ Velká Bíteš (Jan Mejtský - 1596)²⁷⁹ a Křižanov, kde krátce působící Martin Svorník Rychnovský (1590-1591) založil literátský spolek.²⁸⁰

protestantismu v Třebíči a Horních Vilémovicích, Třebíč 1996, s. 74–75; František HRUBÝ, *Luterství a kalvinismus na Moravě před Bílou horou*, ČČH 40, 1934, s. 300–309; Augustin KRATOCHVÍL, *Luteránská škola ve Velkém Meziříčí*, ČMM 29, 1905, s. 197–201; Jiří BRYCHTA, *Nová škola ve Velkém Meziříčí. Monografie slavného luterského gymnázia z konce 16. století*, Brno 1952, s. 49–99; *Velkomeziříčsko*, 8. 12. 2010; Gregor WOLNY, *Die Markgrafschaft Mähren, topographisch, statistisch und historisch geschildert*, VI. Band. Iglauer Kreis und mährische Enklavuren, Brünn 1842, s. 218–219; k dějinám luterského církevního řádu srov. František SNOPEK, *Řád církevní kunštátsko-meziříčský z r. 1576*, ČMM 28, 1904, s. 417–428; Josef ZÁVODSKÝ, *Reformace*, s. 32–52.

²⁷³ Srov. Řkf Měřín, *Protocollum*, s. 39; Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 296–297.

²⁷⁴ Srov. Řkf Tasov, *Domáci protokol*, s. 7.

²⁷⁵ Srov. Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 436–437.

²⁷⁶ Srov. Řkf Budišov u Třebíče, *Kronika 1466*, s. 35; Josef ZÁVODSKÝ, *Reformace*, s. 40.

²⁷⁷ Srov. Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 371–372.

²⁷⁸ Srov. tamtéž, s. 163, 184; Řkf Horní Bory, *Kronika Bory IV. díl*, s. 5.

²⁷⁹ Srov. Řkf Velká Bíteš, *II. Protocollum*, fol. 2v; Ladislav ZAVADIL – Jan TIRAY, *Bítešský okres*, s. 47–48; Jan TIRAY, *Dějiny*, s. 175–177.

²⁸⁰ Srov. Řkf Křižanov, *Protocollum*, s. 15; Eva NAGYOVÁ a kol., *Křižanov*, s. 52.

3.4. Nástup rekatolizace a období baroka

Rekatolizaci města a okolí zahájil nejdříve Zdeněk Berka z Dubé a Lipé v roce 1593, když si nechal poslat od olomouckého biskupa Stanislava Pavlovského katolického kněze Martina Mathesia, a poté v ní pokračoval jeho bratr Ladislav potvrzením katolického kněze Mikuláše Sarkandera²⁸¹ do úřadu děkana dne 3. října 1597. Ladislav Berka z Dubé a Lipé spravoval meziříčské panství v letech 1594–1613. Zastával funkci nejvyššího komorníka (1598–1604), moravského zemského místohejtmana a hejtmana (1603–1604, 1607–1608). Oba bratři se těšili přízni olomouckých biskupů a brněnských jezuitů, kteří jim v této činnosti pomáhali. Do města byli v roce 1599 posláni dva jezuité – Martin Ignác a Kryštof Schattauer, již měli za úkol pomáhat s obnovou katolické víry. Misie brněnských jezuitů se konaly také v Měříně a okolí, jak o tom svědčí farní kronika.²⁸²

Z důvodu silného odporu ze strany evangelíků proti utrakvistickému knězi Tomáši Soběslavskému a katolickým členům městské rady nařídila vrchnost v roce 1599 zastavit na čtvrt roku konání svateb a pohřbů bez zpovědi a eucharistie. Tímto činem začíná ve městě silná vlna rekatolizace. V témže roce odešel Mikuláš Sarkander do Vyškova. Děkanem se na krátkou dobu (1599–1601) stal Jiří Bothon z Vyškova. Zpět se situace navrátila až v roce 1601, kdy Mikuláš Sarkander na naléhání Ladislava Berky podruhé nastoupil do funkce děkana. Vysvěcením „očistil“ kostel sv. Mikuláše

²⁸¹ Bratr později svatořečeného Jana. V letech 1599–1601 děkan ve Vyškově, též kanovník brněnské kapituly (1604), prokurátor kapitulních statků (1605), dále děkan v Opavě (1608–1609), v emigraci (1610) a kanovník v Olomouci (1622), zemřel 29. listopadu 1622 v Olomouci. Srov. Martin ŠTINDL (ed.), *Velká Mezeříč*, s. 137; regest žádosti z 13. dubna 1593 v: Petr CHLUMECKÝ, *Die Regesten*, s. 196, č. 68.

²⁸² „1621 přišli do Měřína z Brna dva jezuité, P. Jan Drahovský, a P. Jan Antali by zdejší obyvatelstvo obrátili na pravou víru. Než nevalně dařilo se jim, což možno z toho souditi, že ještě r. 1651, 1652 a 1653 misie tuto konány byly a zejména roku 1652 toliko 12 osob přistoupilo na víru katolickou.“ Řkf Měřín, *Protocollum*, s. 35; srov. také Jan TENORA, *Jesuitské missie na Moravě v letech 1558–1653*, Hlídky 22, 1905; bratrem Zdeňka a Ladislava Berky z Dubé a Lipé byl 10. pražský arcibiskup Zbyněk Berka z Dubé a Lipé (1592–1606), který byl zároveň jmenován, po dohodě s císařem Rudolfem II., 25. velmistrem rytířského řádu Křižovníků s červenou hvězdou – srov. např. Antonín PODLAHA, *Z prvých let činnosti arcibiskupa pražského Zbyňka Berky z Dubé*. SHK 6, 1905, s. 1–5, 108–113.

a upravil jej pro konání katolických bohoslužeb. V roce 1604 odešel na kanonikát ke sv. Petru do Brna. Jeho bratr Jan se 3. září 1606 v Meziříčí oženil s Annou Plachetskou, jež byla dcerou učitele na zdejším luteránském gymnáziu.²⁸³ Po druhém Sarkanderově odchodu se pod patronátem vrchnosti v Meziříčí vystřídali: Adam Kalinius (1604) a Jan Běňčík z Brna (1604–1607), za jehož působení byly v roce 1606 potvrzeny artikule literátského spolku, a Jeremiáš Kiliades (1607–1609).²⁸⁴

Ve stále silně evangelickém Meziříčí docházelo v letech 1608, 1614 a 1619 k politicko-náboženským převratům. Po sjezdu moravských stavů v Ivančicích v roce 1608 došlo ke konfiskaci meziříčského panství Ladislava Berky ve prospěch zemských stavovských komisařů, kteří napomohli k dočasné obnově evangelické obce ve městě. Ta si obsadila nejen hřbitovní kostel „na Moráni“, ale také opuštěnou budovu dřívějšího luteránského gymnázia, v jehož prostorách byla zřízena modlitebna. Usadili se zde nakrátko evangeličtí duchovní – Florián Theophilaktus (1604), Daniel Corvinus (1608) a Jan Šmidelín (1612–1614), jenž musel z budovy gymnázia po výměně vrchnosti odejít. To se setkalo s velkým odporem městské rady, která neúspěšně protestovala za svobodu evangelické víry u moravských stavů v Olomouci.²⁸⁵

Vlivem těchto událostí se roku 1609 Ladislav Berka vzdal patronátního práva ve prospěch olomouckého biskupa Františka kardinála Dietrichsteina. Nový držitel patronátu sem dosadil Václava Pilaře z Pilchu (1609–1611), jenž se později stal olomouckým kanovníkem. Po něm zde působili Jiří František Pirus (1612), Mikuláš Rex (1612–1613), Mikuláš Hrubský (1613–1619), který na žádost direktorů za pomoci kardinála Dietrichsteina odešel do italského vyhnanství. Po smrti Ladislava Berky převzal meziříčské panství nejstarší syn Zdeněk Leopold Berka z Dubé a Lipé (1613–1614) a po něm jeho bratr Jan Jetřich (1614–1637), do roku 1625 s poručníkem Lvem Burianem Berkou z Dubé a Lipé.

²⁸³ Srov. Josef ZÁVODSKÝ, *Reformace*, s. 53–60; Josef BRADÁČ, *Ženitba Jana Sarkandra*. Sborník Teologických statí IV, Praha 1985, s. 84–106; více o sv. Janu Sarkanderovi v: Josef FOLTYNOVSKÝ – Jan TENORA, *Bl. Jan Sarkander*, Brno 1920; Martin ŠTINDL, *Sv. Jan Sarkander. Působení a kult ve Velkém Meziříčí*. Velké Meziříčí 1995.

²⁸⁴ Srov. DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí, *Protocollum*, s. 84–85; Martin ŠTINDL (ed.), *Velká Mezeříč*, s. 137; Petr CHLUMECKÝ, *Die Regesten*, s. 197–198, č. 75; Josef ZÁVODSKÝ, *Reformace*, s. 60–66.

²⁸⁵ Srov. také Howard LOUTHAN, *Obracení Čech na víru, aneb, Rekatolizace po dobrém a po zlém*, Praha 2011.

Do bělohorské porážky zde na krátkou dobu jako děkan působil protestant Samuel Kosořský (1619–1620), kterého si vyžádala městská rada po útěku Lva Berky z meziříčského panství. Pod vlivem nástupu rekatolizace po bitvě na Bílé hoře utekl Samuel z Meziříčí přes Doubravu a Vaneč do Náměště nad Oslavou. Po jeho odchodu vedl krátce evangelickou obec kněz Jakub (1620–1621).²⁸⁶ Vlivem olomouckého biskupa Františka kardinála Dietrichsteina byli katoličtí kněží dosazováni na fary ve Velké Bíteši,²⁸⁷ v Rudíkově,²⁸⁸ který spravoval i farnosti Tasov a Budišov do r. 1660,²⁸⁹ a v Radostíně nad Oslavou (1665),²⁹⁰ jenž spravoval až do r. 1784 farnost Dolní Bory (od roku 1609, kdy byla obnovena); Horní Bory byly do téhož roku filiálkou farnosti Křižanov.²⁹¹ Samotné křižanovské beneficium navíc spravovalo v letech 1657–1704 farnosti Heřmanov a Osová Bitýška.²⁹² Stejně tak farnost Křoví byla až do roku 1785 přifařena, spravována *excurrendo* (navštěvující, vyjíždějící správce), k Velké Bíteši.²⁹³

²⁸⁶ Srov. Zdeněk FIŠER (red.), *Velké Meziříčí*, s. 106–107, 128–129; Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 81, 87–92; Martin ŠTINDL (ed.), *Velká Mezeříč*, s. 137–138; Josef ZÁVODSKÝ, *Reformace*, s. 64–74; k osobě kardinála Dietrichsteina srov. Milan Michael BUBEN, *Encyklopedie*, s. 61–65.

²⁸⁷ Srov. Řkf Velká Bíteš, *II. Protocollum*, fol. 2v; Ladislav ZAVADIL – Jan TIRAY, *Bítešský okres*, s. 48–49.

²⁸⁸ V jedné z tasovských kronik se dočteme: „*Pouze Rudikovská fara zůstala v moci katolíkův, což velmi málo dříve katolickým farám se poštěstilo, an zvláště bohatě nadané fary, jakož i Budišov a Tasov nekatolíci násilím si přivlastnili, jest dle Volného pouze oné okolnosti co děkovati, že tehdejší katolický majitel statku Velko-Meziříčského, Ladislav Berka z Dube, dne 14. září 1609 patronat Rudikovské fary kardinálu Františku z Dietrichsteinu a jeho nástupcům v Olomouci odstoupil.*“ Řkf Tasov, *Domácí protokol*, s. 8.

²⁸⁹ Srov. Řkf Budišov u Třebíče, *Kronika 1466*, s. 1; Řkf Tasov, *Domácí protokol*, s. 8, 172–174; Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 390.

²⁹⁰ Srov. SOkA Žďár nad Sázavou, Farní úřad Radostín nad Oslavou, *Protocollum domesticum Parochiae Radostinensis. ab anno 1666. Tomus I.*, inv. č. 1, s. 25; Řkf Radostín nad Oslavou, *Kronika radostinská* vydaná r. 1986, s. 1.

²⁹¹ Srov. Řkf Horní Bory, *Pars III. Domácí protokol 1884–1977–1987*, s. 49; Řkf Horní Bory, *Kronika*, s. 5; Řkf Křižanov, *Protocollum*, s. 17; Augustin KRATOCHVÍL, s. 163, 184, 372.

²⁹² Srov. Řkf Heřmanov u Velké Bíteše, *Haus-Protokoll bei der Pfarre Hermansschlag*, s. 1, 31; Řkf Křižanov, *Protocollum*, s. 16; DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Osová Bitýška, *Pfarrbeschreibung. IV.*, inv. č. 22, s. 8–9, s. 11; Eva NAGYOVÁ a kol., *Křižanov*, s. 53.

²⁹³ Srov. Řkf Deblín, *Hausprotokol*, s. 1; Řkf Velká Bíteš, *II. Protocollum*, fol. 30v–31r; Jaromír KOTÍK,

Útrapy třicetileté války se nevyhnuly ani městu Meziříčí a okolí. Město bylo osmkrát vyloupeno. Po návratu z bojiště na Bílé hoře v roce 1620 zde rabovalo polské a valonské vojsko, jež vyhnal z města až generál Karel Bonaventura Buquoy de Longueval se svým plukem.²⁹⁴ Dále bylo město i okolí drancováno uherskou jízdou (1622) a císařským vojskem. Ani přecházející Švédové město neušetřili. V letech 1643–1645 švédské pluky rabovaly a drancovaly ve městě i na hradě. Po smrti Jana Jetřicha Berky z Dubé a Lipé v roce 1637 vznikl spor o dědictví mezi Matyášem Ferdinandem Berkou z Dubé a Lipé a Janovou mladší sestrou Annou Marií provdanou hraběnkou Knieslovou z Gotschee. Anna Marie spor vyhrála a na krátkou dobu se stala majitelkou meziříčského panství (1637–1649).²⁹⁵

Po bělohorské porážce se na místo děkana navrátil Mikuláš Hrubský, avšak jen na dobu jednoho roku (1621). Po něm přišel Ondřej Orlík z Lažiska (1621–1624), který zde v roce 1621 obnovil církevní matriky. Ze zmínky (19. března 1626) o kmotrovství syna budišovského písaře Jana Skočkovského se dozvídáme o dalším děkanovi, který zde působil – Vavřinci Pacheliovi. Po něm následoval magistr Jeremiáš Kiliades (1628–1631) a znovu Jiří František Pirus (1633–1638), jenž oznámil roku 1633 konsistoři, že není ve farnosti mnoho občanů evangelického vyznání. Také Velká Bíteš mohla oznámit ve třicátých letech 17. století úplné očištění od reformačních vlivů po násilném protireformačním působení pánů z Verdenberka.²⁹⁶ Dále v Meziříčí působil rytíř Václav Mikuláš Humpolecký z Rybenska (1640–1641) – za něj byly přifařeny

Letopisy, s. 91–93.

²⁹⁴ Zdeněk Kalista ve své knize *České baroko* zmiňuje nápis ze zapadlého venkovského kostelíka (?), který oznamuje „*pro paměť budoucím, kterak léta od narození božího 1620 měsíce v počtu jedenáctého listopadu dne sedmnáctého Poláci [armády Buquoyovy] Mečeříž vypálili, ji zabavší, v popel položili, kostel shořel a zvonové se slili, hodiny s věžmi v nic obrátily*“, dále uvádí listiny šlechty i podaných, jež uvádějí: „*v třetí neděli adventní r. 1620 Valoni, přitáhnouše k Velikému Meziříčí dva poddaný beze vsí příčiny na potkání v poli zabili a potom i valchu zapálili*“, Zdeněk KALISTA, *České baroko*, Praha 1941, s. 16; srov. také Olivier CHALINE, *Bílá hora*, Praha 2013; TÝŽ, *Hrabě Buquoy a velení císařského vojska 1618–1621*, in: Jiří Hrbek – Petr Polehla – Jan Zdichynec (edd.), *Od konfesijní konfrontace ke konfesijnímu míru. Sborník z konference k 360. výročí uzavření vestfálského míru*, Ústí nad Orlicí 2008, s. 290–299.

²⁹⁵ Srov. Libor PIŠÍN, *Velké Meziříčí. Historie*, s. 13; Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 66–67; Franz Joseph SCHWOY, *Topographie von Markgrafthum Mähren*, Wien 1794, s. 498; Martin ŠTINDL (ed.), *Velká Mezeříč*, s. 156–175.

²⁹⁶ Srov. Jan TIRAY, *Dějiny*, s. 175–177.

filiálky Jasenice a Uhřínov, po něm šlechtic Jiří Otislav z Kopenic (1641) a Petr Rumer (1643–1647), jenž v roce 1646 vyhotovil popis velkomeziříčského děkanství.²⁹⁷

Válkou poničené a bídou trpící panství prodala hraběnka Knieslová 11. června 1649 za 80 tisíc zlatých hraběti Rudolfovi z Kounic, který ihned zahájil obnovu hospodářství a neúspěšně usiloval o získání patronátního práva od olomouckého biskupa. Po jeho smrti v roce 1664 v tom pokračoval i jeho syn Ferdinand. Kvůli dluhům prodal Ferdinand z Kounic meziříčské panství v roce 1676 svobodnému pánu Petrovi z Ugarte, jenž byl členem dvorské válečné rady a plukovníkem vídeňské městské gardy. Příslušníci tohoto španělského rodu utiskovali poddané ve městě i obcích dárkami a robotami. Po smrti Petra z Ugarte (1679) zdědil velkomeziříčské panství jeho jediný syn Arnošt František Dominik, který byl k měšťanům vlídnější než jeho otec. Potvrdil některá cechovní statuta a zvýšil kvóty na vaření piva. Po Arnoštově smrti v roce 1715 hospodařila na panství v letech 1715–1728 jeho manželka Marie Rebeka rozená hraběnka z Bubnů a Litic. Po dosažení dospělosti převzal panství v roce 1728 nejstarší syn Arnošta z Ugarte Jan Nepomuk Ondřej, který se ihned pustil do opravy zámku po požáru. V roce 1729 přikoupil sousední statek Stráneckou Zhoř a v roce 1735 prodal obě panství Leopoldu vévodovi šlesvicko-holštýnskému.²⁹⁸

Po třicetileté válce ve městě působili děkanové: Ondřej Dirre (1647–1652), Jan Petr Petrucius (1653–1655), Jakub Vavřek (1656–1657), Karel Ignác Alberti (1657–1659), Vavřinec Jan Rudavský (1659–1663) – sepsal v roce 1662 vizitační zprávu stále se rozrůstajícího velkomeziříčského děkanství, Jiří Leopold Vidomus z Fridenbergu (1663–1664), Petr Parcevič (1665–1666) a Jakub Zottini (1666–1669).²⁹⁹ Do roku 1603 bydleli správci velkomeziříčské farnosti a děkanství v domě č. p. 88 za kostelem, jenž byl v tento rok vyměněn za dům s č. p. 87 na rynku u hřbitova. Ten byl používán jako fara do roku 1659, kdy došlo k záměně za dům č. p. 16 na protilehlé straně náměstí,

²⁹⁷ Srov. DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí, *Protocollum*, s. 86–87; Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 92; Josef ZÁVODSKÝ, *Reformace*, s. 75; Gregor WOLNY, *Kirchliche Topographie von Mähren*, s. 61.

²⁹⁸ Srov. Zdeněk FIŠER (red.), *Velké Meziříčí*, s. 144–148; Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 68–71; Libor PIŠÍN, *Velké Meziříčí. Historie*, s. 13–14; Martin ŠTINDL (ed.), *Velká Mezeříč*, s. 85–86, 112–115, 121–125, 199–200; k malíři K. F. Töpferovi srov. Jaroslav UHLÍŘ, *Karel František Tepper, západomoravský barokní malíř 1682–1738*, Třebíč 2002.

²⁹⁹ Srov. DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí, *Protocollum*, s. 86–89.

který slouží jako farní úřad dodnes. V době rekatolizace sloužil hřbitovní kostel Nejsvětější Trojice „na Moráni“ i nadále protestantům jako modlitebna. Tento účel plnil zřejmě mezi léty 1611–1662. Proti jejich působení ve městě byli v letech 1648–1651 do Meziříčí posláni na misie jezuité z Jihlavy a v letech 1650–1651 jezuité z Brna. Jejich přítomnost však nepřinesla očekávané ovoce a protestanté se nadále scházeli a putovali na bohoslužby až do uherské Holíče. Podle stížnosti polenského děkana adresované pražskému arcibiskupovi se v roce 1664 nacházely ve městě různé druhy „kacířstva“: luteráni, utrakvisté, novokřtění a kalvinisté.

Další misie do okolí města následovaly v roce 1679, kdy jezuitští misionáři navštívili Otín a Uhřínov, který údajně zcela očistili od hereze. Ve druhé polovině 17. století ve městě narůstala židovská populace. Zdejší ghetto bylo hned po třebíčském největší v Jihlavském kraji. S jejich příchodem docházelo v Meziříčí ke stále větším konfliktům s katolickou vrchností a měšťanstvem. Situaci vyřešil až císařský výnos z roku 1726 o fyzickém oddělení této menšiny. Separace ve městě proběhla v roce 1728 vytvořením uzavřeného ghetta.³⁰⁰

Za působení děkanů Augustina Gellera (1669–1671), Valentina Aleše Dometia (1671–1677) a Jana Jindřicha Švábenského (1677–1691) se opravovaly interiéry a investovalo se do vybavení zdejších kostelů. Také děkanský chrám sv. Mikuláše se dočkal v letech 1671–1679 opravy exteriéru a interiéru, aby mohl být 24. června 1679 posvěcen olomouckým světícím biskupem Josefem Breunerem. V roce 1686 děkan Švábenský uvádí počet 2328 duší v meziříčské farnosti, do níž se zahrnuje kromě města dalších 12 vsí (Baliny, Dolní Radslavice, Hrbov, Lavičky, Lhotky, Kúsky, Martinice, Mostišťe, Oslavice, Osové, Petráveč a Vídeň) a neobsazené farnosti – Jasenici, Pavlov, Rudu a Uhřínov.³⁰¹ Děkanství v letech 1662–1730 spravovalo až 18 farností. Po Švábenském zde působil Pavel František Polach (1691–1694), Martin Ignác Michalík (1694–1708) a Gundaker Ondřej hrabě Egkh-Hungersbach (1708–1731), který

³⁰⁰ Více o Židech ve městě v raném novověku v: Zdeněk FIŠER (red.), *Velké Meziříčí*, s. 154–157; Martin ŠTINDL (ed.), *Velká Mezeříč*, s. 151–153; TÝŽ, *Usazování židů ve Velkém Meziříčí ve druhé polovině 17. století*, in: Petr Pálka (red.), *Židé a Morava*, Kroměříž 1995, s. 37–43; TÝŽ, *Velkomeziříčská exekuce z roku 1701*, in: Petr Pálka (red.), *Židé a Morava 9*, Kroměříž 1998, s. 12–21; Pavel KOČMAN, *Počty židovských domů na Moravě v roce 1667*, in: Petr Pálka (red.), *Židé a Morava 9*, Kroměříž 2003, s. 7–26; Jaroslav KLENOVSKÝ, *Židovské památky Velkého Meziříčí*, Brno-Velké Meziříčí 1997.

³⁰¹ Srov. Řkf Radostín nad Oslavou, *Knih památní*, fol. 2r; Řkf Ruda, *Pamětní kniha*, s. 1.

zde zřídil v roce 1726 bratrstvo Jana Sarkandra.³⁰² Do nového bratrstva vstoupilo na 300 duchovních a laiků z celé Moravy. Ve velkomeziříčské farní a děkanské knihovně se zachovala *Zápisová kniha růžencového bratrstva v Křižanově*, jež sloužila k evidenci členů růžencového bratrstva, které vzniklo v roce 1679 na křižanovském panství.³⁰³ Děkan Egkh nechal též přestavět budovu zdejší fary (1708–1715) a sakristii děkanského kostela (1722–1723). V soupisu z roku 1710 se velkomeziříčské děkanství uvádí jako zcela české. V letech působení děkana Egkha přišla do města a okolí skutečná barokní architektura, která zde zanechala řadu kaplí, božích muk, soch a sloupů. Velké úctě se od roku 1714 těší mezi obyvateli města soška Panny Marie v nedalekém Netíně, která prý město ochránila před morem v roce 1713. Od této doby se každý rok (s malými přestávkami v nejtěžších časech) až do dnešních dnů konají v neděli, nejbližší svátku Nanebevzetí Panny Marie (15. srpna), procesí z města a okolních farností na toto významné poutní místo.³⁰⁴

Velkomeziříčské panství zdědila po smrti vévody Leopolda Šlesvicko-Holštýnského v roce 1742 jeho dcera Marie Eleonora vévodkyně z Quastally a Sabionetty, která se na něm příliš nezdržovala. V této době probíhaly také války o rakouské dědictví, jež se nevyhnuly ani městu Velkému Meziříčí. V roce 1742 přitáhla bavorská, francouzská a pruská vojska a města se zmocnila. Nejvíce škod však

³⁰² Srov. Zdeněk FIŠER (red.), *Velké Meziříčí*, s. 173; Rudolf ZUBER, *Osudy II*, s. 275; Historik Jiří Mikulec o náboženských bratrstvech píše: „*Společenství katolíků zaměřená na náboženskou činnost se hrála v období baroka velmi významnou roli. Bratrstvo ... bylo dobrovolným sdružením věřících pod vedením kněze, které vyvíjelo náboženskou činnost. Tato společenství se zaměřovala na jednotlivé katolické kulty a v kostelích mívala své oltáře. Většinou disponovala určitým majetkem, z něhož hradila své aktivity, již z toho důvodu musela mít pevnou organizaci*“, Jiří MIKULEC, *Náboženský život a barokní zbožnost v českých zemích*, Praha 2013, na s. 154; viz TENTÝŽ, *Barokní náboženská bratrstva v Čechách*, Praha 2000.

³⁰³ Její podrobný popis přináší diplomová práce: Jaroslav MRŇA, *Farní a děkanská knihovna ve Velkém Meziříčí. Soupis rukopisů a starých tisků*, České Budějovice 2011.

³⁰⁴ Srov. DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí, *Protocollum*, s. 88–93; Zdeněk FIŠER (red.), *Velké Meziříčí*, s. 60, 161, 169–174; Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 92, 93, 95; Martin ŠTINDL (ed.), *Velká Mezeříč*, s. 77–81, 130–131, 136–138; Franz Joseph SCHWOY, *Topographie*, s. 501; Josef FOLTYNOVSKÝ – Jan TENORA, *Bl. Jan Sarkander*, s. 474; Josef ZÁVODSKÝ, *Reformace*, s. 27, 75–77; Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, Arcibiskupství olomoucké, kniha č. 240; Rudolf ZUBER, *Osudy II*, s. 114, 275, 463.

způsobila saská okupace. Po tragické smrti Marie Eleonory v Brně v roce 1760 připadlo panství, podle její poslední vůle, dcerám její starší zemřelé sestry Marie Terezie provdané za Aloise knížete Oettingen-Spilberg. Na základě smlouvy uzavřené 24. srpna 1764 mezi dcerou Marie Terezie Leopoldinou provdanou hraběnkou z Kounic-Rittberg a Karlem Josefem z Lichtenštejna, manželem a kurátorem neplnoleté Marie Eleonory, připadlo celé panství Velké Meziříčí, Stránecká Zhoř a Radostín Karlově manželce.

Kněžna Marie Eleonora z Lichtenštejna byla dvorní dámou Marie Terezie, milovnicí věd a umění a podporovala chudé i městskou školu. První zmínky o škole ve městě máme teprve z roku 1484, v 16. století pak zde existovala vedle elementární školy a luteránského gymnázia také partikulární při farním kostele, kde vyučoval bakalář, kantor a kumpáni. V roce 1790 pak krajský úřad nařídil, aby se pro 298 dětí upravila škola, neboť byly nuceny do té doby chodit „na učení“ k vysloužilému vojákovu do sousední Oslavice.³⁰⁵ Škola byla vystavěna na místě dnešní spořitelny z materiálu, který na tento účel darovala kněžna z Lichtenštejna až v roce 1801.³⁰⁶ Vlastním nákladem nechala také opravit farní i špitální kostel. V roce 1776 pozměnila a částečně prominula poddaným některé povinnosti. Údajně ji také v Meziříčí navštěvoval i sám císař Josef II., který ji velmi obdivoval. Na základě této známosti byla silnice z Měřína do Rudy vedoucí přes Velké Meziříčí v letech 1783–1787 rozšířena a upravena na císařskou.³⁰⁷

Po smrti děkana Egkha přišel v roce 1732 do města velmi vzdělaný duchovní Eliáš Libor Roblík (1732–1748), za jehož působení došlo v roce 1738 ke sporu děkana s vrchností o ves Petráveč s dvorem, která dříve děkanům patřila. Děkan spor vyhrál a Petráveč byla vložena do zemských desek jako majetek děkanství. Od této chvíle se meziříčští děkanové podepisovali „farář a zemský děkan“. Děkan Roblík je znám též svými antisemitskými sklony, které jen potvrdil vydáním svého protižidovského

³⁰⁵ Srov. Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 96–103.

³⁰⁶ Srov. Zdeněk FIŠER (red.), *Velké Meziříčí*, s. 205–206.

³⁰⁷ Srov. tamtéž, s. 71–72; Libor PIŠÍN, *Velké Meziříčí. Historie*, s. 14; Petr SVOBODA, *Krajem kamení*, s. 99; Zdeněk FIŠER (red.), *Velké Meziříčí*, s. 212–214; Gregor WOLNY, *Die Markgrafschaft Mähren*, s. 220; Franz Joseph SCHWOY, *Topographie*, s. 501.

pamfletu „*Jüdische Augengläser*“. S vytvořením nových děkanství postupně došlo ke zmenšení území spravovaných meziříčskými děkany.³⁰⁸

Již v roce 1690 vzniklo děkanství v Měříně,³⁰⁹ 1730 v Bystřici nad Pernštejnem, 1740 v Náměšti nad Oslavou a roku 1786 v Novém Městě na Moravě. Z meziříčského děkanství se k nově vzniklým oddělily farnosti Velká Bíteš s filiálkou Křoví (náměšťské děkanství), Žďár nad Sázavou s filiálkami Obyčtov a Jámy, Nové Město s filiálkou Sněžné, Olešná, Herálec (novoměstské děkanství) a Měřín, Netín, Pavlov, Radostín a Uhřínov (měřínské děkanství). Po odchodu děkana Roubíka do Brna v roce 1748 zde působili Josef Alexius Vařecha (1748–1763), František Ignác Schmidt (1763–1772) a Josef Karel Pahnosta (1772–1808) – čestný kanovník brněnský a arcikněz. Za působení děkana Pahnosty došlo v roce 1780 k přechodu patronátního práva z olomouckých biskupů na náboženský fond. Kromě duchovní správy vykonávali děkanové též dozor nad školním vyučováním. O počátcích povinné školní docházky se zmiňuje jen neznámý pisatel v rudské farní kronice: „*Za Marie Terezie byl v r. 1777 vypracován ‚Všeobecný řád školní‘ podle něhož se zřizovaly školy triviální, učilo se jen čtení, psaní a počítání, napřed kde byla fara, pak i v jiných obcích ... V té době z nedostatku učitelů vyučovali např. vysloužilí vojáci, řemeslníci a jiní. Tak v r. 1788 se uvádí v Jabloňově č. 5 Šťastný Jan učitel a mistr krejčovský. Když byla v r. 1785 zřízena fara a později též škola v Rudě, chodily děti z Jabloňova do této školy.*“³¹⁰

Židé ve městě směli vlastnit po celé 18. století a v první polovině 19. století pouze 32 domů. Při sčítání obyvatel v roce 1763 bylo v židovské obci 561 obyvatel a v roce 1790 už 888 Židů. Po vydání komerčního řádu pro židovské obyvatelstvo v roce 1754 mohli Židé provozovat obchod a poskytovat úvěr. Už v roce 1755 bylo ve Velkém Meziříčí 16 židovských obchodníků se vším možným. Židovská obec měla též svého rabína a kantora. Dlouhé období zákazů a pronásledování zcela z města a okolí vymýtilo evangelický živel. Existovaly jen malé ostrůvky stejně smýšlejících, kteří měli

³⁰⁸ Pro efektivnější účinnost pravidelné kontroly kněží při děkanských vizitacích byly děkanské okrsky v letech 1729 a 1755 zmenšeny – srov. Rudolf ZUBER, *Osudy II*, s. 111–112; viz příloha č. 12.

³⁰⁹ Srov. Řkf Měřín, *Protocollum*, s. 116.

³¹⁰ Řkf Ruda, *Pamětní kniha*, s. 53; Všeobecný školní řád pro německé normální, hlavní a triviální školy ve všech císařsko-královských dědičných zemích (Allgemeine Schulordnung für die deutschen Normal-, Haupt- und Trivialschulen i den sämmtlichen k. k. Erbländern) byl vydán již v roce 1774, nikoliv tedy roku 1777, jak uvádí neznámý autor zápisu v rudské farní kronice – pozn. autora.

obavy se ke své víře veřejně přihlásit. Po vydání tolerančního patentu Josefem II. v roce 1781 našel ve městě odvahu jen Jan Studený. V okolních obcích se přihlásilo ke své víře pouze několik desítek evangelíků, což ovšem nestačilo k vytvoření samostatné náboženské obce. V roce 1783 se muselo spojit několik evangelických rodin z jihlavského a třebičského okresu, aby mohly vytvořit farní sbor v Horních Vilémovicích na Třebíčsku.³¹¹

V období církevních reforem za panování císaře Josefa II. (1780-1790) byly zřízeny zcela nové lokálie³¹² v Březí u Osové Bítýšky a v Pyšelu u Budišova u Třebíče, ale také dřívější farnosti nebo filiální kostely byly přeměněny na lokálie: Horní Bory, Křoví a Ruda u Velkého Meziříčí.³¹³ V Pavlově byla žádost o zřízení lokálie zamítnuta,

³¹¹ Srov. DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí, *Protocollum*, s. 92–95; Zdeněk FIŠER (red.), *Velké Meziříčí*, s. 157, 189, 202, 206–207; Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 93–94; Gregor WOLNY, *Kirchliche Topographie von Mähren*, s. 62–63; Rudolf ZUBER, *Osudy II*, s. 486; Jan DOBEŠ – Zdeňka HLEDÍKOVÁ – Jan JANÁK, *Dějiny správy v českých zemích od počátku státu po současnost*, Praha 2005, s. 193–194; Josef ZÁVODSKÝ, *Reformace*, s. 79–80; k evangelíkům v době před tolerancí a po ní srov. František BEDNÁŘ, *Zápas moravských evangelíků o náboženskou svobodu v letech 1777–1781*, Praha 1931; Eva MELMUKOVÁ, *Patent zvaný toleranční*, Praha 1999; Ilja BURIAN, *Dějiny protestantismu*, s. 236; ke vztahu jednotlivých států k církvi v 18. – 20. století i analýze různých náboženských směrů a hnutí v západní Evropě srov. Hugh McLEOD, *Náboženství a lidé západní Evropy (1789–1989)*, Brno 2007.

³¹² Lokálie byla podle Ottova slovníku naučného „*místní správa duchovní, menší fara se skrovným obročím. Duchovní na takové [lokal]ii ustanovený sluje lokalista*“, *Ottův slovník naučný, Illustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Šestnáctý díl*, Praha 1900, s. v. *Lokálie*. Stejně jako filiální kostely i lokálie patřily nějakému farnímu beneficiu, jemuž odváděly část svých příjmů z obrocí. Rozdíl mezi filiálním kostelem a lokálií byl v částečné samostatnosti, kdy lokálie oproti filiálnímu kostelu měla svého „lokálního kaplana“, který v ní často i sídlil – pozn. autora.

³¹³ K tzv. josefinismu viz Eduard WINTER, *Josefinismus a jeho dějiny. Příspěvky k duchovním dějinám Čech a Moravy 1740–1848*, Praha 1945; Harm KLUETING (ed.), *Der Josephinismus. Ausgewählte Quellen zue Geschichte der thesesianisch-josephinischen Reformen*, Darmstadt 1995; pro lepší představu pohledu na kněze ve světle reforem srov. Joseph Valentin Eybel, *Was ist ein Pfarrer?*, Wien 1782; viz také k regulaci (Pfarrregulierung) a vzniku nových farností i lokálií: Österreichisches Staatsarchiv Wien. Alter Kultus – Katholischer Kultus, sign. 45, fasc. 286, Pfarreien in Böhmen (1786–1798), kart. č. 421–424; NA Praha, ČG-DK, sign. G-1/1-84, karton č. 86–101; Rudolf SANDER, *České zemské gubernium a církevní záležitosti v době josefínské*, SAP 45, 1995, č. 1, s. 73–130.

zůstal tedy pod správou radostínské farnosti jako filiální kostel sv. Filipa a Jakuba.³¹⁴ Lokálie Březí u Osové Bítýšky byla zřízena roku 1788 a patřila pod farnosti Heřmanov a Osová Bítýška, jimž odváděla i část svých příjmů (štoly).³¹⁵ Pyšelská lokálie byla zřízena z rozkazu Josefa II. s přispěním držitele náměšťského panství Karla hraběte Haugwitze v roce 1788 a část štoly odváděla farnostem Náměšť nad Oslavou, Koněšín a Vladislav.³¹⁶ Lokálie v Horních Borech byla zřízena roku 1784 z původního filiálního kostela sv. Martina, jenž patřil pod farnost v Křižanově. K této lokálii byl ve stejném roce připojen filiální kostel sv. Jiljí v Dolních Borech, který do té doby patřil do farnosti Radostín nad Oslavou.³¹⁷ Část výnosů obročí z obou beneficí připadala do Křižanova a Radostína nad Oslavou. Také v Křoví došlo roku 1785 ke zřízení lokálie z původního filiálního kostela s. Petra a Pavla, jenž patřil do Velké Bíteše. Část obročí tedy náležela velkobítešské farnosti.³¹⁸ Ve stejném roce došlo ke zřízení lokálie v Rudě z původního filiálního kostela sv. Jiljí, který patřil velkomeziříčské farnosti. Starý kostel stál na místě dnešní školy a byl roku 1793 zbořen. Na jiném, vyvýšeném místě byl v roce 1795 dokončen a 4. září posvěcen nový kostel, který je dominantou širokého okolí.³¹⁹ Část příjmů rudské lokálie byla odváděna do farnosti Velké Meziříčí.

V období tzv. josefinismu vzniká na území velkomeziříčského děkanství také jedna farnost, v pozdějším rodišti Jakuba Demla, v Tasově. Tasovské beneficium stále náleželo pod správu faráře v Budišově s tím, že majitel zdejšího panství Josef Ignác hrabě Paar (nechal v letech 1728–1730 vystavět v Tasově nový chrám sv. Petra a Pavla na místě starého) jmenoval do Tasova prvního lokálního kaplana roku 1734 Matěje Leopolda Žáka. Roku 1781 nastoupil na toto místo P. František Alois Gold,

³¹⁴ Srov. Řkf Radostín nad Oslavou, *Kniha památní*, fol. 1r.

³¹⁵ Srov. SOkA Žďár nad Sázavou, Farní úřad Březí (u Vlkova), *Protocollum Domesticum Localis Capellani Březii A[nn]o 1788*, inv. č. 33, fol. 5r.

³¹⁶ Srov. Řkf Budišov u Třebíče, *I. Inventář a domácí protokol z r1788*. Pyšelo, s. 1.

³¹⁷ Srov. Řkf Horní Bory, *Kronika*, s. 5, 10; Řkf Horní Bory, *Pars III. Domáci protokol*, s. 49; SOkA Žďár nad Sázavou, Farní úřad Horní Bory, *Protocollum Domesticum No I. Locallia Borrensis Ab Anno 1785*, inv. č. 1, s. 1–19; SOkA Žďár nad Sázavou, Farní úřad Radostín nad Oslavou, *Protocollum domesticum*, s. 65–68; Řkf Radostín nad Oslavou, *Kronika*, s. 35–37.

³¹⁸ Srov. Řkf Deblín, *Hausprotocol*, s. 1, 79; Podle Vincence Broži nebyla příčinou založení samostatné lokálie vzdálenost od Bíteše (asi 5 km), ale špatná cesta, „hlavně na jaře a při každém špatném počasí“, Vincenc BROŽA, *Dějiny*, s. 6–7.

³¹⁹ Srov. Řkf Ruda, *Pamětní kniha*, s. 1.

který požádal biskupskou konsistoř o znovuoobnovení samostatné farnosti v Tasově. Jeho žádosti bylo vyhověno, a tak se stává P. Gold roku 1783 prvním farářem po obnovení samostatnosti benefícia (1805 odchází na odpočinek do Křtin).³²⁰ Zřejmě roku 1787 byl zbořen druhý tasovský (dříve farní) chrám sv. Václava a jeho majetek přešel do farnosti u Sv. Petra a Pavla. Třetí, zřejmě filiální kostel sv. Jiří je doložen jen ve fragmentech (1560 již jako pustý).³²¹ Osud farního tasovského kostela sdílel také chrám sv. Mikuláše v Heřmanově. Vzhledem k jeho „zanedbanému“ stavu byl starý kostel od základů přestavěn do barokní podoby. Stalo se tak za faráře Ludvíka Resche (1727–1737) v letech 1731–1732.³²²

V průběhu 18. století, přesněji v době vlády Marie Terezie a Josefa II. dochází také k řešení sociálních otázek zaměřujících se na nejchudší vrstvy tehdejší společnosti.³²³ Péče o ně byla deklarována církví, neboť jak tasovský farář a později velkomeziříčský děkan František Florian (1873–1915) ve farní kronice píše: „*Církev povinna jest o chudé se starati.*“³²⁴ K postupnému vzniku chudinských ústavů (fondů) přináší P. Florian v pamětní knize velmi podrobnou historii této instituce. Jejich zřízení předcházela zákonná úprava, neboť „*již za Marie Teresie dne 19/4 1751 a 10/7 1752 vydány byly císařské patenty na zaopatřování chudých a zamezení tuláctví ... Jelikož brzy vyšly z paměti a tuláctví se množilo, obrátilo se gubernium na biskupy ... aby patenty znovu oznámili a přísně jich zachovávání duchovními jak světskému tak řeholmu nařídili. Následkem toho vyšlo nařízení: Po každém kázání neb jiné promluvě řečník z kazatelny důtklivě napomínej lid, aby chudým almužny poskytl ... Dávky, které se sejdou ... buďtež odevzdány faráři, jež je zapíše do zvláštního rejstříku a pak čtvrtletně odevzdá se seznamem vlastnoručně podepsaným a pečeti opatřeným vrchnostenskému úřadu ... Přes to však udržel či vyvinul se zvyk, že skoro všude žebráci houfně každý týden jednou sbíhali se k jistým domům zámožnějších občanů a šlechticů a almužny dostávali – hodní i nehodní. Proto byl k žádosti gubernia konsistorní výnos*

³²⁰ Srov. Řkf Tasov, *Domáci protokol*, s. 6–8, 17, 174–175.

³²¹ Srov. Řkf Tasov, *Domáci protokol*, s. 7; Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 438–439.

³²² Srov. Řkf Heřmanov u Velké Bíteše, *Haus-Protokoll*, s. 1, 31, 51.

³²³ K otázce sociální problematiky na Moravě ve 2. polovině 18. století srov. např. Lukáš FASORA – Jiří HANUŠ – Jiří MALÍŘ (edd.), *Člověk na Moravě ve druhé polovině 18. století*, Brno 2008.

³²⁴ Srov. Řkf Tasov, *Domáci protokol*, s. 135; srov. také Karel EICHLER, *Chudobinské ústavy moravské*, Brno 1887.

*upraven kurrendou ze dne 6/2 1772 a znovu 30/5 1774 ... Z výnosů těchto jde najevo, že správu chudob. ústavu měly vrchnostenské úřady a duchovenstvo pro ně vybíralo peníze.*³²⁵

K reformě chudinských ústavů z období vlády Josefa II. P. Florian uvádí: „*Císař Josef II. organizoval chudobínské ústavy jinak. Zrušil všechna bratrstva (confraternitates) a dvorním dekretem ze dne 24/4 1783 i spolky Mariánské (congregationes), založil na jich místě jediný spolek účinné lásky k bližnímu (actuarae charitatis prosimi) čili ústav chudých (institutum pauperum).*“³²⁶ Dále přikládá opis „*Dálejších pravidel strany chudob[ínských]. ústavů ze dne 25/4 1785*“, z nichž první zní: „*Chud[obínský]. ústav bud' založen 1. června 1785 v každé farnosti.*“³²⁷ K pozdějším změnám dodává: „*Po zrušení úřadů vrchnostenských ... moc jejich na c. k. okresní úřady a s ní i přední dozor na chudob[ínské]. ústavy přešel.*“³²⁸ Když pak v 1868 byla moc soudní od politické oddělena, připadla správa a povinnosti okresních úřadů ohledně chud[obínských]. ústavů c. k. okres[ní]. hejtmanství. vrchní dozor má c. k. místopředsedství.“³²⁹ P. František Florian pak komentuje nastalou situaci takto: „*O chudé by tedy nebylo i nyní zle, ale kdo je má žít? Lehká pomoc! První číslo domovní v obci mívá obyčejně fara, každý žebrák chodí napřed na faru, tam přece musí dostat. Kde by pak byly peníze, né-li na faře? Dle této logiky řídí se i velcí páni. Kolikráte byla už naše církev už o statky své oloupena? Potřeba-li peněz, jde se pro ně napřed k církvi. Tak měly i nyní farní ústavy chud. církvi a správě duchovní odebrány býti.*“³³⁰ Od svého založení v roce 1785 byl tedy tasovský chudinský ústav společný pro všechny obce ve farnosti Tasov a Budišov ve správě budišovského vrchnostenského úřadu až do roku 1849, kdy přešlo pod dozor c. k. okresního hejtmanství ve Velkém Meziříčí.³³¹

O chudinském ústavu se v budišovské farní kronice zmiňuje pouze P. Karel Bezstarosti (1878–1897). Jeho krátká zmínka se týká jen počtu chudých a vyplaceného

³²⁵ Řkf Tasov, *Domáci protokol*, s. 136.

³²⁶ Tamtéž.

³²⁷ Tamtéž, s. 137.

³²⁸ Již v roce 1849 (16. října) vyšlo prohlášení c. k. zemské komise pro uvedení politických úřadů, v němž je zdůrazněna úloha státu v oblasti péče o chudé; vedle sebe tedy později existovaly dva chudinské ústavy – obecní a farní: srov. Karel EICHLER, *Chudobínské ústavy*, s. 30–33.

³²⁹ Řkf Tasov, *Domáci protokol*, s. 141; srov. Karel EICHLER, *Chudobínské ústavy*, s. 31.

³³⁰ Řkf Tasov, *Domáci protokol*, s. 145.

³³¹ Srov. tamtéž, s. 149.

ročního obnosu. V roce 1878 měl farní chudinský ústav v Budišově 21 chudých a vyplaceno bylo 120 zlatých, roku 1896 to bylo 57 chudých a vyplaceno bylo 253 zlatých.³³² Zmínku o chudinském ústavu nalezneme také ve farní kronice Osově Bítýšky, kde je pouze krátká informace o jmění farního chudinského ústavu, které činilo v roce 1913 7539 korun, a o zřízení stejného fondu v obci Ořechov-Ronov až v roce 1920. Později v této činnosti pokračovaly i další obce (Záblatí, Skřínářov atd.). Za zmínku stojí také poznámka, že „*Stát dává chudým (a jiným) podporu měsíčně asi 700 Kor[un]. – dvěma 12- 1400 Kor[un].*“³³³ V tomto období nalezneme při pohledu zpět do tasovské farní kroniky informace o zřízení chudinských fondů obecních ve Vlači (1910), v obci Tasov (1911), v Březce (1918), Holubí Zhoří (1918), Čikově (1924) a Dolních Heřmanicích (1925). Tyto chudinské ústavy byly zřízeny z podnětu c. k. okresního hejtmanství ve Velkém Meziříčí.³³⁴

³³² Srov. Řkf Budišov u Třebíče, *Kronika*, s. 46.

³³³ Řkf Osová Bítýška, *Pamětní kniha*, s. 311; u citované znínky není uveden rok.

³³⁴ Srov. Řkf Tasov, *Domácí protokol*, s. 152–153.

3.5. Děkanství velkomeziříčské v devatenáctém století

Na počátku 19. století došlo ve Velkém Meziříčí a okolí k událostem, které pozměnily na krátkou dobu prozatím poklidný život.³³⁵ V letech 1805 a 1809 přešla přes meziříčské panství francouzská armáda. V roce 1823 projel městem ruský car Alexandr I. a v téže roce zachvátil město Velké Meziříčí do té doby největší požár. Oheň zničil 150 domů a připravil o život 11 lidí. Po smrti kněžny Marie Eleonory v roce 1812 zdědil panství její syn Moritz Josef Jan kníže Lichtenštejn. Zemřel již v roce 1819, proto do správy panství příliš nezasáhl. Dědičkami panství byly jeho tři dcery – Marie Ludvika, Eleonora a Leopoldina, jejichž majetek byl až do roku 1836 pod sirotčí správou. Panství nakonec získala kupní smlouvou z 23. března 1837 nejmladší Leopoldina, později provdaná za Ludvíka knížete z Lobkovic.

Bouřlivé období roku 1848 zastihlo také město Velké Meziříčí a okolí. Popis revolučních událostí ve farních kronikách velkomeziříčského děkanství bohužel často chybí, výjimkou není ani farnost Velké Meziříčí. Jen pisatel radostínské pamětní knihy zřejmě nechtěl, aby budoucí generace zapoměly na neblahý stav církve v onom revolučním roce 1848. Svůj postoj vyjádřil nekritickým zápisem (překlad zřejmě P. Josef Melichar) takto: „*Onen neblahý boj mezi státy a církví došel v tomto osudném roce konečně k svému rozřešení. Státy triumfovaly od neblahého zrušení klášterů, obzvláště žáků sv. Ignáce. Když teď padla tato mocná opora katolické církve, šlo úsilí víc a víc nevěřících a nenáboženských státníků za tím, oloupiti církev nejen o její majetek, ale i o její církevní práva i svobodu a nešťastný okruh circa sacra byl dál a dál tak velice rozšiřován, že skoro úplně zmizelo ono in sacris. Tak byla církev teď každým rokem víc zotročována; proto také chladný indiferentismus a nemravnost v každém stavu bez výjimky tak se rozmnožily, že i kněží, opírajíce se o ochranu všemohoucího státu, nevěrní své svaté přísaze, zřikajíce se slíbené poslušnosti ke svým biskupům, je hanobili a ve veřejných pamfletech jim nadávali.*“³³⁶ Byla zrušena robota a dosloužil

³³⁵ Pro nahlédnutí do sociální problematiky na Moravě v 19. století srov. Lukáš FASORA – Jiří HANUŠ – Jiří MALÍŘ (edd.), *Člověk na Moravě 19. století*, Brno 2004.

³³⁶ SOkA Žďár nad Sázavou, Farní úřad Radostín nad Oslavou, *Protocollum domesticum*, s. 128; Řkf Radostín nad Oslavou, *Kronika*, s. 72–73; viz také jansenisticko-osvícenský ideál kněze, který plnil své povinnosti nejen vůči Bohu, ale také vůči společnosti, státu. Církev byla více institucí, jež se měla otevřít potřebám lidu a vést jej k věčnému i časnému blahu: srov. Rudolf ZUBER, *Osudy II*,

vrchnostenský úřad. Došlo také ke změně ve vyplácení desátků. Kněží již nedostávali desátek v naturáliích, ale ve formě peněžité náhrady z náboženského fondu. Výplata ovšem často neodpovídala hodnotě desátku odváděného v naturáliích. Duchovním správcům tak vznikala újma. Tato skutečnost je otevřeně vylíčena v osovobítýšské farní kronice, kde farář Ladislav Zavadil (1894–1900) v části pamětní knihy, která je věnovaná příjmům farností, zpětně hodnotí situaci od roku 1848 takto: „*Místo naturálii nastoupil příjem peněžitý, který právě zde v Osové Bytyšce nikterak neodpovídal ceně naturálií. Dnes, kdy doplněk kongruy /:tak zvaný:/ následkem zákonů ze dne 19. dubna 1885 /:Ř[íšský] z[ákoník] 47:/ a ze dne 19. září 1898 /:Ř[íšský] Z[ákoník] 176:/, která u zdejšího benefícia obnáší 800 zl[atých], dodává se z náboženské matice, jest výška vybavy desátkové, pokud nepřesahuje kongruou, ovšem lhostejná, poněvadž nedoplatek nahradí matice náboženská, ale od roku 1848 do 1887, tedy skoro po 40letí nebylo to lhostejno, poněvadž po tu dobu nikdo faráři újmu na desátcích nenahrazoval. Jak se to stalo, že tak nízko bylo vše vybaveno, bylo by lépe o tom pomlčeti ‚de mortuis nil nisi bene‘, ale má-li farní pamětní kniha dostáti úkolu svému, jest zapotřebí aspoň krátce o tom se zmíniti.*“³³⁷

Již zmíněný tasovský farář P. František Florian se při zpětném líčení revolučních událostí roku 1848 nejvíce zaměřuje na zrušené poddanství. Ve svém ohlédnutí konstatuje, že „*nynější doba nezná onoho názvu poddanství v témž smyslu, v jakém se slovo to před r. 1848 vyrozumívalo u nás v Rakousku. Nynější ‚občan‘ Rakouský jest v jistém ohledu též ještě poddaným majícím jisté povinnosti ku státu, avšak jesti se poddaným osvobozeným, požívajíc jistá též práva řízení záležitostí státních a zemských se týkající. Poddaný však před rokem 1848 měl málo práv, za to však mnoho povinností ke svým vrchnostem.*“³³⁸ Posledním záznamem, který je nutné zmínit, je v druhé borské pamětní knize česky psaný velmi podrobný výčet účastníků říšského směnu v Kroměříži v roce 1849 s graficky znázorněným zasedacím pořádkem, jehož autorem je tehdejší duchovní správce P. Jan Machek (1841–1855). Na závěr seznamu jmen dodává: „*Dle tohoto poznamenání bylo tehdy na sněmě w Kromeřiži ze 383 poslancu, jenžto se*

s. 135; Mathias LORENZ, *Der Jansenismus in der Habsburgermonarchie: ein Forschungsüberblick*, Saarbrücken 2009.

³³⁷ DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Osová Bítýška, *Pfarrbeschreibung IV.*, s. 47.

³³⁸ Řkf Tasov, *Domácí protokol*, s. 186.

w mocnarstwi kromě Uher woliti měli, 354 pospolu; mezi nimi bylo hospodařů 88, statkářů 26; měšťanu 10, řemeslniku a průmyslniku 9, obchodniku 8, fabrikantu 5, priwatniku 6, úředníku 77, advokatu 24, wojaku 3, profesoru 16, knězu 20, rabini 2, doktor philosophiae 1, doktoru praw 29, doktoru lékařstwi 18, spisowatelu 6, absolwowanych prawniku 6 a poslancu ze stawu sslechtickeho 35.³³⁹ Z území spadajícího do děkanství velkomeziříčského zde zasedal pouze hospodský z Velkého Meziříčí Josef Kučera.³⁴⁰ Roku 1855 začala úřadovat okresní hejtmanství pro samostatné politické okresy Velké Meziříčí a Velká Bíteš.

Revoluční události znovu otevřely německou a rakouskou otázku. Vztahy obou zemí byly sice korektní, ale neustále v napětí. Snaha o sjednocení Německa pod hegemonií Pruska, tzv. olomoucké punktace z 29. listopadu 1850 (Rakousko–Prusko–Rusko), rakousko-pruská smlouva o společné obraně držav v Drážďanech 16. května 1851, konflikt obou zemí s Dánskem a mezi sebou o zálabská vévodství v letech 1863–1864 (Šlesvicko mělo náležet Prusku a Holštýnsko Rakousku na základě gasteinské smlouvy ze 14. srpna 1865), spojenectví Pruska a Itálie proti Rakousku v roce 1866 a následující sled řady dalších událostí vedl ke konfliktu mezi oběma zeměmi, který bývá nazýván jako válka prusko-rakouská. Většina rozhodujících vojenských operací se odehrávala na českém území. Vlivem této skutečnosti měli být obyvatelé připraveni na ubytování vojáků; do Vídně se pak odváželo vše cenné, včetně českých korunovačních klenotů. K největšímu vojenskému střetu armád obou zemí došlo dne 3. července 1866 v bitvě u Hradce Králové, kde pruská armáda ztratila 1935 mužů – 278 nezvěstných a rakouská armáda 5685 mužů – 7410 nezvěstných (saská armáda ztratila 1501 mužů). Nejen při vojenských střetech armád, ale rovněž při jejich přechodu českými zeměmi docházelo k pustošení vesnic a ničení úrody, což vedlo k materiální nouzi obyvatel. Na mnoha místech se také šířila cholera. Pražská mírová smlouva z 23. 8. 1866 pak znamenala konec konfliktu, jenž poznamenal obyvatele českých zemí a později částečně

³³⁹ DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Horní Bory, *Domácí protokol II.*, s. 63; výčet neodpovídá konečné sumě 354 z důvodu kumulace funkcí poslanců v jednotlivých hodnotících prvcích – pozn. autora; viz také podkapitola 4.2. Bory.

³⁴⁰ Srov. DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Horní Bory, *Domácí protokol II.*, s. 59; více o konání sněmu srov. např. Jindřich SPÁČIL, *Kroměřížský sněm 1848–1849: kronika prvního ústavodárného shromáždění rakouských národů*, Kroměříž 1933; Jaroslav PINKAVA, *Kroměříž ve dnech ústavodárného říšského sněmu: (22. listopadu 1848 až 7. března 1849)*, Kroměříž 1996; Otto URBAN, *Kroměřížský sněm 1848–1849*, Praha 1998.

změnil i tvář celé monarchie, která se po dohodě dvou nejsilnějších národnostních struktur Němců a Maďarů rozdělila na dva státoprávní i politické celky Rakousko a Uhersko.³⁴¹

Prusko-rakouská válka také nakrátko přerušila poklidný rozvoj zdejšího kraje. Ve velkomeziříčské farní kronice se nám do dnešních dnů dochovala pouze krátká zmínka o pobytu pruských vojáků na faře.³⁴² Informace o válečných útrapách nalezneme také ve farních pamětních knihách Budišova u Třebíče,³⁴³ Křižanova,³⁴⁴ Měřína,³⁴⁵ Pyšela,³⁴⁶ Radostína nad Oslavou,³⁴⁷ Velké Bíteše,³⁴⁸ a Tasova.³⁴⁹ Autoři zápisů více či méně podobně popisují jednotlivé události války v celostátním i regionálním měřítku. Téměř na den se shodují v průběhu událostí při postupu pruských vojsk přes území velkomeziříčského děkanství. V jednotlivých záznamech událostí se zrcadlí strach duchovních správců ze setkání s pruskými oddíly. Po bitvě u Hradce Králové (3. července) docházelo k přesunům rakouských a pruských vojsk přes území děkanátu, což zapříčinilo nemalé ztráty na majetku, mnohdy i na životě civilního obyvatelstva. Pruská vojska se nacházela 9. července v okolí Žďáru nad Sázavou a Jihlavy, odkud táhla celé tři dny k Brnu. Většinu obyvatel zachvátila panická hrůza, neboť se o pruských vojácích vyprávělo, že z „civilistů“ verbují nové vojáky, zneužívají ženy, rekvírují dobytek, potraviny a bezohledně zabíjejí vše, co jim přijde do cesty. Lidé ve svých domovech poschovávali všechno cenné a dobytek zaháněli do lesů. Při zprávě

³⁴¹ Srov. Pavel BĚLINA – Josef FUČÍK, *Válka 1866*, Praha 2005; Otakar JEDLIČKA, *Boje v Čechách a na Moravě za války roku 1866. Díl I.–III.*, Pardubice 1883; Jíří PERNES a kol., *Pod císařským praporem: Historie habsburské armády 1516–1918*, Praha 2003; Karel RYCHTER, *Třeba i železem a krví. Prusko-rakouské války 1740–1866*, Praha 2007; Emilie ŠTĚPÁNOVÁ, *Válka 1866 na Sobecku očima kronikářů*, Sobotka 1996; Otto URBAN, *Česká společnost 1848–1918*, Praha 1982; TÝŽ, *Vzpomínka na Hradec Králové. Drama roku 1866*, Praha 1986.

³⁴² Srov. DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí, *Protocollum*, s. 115, 374.

³⁴³ Srov. Řkf Budišov u Třebíče, *Kronika*, s. 167–168.

³⁴⁴ Srov. Řkf Křižanov, *Protocollum*, s. 356–358.

³⁴⁵ Řkf Měřín, *Protocollum*, s. 141.

³⁴⁶ Srov. Řkf Budišov u Třebíče, *I. Inventář*, s. 49.

³⁴⁷ Srov. SOkA Žďár nad Sázavou, Farní úřad Radostín nad Oslavou, *Protocollum*, s. 149–151.

³⁴⁸ Srov. Řkf Velká Bíteš, *II. Protocollum*, fol. 31v–32r.

³⁴⁹ Srov. Řkf Tasov, *Domácí protokol*, s. 334–335. Zde se také duchovní správce zmiňuje o choleře, která se tažením a pobytvy vojska šířila, s. 335.

o blížícím se vojsku pak sami utíkali z měst do menších vesnic či rovnou do skal, lesů a polí. Po oněch třech dnech následovalo klidné období, kdy docházelo k přesunům jen malých oddílů k Brnu. Od prvních srpnových dnů (okolo 3. srpna) celý měsíc postupovaly drobné pruské jednotky přes území děkanátu směrem ke Žďáru nad Sázavou. Prusové opět rekvírovali vše, co jim přišlo do cesty. Po odsunu pruské armády se na mnoha místech v děkanství objevilo několik případů onemocnění cholera, která si vyžádala oproti válečným obětem pouze ojedinělé zprávy na životech (5–10% z každé farnosti).³⁵⁰ Následovalo relativně klidné období v dějinách jednotlivých farností. Majitelka meziříčského dominia Leopoldina kněžna z Lobkovic zemřela v roce 1899. Byla pohřbena do nově zbudované hrobky v Netíně vedle svého syna Ludvíka.³⁵¹

V průběhu 19. století dochází, mnohdy na žádost obyvatel dotčených lokalit, ke zřizování nových farností z většiny původních lokálií, které vzešly z církevních reforem Josefa II. Tehdy nově zřízená lokálie Březí u Osové Bítýšky (1788) byla v roce 1869 povýšena na samostatnou farnost.³⁵² Stejně také pyšelská lokálie získala roku 1859 statut farnosti.³⁵³ V Horních Borech byla zřízena farnost již roku 1843 za duchovního správce Jana Machka, který byl téhož roku 7. března investován farářem.³⁵⁴ Za faráře Antonína Banka (1861–1870) byla roku 1863 o polovinu prodloužena hlavní loď kostela sv. Martina.³⁵⁵ V křovské lokálii dochází na počátku 19. století k činorodější stavební akci. Původní dřevěný kostel sv. Petra a Pavla v obci Křoví byl nahrazen novým, prostornějším chrámem, jenž byl slavnostně posvěcen na svátek svých patronů v roce 1809.³⁵⁶ Samostatná farnost vznikla v Křoví až v roce 1888.³⁵⁷

³⁵⁰ Na zámku v Osovém byl roku 1866 zřízen lazaret pro nemocné cholera z celého okolí – Ladislav ZAVADIL – Jan TIRAY, *Bítešský okres*, s. 111.

³⁵¹ Srov. Řkf Netín, *Protocollum*, s. 2; Zdeněk FIŠER (red.), *Velké Meziříčí*, s. 210, 212–215, 228–229, 260; Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 72–73; Libor PIŠÍN, *Velké Meziříčí. Historie*, s. 14; Velkomeziříčsko, 1. 12. 2010.

³⁵² <http://brezi.farnost.cz/cms/index.php?str=59&tp=1>, vyhledáno 19. 12. 2014.

³⁵³ Srov. Řkf Budišov u Třebíče, *I. Inventář*, s. 18.

³⁵⁴ Srov. Řkf Horní Bory, *Pars III. Domáci protokol*, s. 7, 49.

³⁵⁵ Srov. tamtéž, s. 3, 126–127; Řkf Horní Bory, *Kronika*, s. 4, 11.

³⁵⁶ Srov. Řkf Deblín, *Hausprotocol*, s. 1–3, 79; Jaromír KOTÍK, *Letopisy*, s. 93–95; Vincenc Broža o této události píše: „1. března 1807 konány poslední slavné služby Boží ve starém kostelíku a *Te Deum* za obdržená dobrodiní. Přečetně tu shromážděný lid hořce plakal louče se s původní svatyní a vyprošoval síly k novým podnikům“, Vincenc BROŽA, *Dějiny*, s. 7.

Také lokálie Ruda u Velkého Meziříčí zůstala pod správou velkomeziříčské farnosti až do roku 1886, kdy byla povýšena na farní beneficium. Nový duchovní správce Jan Konečný (1886–1924) nechal opravit farní chrám sv. Jiljí i farní budovu. Došlo též k výměně a doplnění kostelního mobiliáře.³⁵⁸ Až do roku 1867 byl v Pavlově u Radostína nad Oslavou chrám sv. Filipa a Jakuba filiálním kostelem radostínského farnosti. Po mnoha neúspěšných žádostech o zřízení samostatné duchovní správy bylo pavlovským vyhověno a roku 1865 získali alespoň samostatnou expozituru, jež trvala do získání potřebného kapitálu až do roku 1888, kdy je již nazývána farností. Prvním samostatným duchovním, po excindaci z radostínského benefícia, byl František Borgiáš Hoch (1867–1873) – původně administrátor ve Žďáře nad Sázavou – Zámku, farářem pak Jan Kvalbert Mrázek (1882–1891).³⁵⁹

Na uprázdněné místo velkomeziříčského děkana po smrti Josefa Karla Pahnosty roku 1808 přišel z Netína čestný kanovník brněnský a arcikněz Jakub Příhoda (1808–1824), který po vysvěcení na kněze v roce 1771 ve městě jako kaplan působil jeden rok. V roce 1810 mu byl na výpomoc poslán novokněz František Heller, jenž jej po jeho smrti roku 1824 vystřídal v děkanské službě.³⁶⁰ Děkan Heller byl též školním dozorcem na hlavní škole. V průběhu jeho služby byly roku 1844 opraveny v děkanském kostele varhany a v roce 1848 pořízena nová monstrance. Kromě něj ve Velkém Meziříčí působili ještě dva kaplani a katecheta. Z kaplanů se nejvýznamněji do dějin města zapsal P. Jan Havlíček (1838–1855), národní buditel, jenž vzdělával své žáky v národním duchu a půjčoval lidem české knihy ze své knihovny. Po epidemii tyfu, jež postihla město v roce 1855 a mezi jejímiž oběťmi byl i kaplan Havlíček, odešel děkan Heller do Telče, kde o pět let později zemřel. Řehoř Wolný uvádí ve svém díle „*Kirchliche Topographie von Mähren*“ počet obyvatel velkomeziříčského děkanství

³⁵⁷ Srov. Řkf Deblín, *Hausprotocol*, s. 27, 80–81.

³⁵⁸ Srov. Řkf Ruda, *Pamětní kniha*, s. 30, 52, 65, 97; v pamětní knize nalezneme u zmínky o lokálním kaplanovi Janu Fischerovi (1863–1883) hádanku, jež ilustruje finanční zajištění lokálie obecně:
„*Co jest to žebrácký pytel? ... Žebrácký pytel jest viditelné znamení lokálky*“, *Pamětní kniha*, s. 29.

³⁵⁹ Srov. Řkf Radostín nad Oslavou, *Knih památní*, 1r–5v; Řkf Radostín nad Oslavou, *Kronika*, s. 101–102; SOKA Žďár nad Sázavou, Farní úřad Radostín nad Oslavou, *Protocollum*, s. 163–164.

³⁶⁰ Srov. DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí, *Protocollum*, s. 96–99, 118; Řkf Netín, *Protocollum*, s. 41; Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 94, 321; Zdeněk FIŠER (red.), *Velké Meziříčí*, s. 28; srov. také Jaroslav MRŇA, *Protocollum*.

podle jejich vyznání. V roce 1854 zde bylo 38 797 katolíků, 1349 protestantů a 108 Židů.³⁶¹ Po Hellerově odchodu nastoupil na místo děkana na sedm let Jan Hansmann, který před příchodem do Meziříčí vykonával v Brně funkci zemského školního rady pro celou Moravu.³⁶² Po jeho smrti přišel z Brna v roce 1863 na děkanské místo Jan Czeppel, později čestný kanovník brněnské kapituly a arcikněz jihlavský. Za jeho působení došlo k vyvázání obligace zdejšího benefícia, tj. 4776 zlatých na Rudu a 1697 zlatých do Tasova. Faráři měli právo odebírat za malý poplatek pivo z knížecího pivovaru.

Devatenácté století přineslo také změny v organizaci školní výuky. Roku 1869 (14. května) vešel v platnost říšský zákon č. 55, pojmenovaný podle ministra vyučování Leopolda Hasnera jako „Hasnerův zákon“. Tímto zákonem bylo zrušeno ustanovení konkordátu o dozoru církve nad školním vyučováním z roku 1855³⁶³ a tato povinnost přešla na stát. Církvi byl ponechán pouze dohled nad vyučováním náboženství a oprávnění zřizovat soukromé školy. Byly zavedeny místní, okresní a zemské školní rady.³⁶⁴ Přímo ve Velkém Meziříčí byla hlavní farní škola, zřízená roku 1853 z původní

³⁶¹ Srov. DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí, *Protocollum*, s. 99–110, 118, 367–370; Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 94; Gregor WOLNY, *Kirchliche Topographie von Mähren*, I. Abtheilung. Olmützer Erzdiöcese. I. Band, Brünn 1855, s. 14; Zdeněk FIŠER (red.), *Velké Meziříčí*, s. 240.

³⁶² Srov. DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí, *Protocollum*, s. 110–112, 118; Gregor WOLNY, *Kirchliche Topographie*, s. 52.

³⁶³ Císařský patent ze dne 5. listopadu 1855 č. 195 ř. z., kterým se vyhlašuje úmluva (konkordát) v článku V., říká, že „veškeré vyučování katolické mládeže bude ve všech jak veřejných tak neveřejných školách přiměřeno učení katolického náboženství. Biskupové však budou mocí svého vlastního pastýřského úřadu řídit náboženskou výchovu mládeže ve všech veřejných i neveřejných učilištích a pečlivě nad tím dozírat, aby při žádném učebním předmětu nevyskytlo se nic, co by bylo na závadu katolické víře a mravní čistotě.“ <http://spcp.prf.cuni.cz/lex/195-1855.htm>, vyhledáno 31. 10. 2016; srov. Vratislav BUŠEK a kol., *Československé církevní zákony*, Praha 1931.

³⁶⁴ Srov. DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí, *Protocollum*, s. 112–115, 118; Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 94; srov. Miroslav SOMR a kol., *Dějiny školství a pedagogiky*, Praha 1987; k úloze a postavení církve v tomto období srov. Lukáš FASORA – Jiří HANUŠ – Jiří MALÍŘ (edd.), *Sekularizace českých zemí v letech 184–1914*, Brno 2007; TITÍŽ, *Sekularizace venkovského prostoru v 19. století*, Brno 2009; Hugh McLEOD, *Sekularizace v západní Evropě (1848–1914)*, Brno 2008; Tomáš PETRÁČEK, *Sekularizace a katolicismus v českých zemích. Specifické rysy české cesty od lidové církve k nejateističtější zemi světa*, Ostrava 2013; k pojmu sekularizace obecně srov. William Edward

triviální, přeměněna tímto zákonem na národní školu. Dozor nad vyučováním přešel tedy z faráře (děkana) na státní úředníky. Změnou zákona v roce 1882, tzv. Taaffeho reformou, byl opět přiznán větší vliv církvi ve školství, neboť k vyučování byl připuštěn pouze ten, kdo byl stejného vyznání jako většina žáků ve třídě.³⁶⁵ V roce 1867 byla ve městě zřízena Rolnická škola, jedna z prvních svého druhu na Moravě. Roku 1866 byly snahy o zřízení vyšší zemské reálky, které došly naplnění až v roce 1901. Ve stejném roce byly ve městě zřízeny Dámským odborem školy Světlá – ústav pro výchovu dívek, který roku 1913 přešel pod Školský spolek Světlá.³⁶⁶

K problematice školství v tomto období se ve farních kronikách vyjadřuje pouze tehdejší tasovský farář P. František Florian a rudský farář P. Jan Konečný.³⁶⁷ Několik kusých zmínek přináší také obě pamětní knihy farnosti Osová Bítýška.³⁶⁸ Vedle rozsáhlého výčtu „nákladů na obyčejné školy obecné a měšťanské na Moravě“ uvádí P. František Florian v tasovské pamětní knize i zkušenost ze své praxe: „R. 1865 při mém příchodu do Tasova byly školy v Tasově (zřídka) v Holubí Zhoři, Čikově a v Dol[ních]. Heřmanicích o 8 třídě, tedy 5 tříd čili 10 hodin vyučování nábož. Nyní v r. 1914 jest v Tasově trojtřídkou se stálou pobočkou, v Hol[ubí]. Zhoři a Dol[ních]. Heřm[anicích]. dvojtřídky, v Čikově 1 třídka, celkem 9 tříd, čili 18 hodin vyučování náboženského.“³⁶⁹ K „Hasnerovu zákonu“ připojil P. Florian poznámku: „Posavadní poměr církve a školy tímto fakticky zrušen, dcera od matky odloučena“³⁷⁰, a na jiném místě o třech tzv. „květnových“ zákonech z roku 1868 píše: „Všecky tyto zákony shotoveny jsou ve smyslu lichého liberalismu a měly církev zvláště katolickou ukovat pouty státního absolutismu.“³⁷¹ Další zmínku o škole a nákladech na její provoz

Hartpole LECKY, *History of the Rise and Influence of the Spirit of Rationalism in Europe*, 2. vyd., London 1893, s. 99–100.

³⁶⁵ Srov. Markéta ČERMÁKOVÁ, *Historie základního školství ve Velkém Meziříčí (1845–1945)*, Brno 2015 (= Bakalářská práce na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně); Zdenka VESELÁ, *Vývoj české školy a učitelského vzdělání*, Brno 1992.

³⁶⁶ Srov. Zdeněk FIŠER (red.), *Velké Meziříčí*, s. 241–243.

³⁶⁷ Viz podkapitoly 4.14. Ruda a 4.15. Tasov.

³⁶⁸ Viz podkapitola 4.10. Osová Bítýška.

³⁶⁹ Řkf Tasov, *Domácí protokol*, s. 250.

³⁷⁰ Řkf Tasov, *Domácí protokol*, s. 342.

³⁷¹ TAMTÉŽ, s. 204; jedná se o zákony: 47/1868 ř. z. - zákon ze dne 25. května 1868, jímžto se obnovují nařízení druhé kapitoly obecného zákonníka občanského o manželském právě katolickém, přidává se

nalezneme v pamětní knize rudské farnosti z pera tehdejšího duchovního správce Jana Konečného (1886-1924). P. Konečný zde zmiňuje: „Roku 1891 za nadučitele Antonína Malce a starosty a spolupředsedy místní školní rady Jana Kryštofa postavena byla na Rudě dvoutřídní škola, která v listopadu téhož roku vysvěcena byla.“³⁷² O vzniku školy v Jabloňově uvádí: „Roku 1896 za učitele Josefa Krejčího, starosty Ant[onína]. Války a předsedy místní školní rady Komínka Frant[iška]. vystavěna byla v Jabloňově nová škola o 2 třídách, ale vyučování trvalo jednotřídní. Budova byla o cis. hodech od dstp. děkana Frant[iška]. Florianu z Tasova posvěcena. Kázání měl vlp kaplan Tasovský Aug[ustin]. Kratochvil.“³⁷³ Dále pokračuje již jen prostý výčet učitelů až do roku 1987.³⁷⁴

V roce 1886 se konaly volby do okresních a obecních zastupitelstev. Jedinou zmínku o těchto volbách a volební problematice v tomto období vůbec nalezneme v pamětní knize velkobítešské farnosti. Při zveřejnění „kandidátní“ listiny pro volby do obecního zastupitelstva ve Velké Bíteši došlo ke sporu zdejšího kaplana P. Ladislava Zavadila (1885–1894) s občany města o jeho volební právo. Sám kaplan Zavadil píše: „Roku 1886 měla býti ve Velké Bíteši volba do obecního zastupitelstva. Volební listiny byly sestaveny a dne 16. října t[oho]. r[oku]. vyloženy; kdo ale tam nebyl, byl Velkobytešský kaplan Ladislav Zavadil ... ten ... ihned ... podal reklamaci na reklamační komis.“³⁷⁵ Ve zmíněné reklamaci uvádí P. Zavadil důvody pro své volební právo ve městě, neboť „dle voleb. řádu pro markhr[abství]. Moravské mají dle § 1. odst. 4 alie a) v obci volební právo ,duchovní, v duchovní správě trvale ustanovení“.³⁷⁶ Předseda reklamační komise ve Velké Bíteši Antonín Kotík na svoji obranu uvedl,

moc soudní ve věcech manželských katolíků se týkajících k soudům světským a ustanovuje se, kdy se může sňatek manželský předsevzítí před úřady světskými, 48/1868 ř. z. - zákon, jímžto se vydávají základní pravidla o postavení školy k církvi a 49/1868 ř. z. - zákon, kterým jsou upravovány mezikonfesionální poměry státních občanů ve směrech v něm uvedených (tzv. mezikonfesionální zákon), pozn. autora; srov. Karel MALÝ a kol., *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, Praha 2010; Renata VESELÁ, *Květnové zákony*, in: Schelle, K. – Tauchen, J. (eds), *Encyklopedie českých právních dějin*, III. svazek K-M, Plzeň-Ostrava 2016, s. 370–374.

³⁷² Řkf Ruda, *Pamětní kniha*, s. 45.

³⁷³ Tamtéž; Od roku 1785 do roku 1896 chodili děti z Jabloňova do školy v Rudě – viz výše.

³⁷⁴ Viz podkapitola 4.14. Ruda.

³⁷⁵ Řkf Velká Bíteš, *II. Protocollum*, fol. 57r.

³⁷⁶ Tamtéž.

že z hlediska citovaného ustanovení mají v obci volební právo jen kaplani, nikoliv kooperátoři ad interim. P. Zavadil pak k tomuto rozhodnutí dodává: „*To ovšem může se jenom ve V[elké]. B[íteši]. státi, kde považovali a považují kaplana za nějakého ‚duchovního učně‘ neb cos podobného a kdekoliv se jim to dá, jej hledí ponižiti. A to byl nový jejich pokus, jen že se jim tentokráte naprosto nezdařil.*“³⁷⁷ Celou věc pak projednávalo c. k. okresní hejtmánství ve Velkém Meziříčí a vyjádřilo se ve prospěch kaplana Zavadila s vyjádřením, že se jmenovanému přiznává ve Velké Bíteši „*nejen volební, ale i domovské (příslušenské) právo*“.³⁷⁸ Zmíněný spor ukazuje často svévolné vykládání zákonů příslušníky místní samosprávy v neprospěch církve, jejich neznalost pojmů z církevní problematiky, ale také docela obyčejné řešení sporů mezi nepohodlným kaplanem a zaujatými občany města.³⁷⁹

Po smrti kanovníka a velkomeziříčského děkana Jana Czeppla v roce 1877 byl do města povolán z Budišova u Třebíče další kanovník Jan Klippel.³⁸⁰ V roce 1883 nechal opravit farní chrám sv. Mikuláše a prorazit hlavní vchod pod věží. Roku 1895 byl postaven nový pseudogotický hlavní oltář. V roce 1898 byl kvůli pokročilému věku a chorobě děkana Klippela poslán do Velkého Meziříčí P. Václav Hlavička, jenž jako administrator in spiritualibus vykonával duchovní správu až do smrti děkana v roce 1899. Spolu s ním zde od roku 1895 působil kaplan Karel Vystrčil, který byl v letech 1901–1938 profesorem na zdejší vyšší zemské reálce.³⁸¹ P. Hlavička byl roku 1899 poslán do Netína a místo děkana obsadil netínský farář Antonín Brabenec, jenž však za tři a půl měsíce zemřel.³⁸²

³⁷⁷ Tamtéž.

³⁷⁸ Tamtéž, fol. 58v; při obecních volbách docházelo ke kombinaci cenové a kapacitní soustavy. Duchovní všech státem uznaných církví patřili mezi tzv. honorace, jejichž příslušníci měli volební právo bez ohledu na odvádění přímé daně a patřili mezi tzv. kapacity: Jan DOBEŠ – Zdeňka HLEDÍKOVÁ – Jan JANÁK, *Dějiny správy*, s. 301.

³⁷⁹ Srov. např. Lukáš FASORA – Jiří HANUŠ – Jiří MALÍŘ (edd.), *Občanské elity a obecní samospráva 1848–1948*, Brno 2006.

³⁸⁰ Srov. Řkf Budišov u Třebíče, *Kronika 1466*, s. 37.

³⁸¹ Stavba vyšší zemské reálky ve městě probíhala v letech 1900–1901 a vysvěcena byla brněnským biskupem Františkem Saleským Bauerem dne 21. září 1901 – srov. DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí, *Protocollum*, s. 391–392.

³⁸² Srov. DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí, *Protocollum*, s. 116–121, 380, 390; Řkf Netín, *Protocollum*, s. 44–45; Zdeněk FIŠER (red.), *Velké*

3.6. Dvacáté století a současná situace

3.6.1. Doba předválečná a císařské manévry

Po smrti kněžny Leopoldiny z Lobkovic přešlo v roce 1899 panství na jejího syna Rudolfa knížete z Lobkovic. Za jeho působení byla ve městě zřízena telefonní stanice (1904) a železniční trať z Velkého Meziříčí do Studence (1886). V roce 1908 zemřel bezdětný, proto panství zdědil František, syn jeho sestry Anny provdané hraběnky Harrachové. František hrabě Harrach byl v roce 1909 hostitelem rakousko-uherského císaře Františka Josefa I. a německého císaře Viléma II. při císařských manévrech. O této události nás informují také pamětní knihy dotčených farností velkomeziříčského děkanství.³⁸³

Císařské manévry se ve městě a okolí konaly ve dnech 8. – 11. září 1909 a zúčastnili se jich podle záznamu v domácím protokolu od velkomeziříčského místoděkana Karla Pernici „*staříčský (79 letý) císař a král František Josef I., následník trůnu arcivévoda František Ferdinand, arcivévoda Karel František, arcivévoda Josef, arcivévoda Eugen a jiní ještě arcivévodové, ministr války generál Schönaich atd; dále pak německý císař Vilém II., náčelník generálního štábu hrabě Moltke, velevýslanec šl[?]. Tschirschky, vojenští attaché takřka všech států evropských, mezi nimi také japonský a turecký Hakki bej (?)*“.³⁸⁴ Podle dalších záznamů místoděkana Pernici dorazil již v poledne 7. září na velkomeziříčské nádraží brněnský biskup Pavel hrabě Huyn, který společně s četným duchovenstvem z celého děkanství vítal následníka

Meziříčí, s. 240; Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 94; František DVORSKÝ, *Třebický okres*, s. 197.

<http://www.dekanstvivm.horacko.com/?class=aboutFarnost&idFarnost=14>, vyhledáno 23. 12. 2010.

³⁸³ Srov. Řkf Budišov u Třebíče, *I. Inventář*, s. 51; Řkf Budišov u Třebíče, *Kronika 1466*, fol. 7r; Řkf Deblín, *Hausprotokol*, s. 92; Řkf Horní Bory, *Pars III. Domáci protokol*, s. 150; Řkf Křižanov, *Protocollum*, s. 500–501; Řkf Měřín, *Protocollum*, s. 144; Řkf Radostín nad Oslavou, *Kronika*, s. 113; SOKA Žďár nad Sázavou, Farní úřad Radostín nad Oslavou, *Protocollum*, s. 245; Řkf Ruda, *Pamětní kniha*, s. 125; Řkf Tasov, *Domáci protokol*, s. 26–27; Řkf Velká Bíteš, *Protocollum*, s. 94; DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí, *Protocollum*, s. 404–406.

³⁸⁴ DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí, *Protocollum*, s. 404.

trůnu Františka Ferdinanda d'Este a jeho doprovod v 16:00 na nádraží. Biskup Huyn pak na slavnost Narození Panny Marie 8. září v 7:00 slavil ve farním kostele sv. Mikuláše tichou mši svatou. Posledním vlakem v tomto dni dorazil císař František Josef I. s doprovodem a byl očekáván „*pány arcivévody, místopředsedou, zemským hejtmanem, hrabětem Františkem Harrachem, šlechtou, úřady, duchovenstvem, poslanci, družičkami a nespočítelným množstvím lidu.*“³⁸⁵ V 17:00 ve stejný den dorazil automobilem od Jihlavy (doprovázen následníkem trůnu Františkem Ferdinandem d'Este) německý císař Vilém II. „*vítán jsa hlučným ‚sláva‘ od početného obecenstva, které postaveno jsou v hustý špalýr*“.³⁸⁶

Těmto slavnostním událostem předcházelo období příprav, které působilo časté komplikace místnímu obyvatelstvu. Velkým nákladem byla upravena „císařská“ silnice z Brna do Jihlavy a také okresní silnice. Pisatel ruské pamětní knihy poznamenává: „*Silnice a cesty byly k nim (císařským manévřům – pozn. autora) upraveny jako kuželny. Ruda sama (nachází se přímo na císařské silnici – pozn. autora) vydala na úpravu cest. Vše pracovalo na silnicích a na cestách, takže dělníka nebylo lze zjednat.*“³⁸⁷ Oba císařové s doprovodem pobývali během manévřů na velkomeziříčském zámku. K nákladným úpravám zámku se vyjadřuje tasovský farář a někdejší velkomeziříčský děkan P. František Florian v pamětní knize farnosti Tasov: „... v zámku samém vykonány, jak ve světnicích, tak i ve stájích obvyklé nákladné proměny, zámek opatřen

³⁸⁵ Tamtéž; mezi s. 404 a 405 je vlepen tzv. *Seznam osob a deputací majících se účastniti nejoddanějšího uvítání Jeho Veličenstva na nádraží ve Velkém Meziříčí dne 8. září 1909*. Vedle osobností zemské a místní správy zde nalezneme katolické i evangelické duchovenstvo, šlechtu, městské i obecní zastupitelstva, členy různých výborů, státních úřadů, významných podniků, zástupce izraelské náb. obce, škol, spolků a společenstev. Slavnostní uvítání osobností manévřů ve Velkém Meziříčí krátce zmiňují také ostatní farní kroniky: Řkf Budišov u Třebíče, *I. Inventár*, s. 51; Řkf Deblín, *Hausprotokol*, s. 92; Řkf Horní Bory, *Pars III. Domáci protokol*, s. 150; Řkf Křižanov, *Protocollum*, s. 231–239; Řkf Radostín nad Oslavou, *Kronika*, s. 113; SOKA Žďár nad Sázavou, Farní úřad Radostín nad Oslavou, *Protocollum*, s. 245; Řkf Ruda, *Pamětní kniha*, s. 125; Řkf Tasov, *Domáci protokol*, s. 404.

³⁸⁶ DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí, *Protocollum*, s. 404; o jízdě císaře Viléma II. v doprovodu následníka trůnu z Jihlavy přes Měřín do Velkého Meziříčí se zmiňuje také autor měřínské farní kroniky: „*obyvatelstvo následníka uvítalo tím, že ozdobilo clony prápory a tvořilo špalír na městečku ... farář byl přítomen uvítání J[eho]. C[ísařské]. M[ilosti]. na nádraží ve Vel[kém]. Meziříčí*“ – Řkf Měřín, *Protocollum*, s. 144.

³⁸⁷ Řkf Ruda, *Pamětní kniha*, s. 125.

elektrickým osvětlením.“³⁸⁸ K situaci ve městě dále píše: „kostel a věž, první zevnitř nákladem konkur. výboru, druhá nákladem města upraveny; kostel uvnitř a farní budova zevnitř nákladem faráře místního, kons[istorního]. rady K[arla]. Pernice vymalován a okrášlen (což faráře stálo přes 6000K[orun]) ... celé město V[elké]. M[eziríčí]. protkáno bylo telefonní sítí, která spojovati má byty členů panovnických rodin, všech ministrů a důstojníků gener[álního]. štábu ... císař něm[ecký]. má telefonní spojení s Berlínem ... kvůli bezpečnosti a k udržování pořádku povoláno velké množství četnictva z Moravy a Čech; rozumí se, že nescházela i tajná policie.“³⁸⁹ Důstojníkům a jiným příslušníkům jednotlivých armádních struktur bývala k ubytování nabízena místa na farách. Vzhledem k povinnosti duchovních správců ovládat plynně německý jazyk zde nebyl problém se vzájemnou komunikací. Autor radostínských pamětních knih se v této souvislosti zmiňuje o jejich pobytu: „Arciže na farách před a po cvičeních byli ubytováni důstojníci vojska na manévrech se nalézajícího.“³⁹⁰ O ubytování vojáků autor borské pamětní knihy poznamenává: „V Hor[ních]. i Dol[ních]. Borech po dva dny 7. a 8. srpna ubytováno mnoho vojska, v Dol[ních]. Borech celý pluk pěchoty, v Hor[ních]. Borech jízda a dělostřelectvo, ve škole bylo velitelství divisní, na faře 2 generálové.“³⁹¹

Podle farní kroniky ve Velkém Meziříčí a Pyšelu se zúčastnilo manévru asi 80 000 vojáků, kteří se rozdělili na dvě divize, severní a jižní.³⁹² U tak početného vojska brzy nastal problém s jeho zásobováním, zvláště v kraji, který nepatřil mezi úrodné a bohaté oblasti českých zemí. Touto problematikou se zabývá pisatel pyšelské pamětní knihy: „Osada byla plná vojska, takže neměli skoro co jíst ani pít. Voda ze studní úplně vyčerpána.“³⁹³ P. František Florian ke špatné organizaci zásobování vojska v tasovské pamětní knize dodává: „V zásobování vojska děly se velké chyby. Bylo sice sta povozů za 16 korun denně najmuto k vození zásob pro vojsko a koně, ale jezdily mnohé z nich

³⁸⁸ Řkf Tasov, *Domáci protokol*, s. 404.

³⁸⁹ Tamtéž, s. 404–405.

³⁹⁰ Řkf Radostín nad Oslavou, *Kronika*, s. 113; SOKA Žďár nad Sázavou, Farní úřad Radostín nad Oslavou, *Protocollum*, s. 245.

³⁹¹ Řkf Horní Bory, *Pars III. Domáci protokol*, s. 150.

³⁹² Srov. Řkf Budišov u Třebíče, *I. Inventář*, s. 51; DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí, *Protocollum*, s. 404.

³⁹³ Řkf Budišov u Třebíče, *I. Inventář*, s. 51.

*dnem i nocí sem a tam nemohouce svého sboru naléztí.*³⁹⁴ I přes zmíněné nedostatky v organizaci byly císařské manévry „přehlídkou“ tehdejší moderní vojenské techniky. Místoděkan Pernica se v této souvislosti ve velkomeziříčské pamětní knize zmiňuje: *„Podotknouti dlužno, že při těchto manevrech bylo použito také všech moderních technických vymožeností, strojních pušek, byciclů, motorů, automobilů a balonů.*“³⁹⁵ O samotném průběhu manévrů dodává: *„Hlavní srážky se udály jižním směrem u Tasova, u Náměště, Trnavy, Vladislavy. Počasí bylo po celou dobu velice krásné.*“³⁹⁶ K odjezdu významných účastníků manévrů z Velkého Meziříčí do Brna přes Velkou Bíteš poznamenává bítýšský farář P. Jan Bádal (1897–1925) ve zdejší pamětní knize: *„Roku 1909 bylo město naše ... počtĕno návštěvou Jeho Excellence našeho Nejdůstojnějšího Pána Biskupa Dr. Pavla hrabĕte z Huynů a sice za příležitosti návratu z Velkého Meziříčí, kde za císařských manévrů dlel ... Za císařských manévrů jel městem našim Jeho Veličenstvo císař a král náš František Josef I. spolu s císařem německým.*“³⁹⁷

O náhradě škod vzniklých při manévrech nalezneme zmínku opět v rudské pamětní knize: *„Vojsko při manevrech nadĕlalo mnoho škod na polních plodinách, ale vše bylo ‚císařsky‘ zaplaceno.*“³⁹⁸ Císařovu štĕdrost zmiňuje také tasovský farář a velkomeziříčský děkan František Florian: *„Jeho Velič[enstvo]. daroval za svého pobytu při manevrech ze své soukromé pokladny: obci V[elké]. M[eziríčí]. na stavební fond pro jubilejní dětskou opatrovnu a pro městský sirotčinec po 800 K[orun], spolku ‚Záchrana‘ věnoval 400 K[orun], tamnímu hasičskému jubilejnímu fondu císaře Frant[iška]. Josefa 400 K[orun], městskému fondu pro místní chudé 1000 K[orun], chudinskému fondu katol[ického]. far[ního]. úřadu a chudinskému fondu židov[ské]. nábož[enské]. obce po 300 K[orunách], dále věnoval J[eho]. V[eličenstvo]. obcím politických okresů V[elké]. Mez[eziríčí]. a Třeb[íč]. ležícím v sousedním manévrovém území na chudinské účely po 400 K[orun]; konečně daroval místní chudinĕ ve Studenci,*

³⁹⁴ Řkf Tasov, *Domáci protokol*, s. 408.

³⁹⁵ DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí, *Protocollum*, s. 405.

³⁹⁶ Tamtéž.

³⁹⁷ Řkf Velká Bíteš, *Protocollum*, s. 94.

³⁹⁸ Řkf Ruda, *Pamĕtní kniha*, s. 125.

*Střelících, Šanově a Hrušovanech po 500 K[orunách].*³⁹⁹ Majitel velkomeziříčského panství František Harrach byl jako pobočník následníka trůnu Františka Ferdinanda d'Este přímým účastníkem atentátu v Sarajevu, neboť jeho vůz byl vybrán na cestu městem. Kapesník s krví následníka trůnu je dodnes uchován na meziříčském zámku. Po smrti JUDr. Františka Harracha v roce 1937 zdělila velkostatek jeho dcera Josefa provdaná za Aloise Podstatského-Lichtenštejna.

V místopisu brněnské diecéze z roku 1907 nalezneme farnosti, které tehdy patřily do velkomeziříčského děkanství. Vedle sídelního města to byly farnosti: Bobrová, Bory, Březí, Budišov, Heřmanov, Křižanov, Moravec, Obyčtov, Osová Bítýška, Ostrov, Ruda, Strážek, Svratka a Tasov. V patnácti farnostech bylo 31 svatyní a 23 kněží (15 farářů a 8 kooperátorů). Na území děkanství bylo 34 602 katolíků, 299 protestantů a 358 Židů. Samotná farnost Velké Meziříčí měla vedle města 12 osad, 3 mlýny a hájenku a žilo zde 7 950 katolíků, 57 protestantů a 292 Židů. Farářem byl v tehdejší době Karel Pernica, který měl k ruce vždy dva kaplany, kooperátory i učitele náboženství.⁴⁰⁰

P. Karel Pernica do Meziříčí přišel na přelomu 19. a 20. století z nedalekého Křižanova. Na uprázdněnou křižanovskou faru byl roku 1900 investován P. Ladislav Zavadil, původně farář z Osové Bítýšky.⁴⁰¹ Po smrti Antonína Brabence vykonával funkci velkomeziříčského děkana František Florian (1873–1915 tasovský farář, od roku 1912 arcikněz jihlavský).⁴⁰² P. Florian je výraznou kněžskou postavou regionu (dnes kraje Vysočina) na přelomu 19. a 20. století⁴⁰³ a vedle P. Jakuba Příhody a P. Bohumila Buriana i velmi plodným a poctivým pisatelem pamětní knihy ve své farnosti. Z jeho pečlivých záznamů v tasovské pamětní knize jsme již citovali a v této souvislosti

³⁹⁹ Řkf Tasov, *Domáci protokol*, s. 409.

⁴⁰⁰ Srov. Alois HRUDLIČKA, *Topografie diecese brněnské*, Sešit 2, Brno 1907, s. 383–384, 396.

⁴⁰¹ Srov. Řkf Křižanov, *Protocollum*, s. 387; DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Osová Bítýška, *Pfarrbeschreibung. IV.*, s. 10; o jeho boji s velkobítešskými občany srov. předcházející podkapitola.

⁴⁰² Srov. Řkf Tasov, *Domáci protokol*, s. 22–31; Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 437–438.

⁴⁰³ Z jeho literární produkce lze zmínit např. František FLORIAN, *Chrám sv. Petra a Pavla v Tasově*, Tasov 1890; TENTÝŽ, *Některé právní obyčeje našich předků v Čechách a na Moravě*, Tasov 1890; TENTÝŽ, *Před čtyřiceti lety*, Tasov 1889 – srov. Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 437.

přichází na mysl i možné vydání těchto často otevřeně komentovaných zápisů událostí formou edice. Sám o sobě v tasovské farní kronice píše: „*Jest pisatel tohoto František Florian, rozený v Holubicích, farnost Pozořícká, dne 2. dubna 1842, vysvěcený na kněze od nejd[ůstojnějšího] biskupa Brněnského hraběte Antonína Arnošta Schaffgotsche dne 1. června 1865. Dekretem ze dne 8/6 1865 ustanoven jsem byl kooperátorem v Tasově, které místo jsem dne 11. června 1865 nastoupil.*“⁴⁰⁴ Později ještě dodává: „*R. 1870 založil jsem v Tasově ‚katolicko-politickou jednotu Cyrillomethodějskou‘ ... Tato jednota byla na Moravě první toho druhu po Brněnské podobné jednotě založena. Účelem jejím bylo odebíráním časopisů a knih, přednáškami a zábavami lid o běžných událostech církevních, politických a hospodářských uvědomovati.*“⁴⁰⁵ Vytvoření zmíněné jednoty jen ilustruje úzké sepětí církve a státu v „dlouhém“ 19. století, které vedlo v mnohých zemích k odluce státu od církve.⁴⁰⁶ Další své počiny P. Florian komentuje následovně: „*R. 1876 založil jsem v Tasově farní knihovnu obsahující kolem 200 poučných knih, buď zakoupených aneb mnou samým darovaných ... Hlavní péči svou věnoval jsem příkladné a velenuté opravě jak kostela, tak i farní budovy a cesty kolem kostela a fary vedoucí ... Že jsem byl i v záležitostech obecních vše možně činným, dosvědčují diplomy z r. 1870, jimiž jsem ve všech přifařených obcích jmenován byl čestným členem dotyčných obcí, jakož i okolnost, že až doposaváde (1895, pozn. autora) jsem členem obecního výboru obce Tasovské.*“⁴⁰⁷

V roce 1892 byl P. Florian jmenován nástupcem na velkomeziříčském děkanském úřadu vzhledem k onemocnění P. Jana Klippla, členem c. k. okresní školní rady ve Velkém Meziříčí a konsistorním radou. Nemocný děkan Jan Klippl se vzdal děkanského úřadu roku 1895 a P. Florian byl jmenován na jeho místo.⁴⁰⁸ Ke své další činnosti píše v tasovské pamětní knize: „*R. 1911, dekretem dno 24/7 1911 č. 1075 byl jsem jmenován arciknězem Jihlavským, jemuž přiděleny jsou děkanství: Velko=Meziříčské, Jihlavské, Měřínské, Telčské a Třebíčské ... sub dno 30/1 udělilo jemu Jeho Veličenstvo, císař a král František Josef I, v šedesátém pátém roce svého panování, rytířský kříž řádu Františka Josefa, kteréžto nejvyšší vyznamenání bylo jemu*

⁴⁰⁴ Řkf Tasov, *Domácí protokol*, s. 19.

⁴⁰⁵ Tamtéž, s. 20.

⁴⁰⁶ Srov. Lukáš FASORA – Jiří HANUŠ – Jiří MALÍŘ (edd.), *Sekularizace*, s. 12.

⁴⁰⁷ Řkf Tasov, *Domácí protokol*, s. 20.

⁴⁰⁸ Srov. tamtéž, s. 21.

slavnostně odevzdáno v chrámu P[áně]. v Tasově dne 6. března 1913 ... Na žádost mou podanou sub dto 8/12 1914 o přeložení do pense trvalé došlo 29/3 1915 vyřízení, že ... mám býti dán na stálý odpočinek ... Sub dto 5/8 1915 oznámil jsem však konsistoři, že mým dnem 1/10 1915 odpočinek povolený nastoupiti a ve Vel[kém]. Meziříčí se usaditi.“⁴⁰⁹ P. František Florian zemřel 27. listopadu 1920 a je pochován na velkomeziříčském hřbitově „na Moráni.“⁴¹⁰

3.6.2. První světová válka a první republika

Na žádost P. Františka Floriana byl velkomeziříčský farář Karel Pernica jmenován v roce 1909 místoděkanem a v říjnu roku 1915 děkanem velkomeziříčským. Pro svoji dobročinnost byl Pernica velmi oblíben, avšak zatížil farní beneficium a ostatní fondy válečnými půjčkami. Odešel do penze 1. dubna 1921. Bydlel v domě č. 398 u Františka Sáblika na Horním městě, kde také 10. července 1922 zemřel. Duchovní správa v době války nebyla jednoduchou činností. Tzv. Velká válka způsobila mnoho útrap na území jednotlivých farností. Vedle ztrát na životech bylo jejich příčinou i zadlužení některých beneficí. Z mnohých kostelů a kaplí byly zrekvírovány zvony pro válečné účely. Pisatel radostínské farní kroniky o ztrátě zdejších zvonů poznamenává: „*Za velký zvon, vážící 438 kg a za malý zvonek 27 ½ kg platil stát po 4 K[orunách], tedy dohromady 665 ½ kg = 2.662 Kč. Za druhý zvon, vážící 310 kg à 4 Kč přijato bylo 1.240 Kč. peníze za oba zvony musily se upsati na válečnou půjčku. Upsáno bylo nominale 4.300 K[orun] za kursovní hodnotu 4.006.42 K[orun].“⁴¹¹ Všechny pamětní knihy v děkanství popisují tzv. Velkou válku z různých úhlů pohledu jednotlivých duchovních správců.⁴¹²*

⁴⁰⁹ Tamtéž, s. 24–26.

⁴¹⁰ <http://www.holubiceou.cz/hledej/Osobnosti>, vyhledáno 20. 11. 2016.

⁴¹¹ Řkf Radostín nad Oslavou, *Kronika*, s. 122.

⁴¹² Srov. Řkf Budišov u Třebíče, *I. Inventář*, s. 60–62; Řkf Budišov u Třebíče, *Kronika*, s. 148–153, *Memorabilia* s. 120–122, 171–172; Řkf Deblín, *Hausprotocol*, s. 93–95; Řkf Horní Bory, *Pars III. Domáci protokol*, s. 157–159; Řkf Křižanov, *Protocollum*, s. 231–232; Řkf Měřín, *Protocollum*, s. 164–176; Řkf Netín, *Protocollum*, s. 35–37; Řkf Radostín nad Oslavou, *Knih památní*, fol. 36v; Řkf Radostín nad Oslavou, *Kronika*, s. 115–119; SOKA Žďár nad Sázavou, Farní úřad Radostín nad Oslavou, *Protocollum*, s. 249–253; Řkf Ruda, *Pamětní kniha*, s. 98, 125, 141; Řkf Tasov, *Domáci*

Jako důvod vypuknutí první světové války nalezneme v pamětních knihách již zmíněný atentát v Sarajevu, který měl za následek smrt následníka trůnu Františka Ferdinanda d'Este a jeho choti Žofie.⁴¹³ Autor budišovské pamětní knihy ovšem k této události kriticky poznamenává: „Dne 28. června 1914 byl zavražděn srbským studentem v Sarajevě následník trůnu František Ferdinand i se svou chotí Žofií Hohenbergovou. Tato událost vedla po měsíci k válce, jež později byla nazvána světová. Zdá se však, že záminka přišla velmi vhod dvěma řevnivým na sebe mocnostem: Německu a Anglii, aby se rozhodlo mezi nimi o námořní primát. Anglie s málo obyvateli. spojila se s ruským kolosem, aby měla dosti vojáků, Německo spojilo se s Rakouskem, jako nárazným státem – spojencem.“ Německo s Anglií opravdu bojovalo o nadvládu na moři i v koloniích (německý program námořního ozbrojení, první a druhá marocká krize apod.). Spojenectví Německa a Rakouska-Uherska – tzv. Dvojspolek (1879) – rozšířila smlouva s Itálií v roce 1882 na tzv. Trojspolek, do kterého během války vstoupila Osmanská říše (1914) a Bulharsko (1915). Oproti těmto „centrálním mocnostem“ byla vytvořena tzv. Dohoda či Trojdohoda – nejprve Francie a Rusko (1893), později Francie a Velká Británie (1904) a nakonec Velká Británie a Rusko (1907). Tyto dva mocenské bloky se pak střetly v první světové válce.⁴¹⁴

Sarajevský atentát zajímal také P. Karla Pernicu, neboť se jej zúčastnil již zmíněný majitel velkomeziříčského panství František hrabě Harrach. O této události píše v domácím protokolu: „Císařské Výsosti, v den atentátu jely v automobilu našeho Excel[ence]. pana Františka hraběte Harracha. Exc[elence]. pan hrabě jel s nimi a marně se snažil svým tělem chrániti své vznešené přátele před srbskými pumami a browniny. Jejich císařské Výsosti častěji si zajeli do Vel[keho]. Meziříčí k p[anu]. hraběti Fr[antišku]. Harrachovi na návštěvu. Proto také pan hrabě byl katastrofou sarajevskou co nejbolestivěji dotčen a všeobecně panoval strach, aby neutrpěl úhony na

protokol, s. 26–27; DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí, *Protocollum*, s. 119, 120–121, 408, 421–424; Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 94; Zdeněk FIŠER (red.), *Velké Meziříčí*, s. 240–241; Karel JANÍČEK, *Velkomeziříčské zvony. Naše zvony*, Velké Meziříčí 1994, s. 5–8.

⁴¹³ K danému tématu srov. např. František KAFKA. *Smrt následníka Františka Ferdinanda d'Este*. Praha 1971.

⁴¹⁴ Srov. např. Josef NOVOZÁMSKÝ, *Počáteční operace světové války*, Praha 1929; Barbara TUCHMANOVÁ, *Srpnové výstřely. Začátek první světové války*, Praha 2001.

svém zdraví.“⁴¹⁵ Dramatické chvíle atentátu pak zachytil pisatel měřínské pamětní knihy P. Jan Babor (1910–1916): „*Po prvním výstřelu naklonil se arcikníže k choti své, aby ji objal kolem krku. Přitom spadl mu klobouk s hlavy. Jen proto, že se nachýlil, mohla mu koule prorazit krční tepnu. Vévodkyně Žofie byla ihned bez vědomí. Arcikníže byl však při vědomí, ale mohl jen chroptěti. Bylo slyšeti, jak byl zasažen kulí řekl vévodkyni: Neumřeš, zůstaneš zachována našim dětem.*“⁴¹⁶ Zdroj těchto podrobností pisatel neuvádí. P. Babor dále uvádí: „*Do Měřína přišel telegram o úmrtí-vraždě od bisk[upské]. Konsistoře dne 29. června o svátku sv. Petra a Pavla o 3/4 8. mezi ranním kázáním: ‚farář Babor Měřín. Následník trůnu zavražděn, hned hodinu vyzváněti. Konsistoř. ‘ Kooperator Frant[išek] Čermák přečetl tuto ohromující zprávu při ranním kázání z kazatelny. Po ranních službách B[ožích]. ihned vyzváněno hodinu, smuteční prapory vztyčeny na věži, faře a jiných budovách.*“⁴¹⁷ Na závěr svých záznamů o smutečních obřadech dodává: „*Hrozná tragedie zkončena! Jaké budou následky?!*“⁴¹⁸

Záznamy v kronikách se shodují s datem 28. července 1914, kdy vypovědělo Rakousko Srbsku válku a datem 31. července 1914, kdy byla zahájena všeobecná mobilizace. Pisatel křižanovské pamětní knihy k mobilizaci dodává: „*Ze zdejší obce povoláno přes 300 k vojenské službě.*“⁴¹⁹ V radostínské farní kronice pak nalezneme podobnou zmínku: „*Z farnosti radostínské odvedeno jest na 150 vojinů od 20 do 42 roků. V mnohé rodině nezůstal ani jediný muž, pouze ženy, děti a starci.*“⁴²⁰ Už 1. listopadu 1914 byla v Křižanově zřízena vojenská nemocnice pro široké okolí nákladem majitelky zdejšího zámku Anny Tauberové. Vlivem stále rostoucích nákladů zanikla již v roce 1917.⁴²¹

Odhlédneme-li od vojenských „manévrů“ jednotlivých spojeneckých armád a celkového průběhu války, který je více či méně mechanicky zaznamenaný v citovaných pamětních knihách farností velkomeziříčského děkanství, nalezneme skutečnou realitu válečných útrap v životě společnosti i individua. Na pozadí proher

⁴¹⁵ DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí, *Protocollum*, s. 421.

⁴¹⁶ Řkf Měřín, *Protocollum*, s. 164.

⁴¹⁷ Tamtéž.

⁴¹⁸ Tamtéž, s. 165.

⁴¹⁹ Řkf Křižanov, *Protocollum*, s. 231.

⁴²⁰ Řkf Radostín nad Oslavou, *Kronika*, s. 116.

⁴²¹ Srov. Řkf Křižanov, *Protocollum*, s. 232; viz podkapitola 4.6. Křižanov.

a vítězství zúčastněných mocností se zrcadlí strach obyčejných lidí o holý život. Jejich situaci výstižně popsal tehdejší rudský farář P. Jan Konečný (1885–1924): „*Odešli mužové mladí, práce schopní a zůstaly osady naše bez hospodářů. Za nimi šla výzva za výzvou, tak že k práci zůstaly jen děti, ženy a starci. Odvod stíhal odvod, rekvisice rekvisici, tak že nezůstalo na živobytí ani nejnужnější těm ubohým dětem a ženám, které musely konati práce nad jejich síly.*“⁴²² Roku 1915, ihned po svém příchodu do farnosti, téměř stejnými slovy popsal období války pavlovský farář P. František Petrle (1915–1919) ve zdejší pamětní knize: „*Hrůzy války kalí slabé a bázlivé – stále nové a nové odvody vyžadují nových obětí.*“⁴²³ Podobné svědectví nalezneme z období konce války ve velkomeziříčském domácím protokolu, kde zdejší kaplan (později farář, viz níže) P. Josef Skácel poznamenává: „*Poslední léta světové války vrhala černé stíny na farnost velkomeziříčskou. Jako všude jinde všichni muži byli na vojně, přemnozí již mrtví, přemnozí zajati, jiní na frontách, v nemocnicích, v kasárnách. Doma zůstali starci, ženy a děti, kteří s největší námahou obdělávali pole a vedli hospodářství. Státní rakouský aparát měl stále větší a větší požadavky. Rekvizice životních potřeb, kovového náčiní, moučenk, tabáček a jak se jmenovaly všechny ty „enky“, jimiž sytili hladové, všemohoucnost státní, rozmáhající se bída a hlad, všechno volalo po míru.*“⁴²⁴

Pisatel radostínského farního kroniky nám přináší obraz válečných půjček a nákladů na válku: „*Ku krytí válečných výloh vypsána jest válečná půjčka dtto 1/10 1914, která vynesla přes 2 miliardy, to však ještě daleko nestačí k úhradě nákladu válečného, jenž činí denně skoro 20 milionů K[orun] nečítaje v to podpory rodinám, pense atd. Po první půjčce následovaly ještě čtyři ... Kdo ty úroky bude z toho platit, pán Bůh ví.*“⁴²⁵ O podpoře žen v roce 1918 hovoří pisatel křovské pamětní knihy: „*Ženy, které mají muže na vojně, dostali zvýšenou podporu, pro sebe i pro děti, pro sebe denně 80 h[alérů]., pro každé dítě též, měsíčně dostanou mnohé ženy až 500 K[orun].*“⁴²⁶

⁴²² Řkf Ruda, *Pamětní kniha*, s. 141.

⁴²³ Řkf Radostín nad Oslavou, *Knih památní*, fol. 36v.

⁴²⁴ DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí, *Protocollum*, s. 424; k průběhu první světové války srov. např. Martin GILBERT, *První světová válka. Úplná historie*, Praha 2005.

⁴²⁵ Řkf Radostín nad Oslavou, *Kronika*, s. 116–117.

⁴²⁶ Řkf Deblín, *Hausprotocol*, s. 95.

Náladu blížícího se konce války a vznik samostatného československého státu výstižně prezentoval již zmíněný pisatel v radostínské farní kronice: „*Světové války už měli všichni dost, zvláště vojáci, sběhů bylo mnoho, schovávali se i v lesích kolem Radostína. Vojáci na frontě hladem a útrapami vysílení ... Bylo jisté, že Rakousko a Německo již válku nevyhrají. Proto Rakousko nabídlo zvláštní mír, odtrhnuvši se od Německa. Rakouský císař manifestem k národům říše rakouské udělil těmto národům samosprávu, a následkem tohoto manifestu vyhlásily se republiky, a sice 28. října 1918 vyhlásila se samostatná republika Československá ... a tím ‚Finis Austriae‘.*“⁴²⁷ Zmíněný autor psal tuto zmínku zpětně, neboť podobné výroky byly v monarchii považovány za vlastizrady. Tímto způsobem komentovaný závěr první světové války nacházíme pouze u pisatele radostínské pamětní knihy. V pavlovské farní kronice nalezneme „*List věnovaný čestné památce padlých vojáků z farnosti Pavlovské ve světové válce 1914–1918.*“⁴²⁸ Jsou v něm uvedena jména padlých z Pavlova (22 vojáků) a Znetínka (13 vojáků).

Situaci po vyhlášení samostatného státu nejlépe vystihuje již zmíněný velkomeziříčský kaplan P. Josef Skácel v domácím protokolu: „*Pamatuji si to, jakoby to bylo dnes. Již večer před prohlášením samostatného československého státu zpívala mládež na náměstí pod lipami vlastenecké písně. Na druhý den přišla na poštu telegrafická zpráva o vyhlášení samostatného československého státu. Ihned zavlály po celém městě prapory všeslovanské, po dobu války pečlivě ukryté, z úředních budov sundány staré nápisy s rakouskými orly, pořádány slavnostní průvody, zvolen okresní národní výbor, jenž se nikdy nesešel, konány děkovné bohoslužby, všude radost a veselí nad ukončenou válkou a nabytou samostatností.*“⁴²⁹ Při pohledu zpět na dalších stránkách hodnotí postoj velkomeziříčských kněží k válce samotné: „*Kněží velkomeziříčští až na jedinou výjimku vldp. děkana Karla Pernice, který byl jinak velmi dobrotivý kněz, ale vychován v duchu rakouském a nesmírně oddán císařské rodině, cítilo s lidem jak v útrapách, tak v jeho snaze, by strašná válka byla ukončena.*“⁴³⁰

⁴²⁷ Tamtéž, s. 117–118.

⁴²⁸ Řkf Radostín nad Oslavou, *Knih památní*, mezi fol. 30r a fol. 31r; viz také podkapitola 4.11. Pavlov u Radostína nad Oslavou.

⁴²⁹ DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí, *Protocollum*, s. 424.

⁴³⁰ Tamtéž, s. 429.

Oproti těmto rozsáhlejším záznamům jen krátce ke vzniku samostatného československa netínský farář P. Václav Hlavička (1899–1942) do pamětní knihy poznamenává: „Převrat – o tom nebudu psát – jen že od 28/10 1919⁴³¹ máme republiku s presidentem Masaříkem v čele – jak to bude dál, ví Bůh.“⁴³²

Pisatel velkobítešské farní kroniky P. František Němec (1925–1956) k náboženským poměrům ve farnosti během války píše: „Válkou jako jinde tak i ve zdejší farnosti byl lid z počátku ohromen. Vojáci, kteří rukovali, přistupovali před svým odchodem ke sv[atým]. svátostem, s pláčem loučili se se svými drahými a poroučeli se do jejich modliteb a do Boží ochrany. I takoví, kteří už léta nebyli u sv[atých]. svátostí, přistupovali ke stolu Páně ... Podobně i domácí: manželky, děti a rodiče narukovavších vojínů ve své úzkosti, bezradnosti a strachu hledali pomoc u Boha ... Zdálo se, že metla války bude mít blahodárné účinky na náboženský život věřících. Čím však válka déle trvala, tím více se zdála klamnou tato domněnka a osvědčovala se stará zkušenost z válek dřívějších, která pravila, že každá válka a zvláště válka dlouho trvající přivádí s sebou jako následek úpadek mravní a náboženský. Prvně to bylo pozorovat na vojínech vracejících se z fronty aneb z nemocnice na dovolenou ... Přestali se modlit a říkali: Nač se modlit? Bůh nás neslyší ... Kdyby Bůh byl, nemohl by se na ty hrůzy válečné dívat. Nepřátelé církve katolické snažili se o to, aby zášť lidu obrátila se proti církvi a zvláště proti její nejvyšší hlavě proti papeži. Vymýšleli různé lži na potupení církve a papeže a těmito lžemi otravovali lid ... Snažili jsme se pokud to bylo jen trochu možno udržovati v chodu život v našich katol[ických]. spolcích, aby aspoň dobré katolické rodiny byly uchráněny zkázy nábožensko mravní, která vždy více a více zapouštěla v mnohých rodinách své kořeny. Tato činnost spolková za války velmi napomáhala činnosti pastorační v našich katolických rodinách měrou velmi vydatnou, poněvadž jsme tak byli ve stálém styku s našimi lidmi.“⁴³³

Pozdější situaci, především náboženskou poznamenanou sekularizací, kriticky komentuje autor borské kroniky: „Po tři sta letech zase vládne lid český sám sobě! Bohužel první toliko nejradostnější chvíle byly zakaleny překotnými zákony o škole a manželství. Zvláště škola přestala býti na mnohých místech kolébkou vzdělanosti, stala se domy štvanic proti církvi katolické. Smutnější chvíle nastávají, když k tomu

⁴³¹ Citované datum je z pera P. Hlavičky – pozn. autora.

⁴³² Řkf Netín, *Protocollum*, s. 37.

⁴³³ Řkf Velká Bíteš, *II. Protocollum*, s. 98–101.

*založena jest ještě kacířská sekta Československa v čele s opavskými kněžími ... škody nadělala nesmírně mnoho podporována jiné i státem.*⁴³⁴ Autor radostínské farní kroniky k situaci katolické církve v novém státě dodává: *„Československá republika už v plenkách začala boj proti katolíkům. Dne 3. listopadu 1918 stržena byla v Praze na Staroměstském náměstí socha Rodičky Boží, postavená na vysokém sloupu ... Vláda čsl. republiky zabírá kláštery pod záminkou, že není dosti bytů ... V Praze zabrán klášter emauzský a mnohé jiné.*⁴³⁵

Situaci prvních a následných voleb, jejichž výsledky byly v jednotlivých farnostech téměř totožné, zaznamenává do velkomeziříčského domácího protokolu P. Josef Skácel: *„R. 1919 se konaly obecní volby, v nichž zvítězila ve městě strana sociálně-demokratická. R. 1920 se konaly první volby do Národního Shromáždění. Situace lidové strany se značně zlepšila. R. 1924 byly nové volby do obcí, v nichž strana lidová získala v městě ze 36 mandátů 9 a prvním náměstkem se stal lidovec p[an]. Antonín Trochta.*⁴³⁶ O situaci ve volbách roku 1925 autor radostínské pamětní knihy píše: *„Do Národního shromáždění byly v celé republice vykonány volby dne 15. listopadu 1925. Strana republikánská (agrární) slibovala vše možné, zvláště že lidem budou rozděleny panské lesy a hrozila, že pozemky, které si koupili drobní lidé od velkostatků (však mnoho toho nebylo a dosti draho – pozemková reforma či deforma?) se jim opět vezmou a peníze už ztratí, nebudou-li voliti republikány. Lidé věřili a mnoho se jich dalo odstrašit od volení strany lidové.*⁴³⁷ Pisatel křovské farní kroniky k volbám z roku 1925 dodává: *„Farníci tak byli poštváni proti kněžím, že dali se strhnouti k výkřikům, které ani zde zaznamenati nemožno. Co naproti tomu činila lidová strana? Farář záhy v Křoví vybral 3 ženy ... informoval je o tom, oč v této volbě jde a vybídl, aby pro lidovou stranu od osoby k osobě agitovaly. Přes nejhorší terror, jaký v obci panoval, ženy tyto agitaci dobře provedly a budiž jim za to upřímný dík.*⁴³⁸ Ostatní

⁴³⁴ Řkf Horní Bory, *Pars III. Domáci protokol*, s. 159; srov. již zmiňovanou práci: Lukáš FASORA – Jiří HANUŠ – Jiří MALÍŘ (edd.), *Sekularizace; k náboženské krizi v Československu po ukončení první světové války* srov. Pavel MAREK, *Česká reformace 20. století? K zápasu Církve československé (husitské) o vizi moderního křesťanství v letech 1920–1924*, Olomouc 2015.

⁴³⁵ Řkf Radostín nad Oslavou, *Kronika*, s. 118.

⁴³⁶ DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí, *Protocollum*, s. 424.

⁴³⁷ Řkf Radostín nad Oslavou, *Kronika*, s. 124.

⁴³⁸ Řkf Deblín, *Hausprotocol*, s. 101.

volby (1929, 1935) byly ve zkoumaném regionu jen bojem mezi Československou stranou lidovou a Republikánskou stranou zemědělského a malorolnického lidu.⁴³⁹ Autor křovské pamětní knihy o volbách v roce 1929 jen krátce poznamenává: „*Agitace republikánů tentokrát byla již opatrnější.*“⁴⁴⁰ V děkanství velkomeziříčském při těchto volbách vždy mírně „vítězila“ Československá strana lidová. Svědčí o tom i záznamy z velkomeziříčské farní kroniky, kde uvádí P. Josef Skácel výsledky voleb do přehledných tabulek a dodává: „1935... *Letošní rok byl volební. Byly konány čtyři volby, a to: 19. května do N[árodního]. s[hromáždění] (poslanecké sněmovny i senátu) a dne 26. května do zemského a okresního zastupitelstva ... Zápas se odehrával ponejvíce mezi stranou lidovou a republikánskou. Republikáni pracovali hlavně korupcí. Výraz je plně odpovídající pravdě, neboť v letošním bídném roce pracovali zejména mezi chudým venkovským lidem dary, jichž nešetřili. Druhou zbraní byl teror. Jen tak se stalo, že náš venkovský lid, celkem chamtivý a sobecký, volil v míře daleko vyšší než minule republikány. Korupce slavila triumfy.*“⁴⁴¹

Náboženské poměry po válce zaznamenal ve velkomeziříčském domácím protokolu již zmíněný farář Josef Skácel: „*V městě ovšem bylo hodně náboženské lhostejnosti již před válkou ... Měšťané zůstali jací byli nábožensky lhostejní. Rozličné zákony vydané československou republikou v neprospěch církve katolické ovšem vrhají své stíny i na náboženský život ve farnosti. Zvláště ve školách jsou poměry den ode dne horší. Někteří učitelé jsou odpadlíci, ostatní až na výjimky ... nábožensky lhostejní. Děti jsou těkavé, nepozorné a nerady se nábožensky učí ... Zejména nedělní bohoslužby jsou dítkami zanedbávány. Civilních sňatků a rozluk manželských mnoho není, ale rodinný život upadá ... Také mravní život upadá ... šíří se v městě i na venkově povážlivou měrou pohlavní nemoce; domnívám se skoro jistě, že jsou prováděny umělé potraty a v r. 1930 se provalila aspoň jedna z těchto špinavých afér a byla projednána soudně*

⁴³⁹ Srov. k postavení obou stran v dějinách např.: Vladimír DOSTÁL, *Agrární strana. Její rozmach a zánik*, Brno 1998; Jiří ŠOUŠA – Daniel E. MILLER – Mary HRABIK SAMAL (edd.), *K úloze a významu agrárního hnutí v českých a československých dějinách*, Praha 2001; Petr FIALA a kol., *Český politický katolicismus 1848–2005*, Brno 2008.

⁴⁴⁰ Řkf Deblín, *Hausprotocol*, s. 109.

⁴⁴¹ DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní a děkanství úřad Velké Meziříčí, *Protocollum*, s. 265, 292; k volbám srov. některé podkapitoly v kapitole 4. Farní kroniky velkomeziříčského děkanství; k vývoji komunálního systému srov. např. Stanislav BALÍK, *Komunální politika. Obce, aktéři a cíle místní politiky*, Praha 2009.

... Jedna z příčin úpadku náboženského života je nedostatek kněžstva. Požadavky se na kněze kladou stále větší, ale počet kněží klesá. Jsme přetížení a klesáme. Sotva stačíme vyhověti nutným povinnostem. Školy nás ubijejí tělesně i duchovně ... Druhá příčina je materialistický duch dnešní doby. Smýšlení lidské se obrátilo k hmotě, k hmotným statkům. Tohoto ducha šíří ve městě socialismus, na venkově agrarismus (republikánská strana), který učinil z půdy boha, jemuž se dnes rolník klaní.“⁴⁴² P. Skácel zde na několika řádcích zcela otevřeně prezentuje pokračující sekularizaci městského i venkovského prostoru, kdy náboženství je vytlačováno ze společenské i státní sféry a stává se věcí privátní či zcela mizí z každodennosti jednotlivce i společenství. Český katolicismus po roce 1918 hledal cesty, jak čelit narůstajícím sekularizačním tendencím. Vedle nových způsobů pastorační praxe (hnutí dělnických kněží, působení na vysokoškoláky apod.) přispěly k hledání možných forem duchovního působení církve masové oslavy svatováclavského milénia v roce 1929, celostátní Katolický sjezd v roce 1935 nebo nástup nové generace katolických elit.⁴⁴³

V roce 1921 probíhalo sčítání lidu, o kterém se podrobněji zmiňuje jen pisatel křovské pamětní knihy: „Dne 16/2. 1921 konalo se sčítání lidu v naší republice Československé. Nepřátelé církve snažili způsobem všemožným, nemravnou agitací svést katolíky k odpadu, v čemž svrchu podporováni byli.“⁴⁴⁴ Právě z tohoto období nalezneme v pavlovské pamětní knize tzv. *Knihu změn náboženství*, kde jsou uvedena jednotlivá vystoupení z římskokatolické církve v letech 1919–1958. Nejvíce evidovaných osob je z let 1919–1931, celých 21 římských katolíků, kteří žádají o vystoupení z církve a zůstávají bez vyznání. Důvod u mnohých není uveden, u pěti žadatelů je důvodem zmíněné sčítání lidu v roce 1921.⁴⁴⁵

Po odchodu děkana Pernici do penze nastoupil na děkanské místo doc. ThDr. et PhDr. Alois Dvořák, který ve Velkém Meziříčí působil až do své smrti v roce 1924. Za něj došlo k pořízení nových varhan, které byly slavnostně vysvěceny 14. září 1924.

⁴⁴² DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí, *Protocollum*, s. 428–430;

⁴⁴³ Srov. Hugh McLEOD, *Sekularizace*; Lukáš FASORA – Jiří HANUŠ – Jiří MALÍŘ (edd.), *Sekularizace*; Libor JAN (ed.), *České církevní dějiny ve druhé polovině 20. století*, Brno 2000.

⁴⁴⁴ Řkf Deblín, *Hausprotocol*, s. 96.

⁴⁴⁵ Srov. Řkf Radostín nad Oslavou, *Knih památní*, fol. 48v-51r; viz také podkapitola 4.11. Pavlov u Radostína nad Oslavou.

Po jeho smrti vykonával správu farnosti do nástupu Josefa Skácela kaplan Josef Opletal.⁴⁴⁶ Za děkana Pernici byl v roce 1914 na kaplanskou službu poslán Josef Skácel, jenž zde věřícím sloužil až do roku 1923. Zpět se do města vrátil o dva roky později a jako nový farář velkomeziříčský byl na faru investován s platností od 1. března 1925 a instalován 2. dubna 1925. Roku 1927 byly pořízeny nové zvony pro farní kostel i filiální kostely ve městě. Slavnostní svěcení nových zvonů brněnským biskupem Josefem Kupkou proběhlo dne 28. srpna 1927. Od tohoto roku začala ve městě působit také Českobratrská církev evangelická, jejíž věřící se pravidelně scházeli a dodnes scházejí na bohoslužbách v Husově domě u Světlé. V roce 1928 byl Skácel jmenován auditorem biskupské konsistoře a v roce 1933 radou biskupské konsistoře. Výnosem ministerstva vnitra z 29. prosince 1928 byl jmenován členem prvního okresního zastupitelstva ve Velkém Meziříčí. Roku 1930 nechal opravit interiér i exteriér farního kostela. Na žádost místní Katolické charity byl v Mostištích roku 1932 zřízen filiální dům Kongregace sester těšitelky Božského Srdce Ježíšova z Rajhradu. V roce 1935 byly sestry těšitelky přestěhovány do nově vysvěceného kláštera ve Velkém Meziříčí. Ve farní kronice uvádí děkan Skácel počet obyvatel velkomeziříčské farnosti podle sčítání z roku 1930. Z 8678 „přítomných“ obyvatel bylo 8184 katolíků, 279 protestantů a 215 bez vyznání. Děkany velkomeziříčskými byli v době Skácelova působení administrátoři v Rudíkově – Josef Kubín v letech 1925–1928 a od roku 1929 Ondřej Novák. Kvůli své těžké srdeční chorobě měl Skácel v roce 1935 dovolenou a úřad vedl kaplan Remigius Soukup.⁴⁴⁷

O hospodářské krizi v roce 1931 P. Josef Skácel ve velkomeziříčském domácím protokolu krátce poznamenává: „*Hospodářská krise v r. 1931. stala se přímo hroživou. Krisi využívají zejména sociální demokraté, by upevnili a rozšířili svou državu ve městě a v okolí. Veškeren pokrok, zejména učitelé, se spojili a hledí ničit posice, které ve městě vybudoval katolický lid.*“⁴⁴⁸ Situaci v letech 1932 a 1933 pak komentoval takto:

⁴⁴⁶ Srov. DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí, *Protocollum*, s. 118, 122–124, 431.

⁴⁴⁷ Tamtéž, s. 125, 266, 279, 288–289, 423; Zdeněk FIŠER (red.), *Velké Meziříčí*, s. 295, 345; Karel JANÍČEK, *Velkomeziříčské zvony*, s. 8; Kolektiv autorů, *Rudíkov*, Rudíkov 2002, s. 20; Josef ZÁVODSKÝ, *Reformace*, s. 80.

⁴⁴⁸ DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí, *Protocollum*, s. 277.

„Hospodářská situace byla v r. 1932. hrozivější než v roce minulém, zejména v zimním období, kdy vzrůstala povážlivě nezaměstnanost ... Hospodářské poměry byly po celý r. 1933 zlé. Veliká nezaměstnanost – v městě se čítalo na 600 nezaměstnaných, pokles cen zemědělských výrobků, snižování mezd veřejných zaměstnanců a dělníků – následek toho úpadek obchodů a živností, to všecko situaci stále zhoršovalo.“⁴⁴⁹ Až v roce 1936 se opět P. Skácel vyjadřuje k hospodářské situaci: „Hospodářské poměry se valně nezměnily. Žně trpěly deštěm. Úroda byla celkem dobrá. V městě trvala dále nezaměstnanost, mírněná v létě a na podzim veřejnými pracemi na státní silnici.“⁴⁵⁰

Ve dnech 28. 6. – 30. 6. 1935 se konal v Praze první celostátní Katolický sjezd, na který, podle záznamů děkana Skácela v pamětní knize, „vyslal sv[atý]. Otec jako delegáta pařížského kardinála Verdiera ... Z farnosti velkomeziříčské se ho zúčastnilo ca. 150 věřících za vedení p[ana]. Františka Malouška, rolníka z Oslavice [číslo]. 13, ježto z kněží pro dva svátky a nemoc farářovu nikdo nemohl odjet.“⁴⁵¹ Pisatel budišovského domácího protokolu ke sjezdu dodává: „Vůdčí myšlenka tohoto sjezdu jest: ‚Kristus náš vůdce z bídy a nouze.‘ Program byl tak stanoven, že každá národnost i skupina si sama zpracovala společné téma.“⁴⁵²

3.6.3. Období nacistické okupace a druhé světové války

Před Soukupem působil ve Velkém Meziříčí od roku 1931 do roku 1935 mladý kaplan Bohumil Burian (narozen 25. listopadu 1904 v Drnovicích, vysvěcen 5. července 1929 v Brně). Od roku 1937 byl Burian znovu povolán do Meziříčí, kde vypomáhal s duchovní správou těžce nemocnému Josefu Skácelovi. Po jeho smrti v roce 1939 byl jmenován s platností od 1. srpna administrátorem velkomeziříčské farnosti. Svoji nelehkou službu vykonával za těžkých podmínek světové války i později nastoleného

⁴⁴⁹ Tamtéž, s. 280, 285.

⁴⁵⁰ Tamtéž, s. 290.

⁴⁵¹ Tamtéž, s. 287.

⁴⁵² Řkf Budišov u Třebíče, *Kronika*, s. 191; ke Katolickému sjezdu v roce 1935 srov. např. Jiří ŠÁLEK, *K prvnímu celostátnímu sjezdu katolíků v roce 1935*, Brno 2013 (= Bakalářská práce na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity v Brně).

komunistického režimu, jehož hrůzy pocítil na vlastní kůži.⁴⁵³ Pro svoji dobrosrdečnost a vynikající kazatelské schopnosti byl mezi lidmi velmi oblíben.⁴⁵⁴ Ve dnech 7. – 9. dubna 1942 byly z kostelní věže odebrány pro válečné účely všechny zvony kromě umíráčku. Dne 14. května 1942 byli odvedeni všichni Židé (108 lidí) z města do koncentračního tábora v Terezíně, z nichž se po válce do Meziříčí navrátilo pouze sedm. Ve městě se na konci druhé světové války udála tzv. *Velkomeziříčská tragédie*. V posledních dnech války došlo ve městě k povstání, jež bylo Němci krutě potlačeno. Dne 7. května 1945 přišlo o život 56 účastníků povstání. Rudá armáda město osvobodila 9. května 1945. Při přestřelkách s Němci a při jejich ústupu zemřelo dalších 53 lidí. Oběti byly pochovány na novém hřbitově, který byl zbudován v městské části Karlov.⁴⁵⁵

Po smrti velkomeziříčského děkana Ondřeje Nováka v roce 1946 vykonával tento úřad farář z Radostína nad Oslavou Josef Melichar. V letech 1947–1949 byl opraven děkanský chrám sv. Mikuláše. Roku 1949 došlo na žádost MNV Petráveč ke ztrátě děkanského dvora v Petrávči.⁴⁵⁶ Od tohoto roku mělo děkanství 11 farností: Horní Bory, Křižanov, Měřín, Netín, Pavlov, Radostín, Ruda, Rudíkov, Tasov, Uhřínov a Velké Meziříčí. Dne 27. září 1950 byly vystěhovány sestry těšitelky ze svého kláštera do sídla kongregace v Rajhradě. Objekt kláštera pak sloužil jako jesle. Z někdejší židovské komunity zůstalo po válce ve městě (podle údajů z roku 1952) pouze pět

⁴⁵³ K sociální problematice na Moravě v 1. pol. 20. století srov. např. Lukáš FASORA – Jiří HANUŠ – Jiří MALÍŘ – Libor VYKOUPIIL (edd.), *Člověk na Moravě v první polovině 20. století*, Brno 2006.

⁴⁵⁴ Pamětnice Božena Kašparová vzpomíná: „P. Burian nás učil náboženství na tehdejší měšťance. Měli jsme ho rádi pro jeho dobrosrdečnou a milou povahu. Velmi ráda na něj vzpomínám.“

⁴⁵⁵ O posledních dnech války ve městě srov. Zdeněk FIŠER (red.), *Velké Meziříčí*, s. 312–325; Libor PIŠÍN, *Velké Meziříčí. Historie*, s. 16–21; Josef ŠÍP, *Svědectví o statečnosti. Velkomeziříčsko a odboj v letech 1939–1945*, Velké Meziříčí 2005; Jaromír KOTÍK, *Květen 1945 ve Velkém Meziříčí. Z dokumentů a svědectví*, Velké Meziříčí 1980; Vladimír MAKOVSKÝ, *Velké Meziříčí. Poznámky*, svazek I. 1945–1989, strojopis, Velké Meziříčí 1994.

⁴⁵⁶ Celý proces ztráty děkanského dvora je podrobně popsán ve velkomeziříčské pamětní knize P. Bohumilem Burianem – srov. Řkf Velké Meziříčí, *Pamětní kniha*, s. 68–76; viz podkapitola 4.1. Velké Meziříčí.

Židů.⁴⁵⁷ P. Bohumil Burian zemřel dne 29. dubna 1958 ve věku 53 let údajně po výsledku na ONV.⁴⁵⁸

Válečné útrapy nepostihly jen sídelní město děkanátu, i když nikde jinde nebyla zaznamenána tak velká ztráta na životech jako ve Velkém Meziříčí. Zápisy ve farních kronikách obsahují, mnohdy s velkou pečlivostí, záznamy z jednotlivých let druhé světové války z pohledu duchovních správců. Jejich výpovědi mohou, po kritickém zhodnocení, posloužit k rekonstrukci dějin tohoto globálního válečného konfliktu i v malé farní rodině. Ani v této válce nebyly ušetřeny zvony z mnohých kostelů a kaplí velkomeziříčského děkanátu, které se částečně po první světové válce podařilo obnovit.⁴⁵⁹

Počátky pozdějšího válečného soužení mají podle pisatele velkobítešské farní kroniky P. Františka Němce (1925–1956) svůj základ již v roce 1933. V pamětní knize k tomu poznamenává: „*Od r. 1933 bylo pozorovati, že v Německu Adolf Hitler, zakladatel nacistického hnutí, snaží se soustředit všechnu moc ve svých rukou, sjednotit německý národ a vyzbrojit jej co nejlépe k nové světové válce ... V Německu rozvinula se lživá propaganda, že jsou Němci v ČSR utiskováni, týráni a pronásledováni a Hitler*

⁴⁵⁷ Srov. Zdeněk FIŠER (red.), *Velké Meziříčí*, s. 346; Velkomeziříčsko, 20. 8. 2008.

⁴⁵⁸ Srov. DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí, *Protocollum*, s. 118–119, 124–123; Řkf Velké Meziříčí, *Pamětní kniha farnosti velkomeziříčské*, s. 3–4, 21–22, 38–41, 55–56, 64, 67–68, 95–97, 108–109; Zdeněk FIŠER (red.), *Velké Meziříčí*, s. 309, 342–344; Karel JANÍČEK, *Velkomeziříčské zvony*, s. 8–10; Aleš NOVÁK, *Vybrané kapitoly historie farnosti Velké Meziříčí*, České Budějovice 2000, s. 75–77 (= Diplomová práce na Teologické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích);

http://www.farnostradostin.webzdarma.cz/historie_radostin.html, vyhledáno 23. 12. 2010; k sociální problematice 2. poloviny 20. století, především v padesátých a šedesátých letech srov. např. Lukáš FASORA – Jiří HANUŠ – Jiří MALÍŘ – Denisa NEČASOVÁ (edd.), *Člověk na Moravě ve druhé polovině 20. století*, Brno 2011; o životě, výsledku na ONV a smrti P. Bohumila Buriana srov. Miloš DOLEŽAL, *Neztratit klid a zachovat rovnováhu*, Katolický týdeník, 4. 8. 2008.

⁴⁵⁹ Srov. Řkf Budišov u Třebíče, *I. Inventář*, s. 82–95; Řkf Deblín, *Hausprotocol*, s. 126–142; Řkf Horní Bory, *Pars III. Domácí protokol*, s. 169–170; Řkf Křižanov, *Protocollum*, s. 231; Řkf Křižanov, *Pamětní kniha farnosti křižanovské*, s. 3–4; Řkf Měřín, *Protocollum*, s. 189–192; Řkf Měřín, *Pamětní kniha od roku 1940*, s. 14r–15v; Řkf Netín, *Protocollum*, s. 15; Řkf Radostín nad Oslavou, *Knihy památní*, fol. 41v–42v; Řkf Radostín nad Oslavou, *Pamětní kniha – farní kronika – od roku 1938*, s. 1–22; Řkf Ruda, *Pamětní kniha*, s. 150; Řkf Velká Bíteš, *II. Protocollum*, s. 102–107; DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí, *Protocollum*, s. 295–300; Řkf Velké Meziříčí, *Pamětní kniha*, s. 2–45.

prohlásil, že Německý národ něco takového nemůže trpět ... A tak došlo k nešťastnému Mnichovu.“⁴⁶⁰ Autor pavlovské pamětní knihy k tomu dodává: „Celý svět viděl, že světový mír je ohrožen.“⁴⁶¹

Velkomeziříčský farář, již těžce nemocný P. Josef Skácel (1925–1939) k „nešťastnému Mnichovu“ v domácím protokolu uvádí: „Od bitvy na Bílé hoře nebylo roku nešťastnějšího nad rok 1938.“⁴⁶² A kriticky připomíná: „Dnes ovšem není možno objektivně oceniti události tohoto roku, k tomu bude třeba odstupů desítek let. Co možno kronikáři psáti, jsou jen subjektivní dojmy snad klamně, které budoucnost zkoriguje v obraz událostí na místní poměry ... Psáti všeobecně o událostech nemá smyslu. Chci jen vylíčiti subjektivní názor na ně. Dle mého mínění příčinou pádu našeho národa bylo naše spojenectví s ateistickým bolševismem ruským, francouzským zednářstvím a protestantskou obchodní Anglií. Naše zahraniční politika nedovedla včas rozpoznat, na kterou stranu se kloní vážky mocenských sil ... President Masaryk říkával, že národy a státy se udržují těmi ideami, ze kterých vznikly. Toto axioma se stalo vůdčím principem naší zahraniční politiky, ... dogmatem ... Toto dogma nás zabilo. A přece správně pochopené a prováděné mohlo býti dobrým vodítkem pro celý národ a stát. Masaryk jím myslel ideje zednářsko-humanistické a protestantské, neboť se domníval, že náš stát vznikl jedině obnovou husitsko-protestantských zkazek ... R[ok] 1620 byl jen důsledkem náboženské roztržitého národní a sobecké politiky stavovské ... r[ok] 1938 je novým důsledkem protikatolické politiky vzkříšeného a katolictvím, ne osvětářstvím obrozeného národa, který však načichl ateismem, a příkloněním národa k bezbožeckým státům.“⁴⁶³ Skácelův nástupce a „výpomocný duchovní“ P. Bohumil Burian (1939–1958) při zpětném pohledu připomíná smutný osud svého předchůdce v pamětní knize: „Smrt si předtím delší čas předpověděl: Jakmile první německý voják překročí naše hranice, bude to má smrt! A byla!“⁴⁶⁴ Vraťme se nyní zpět k již zmíněné Mnichovské dohodě. Pisatel křovské pamětní knihy o této události píše: „Dnem 30. září 1938.

⁴⁶⁰ Řkf Velká Bíteš, *II. Protocollum*, s. 102; viz také podkapitola 4.17. Velká Bíteš.

⁴⁶¹ Řkf Radostín nad Oslavou, *Kniha památní*, fol. 41r.

⁴⁶² DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí, *Protocollum*, s. 295.

⁴⁶³ Tamtéž, s. 295–297.

⁴⁶⁴ Řkf Velké Meziříčí, *Pamětní kniha*, s. 3; P. Jan Skácel zemřel v noci ze středy 15. března 1939 na čtvrtek 16. března 1939 na mozkovou mrtvici. První němečtí vojáci se ve městě objevili již ve středu 15. března 1939 večer – pozn. autora.

(v pátek) na poradách v Mnichově rozhodnuto bylo o nové mapě Československa – jednalo se o nás bez nás: proti naší vůli!⁴⁶⁵ Sousední Rakousko bylo již několik měsíců v područí „Třetí říše“, jak udává tentýž pisatel: „Dne 13. března (1939, poz. autora) nastal obrat dějinného velkého významu v Rakousku. Rakousko, čítající 83.868 km² se 6,760.000 obyvateli, z nichž: 97.5% Němců, 1.9% Čechů a 1.9% Slovinců a Chorvátů, přestalo existovati a stalo se provincií Třetí německé říše, jejíž obyvatelstvo vzrostlo na 68 mil[ionů]. Tím tedy byl uskutečněn Anšlus.“⁴⁶⁶ K „Mnichovu“ ještě dodává: „Rána, která stihla nás, postihla i církev sv[atou]., neboť miliony našich německých katolíků přijdou pod vládu, která jest církvi sv[até]. tolik nepřátelská.“⁴⁶⁷ S nadějí pak dodává: „Pracujme nyní sami, ale sjednoceni a svorni, v lepší příští své drahé čsl. vlasti! Čekají nás nové úkoly! ... Stateční jsme v bolesti, budme však stateční i v práci pro rozvoj a blaho naší čsl. drahé vlasti! ... Zůstaňme národem křesťanským!“⁴⁶⁸ Autor pyšelské farní kroniky píše o aplikaci Michovské dohody, podle které „všecky kraje naší rep[ubliky]. Němci převážně obydlené by připadly Německu a do 10. října mají býti českým vojskem vyklizeny. Vláda rep[ubliky]. jsouc opuštěna ode všech spojenců nemohla se sama války s Německem odvážiti, proto se bolestné této dohodě podrobila a vydala bez boje více jak třetinu naší republiky, již postupně obsadilo německé vojsko.“ K situaci českých kněží dodává: „Téměř všichni kněží čeští musili z far německých se vystěhovati.“⁴⁶⁹

Dnem 15. března 1939 začala okupace Československa německými vojsky, o níž se zmiňuje také uhřínovský farář P. Jan E. Dokulil (1940–1950): „Bylo zle, ale lid si toho nebyl vědom. Tím krušněji vstávali do kalného jitra 15. března 1939, kdy se valily do našich zemí černé tanky germánské. Do Uhřínova přijely dva obrněné automobily s děly kolem poledne. Sníh se sypal a bylo syrovo. Ves byla prázdná a lidé schovávali, co mohli. Pak nastala krutovláda, o níž je jinde dosti zpráv.“⁴⁷⁰ Onou „krutovládou“ je myšleno úřední zřízení – 16. března 1939 – jakéhosi „ochranného“

⁴⁶⁵ Řkf Deblín, *Hausprotocol*, s. 126.

⁴⁶⁶ Tamtéž, s. 125.

⁴⁶⁷ Tamtéž, s. 128.

⁴⁶⁸ Tamtéž.

⁴⁶⁹ Řkf Budišov u Třebíče, *I. Inventář*, s. 85.

⁴⁷⁰ Řkf Měříň, *Památní kniha od roku 1940*, fol. 14v.

útvary německé říše „Protektorátu Čechy a Morava“.⁴⁷¹ Tím byla porušena zmíněná Mnichovská dohoda. Celé území velkomeziříčského děkanství leželo vně protektorátu. Jeho obyvatelé mnohdy na vlastní kůži pocítovali neblahé důsledky německé okupace. Následné události již na sebe nenechaly dlouho čekat. Pisatel křovské farní kroniky k již známému vývoji pohledem své doby udává: „Dne 22. srpna byl uzavřen pakt o neútočení mezi Německem a sovětským Ruskem; tato politická událost jest skromným překvapením v nejnovějších dějinách lidstva ... Dne 1. září 1939. vypověděla Anglie a Francie válku Německu; Polsko zaútočilo též v září proti Německu, které však v několika týdnech porazilo Polsko, jež zmizelo z mapy Evropy a bylo připojeno k říši Velkoněmecké ... Ve válce ... byly zavedeny ... odběrné lístky na potraviny a oděv, a nařizeno odváděti povinně mléko a máslo pro sběrný mlékařské, jež pak mléko a máslo dodávají do ústředí mlékárenských, zřízených ve větších všech městech celého říšskoněmeckého Protektorátu Čechy a Morava.“⁴⁷² K dalším odvodům potravin v roce 1940 dále píše: „Ve válce vzniklé mezi Anglií a Francií proti Německu bylo také nařizeno v celém Protektorátu Čechy a Morava odváděti povinně vejce, jež pak se odvádějí sběrnými Svazu pro vejce v Praze a Brně.“⁴⁷³ Již zmíněný velkomeziříčský kaplan P. Bohumil Burian píše o situaci v roce 1939 ve městě: „Německé vojsko se chovalo korektně. Lidé jdoucí do kostela pozorují ruch kolem sebe s nedůvěrou ... 26. března uspořádala zdejší říšská posádka na náměstí koncert ve prospěch místních chudých. Vybráno jen 699 K[orun] ... Všechny obchody a živnosti musili mít výklady označeny dvojjazyčnými nápisy ‚arijský podnik‘. Židé ‚nearijský podnik‘. Lidé houfně nakupují, co se nakoupit dá: mouku, cukr, rýži, látky, boty apod. Až na chlapeckou školu měšťanskou se po 16. březnu v ostatních školách nevyučovalo.“⁴⁷⁴

O samotném průběhu druhé světové války nám pamětní knihy velkomeziříčského děkanství podávají pouze heslovité informace, které zahrnují především zapojení jednotlivých zemí do války a jejich vzájemnou spolupráci. Příčinou tohoto stavu je zákaz vedení kronik za okupace a následná obava mnohých duchovních

⁴⁷¹ Srov. tamtéž; také Detlef BRANDES, *Češi pod německým protektorátem. Okupační politika, kolaborace a odboj 1939–1945*, Praha 2000; Chad BRYANT, *Praha v černém. Nacistická vláda a české vlastenectví*, Praha 2012.

⁴⁷² Řkf Deblín, *Hausprotocol*, s. 130.

⁴⁷³ Tamtéž, s. 134.

⁴⁷⁴ Řkf Velké Meziříčí, *Pamětní kniha*, s. 4–5.

vést pamětní knihu i během války. V některých farnostech se tedy údaje doplňují zpětně, jinde zákaz nerespektovali nebo po válce založili kroniku novou.⁴⁷⁵ Vedle těchto záznamů nalézáme občasný pohled na jednotlivá nařízení protektorátní vlády a jejich dopady na obyvatele děkanátu.

P. Bohumil Burian ignoroval zmíněný zákaz a ve velkomeziríčské pamětní knize o průběhu války píše: *„Od 1. července (1940, pozn. autora) byly všechny nápisy na úřadech a veřejných budovách odstraněny a nahrazeny něm[ecko]. – českými ... Druhy potravin a zvl[ášť]. jejich množství nebývají v jednotlivých zásobovacích údobích vždy stejné, nýbrž mění se podle vydávaných úředních nařízení ... Od 20. ledna (1941, pozn. autora) byla budova škol ‚Světlá‘ zabrána a obsazena děvčaty ze severozáp[adniho]. Německa ... Sv[atý]. Otec udělil po dobu války dispens od pátečního postu ... Od září (1941, pozn. autora) musí Židé nosit na šatech na levé straně prsou viditelně žlutou 6 cípou hvězdu s nápisem ‚Jude‘ ... Od 6. dubna (1942, pozn. autora) byly značně sníženy dávky potravin na lístky ... 14. května (1942, pozn. autora) odjeli všichni zdejší Židé do tábora v Terezíně. Měli přesně stanoveno, jaké a kolik nejnnutnějších věcí mohli sebou vzít. Začátkem května žilo ve městě 108 Židů (většina z nich se přistěhovala z jiných měst v posledních 4 letech ... Koncem roku (1942, pozn. autora) žilo ve městě 6, 535 příslušníků Protektorátu, 160 příslušníků Říše a 72 jiných ... Úřad práce posílal do ‚Reichu‘ po celý rok (1943, pozn. autora) mladší pracovní síly, jichž nebylo nutně zapotřebí v obchodech, zemědělství, řemeslech či v továrnách. Ročník 1924 byl poslán na přeškolení do Mnichova ... 21. února (1944, pozn. autora) byl vyhlášen sirénou, umístěnou na náměstí, na budově městské spořitelny první poplach, oznamující, že se k našemu město blíží nepřátelská bombardovací letadla ... Oktaváni a někteří septimáni byli nasazeni do práce v podnicích válečně důležitých ... Stále častěji je slyšeti o partysánech. Příděly na potravinové lístky zůstaly celkem beze změny. V listopadu (1944, pozn. autora) byly sníženy dávky umělých tuků a chlebovin ... Poplachová siréna rozeznávala v druhé polovici roku (1944, pozn. autora) stále častěji a v prosinci skoro denně ... Po pět válečných roků si přáli všichni k Novému roku (1945, pozn. autora) šťastného konce války a touženého míru. A nyní, když se fronta k nám blíží, přeje jeden druhému, aby všechno v klidu a ve zdraví přečkal ... Koncem ledna (1945, pozn. autora) byl v gymnasiu zřízen vojenský lazaret, později i ve škole měšťanské. Do obecné školy nastěhování zajatí Rusové, jichž užívají Němci na opevňovací a zábranné práce ...*

⁴⁷⁵ Srov. Václav PUBAL, *Kroniky*, s. 26–34.

Německé vojenské oddíly stále procházejí na západ. Ale, kam se poděla jejich dřívější hrdost a nadutost? ... Do Meziříčí přijíždí stále mnoho uprchlíků. Jsou dobře oblečeni, ale mají jen nejnnutnější zavazadla. Vlaky jezdí nepravidelně, některý den ani pošta nepřijde. Začátkem dubna (1945, pozn. autora) se odstěhovaly německé děti ... 17. dubna (1945, pozn. autora) odpo[edne]. nastalo stěhování Němců z Brna. auto za autem, k prvnímu přivázáno několik jiných, bez benzínu, plno žen, dětí, zavazadel. koňské povozy s nákladem pytlů, beden, kufrů, náradí a nábytku. I malé ruční vozíky a dětské kočárky, přivázané k vozům a vše plné. Vojáci jen tu a tam ... Vojáci odnášejí věci z lazaretu ... 1. květen (1945, pozn. autora). Bez praporů, bez radosti, obchody jsou zavřeny. Město jako vylidněno. Několik německých četníků prochází městem s nabitými puškami, revolvery a granáty za pasem. Večer je slyšet dělovou střelbu od východu. O 22 hod[ině]. oznamuje rozhlas, že Adolf Hitler padl v boji.“⁴⁷⁶ Tolik výpověď podrobných záznamů P. Buriana ve velkomeziříčské pamětní knize.

Pouze kusé zmínky k jednotlivým válečným létům pak nalezneme v borské pamětní knize: „*Rok 1938 ... Srdce krvácelo, když na den sv. Václava, dědice české země bylo uřezáváno z koruny Svatováclavské – Sudetské území ... plné žalu byly Vánoce roku 1938 ... Těžko jest psáti kroniku, když srdce bolí a pravda nesmí býti zjevena. Po Velkém Pátku – přišla Bílá sobota!! Pán Bůh své neopustí ... Rok 1940–1941 Nic nového – Blíží se hlad a nové utrpení a potom vzkříšení ... Rok 1941–1942. Nového nic – Těším se, že letos naše utrpení zkončí ... Rok 1943–1944. Válka dosahuje svého vrcholu. Snad dá P[án]. Bůh, že přijde mír a radost. Jinak je všude smutno – Mládež a dělníci jsou mimo své domovy.“⁴⁷⁷ Pouze autor křovské kroniky se později zmiňuje o zavedení letního času v roce 1943: „*V noci z neděle: 28. března 1943. na pondělí 29. března 1943. byl proveden opět letní čas – jako v minulém roce. – Všechny hodiny posunuty byly 29. března 1943. o 1 hodinu dopředu, totiž ze 2 hodin ráno na 3 hodiny ráno.“⁴⁷⁸ O osudu matrik v roce 1944 se zase jako jediný zmiňuje pisatel radostínské pamětní knihy: „*Všechny staré matriky, až do roku 1830 bylo nařizeno uschovat proti bombám. Staré matriky radostínské byly uschovány ve vinném sklepě pod***

⁴⁷⁶ Tamtéž, s. 5–38; k průběhu druhé světové války srov. např. Martin GILBERT, *Druhá světová válka. Úplná historie*, Praha 2006.

⁴⁷⁷ Řkf Horní Bory, *Pars III. Domáci protokol*, s. 169–170.

⁴⁷⁸ Řkf Deblín, *Hausprotocol*, s. 134.

*farskou kuchyní. Okresní hejtman Judr. Vlastimil Vaněk sám jezdil prohlížet, zda kryt pro matriky je dobrý, a do Radostína přidělil ještě staré matriky z Pavlova.*⁴⁷⁹

O obětech války a vlastní zkušenosti s vězněním již zmíněný autor velkobítešské farní kroniky P. František Němec (1925–1956) píše: „Z Velké Bíteše dobu násilné německé okupace zaplatilo životem 10 občanů ... Celá řada občanů bítýšských byla buď delší nebo kratší čas vězněna ... Také podepsaný farář byl zatčen jihlavským gestapem a s oběma sestrami Marií a Julií odvezen do policejní věznice v Jihlavě. Důvod věznění: Bratr jeho Jan Němec, profesor ve Vizovicích, prchl v roce 1939 za hranice a zúčastnil se zahraničního odboje ... Podepsaný se svými sestrami byl vězněn v Jihlavě od 18/9 1942 – 16/2 1943, od 17/2 1943 – 14/4 1945 v internačním táboře ve Svatobovicích a od 15/4 1945 – 12/5 1945 v Plané nad Lužnicí u Tábora v Čechách. Hladu a sprostého zacházení vytrpěl nejvíce v Jihlavě, tam nebylo dovoleno zasílati potravinové balíčky. Lepší to bylo pak ve Svatobovicích; tam byly připuštěny potravinové balíčky. S vděčností poznamenává podepsaný, že celá řada farníků pamatovala na svého faráře a jeho sestry a posílala velmi často hodnotné potravinové balíčky, kterými byla doplňována v táboře nedostatečná strava.”⁴⁸⁰ O persekuci ostatních kněží gestapem v diecézi poznamenává: „V diecezi brněnské bylo persekvováno 40 kněží, z nichž 10 tu zaplatilo svým životem. Katolické kněžstvo v těch těžkých dobách nezklamalo, zůstalo spojeno s trpícím národem.”⁴⁸¹

K blížícímu se konci války pisatel radostínské pamětní knihy poznamenává: „Čím více blížila se válka našim krajům, tím více doléhala na každého hlavní starost, jak by totiž živ a zdráv přečkal válečné hrůzy. Mnozí a mnozí lidé kopali kryty, mimo obec v přírodě, aby se tam utekli, kdyby válka se přihnala až do Radostína ... nakonec tyto kryty nebyly nikomu platné. Z Velkého Meziříčí přišla totiž úřední zpráva, že Němci všesko v polních krytech střílí, z toho důvodu, že jsou v těch krytech schováni partyzáni – civilní obyvatelstvo že se musí schovat před válkou doma, ve sklepech. Kromě této zprávy přišla také zvěst, že vojska rabují, že berou v domech všesko nač přijdou. Proto každý se snažil, aby ty nejcennější věci schoval. I my na faře jsme schovávali cenné věci, a sice do vinného sklepa pod kuchyní a do sklepa na brambory pod stodolou. Byly

⁴⁷⁹ Řkf Radostín nad Oslavou, *Pamětní kniha – farní kronika – od roku 1938*, s. 14–15.

⁴⁸⁰ Řkf Velká Bíteš, *II. Protocollum*, s. 103; viz také podkapitola 4.17. Velká Bíteš.

⁴⁸¹ Řkf Velká Bíteš, *II. Protocollum*, s. 104; srov. např. Jan MENŠÍK, *Na paměť Fr. B. Vaňka, českého kněze a spisovatele*, Praha 1947; Rudolf VRBA, *Utekl jsem z Osvětimi*, Praha 2007.

toho oba dva sklepy plné. Ze sklepa u studny na dvoře jsme uhotovili kryt: dali jsme tam podlahu, kamna a lavice, a když se tam zatopilo, bylo tam velmi příjemně, jako v pokoji ... Měli jsme to tak hotovo kolem 25. dubna (1945, pozn. autora). Mnozí lidé si sklepy i zazdili, aby měli jistotu, že se tam nikdo nedostane.“

Situaci konce války v roce 1945 popisuje radostínský autor pamětní knihy podrobně a shoduje se se zápisy v jiných pamětních knihách děkanství: *„8. května bylo pěkně, proto jsme šli do polí průvodem. Sotva však jsme se vrátili z průvodu domů, začal veliký ústup Němců. Jedno auto za druhým, osobní, nákladní, autobusy, vše plné vojska prchalo od Brna přes Radostín na Čechy. Byl to úprk velkého stylu, protože to trvalo celý den a celou noc, nešli jsme už ve středu 9. května ven do polí, modlitby jsme vykonali jen v kostele. A kolem 9. hod[iny]. ráno přiletěly ruské letouny a začaly bombardovat ústupné kolony Němců. Ještě štěstí, že bombardovali pouze mimo vesnice, vesnicím se nestalo nic, ale mimo vesnice padaly pumy neustále. Trosky aut zůstaly ležet na silnici, bylo jich velmi mnoho. Přišel večer a ústup a bombardování přestalo ... Ráno na svátek Nanebevstoupení Páně, 10. května 1945 byl Radostín svědkem příchodu ruského vojska. Brzy z rána se opět ozývalo dunění děl, proto farář měl Mši sv[atou]. už o 6 hod[ině]. ráno. Kolem ½ 8 hod[iny]. ráno začala v Radostíně hrát hudba, byla to ruská kapela, která přijela na nákladním autu ... V Radostíně byla veliká radost nad tím, že jsme zase svobodni. Lidé nosili Rusům jídlo a pití a za chvíli začala hrát také radostínská kapela. Tak to šlo po celý den. Na noc zůstali někteří Rusové v Radostíně, ale hned v pátek ráno zase odjeli ... Lid v republice jásal a pomalu se vracel ke své práci. Slavností na paměť osvobození bylo ovšem mnoho – i v Radostíně.“⁴⁸²*

Na mnoha místech v děkanství probíhaly oslavy osvobození, jen ve Velkém Meziříčí se lidé 13. května 1945 na nově zbudovaném hřbitově loučili s oběťmi tzv. *Velkomeziříčská tragédie*, o níž byla již zmínka. Její krvavý průběh zachycuje kromě velkomeziříčské pamětní knihy také farní kronika v Uhřínově. Velkomeziříčský farář P. Burian v pamětní knize píše krátce o zmíněné „tragédii“ v roce 1945: *„V pondělí 7. května jest město jako po vymření, je po nadšení, otcové a synové se nevracejí. Na radnici jsou vyslýcháni, uzavřeni v těsné místnosti, mučeni. Odpol[edne]., Když několik jich za radnice propustili na svobodu, odvezli ostatní dvakrát autem červeným, nákladním p[ana]. Brázdy za Františkov k řece Oslavě a zbytek k řece Balince nad*

⁴⁸² Řkf Velká Bíteš, II. *Protocollum*, s. 18–20.

Beranův stav, tam je postříleli a zohavená těla naházeli do vody ... Smutek, pláč, bolest a nejistota byla údělem každého a zvláště těch, kteří pohřešovali své drahé. 60 mladých životů bylo utraceno! Téhož dne, v pondělí večer, byl oběšen na železném stožáru svítilny na náměstí první předseda Okresního národního výboru Jindra Nováček ... V úterý 8. května odjelo z města gestapo.“⁴⁸³ Uhřínovský farář P. Jan E. Dokulil (1940–1950) ve farní kronice o „tragédii“ ve Velkém Meziříčí a ztrátech na životech v posledních dnech války píše: „6. 5. 1945 začalo povstání ve Vel[kém]. Meziříčí, které tragicky skončilo. Množství lidí bylo postříleno gestapáky nad městem u řeky směrem k Uhřínovu a pod městem směrem k Tasovu. Ten den zahynul z Uhřínova František zeman, z Horních Heřmanic Jaroslav Mejzlík, syn říd[íciho]. učitele, tehdy již na pensi ve Vel[kém]. Meziříčí. V Křižanově zahynul při bombardování 9. 5. 1945 učitel Josef Havlíček, rodem z Horních Heřmanic. V Tasově byl zastřelen od Němců 9. 5. 1945 Václav Vidlák z Horních Radslavic. Odpočiňte v pokoji!“⁴⁸⁴

3.6.4. Třetí republika a období komunismu

Konec druhé světové války komentuje pisatel křovské pamětní knihy: „Dne 9. května (ve středu) 1945 kapitulovalo Německo, a tím ukončena byla příšerná válka mezi Německem a SSSR ... Ze zahraničí přijíždí do Prahy Dr. Edvard Beneš jako demokratický prezident ... Maršál Stalin ve svém poselství prohlašuje, že ČSR jest otevřena svobodná cesta k rozvoji a rozkvětu. Dejme se nyní všichni svědomitě do práce! Máme před sebou mnoho práce! Bude třeba republiku nově budovati, a to na základech víry v Boha a mravnosti.“⁴⁸⁵ Stručnější zmínku o poválečných letech nalezneme v pavlovské pamětní knize: „Dne 9. května L. P. 1945 vrácena byla naše ‚svoboda‘ – v čase, kdy čas zkoušek sliboval se chýlit ke konci, ale naděje na víno vylisované byla dosud kalná...“ a letech 1945–1948: „Naděje na víno vylisované stále kalná...“⁴⁸⁶

⁴⁸³ Řkf Velké Meziříčí, *Pamětní kniha*, s. 38–39.

⁴⁸⁴ Řkf Měřín, *Pamětní kniha*, fol. 15r.

⁴⁸⁵ Řkf Deblín, *Hausprotocol*, s. 135.

⁴⁸⁶ Řkf Radostín nad Oslavou, *Knih památní*, fol. 45v; viz také podkapitola 4.11. Pavlov u Radostína nad Oslavou.

O následné situaci obyvatel německé národnosti nás informuje pisatel radostínských kronik: „Vláda republiky československé vymohla u všech spojenců dovolení, aby byli všichni Němci z naší republiky vystěhováni do Německa, protože v první republice s německou říší snažili se naši zničit. Vystěhování se připravuje, Němci jsou shromažďováni ve sběrných táborech a v roce 1946 půjdou domů, kam jít chtěli – do Německa. Odsunem Němců uvolnilo se mnoho krajů průmyslových i zemědělských.“⁴⁸⁷ Podrobněji tuto situaci popisuje již zmíněný P. Bohumil Burian ve velkomeziříčské pamětní knize: „Němci, fašisté a všichni, kteří s nimi kolaborovali, jsou internováni ve staré synagoze, na levém rukávu nosí žlutou nebo bílou pásku a chodí pracovat. Majetek jejich úředně zajišťován. V neděli míval farář ve špitálním kostele za přísného dozoru bohoslužby a zpovídal je a sv[até]. přijímání podával. Také v lágru zaopatřoval! Mnoho lidí i rodin se z města stěhuje. Někteří se vrací na svá bývalá působiště, jiní do pohraničí, kde zabírají po Němcích a osidlují! Nedostatek pracovních sil v zemědělství i v průmyslu se projevuje, nikdo nechce pracovat.“⁴⁸⁸

Na základě retribučních předpisů, tzv. velkého retribučního dekretu prezidenta republiky č. 16/1945 Sb. o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech z 19. června 1945, dekretu prezidenta republiky č. 17/1945 Sb. o Národním soudu rovněž z 19. června 1945 a tzv. malého retribučního dekretu č. 138/1945 Sb. o trestání některých provinění proti národní cti z 27. října 1947, byla vykonána retribuce také ve Velkém Meziříčí, a to v posledním roce platnosti tzv. mimořádných lidových soudů a trestních komisí národních výborů.⁴⁸⁹ Dne 15. února 1947 byl na dvoře okresního soudu ve Velkém Meziříčí popraven „vůdce zdejších Němců“ Hans (Jan) Povolný. O této události poznamenává P. Bohumil Burian v pamětní knize: „Poněvadž nežádal o milost, žádal jen o kněze a o povolení napsati dopisy synovi a dceři, byl dne 15. února, dvě hodiny po vynesení rozsudku, o 15

⁴⁸⁷ Řkf Radostín nad Oslavou, *Pamětní kniha*, s. 21.

⁴⁸⁸ Řkf Velké Meziříčí, *Pamětní kniha*, s. 41–42; k odsunu německých obyvatel srov. např. Tomáš STANĚK, *Odsun Němců z Československa 1945–1947*, Praha 1991; Detlef BRANDES, *Cesta k vyhnání. Plány a rozhodnutí o „transferu“ Němců z Československa a z Polska*, Praha 2002.

⁴⁸⁹ Zákonem č. 245/1947 Sb., ze dne 18. prosince 1946 byla účinnost těchto retribučních předpisů prodloužena až do 4. května 1947, kdy měly být retribuce ukončeny. Po komunistickém převratu v únoru 1948 bylo retribuční soudnictví opět obnoveno zákonem č. 33/1948 Sb., ze dne 25. května 1948, ovšem bez obnovy Národního soudu. Činnost lidových soudů a trestních komisí národních výborů byla tedy ukončena až 31. 12. 1948 – pozn. autora.

hod[ině]. odpol[ední]. oběšen na dvoře okresního soudu. Na telefonickou žádost předsedy soudu odebral se farář Bohumil Burian ihned do cely odsouzenec, připravil ho na smrt, podal mu sv[atě]. přijímání, udělil mu apoštol[ské]. požehnání a prodlel s ním na modlitbách až do popravu ... Předseda soudu přečetl rozsudek, farář dal odsouzeneci políbit kříž a kat se 2 pacholky provedl popravu za několik vteřin.“⁴⁹⁰

Obdobně jako u voleb ve 20. a 30. letech 20. století, kdy probíhal boj o přední pozice mezi Československou stranou lidovou a Republikánskou stranou zemědělského a malorolnického lidu,⁴⁹¹ i volby ve 40. letech 20. století byly na území děkanství spojeny s bojem dvou stran – Československou stranou lidovou a Komunistickou stranou Československa. V roce 1946 na mnoha místech těsnou většinou zvítězila (v menších obcích zvítězila Československá strana lidová) Komunistická strana Československa. O zmíněné situaci ve volbách svědčí záznam autora radostínského pamětní knihy: „*V celé republice jsou na prvním místě komunisti, na druhém nár[odní]. soc[ialisté]., na třetím lidovci a na na čtvrtém soc[iální]. dem[okraté]. Komunisti mocně agitovali zrovna tak, jak svého času agrárníci.“⁴⁹² Dne 30. května 1948 byly vyhlášeny další volby, v nichž volili zdejší obyvatelé jednotnou kandidátku Národní fronty Čechů a Slováků, bílých lístků bylo odevzdáno jen velmi málo. Autor ruské kroniky vypočítává: „*Obec Ruda: počet hlasů: 219; z toho 206 pro Národní frontu, jednotnou kandidátku; 13 bílých lístků.“⁴⁹³ Pisatel radostínského kroniky komentoval tyto volby takto: „*Pro ty voliče, kteří by nesouhlasili s jednotnou kandidátkou, byly vydány tak zvané ‚bílé lístky‘, ale plakáty hlásaly: ‚Bílý lístek volí zrádce národa a republiky‘***

⁴⁹⁰ Řkf Velké Meziříčí, *Pamětní kniha*, s. 51–52; srov. např. Karel KAPLAN, *Dva retribuční procesy. Komentované dokumenty (1946–1947)*, Praha 1992; Benjamin FROMMER, *Národní očista. Retribuce v poválečném Československu*, Praha 2010; Jan KUKLÍK, *Dějiny československého práva 1945–1989*, Praha 2011; Zuzana MÁTLOVÁ, *Trestní nalézací komise ve Velkém Meziříčí 1945–1948*, Hradec Králové 2010 (= Diplomová práce na Filozofické fakultě Univerzity Hradec Králové).

⁴⁹¹ Představitelé Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu, tzv. agrárníci, byli nařčeni z kolaborace s nacistickým režimem a samotná strana splynula v roce 1938 se Stranou národní jednoty. Vítězství KSČ ve volbách roku 1946 a její mocenské převaze v pozdějších letech napomohlo omezení činnosti pravicových politických stran (např. omezení vlivu vítězné Demokratické strany na Slovensku), masivní kampaň i odsunutí obyvatel německé a maďarské národnosti – pozn. autora.

⁴⁹² Řkf Radostín nad Oslavou, *Pamětní kniha*, s. 22.

⁴⁹³ Řkf Ruda, *Pamětní kniha*, s. 76; o činnosti Národní fronty srov. např. Karel KAPLAN, *Národní fronta 1948–1960*, Praha 2012.

... *V Radostíně většina lidí volila jednotnou kandidátku, ale bylo i několik lístků bílých.*⁴⁹⁴

Z období války a pozdější doby nalezneme v uhřínovské pamětní knize tzv. *Knihu náboženských změn*, kde jsou uvedeny jednotlivé výstupy z římskokatolické církve, ale i návraty k ní v letech 1941–1973. Z pěti provedených záznamů jsou tři návraty (2x 1941 a 1957) a dva výstupy (1950 – bez udání vyznání a 1973 – Českobratrská církev evangelická).⁴⁹⁵

Již v únoru 1948 přijal prezident republiky Dr. Edvard Beneš demisi ministrů nekomunistických stran a pověřil předsedu Komunistické strany Československa Klementa Gottwalda sestavením vlády. Únorové události pak bývají nazývány jako „Únorový puč“.⁴⁹⁶ Výsledkem těchto jednání bylo mimo jiné vytvoření tzv. akčních výborů, k nimž P. Bohumil Burian poznamenává: „*V důsledku toho byly ustanoveny všude akční výbory při místních, okresních a národních výborech, v závodech, úřadech, v každém spolku a korporaci. Úkolem jejich bylo očistiti příslušné korporace a orgány správy doplniti lidmi lidově-demokratického smýšlení.*“⁴⁹⁷ O osudu prezidenta Beneše pisatel radostínské farní kroniky poznamenává: „*Prezident republiky Dr. Edvard Beneš ihned po únorových událostech opustil prezidentské sídlo Hrad v Praze, a uchýlil se na svůj statek v Sezimově Ústí. Tam setrval a dne 7. června podal ze zdravotních důvodů a pro změněnou politickou situaci vládě republiky rezignaci ... Dne 14. června 1948 byl zvolen ve Vladislavském sále v Praze aklamací Národního shromáždění jediný kandidát vlády ... novým prezidentem československé republiky Klement Gottwald.*“⁴⁹⁸ Zvolení Klementa Gottwalda prezidentem ČSR přijímá autor křovské kroniky s nadějí na lepší časy: „*Kéž Duch sv[atý]. svým světlem zapůsobí na nového presidenta našeho, aby všecko činil vždycky ke slávě Boží a ke blahu národa čsl.! Kéž pod vedením presidenta ČSR Klementa Gottwalda půjdeme vždycky ve svornosti, pokoji a také v jednotě k trvalému radostnému životu, který všichni sobě přejeme!*“⁴⁹⁹

⁴⁹⁴ Řkf Radostín nad Oslavou, *Pamětní kniha*, s. 30.

⁴⁹⁵ Srov. Řkf Měříň, *Památní kniha*, fol. 97r–97v; viz také podkapitola 4.16. Uhřínov.

⁴⁹⁶ Srov. např. Václav VEBER, *Osudové únorové dny*, Praha 2008.

⁴⁹⁷ Řkf Velké Meziříčí, *Pamětní kniha*, s. 61.

⁴⁹⁸ Řkf Radostín nad Oslavou, *Pamětní kniha*, s. 30.

⁴⁹⁹ Řkf Deblín, *Hausprotocol*, s. 143.

Téměř na konci roku 1949 vešel v platnost zákon č. 268/1949 Sb. o matrikách, ze dne 7. 12. 1949, s účinností od 1. 1. 1950 (zrušen zákonem č. 301/2000 Sb. o matrikách, ze dne 1. 7. 2001, pozn. autora), jehož aplikaci komentuje pisatel křovské kroniky: „*Paragraf 27. vládního návrhu zákona o matrikách, přijatého Národním shromážděním dne 7. 12. 1949., stanoví, že veškeré církevní matriky jsou majetkem státu a přecházejí dnem účinnosti tohoto zákona do správy národních výborů ... Církevním matrikářům není bráněno, aby napříště si vedli záznamy o narozeních a křtech, církevních sňatcích a úmrtích příslušníků své církve ve zvláštních svých církevních knihách, a příslušné k tomu repertáře abecední ... Obvyklé spisy církevních matrik jest pořizovati jako doposud.*“⁵⁰⁰ Autor radostínské kroniky k tomu dodává: „*Církevní matriky byly uzavřeny ke dni 1. ledna 1950 a prohlášeny zákonem za matriky státní. Ponechány byly sice na faře, ale nesmí se už do nich zapisovat. Proto pořizeny byly matriky církevní nové, do nichž se budou zapisovat církevní sňatky, křty, a církvevní pohřby.*“⁵⁰¹

Jednotlivé dějinné události roku 1950 krátce komentuje pisatel křižanovské pamětní knihy: „*R[oku]. 1949 a zvl[ášť]. 1950 začaly v období ‚kultu osobnosti‘ J[osifa]. V[issarionoviče]. Stalina u nás velké monstr procesy s tzv. kolaboranty, zrádci a špijóny, byly popravy čelných osobností, věznění na dlouhou řadu let – 10–25 roků, i doživotí, byli v tom všichni představitelé náboženského života. Pak v dubnu 1950 byly jedné noci (ze 13. na 14. dubna, pozn. autora) zlikvidovány všechny mužské řehole na celém území ČSR (internace, soustředění v Broumově, Oseku, Želivě, na Králíkách ... a přidělování do výroby. U ženských řeholí rozhodnuto vzít jim školy, vliv na lidi, a ponechat na vymření v ústavech ... nebo v domovech důchodců. Mnoho sester bylo zaměstnáno v továrnách a ve státních statcích ... Zrušeny semináře v Brně, Olomouci, Čes[kých]. Buděj[ovicích]., Hradci Král[ové]., Litoměřicích. Pražský seminář a fakulta přeneseny do Litoměřic jako jediný seminář v českých zemích (ovšem má numerus clausus – maximální počet přijatých studentů, pozn. autora) ... Nad církví byl zřízen státní dozorcí úřad pro věci církevní, církevní krajští a okresní tajemníci. Bez státního souhlasu a dovolení tajemníků nesmí vykonávat žádný kněz svou funkci mimo svůj okruh farnosti. Mnoho kněží ve vězení a ve výrobě. Takovým, kteří nemají státní souhlas*

⁵⁰⁰ Tamtéž, s. 148.

⁵⁰¹ Řkf Radostín nad Oslavou, *Pamětní kniha*, s. 38.

nedovoleno ani pochovávat své rodiče ... Velkým samozvaným mluvčím v poměru mezi církví a státem je Mírové hnutí katol[ického]. duchovenstva.“⁵⁰²

Sled událostí kolem tzv. Číhošťského zázraku (11. prosince 1949, pozn. autora) až v roce 1968 zaznamenal pouze neznámý pisatel pyšelské pamětní knihy: „*Při kázání se kříž na svatostánku pohnul a naklonil se k západu. Farář byl obviněn, že pomocí drátů křížem pohyboval a pohyb prohlásil za zázrak. Mělo tím býti dokázáno, že kněží všichni klamou věřící lid. Farář byl zatčen, odveden a mučením měl doznat, že za dráty tahal. Byl tak mučen, že ho v pytli donesli do sanatoria již umírajícího, kde ho měli lékaři přivést k životu, aby přec prohlásil, že tento podvod dělal. On však již k životu nebyl přiveden. Letos, kdy je volnost tisku, byl případ vyšetřen. Přihlásilo se na 200 svědků. Tehdy pořídili film, jak farář za dráty tahá. Protože však farář nežil, dělal faráře prokurátor. Film se nesměl v Číhošti a v okolí promítat, aby lidé nepoznali, že tam nevystupuje farář.“⁵⁰³*

Vlivem nejen politických událostí od roku 1946 – odmítnutí Marshallova plánu, sovětské požadavky na náš průmysl, neúroda vlivem katastrofálního sucha v roce 1947, následky kolektivizace apod. byly opětovně zavedeny potravinové lístky v roce 1951. P. Bohumil Burian ve velkomeziříčské pamětní knize o nich poznamenává: „*Jen krátkou dobu byl uvolněn k nákupu chléb, mouka a pečivo a opět zavedeny*

⁵⁰² Řkf Křižanov, *Pamětní kniha*, s. 20–21; k pronásledování římskokatolické církve a procesům s jejími členy srov. např. Jan STRÍBRNÝ, *Církevní procesy padesátých let: Sborník příspěvků z konference pořádané Českomoravskou generální delegaturou Řádu karmelitánů, Českou křesťanskou akademií a Ústavem pro soudobé dějiny AV ČR ve spolupráci s Arcibiskupstvím pražským* 21. – 22. května 2002 v Praze, Kostelní Vydří 2002; Karel KAPLAN – Pavel PALEČEK, *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, Praha 2008; Karel KAPLAN, *Československo v letech 1948–1953*, Praha 1991; TÝŽ, *Stát a církev v Československu v letech 1948–1953*, Brno 1993; publikaci vydanou u příležitosti putovní výstavy uspořádané Archivem Kanceláře prezidenta republiky a Ústavem pro studium totalitních režimů: Vladimíra VANÍČKOVÁ (ed.), *Diktatura versus naděje. Pronásledování římskokatolické církve v Československu v letech 1948–1989*, Praha 2014.

⁵⁰³ Řkf Budišov u Třebíče, *I. Inventář*, s. 108; k problematice tzv. Číhošťského zázraku a osudu zdejšího faráře P. Josefa Toufara (1948–1950) srov. např. Miloš DOLEŽAL, *Jako bychom dnes zemřít měli. Drama života, kněžství a mučednické smrti číhošťského faráře P. Josefa Toufara*, Peltřimov 2012; TENTÝŽ, *Krok do tmavé noci. Příběhy faráře Josefa Toufara, jeho vrahů a číhošťského zázraku se zprávami archeologa, antropologů a soudního lékaře o exhumaci a identifikaci těla P. Josefa Toufara*, Praha 2015.

potravinové lístky a pokud zůstaly některé druhy pečiva volné, byly zdraženy.⁵⁰⁴ Následný vývoj pak komentuje dále: „Od 1. ledna (1925, pozn. autora) nastala nová úprava v zásobování obyvatelstva. Příděly na lístky částečně omezeny a odběr potravin, chleba a mléka, vázán odběrnými lhůtami.“⁵⁰⁵ P. Burian poté vyjmenovává několik příkladů cen vázaného a volného zboží, např. 1 kg cukru – vázané zboží 15 Kčs, volné 140 Kčs, 1 kg chleba – vázané zboží 8 Kčs, volné 16 Kčs, 1 kg mouky – vázané zboží 18 Kčs, volné 38 Kčs apod.⁵⁰⁶ Situace se opět změnila v roce 1953. P. Burian dodává: „Od 1. ledna nastaly změny v přídělu potravin, jež jsou přechodem k zrušení vázaného odběru potravin vůbec. Spotřebitelé jsou více odkázáni při svých nákupech na volný prodej, s mnohem vyššími cenami.“⁵⁰⁷ Následovala měnová reforma, k níž poznamenává: „Z 31. května na 1. červen byla provedena měnová reforma, kdyžt večer před tím v rozhlase dostalo se všem v projevu p[ana]. presidenta ujištění, že naše měna je pevná. V několika následujících dnech staženy staré kovové peníze i papírové a nahrazeny novými v poměru 1:5. Hotovosti vyměňovány 1:50, vklady ve spořitelnách do 5.000 v poměru 1:5, do 10.000 – 1:6,25 ... Vázané vklady a cenné papíry byly zrušeny vůbec. Mnoho lidí utrpělo velké ztráty a zoufalství. Někteří i v našem městě! Všechny nadace ztratily svoji finanční podstatu a zanikly! V obchodech se ukázalo hojně zboží za nové, o něco vyšší ceny než dosavadní na volném trhu. Nebylo však hned zač kupovat, každý obdržel z vkladu 300 Kčs! Jenom! Lístky na potraviny ... byly konečně po 14 letech zrušeny! ... Od 1/10 byly sníženy ceny potravin, textilií a předmětů denní potřeby o 5 až 40 %.“⁵⁰⁸

V roce 1954 pak došlo k třetímu snížení cen potravin, průmyslového zboží, za opravy a služby. Pro ilustraci P. Bohumil Burian zaznamenává do pamětní knihy příklady cen potravin: „chléb 2,60–3,40 Kčs, rohlík 35 hal., mouka hladká 1kg – 3,90 Kčs ... cukr 10,60–11 Kčs, káva ¼ kg – 24–30 Kčs, mléko 1l – 1,80–2,20 Kčs.“⁵⁰⁹ Na závěr záznamů z roku 1954 ještě P. Burian dodává: „Po celý rok byl citelný nedostatek

⁵⁰⁴ Řkf Velké Meziříčí, *Pamětní kniha*, s. 81.

⁵⁰⁵ Tamtéž, s. 85.

⁵⁰⁶ Tamtéž.

⁵⁰⁷ Tamtéž, s. 89.

⁵⁰⁸ Tamtéž, s. 89–91; o měnové reformě nalezneme stejnou zmínku také v pyšelské a radostínské farní kronice – srov. Řkf Budišov u Třebíče, *I. Inventář*, s. 104; Řkf Radostín nad Oslavou, *Pamětní kniha*, s. 44.

⁵⁰⁹ Řkf Velké Meziříčí, *Pamětní kniha*, s. 93.

*masa a sádla. Fronty před masnými obchody rostly, zvl[áště]. v pátek a v sobotu, kdy se prodávalo, dávno před otevřeným obchodem. Ale ke konci roku se situace zlepšila.*⁵¹⁰

Dne 16. května 1954 se konaly volby do místních, okresních a krajských národních výborů.⁵¹¹ O jejich průběhu ve Velkém Meziříčí P. Burian píše: „*Ve městě zřízena tři agitační střediska, volební agitace byla značná. Pro volby do národních výborů bylo město rozděleno na 40 volebních obvodů, pro ONV – 6 obvodů, pro KNV – 1 obvod volební. Voleb zúčastnilo se 4,404 voličů (od 18 let), účast při volbách činila 99,83 %, pro kandidáty Národní fronty hlasovalo 86,24 % voličů.*“⁵¹² Dne 28 listopadu 1954 se konaly volby do Národního shromáždění. Jejich výsledek P. Burian bez dalších komentářů oznamuje v pamětní knize: „*Za náš volební obvod byl zvolen ge[nerál]. arm[ádni]. Ludvík Svoboda, rodák z Hroznatína.*“⁵¹³ Ihned za tímto záznamem následuje krátká poznámka o důchodovém zabezpečení ve městě: „*Důchodového zabezpečení požívá v našem městě 870 důchodců, kterým je měsíčně vypláceno přes 419.000 Kčs.*“⁵¹⁴

V roce 1959 duchovní správu farnosti Křoví po smrti P. Vladimíra Nápravníka vykonávali kněží z Velké Bíteše. Krátce byla samostatnost obnovena v letech 1983–1987 a poté byla opět excurrento spravována z farnosti Velká Bíteš a nyní Deblín (tišnovské děkanství).⁵¹⁵

Roku 1960 byl po sto jedenácti letech zrušen okres Velké Meziříčí⁵¹⁶ a území bylo začleněno do okresů Žďár nad Sázavou a Třebíč. V radostínské farní kronice nalezneme zmínku neznámého autora o úpravách rozsahu děkanství velkomeziříčského v souvislosti se zrušením okresu: „*Dnem 1. července 1960 byl vládním usnesením*

⁵¹⁰ Tamtéž, s. 98.

⁵¹¹ Již v roce 1949 byla provedena základní reforma organizace národních výborů, jež měla za následek další krok ke ztrátě demokracie. Zákon č. 280/1948 Sb. o krajském zřízení, s platností od 1. února 1949, zrušil zemské národní výbory a vytvořil celkem 19 krajů: Jan DOBEŠ – Zdeňka HLEDÍKOVÁ – Jan JANÁK, *Dějiny správy*, s. 447.

⁵¹² Řkf Velké Meziříčí, *Pamětní kniha*, s. 98.

⁵¹³ Tamtéž, s. 94.

⁵¹⁴ Tamtéž.

⁵¹⁵ Srov. Řkf Deblín, *Hausprotocol*, s. 160, 164–174; Jaromír KOTÍK, *Letopisy*, 104–105.

⁵¹⁶ Okres Velké Meziříčí vznikl jako soudní okres z císařského nařízení z 26. června 1849.

Srov. Zdeněk FIŠER (red.), *Velké Meziříčí*, s. 215–228; Jan DOBEŠ – Zdeňka HLEDÍKOVÁ – Jan JANÁK, *Dějiny správy*, s. 273.

*zrušen okres Velké Meziříčí a téměř všechny fary děkanství velkomeziříčského připadly k novému okresu Žďár nad Sázavou. Pouze dvě fary: Rudíkov a Tasov připadly k okresu Třebíč. Děkanství velkomeziříčské má nyní celkem 9 far, a sice: Horní Bory, Křižanov, Měřín, Netín, Pavlov, Radostín, Rudy, Uhřínov a Velké Meziříčí.*⁵¹⁷

Celá šedesátá léta 20. století jsou ve znamení politických a kulturních změn. Jednou z nejvýznamnějších událostí tohoto období je bezesporu II. vatikánský koncil, který byl zahájen papežem Janem XXIII. mohutným procesím asi 2500 koncilních otců ze 133 zemí dne 11. října 1962. Ve čtyřech jednacích obdobích byly projednány otázky života a směru působení katolické církve (liturgie, Boží lid apod.). Od roku 1963, po smrti papeže Jana XXIII., vedl koncil nový papež Pavel VI. až do závěrečné bohoslužby, která byla slavena 8. prosince 1965.⁵¹⁸ Průběh a pozdější aplikaci závěrů II. vatikánského koncilu krátce komentuje neznámý autor křižanovské pamětní knihy: *„V létech 1962–1965 konal se v Římě slavný II. Vatikánský ekumenický koncil. Z našich zemí tam nebyl zastoupen napřed nikdo, pak nakonec biskup Tomášek, theologové a kard[inál]. Beran, arc[biskup]. pražský, kterému po jmenování kardinálem bylo dovoleno odjet do Říma, s tím, že se nesmí vrátit. Zatím byly prováděny různé cirk[evní]. reformy, zvláště liturgické, zaveden lidový jazyk do mše sv. a jiných obřadů, zkrácena modl[itba]. breviáře, zmírněny posty, dovolen pohřeb žehem atd.*⁵¹⁹ Autor pamětní knihy v Osově Bítýšce k těmto změnám poznamenává: *„II. vatikánský koncil vydal 4. 12. 1963 Konstituci o posvátné liturgii. Následkem této konstituce je liturgická úprava, která znamená obrození ritu a uvedení lidového jazyka do liturgie. První liturgická úprava byla uvedena v život 16. 4. 1964 a 7. 3. 1965 nabyla platnosti 2. liturgická úprava. Cílem liturgické úpravy je pomocí liturgie obnovit vnitřní náboženský život věřících.*⁵²⁰ Uhřínovský administrátor P. František Hrabal (1951–1973) k pozdějšímu dílu koncilní obnovy v roce 1968 v pamětní knize dodává: *„Dílo*

⁵¹⁷ Řkf Radostín nad Oslavou, *Pamětní kniha*, s. 78.

⁵¹⁸ K problematice II. vatikánského koncilu srov. např. Stanislav BALÍK – Jiří HANUŠ, *Letnice dvacátého století. Druhý vatikánský koncil a české země*, Brno 2012; Otto Herman PESCH, *Druhý vatikánský koncil 1962–1965. Příprava – průběh – odkaz*, Praha 2014; Karel SKALICKÝ, *Ekumenismus na Druhém vatikánském koncilu*, Kostelní Vydří 1997.

⁵¹⁹ Řkf Křižanov, *Pamětní kniha*, s. 21; výstřižky z novin o průběhu II. vatikánského koncilu nalezneme v druhé heřmanovské pamětní knize – srov. Řkf Heřmanov u Velké Bíteše, *Farní kronika od r. 1954*, fol. 131r–169v; viz také podkapitola 4.5. Heřmanov u Velké Bíteše.

⁵²⁰ Řkf Osová Bítýška, *Pamětní kniha*, s. 58.

*Koncilní obnovy – jako začátek nové jednoty duchovenstva i laiků pro obnovu náboženského života v naší vlasti. – Předsedou Dr. Fr[antišek]. Tomášek, apošt[olský]. adm[inistrátor]. pražský.*⁵²¹

Významným mezníkem českých dějin je v tomto období tzv. Pražské jaro. Události let 1967–1968 komentuje opět uhřínovský administrátor P. Hrabal v pamětní knize: „1968. Od ledna probíhá očista strany komunistické a vlády, ‚Křesla padají‘ – padl i zloduch Ant[onín]. Novotný – president, několik sebevražd lidí ‚na špici‘ – a uvolnění cenzury tisku a shromažďování. Také církev se začíná vyjasňovat. Dej Bůh, aby to pokračovalo a stále jen k lepšímu uspořádání vztahů církve a státu. 15. 5. dosazen nejd[ůstojnější]. biskup Monsg. Dr. Karel Skoupý na svůj stolec v Brně, také v jiných diecesích se biskupové vracejí ... Bohoslovecká fakulta byla dne 1. 10. 1968 v Olomouci otevřená - nebylo však uvolněné žádné místo, co dříve fakultě patřilo.“⁵²²

Pisatel křižanovské pamětní knihy k této situaci dodává: „Začíná se veřejně mluvit a psát o nesprávnostech a násilnostech dřívější doby. Žádá se rehabilitace nespravedlivě souzených, a jímž bylo ublíženo. Vzdávají se, mnohdy jen vůli lidu domucení, funkcí čelní představitelé, i Jos[ef]. Plojhar, napřed z funkce předsedy Mírového hnutí, pak z předsedy strany lidové, nakonec přijde i o ministerství. 22. března abdikoval i president, 30. března je zvolen novým presidentem gener[ál]. Ludvík Svoboda, a pak je vyměněna celá vláda ... Do dnů slibných nadějí na lepší časy přišla náhle nečekaná velká rána, do našich dějin vstoupil jako smutný další den: 21. 8. 1968: den zrady ‚přátel,‘ den nové okupace! Ráno se dovídáme z rozhlasu, že v noci vstoupily na naše území armády Varšavského paktu: Ruska, Polska, Německa, Maďarska, Bulharska ... Ta vojska prý nám byla poslána na obranu proti jakési kontrarevoluci, proti imperialismu. Do Moskvy letěl za našimi představiteli sám prezident Svoboda, a jen svým energickým postojem vymohl jejich propuštění. Jednali a dojednali ... armády tu zůstávají. Byly to dny velkého zklamání, ale i dny jedinečné jednoty našeho lidu ... Vše dobré a nadějně se zastavilo nebo zpomalilo.“⁵²³

⁵²¹ Řkf Měřín, *Památní kniha*, fol. 35r.

⁵²² Tamtéž.

⁵²³ Řkf Křižanov, *Pamětní kniha*, s. 24–25, 35; výstřižky z novin o průběhu tzv. Pražského jara nalezneme v druhé heřmanovské pamětní knize – srov. Řkf Heřmanov u Velké Bíteše, *Farní kronika od r. 1954*, fol. 131r–169v; viz také podkapitola 4.5. Heřmanov u Velké Bíteše; k této problematice srov. např. Pavel KRÁKORA, *Pražské jaro 1968. Pokus o obnovu občanské společnosti*, Praha 2008.

Autor pyšelské pamětní knihy o událostech roku 1968 píše: „*Politické poměry v naší vlasti působením presidenta Novotného a jeho stoupenců dosáhly takového stupně, že sami komunisté na svém sjezdu odstranili Novotného z místa 1. tajemníka strany a zvolili Alexandra Dubčeka. Byla prohlášena svobota tisku, volnost nábož[enského]. vyznání, a na to byl Novotný zbaven funkce presidenta republiky, když vyšly najevo otřesné tzv. deformace (zločiny), které za jeho panování se staly ... V květnu byla pořádána podpisová akce. Věřící žádají, aby se vrátili biskupové na svá místa, a aby byly uspořádány u nás církevní poměry. V Pyšelu bylo 251 podpisů. Ndp biskup koná již svůj úřad ... Dne 22. srpna bez jakékoliv výzvy v noci obsadili Rusové spojení s Poláky, Maďary, Bulhary a východními Němci Československo pod nepravdivou záminkou, že je zde kontrarevoluce. Celý náš národ projevil odpor. Také všechny národy odsoudily tento čin a prohlásily Ruské komunisty za agresory a okupanty. President Svoboda jel do Moskvy vyjednávat. Bylo dosaženo kompromisu. Požadavky naše nebyly splněny. Vojska prý ‚zatím‘ v republice zůstanou.“⁵²⁴ Následné poměry v roce 1969 komentuje opět uhřínovský administrátor P. Hrabal v pamětní knize: „*Co se zdálo být k lepšímu, začíná mizet a tlačí se dopředu různí zrádci a dychtí po tučných korytech. Nábožensky je to zatím ve stavu jako v roce 1968, ve škole se vyučovalo mnohem lépe, jen aby se to zase nezměnilo k horšímu.“⁵²⁵**

V atmosféře doznívajícího tzv. Pražského jara byly pořádány velké poutě na Velehrad. Ve výroční rok 1969, kdy si církev připomínala 1 100 let od úmrtí sv. Cyrila, se konaly mohutné poutě na toto významné moravské poutní místo. Zmínku o nich nalezneme v křižanovské farní kronice, kde neznámý pisatel poznamenává: „*V letošním cyrilometodějském roce jsou pořádány velké poutě na Velehrad a v mnohých farnostech slavnostně vítají a uctívají ostatky sv. Cyrila. V našem kraji tyto ostatky nebyly. 28. června účastnili jsme se velehradské pouti, již pořádala brněnská dieceze. Tato pout' byla prý nejmohutnější, ale i za cenu jakési oběti, protože přšelo. Od nás jely dva*

⁵²⁴ Řkf Budišov u Třebíče, I. Inventář, s. 108.

⁵²⁵ Řkf Měřín, *Památní kniha*, fol. 35v; k následnému oslabování reformních snah a normalizaci v sedmdesátých i osmdesátých letech 20. století srov. např. Lenka KALINOVÁ, *Konec nadějí a nová očekávání. K dějinám české společnosti 1969–1993*, Praha 2012; Pavel KOLÁŘ – Michal PULLMANN, *Co byla normalizace? Studie o pozdním socialismu*, Praha 2017; Jaroslav CUHRA, *Církevní politika KSČ a státu v letech 1969–1972*, Praha 1999; TÝŽ, *Československo-vatikánská jednání 1968–1989*, Praha 2001.

autobusy.“⁵²⁶ Po smrti brněnského biskupa Mons. ThDr. Karla Skoupého v roce 1972 byl zvolen za správce diecéze během sedisvakance prelát zdejší kapituly P. Ludvík Horký, který tuto funkci vykonával až do nástupu P. Vojtěcha Cikrleho na biskupský stolec v roce 1990. O této volbě se zmiňuje pisatel radostínské pamětní knihy: „*V úterý 29. února 1972 zvolila stolniční kapitula v Brně kapitulním vikářem diecéze brněnské – jednomyslně kanovníka, profesora, Otce Ludvíka Horkého, rodáka z Rudy, z našeho velkomeziříčského děkanství.*“⁵²⁷

V roce 1978 byl na místo zemřelého papeže Jana Pavla I. zvolen kardinál slovanského původu Karol Wojtyła, který přijal jméno Jan Pavel II. (1978–2005). Jeho zvolení komentuje měřínský farář P. František Hrůza (1959–2009) ve zdejší pamětní knize: „*Z volby nového papeže vidíme, že Petr neumírá, je a vždy bude přítomen v Církvi ... Církev žije a žít bude a nic neexistuje, co by ji mohlo zastavit na její cestě k vítězství. Po 455 letech není papež italského původu, vidíme tedy, že církev není italská, ale katolická, tj. všeobecná, pro všechny národy a časy. Naše srdce je naplněno velkou radostí, že na stolec sv. Petra přichází Slovan, člen bratrského polského národa.*“⁵²⁸

Další velehradská pouť, která zanechala významné místo v dějinách tohoto místa i celé země, se konala 7. července 1985 u příležitosti 1 100 výročí úmrtí sv. Metoděje, zmínka o ní však v kronikách chybí. Ještě před ní se konala 10. dubna 1985 tzv. velká kněžská pouť. Záznam o této pouti nalezneme v uhřínovské pamětní knize: „*dne 10. dubna byla pouť kněží z celé ČSR na Velehradě, za účasti Otce kard[inála]. Tomáška. (1. 000 kněží).*“⁵²⁹ Také budišovská pamětní kniha přináší informace o jejím průběhu: „*Jubileum oslavil sv. Otec Jan Pavel II., spolu s celým světem a to abortací k úmrtnímu dni sv. Metoděje 6. dubna 1985, která byla přečtena při pouti kněží z celé republiky na Velehradě 10. dubna 1985, ve středu velikonoční, praž[ským]. arcibiskupem, kardinálem Františkem Tomáškem, za účasti biskupů, ordinářů diecézí a kléru, v počtu 1.200. Po bohoslužbě staroslovanským jazykem celebroul*

⁵²⁶ Řkf Křižanov, *Pamětní kniha*, s. 40.

⁵²⁷ Řkf Radostín nad Oslavou, *Pamětní kniha*, s. 90; o životě svého rodáka P. Ludvíka Horkého (1913–2008) nalezneme záznamy také v rudské farní kronice – srov. Řkf Ruda, *Pamětní kniha*, s. 15–23; s. 182–186; 198–204; srov. také údaje v podkapitole 4.5. Heřmanov u Velké Bíteše.

⁵²⁸ Řkf Měřín, *Farní kronika*, s. 21.

⁵²⁹ Řkf Měřín, *Pamětní kniha*, fol. 49r.

*prof. bohosloví Dr. Vojtěch Tkadlčík v nabité basilice, kam se ztěží dostalo ještě kněžstvo, místní farář se také účastnil.*⁵³⁰

Po smrti P. Bohumila Buriana v roce 1958 nastoupil na místo velkomeziříčského faráře P. prof. Alois Ambroz, jenž zde působil až do roku 1979. Z iniciativy P. prof. Ambroze, velkého znalce zvonů, došlo v letech 1969–1970 k odlévání zvonů v Martinicích, kterého se ujali zvonáři Gabriel Knoss a Rudolf Manoušek. V této provizorní dílně bylo ulito asi 90 zvonů, které putovaly do všech koutů naší vlasti, a také čtyři zvony pro farní kostel sv. Mikuláše.⁵³¹ Samotné odlévání zvonů probíhalo stejně jako v roce 1967 v Křižanově, tedy ve stodole. Oproti Křižanovu, kde se odlévalo ve farské stodole pouze pro zdejší farní kostel,⁵³² v Martinicích byla stodola v majetku zdejšího JZD a lilo se i pro široké okolí. Jednalo se o místo podle slov P. prof. Ambroze: „*pěkné, prostranné a suché*“.⁵³³ K celé akci P. prof. Ambroz v pamětní knize poznamenává: „*Práce na zvonech začala až 11. srpna. Do té doby byl p[an]. mistr Knos zaměstnán ve Žďárce. 25. a 27. srpna (1969, poz. autora) začalo odlévání menších zvonů. 30. 8. v sobotu byl odlit zvon sv. Mikuláš, C1, 2300 kg. K tomuto historickému dílu byly pozvány instituce, ale příliš zájem neprojevíly. Pracoviště však bylo plné zájemců ... Práce na zvonech se po odlití velkého zvonu zastavila, poněvadž hned po jeho odlití p[an]. mistr Knos onemocněl a byl operován na žaludek ... Práce pokračovala, až se p[an]. mistr Knos vrátil koncem září. Pracovalo se do konce listopadu. Kromě zvonů pro zdejší farnost si v Martinicích požizovaly zvony za režijní poplatek i jiné farnosti.*“⁵³⁴ Svěcení nových zvonů ve Velkém Meziříčí brněnským kanovníkem Aloisem Michálkem se konalo v neděli 20. září 1970 za hojné účasti kněží i lidu. Novým velkomeziříčským děkanem byl po smrti Josefa Melichara v roce 1974 zvolen netínský farář Jindřich Kocman (1981–93 arcikněz jihlavský). P. prof. Ambroz

⁵³⁰ Řkf Budišov u Třebíče, *Kronika 1466*, fol. 41r; oním místním farářem je P. prof. Jan Slabý, který v Budišově u Třebíče působil v letech 1972–1993 – pozn. autora.

⁵³¹ K pořízení a svěcení nových zvonů ve farnostech velkomeziříčského děkanství srov. Řkf Deblín, *Hausprotocol*, s. 161–162; Řkf Měřín, *Farní kronika*, s. 4; Řkf Měřín, *Pamětní kniha*, fol. 22v–25r; Řkf Křižanov, *Pamětní kniha*, s. 41; Řkf Radostín nad Oslavou, *Pamětní kniha*, s. 49–55; 61–63; Řkf Ruda, *Pamětní kniha*, s. 165–167; Řkf Tasov, *Pamětní kniha*, fol. 6r–9r; viz také jednotlivé podkapitoly následující kapitoly.

⁵³² Srov. Řkf Křižanov, *Pamětní kniha*, s. 22–23.

⁵³³ Řkf Velké Meziříčí, *Pamětní kniha*, s. 119.

⁵³⁴ Tamtéž, s. 121.

zemřel v roce 1991, ale již od roku 1979 byl vystřídán Ladislavem Černým.⁵³⁵ P. Ladislav Černý převzal duchovní správu velkomeziříčské farnosti 22. listopadu 1979. V roce 1983 byl jmenován, po vyvázání netínského faráře Jindřicha Kocmana z děkanství, i děkanem velkomeziříčským. Roku 1986 proběhla rozsáhlá oprava interiéru i exteriéru věže farního kostela. Děkan Černý zemřel na faře v roce 1990.⁵³⁶

3.6.5. Období let 1989–2017

Politické změny v Československu v roce 1989, často nazývané „sametovou revolucí“, zachycují některé pamětní knihy farností velkomeziříčského děkanství.⁵³⁷ Většina z nich začíná svůj výčet událostí již 12. listopadu 1989, kdy byla svatořečena Anežka Česká. Již zmíněný měřínský farář P. František Hruža o pouti Čechů a Slováků do Říma na kanonizaci v pamětní knize poznamenává: *„Tolik Čechů a Slováků jako v neděli dopoledne 12. 11. 1989 se ve vatikánském chrámu sv. Petra v jeho dlouhé historii ještě nesešlo. Podle místních znalců a organizátorů poutě jich bylo na 12.000. Mezi nimi ženy v českých a moravských národních krojích, bohoslovci z Litoměřic, krajané z Ameriky, Německa a jiných států, pražský arcibiskup František kardinál Tomášek, biskupové a ordináři. Z našich diecézí, věřící ze všech částí Čech, Moravy a Slovenska. V čele čs. vládní delegace ministr kultury ČSR Milan Kymlička.“*⁵³⁸

Za pět dní začala v zemi tzv. sametová revoluce. Pisatel uhřínovské pamětní knihy k jejímu počátku zaznamenává: *„Dne 17. listopadu začala u nás ‚něžná revoluce‘. Studenti se zúčastnili vzpomínkového průvodu za studenty, kteří padli za německé okupace, a manifestace vyústila v protestní pochod proti diktatuře KSČ. Studenty napadly ozbrojené složky StB a použily hrubého násilí (bití studentů, obušky,*

⁵³⁵ Srov. Řkf Velké Meziříčí, *Pamětní kniha*, s. 118–127; Řkf Netín, *Protocollum*, s. 50; Zdeněk FIŠER (red.), *Velké Meziříčí*, s. 344; Karel JANÍČEK, *Velkomeziříčské zvony*, s. 11–17.

⁵³⁶ Srov. Řkf Velké Meziříčí, *Pamětní kniha*, s. 145, 148, 151–154, 158; Zdeněk FIŠER (red.), *Velké Meziříčí*, s. 344.

⁵³⁷ Srov. Řkf Budišov u Třebíče, *Kronika 1466*, fol. 45v; Řkf Křižanov, *Pamětní kniha*, s. 140–141; Řkf Měřín, *Farní kronika*, s. 95–99; Řkf Měřín, *Pamětní kniha*, fol. 53r; Řkf Velké Meziříčí, *Pamětní kniha*, s. 156.

⁵³⁸ Řkf Měřín, *Farní kronika*, s. 95–96.

vodní děla, buldozery). Přidal se celý národ.“⁵³⁹ Kronikář velkomeziříčské farnosti pan Jiří Vávra o následných událostech v pamětní knize píše: „*Touto událostí začala řada pokojných demonstrací, ke kterým se postupně přidal celý národ. Vyvrcholením byla slavná mše svatá v katedrále dne 25. listopadu, sloužená na počest svatořečení Anežky Přemyslovny v Římě dne 12. listopadu. Slavnou mši celebroval pan kardinál František Tomášek. Z farnosti se účastnily dva autobusy. Odpoledne jsme byli účastni i demonstrace proti komunistickému režimu na Letenské pláni. Celková účast na demonstraci byla odhadnutá na milion lidí. Celou demonstraci přenášela i televize.*“⁵⁴⁰ V křižanovské pamětní knize nalezneme více o dalším vývoji událostí: „*Na jejich stranu (studentů – pozn. autora) se postavili herci národního divadla a další a komunistická vláda se shroutila. Disidenti v čele s Václavem Havlem stupňují požadavky, přidávají se dělníci z továren. Jakoby komunisté ztratili odvahu. President Gustav Husák ještě potvrdil novou vládu a hned se vzdal svého úřadu. Nazývá se to ‚sametová revoluce,‘ protože bez jediného výstřelu nastala nová doba.*“⁵⁴¹

K této „nové době“ dále v křižanovské pamětní knize nalezneme poznámku z roku 1990: „*Když tedy nastala svoboda, domnívali jsme se, že nyní nastane rozkvět náboženského života. Cele zde to dost podivné. Kláštery se více řeholníkům vrací, ale většinou jsou to ruiny po vojácích. Ostatní majetek se zatím nevrací, který patřil církvi a klášterům. Znovu byly otevřeny bohoslovecké fakulty v Praze a Olomouci. V Praze studují bohoslovci z Čech, v Olomouci z Moravy a ze Slezska. Československá republika sice trvá, ale Slováci volají po vlastním státě ... Po shroucení komunistické moci byli konečně jmenováni noví biskupové. Dosud naši diecézi spravoval od r. 1972 Ludvík Horký jako kapitulní vikář. Papež Jan Pavel II. jmenoval dne 14. února 1990 brněnským biskupem dp. Vojtěcha Cikrle, dosavadního rektora kněžského semináře v Litoměřicích.*“⁵⁴² O volbě nového prezidenta nás informuje P. František Hrůza v měřínské pamětní knize: „*Volba prezidenta středem národa i středem zájmu světového tisku. Kardinál František Tomášek podporuje kandidaturu Václava Havla,*

⁵³⁹ Řkf Měřín, *Památní kniha*, fol. 53r.

⁵⁴⁰ Řkf Velké Meziříčí, *Pamětní kniha*, s. 156–157.

⁵⁴¹ Řkf Křižanov, *Pamětní kniha*, s. 140–142; k tzv. sametové revoluci srov. např. František EMMERT, *Sametová revoluce. Kronika pádu komunismu 1989*, Praha-Brno 2009; Oskar KREJČÍ, *Sametová revoluce*, Praha 2014.

⁵⁴² Řkf Křižanov, *Pamětní kniha*, s. 141.

ujišťuje Václava Havla svou modlitbou a přáním, aby své heslo, jež doplňuje heslo prezidenta T[omáše]. G[arrigua]. Masaryka o významnou složku, ať své heslo ‚Pravda a láska vítězí‘ mohl zdárně pro nás všechny uplatnit i ve funkci prezidenta naší drahé republiky.“⁵⁴³

Prezidentem ČSR byl zvolen Václav Havel, který dne 21. dubna 1990 přivítal v Praze historicky první oficiální návštěvu papeže v českých zemích. Papež Jan Pavel II. po mši sv. na Letenské pláni odcestoval druhý den na Velehrad a do Bratislavy. Celou událost komentuje pisatel velkobítešské pamětní knihy: „*Další radost jsme zakusili, když jsme mohli v naší zemi uvítat sv. otce Jana Pavla II., který přijel 21. dubna 1990 do Prahy. Druhý den byl na Velehradě a v Bratislavě. V Praze i na Velehradě jsme byli vždy dvěma autobusy a jeho návštěvu v Československu jsme takto prožívali s celým národem. Byli jsme při tom.*“⁵⁴⁴ Pisatel budišovské pamětní knihy spojil tuto významnou událost s nadcházejícími volbami: „*Byla to jen krátká návštěva v sobotu 21. 4. a 22. v neděli na Velehradě, odpoledne pak v Bratislavě. V Praze a na Velehradě byli též naši mladí farníci. Doma byly v ty dny bohoslužby dobře navštíveny, po nich se mohli všichni účastnit televizního přenosu ... Návštěva Sv[atého]. Otce byla dobře uspořádána a veřejnost, a se zájmem i nevěřící ji ocenili kladně ... Po vzácném duchovním přínosu návštěvy Sv[atého]. Otce nastaly pak v národě přípravy na volby a tím i rozdělování pracně získané jednoty mysli národa. Z ministerských křesel byli bez udání důvodů odvoláni 3 ministři, praktikující nábož[enský]. život. Lidová strana zasažena nařčením předsedy Josefa Bartončíka ze spoluúčasti s někdejší stát[ní]. bezpečností. Ten musil opustit místo předsedy sněmovny, poslancem zůstal dále a byl také ve volbách nově zvolen. Jeho případ nebyl vůbec vyšetřen a zůstává otevřeným nařčením.*“⁵⁴⁵ Prvních „svobodných“ voleb ve dnech 8. a 9. června 1990 se v Budišově zúčastnilo 690 voličů z 818 s volebním právem a s jasnou převahou zvítězilo Občanské fórum.⁵⁴⁶ Ve farnosti Měřín získala na mnoha místech převahu Československá strana lidová, v samotném městysu Občanské fórum.⁵⁴⁷

⁵⁴³ Řkf Měřín, *Farní kronika*, s. 99.

⁵⁴⁴ Řkf Velká Bíteš, *Kronika*, s. 25–26.

⁵⁴⁵ Řkf Budišov u Třebíče, *Kronika 1466*, fol. 53r.

⁵⁴⁶ Srov. tamtéž.

⁵⁴⁷ Srov. Řkf Měřín, *Farní kronika*, s. 107.

O dalších volbách hovoří pouze měřínská pamětní kniha, která nás informuje o volbách do Federálního shromáždění v roce 1992, kdy ve farnosti zvítězila ODS-KDS a HZDS,⁵⁴⁸ o volbě prezidenta v roce 1993, o komunálních volbách v roce 1994, kdy ve farnosti Měřín zvítězili členové Sdružení nezávislých kandidátů⁵⁴⁹ a o volbách do Parlamentu ČR v roce 1996 s vítězstvím strany ODS,⁵⁵⁰ o jmenování nové vlády prezidentem Václavem Havlem 2. ledna 1998 v čele s Josefem Tošovským a volbě prezidenta,⁵⁵¹ o výsledku předčasných voleb v roce 1998 s vítězstvím KDU-ČSL ve farnosti Měřín⁵⁵² a řádných voleb do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR v roce 2002, kdy ve farnosti zvítězila ČSSD.⁵⁵³

Dne 20. května 1990 byl ustanoven novým velkomeziříčským farářem a současně děkanem Jan Peňáz. Na počátku jeho duchovního působení byly zavedeny pravidelné poutě a bohoslužby ve všech obcích farnosti a započalo se také s opravami kaplí a kostelů v děkanství. Podle sčítání lidu v roce 1992 žilo ve farnosti Velké Meziříčí 13 044 obyvatel, z nichž bylo 8 633 katolíků. V roce 1993 se poprvé ve městě konala pouť k výročí posvěcení farního chrámu (24. června 1679). V roce 1995 byl již devadesátiletý Josefě Podstatské-Lichtenštejn v restituci navrácen zámek a později také lesní a zemědělská půda. Zemřela v roce 2000 a celý majetek zdědily její děti František Karel, Jan a Marie, kteří pobývají na zámku do dnešních dnů.⁵⁵⁴

Od roku 1999 tvoří velkomeziříčské děkanství 17 farností: Bory, Březí u Osové Bitýšky, Budišov u Třebíče, Heřmanov u Velké Bíteše, Křižanov, Křoví, Měřín, Netín, Osová Bítýška, Pavlov u Radostína nad Oslavou, Pyšel, Radostín nad Oslavou, Ruda, Tasov, Uhřínov, Velká Bíteš a Velké Meziříčí.⁵⁵⁵ Velký poutník P. Peňáz putoval pěšky v roce 2000 do Říma a roku 2007 do císařských Cách. V letech 2001–2003 došlo k přestavbě interiéru a exteriéru farní budovy a roku 2007 k opravě vazby a vnější

⁵⁴⁸ Srov. tamtéž, s. 121–122; viz také podkapitola 4.8. Měřín.

⁵⁴⁹ Srov. tamtéž, s. 157.

⁵⁵⁰ Srov. tamtéž, s. 186–187.

⁵⁵¹ Srov. tamtéž, s. 27–28.

⁵⁵² Srov. tamtéž, s. 38–45.

⁵⁵³ Srov. tamtéž, s. 101–103.

⁵⁵⁴ Zdeněk FIŠER (red.), *Velké Meziříčí*, s. 254–262, 349–350, 389–390, 405; Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 73; Libor PIŠÍN, *Velké Meziříčí. Historie*, s. 15–21, 31; Petr SVOBODA, *Krajem kamení*, s. 99–101; *Velkomeziříčsko*, 17. 2. 2010.

⁵⁵⁵ Viz příloha č. 13.

omítky na věži děkanského kostela sv. Mikuláše. Dne 1. srpna 2008 byl děkan Peňáz po osmnáctileté službě věřícím ve městě jmenován farářem ve Křtinách.⁵⁵⁶ V letech 1966–2005 působil v nedalekém Křižanově P. Metoděj Kotík, který se horlivě podílel na obnově života ve farnosti a památek v obci a okolí.⁵⁵⁷

Až do 31. července 2015 byl velkomeziříčským děkanem ThDr. Łukasz Andrzej Szendzielorz, který pocházel z arcidiecéze Katowice a nyní je farářem ve farnosti Břeclav-Poštorná a Lednice. V roce 2010 nechal opravit elektroinstalaci v děkanském kostele, poté byl celý interiér chrámu vymalován. Koncem roku 2010 byl v děkanském chrámu zazděn severní vchod a v něm zbudována kaple pro středověkou plastiku Madony velkomeziříčské ze 14. století, která v dřívějších dobách vždy patřila k inventáři kostela.⁵⁵⁸

Podle posledního sčítání lidu v roce 2011 žilo v děkanství velkomeziříčském, jehož území se téměř kryje s obvodem působnosti ORP Velké Meziříčí, asi 35 312 obyvatel, z nichž 12 500 uvedlo příslušnost k církvi či náboženské společnosti (11 236 k Římskokatolické církvi, 19 k Církvi československé husitské, 147 k Českobratrské církvi evangelické, 36 k Náboženské společnosti Svědkové Jehovovi a 21 k Pravoslavné církvi v českých zemích a na Slovensku). V samotném Velkém Meziříčí roku 2011 žilo 11 680 obyvatel, z nichž se 3 284 přihlásilo k církvi či náboženské společnosti (2 848 k Římskokatolické církvi, 9 k Církvi československé husitské, 92 k Českobratrské církvi evangelické, 12 k Náboženské společnosti Svědkové Jehovovi a 3 k Pravoslavné církvi v českých zemích a na Slovensku).⁵⁵⁹ V roce 2014 oslavili věřící z celého děkanství i jiných koutů naší vlasti tři století poutní tradice k milostné sošce Panny Marie v Netíně. Na hlavní poutní slavnost, která se konala v neděli 17. srpna 2014,

⁵⁵⁶ Srov. Řkf Velké Meziříčí, *Pamětní kniha*, s. 159, 176–177, 183, 211, 221–222, 228, 236, 261, 263; Zdeněk FIŠER (red.), *Velké Meziříčí*, s. 344; Jan PEŇÁZ, *Pouť do Říma od A do Z*, Vranov nad Dyjí 2000; TÝŽ, *Pěší pouť z Moravy do Cách*, Brno 2007, *Velkomeziříčsko*, 16. 7. 2008, 20. 8. 2008, 3. 9. 2008.

⁵⁵⁷ Srov. Eva NAGYOVÁ a kol., *Křižanov*, s. 55, 127.

⁵⁵⁸ Srov. Řkf Velké Meziříčí, *Pamětní kniha*, s. 263; *Velkomeziříčsko*, 20. 8. 2008, 10. 3. 2010, 16. 8. 2010, 15. 12. 2010.

⁵⁵⁹ Údaje převzaty ze serveru Českého statistického úřadu <https://www.czso.cz/csu/sldb>, vyhledáno 21. 10. 2014.

připutovalo do Netína na 250 pěších poutníků z okolních farností a během tří bohoslužeb bylo rozdáno asi 2000 svatých přijímání.⁵⁶⁰

Dne 1. srpna 2015 byl jmenován novým velkomeziříčským farářem a zároveň děkanem P. Mgr. Pavel Šenkyřík, dříve farář u Sv. Augustina v Brně. V současné době jsou některé farnosti v děkanství spravovány „excurrendo“ z jiných beneficií. Jedná se o farnosti: Bory (z Velkého Meziříčí), Březí u Osové Bítýšky (z Osové Bítýšky), Heřmanov u Velké Bíteše (z Křižanova), Křoví (z Deblína), Netín (z Velkého Meziříčí), Pavlov u Radostína nad Oslavou (z Radostína nad Oslavou), Pyšel (z Budišova u Třebíče) a Uhřínov (z Měřína).⁵⁶¹ Roku 2017 si velkomeziříčská farnost připomíná již sedm století od první písemné zmínky o farním chrámu sv. Mikuláše a duchovní správy ve městě i okolí.

⁵⁶⁰ Jaroslav MRŇA, *300 let poutí do Netína (1714–2014)*, Velké Meziříčí 2016, s. 21.

⁵⁶¹ Viz příloha č. 13.

4. Farní kroniky velkomeziříčského děkanství

Bohatý dějinný příběh velkomeziříčského děkanství vyprávěný v předchozí kapitole čtenáři napověděl, jak cenné informace obsahují samotné kroniky všech inkorporovaných farností. Následující řádky budou tedy patřit dochovaným pamětním knihám z těchto sedmnácti farních i filiálních beneficií, jejich analýze a zhodnocení získaných údajů. Hlavní pozornost bude opět náležet farnosti Velké Meziříčí, která je sídlem děkanství a má nejlépe dochovaný způsob záznamu událostí s využitím formuláře *protocollum domesticum*.

Za vybranými rukopisy bylo nutné vypravit se nejprve do velkomeziříčské pobočky Státního okresního archivu ve Žďáře nad Sázavou, kde byla velká část kronik farností uchována. Později došlo k přemístění samotných fondů jednotlivých beneficií do nově zřízeného Diecézního archivu Biskupství brněnského v Rajhradě. Další pamětní knihy jsou pečlivě chráněny na farních úradech v archivních skříních. Jiné pak po domech samotných kronikářů, kteří s hrdostí opatrují a doplňují dílo svých předchůdců. Pouze u dvou exemplářů jsou dochována jen torza a další tři farní kroniky byly zničeny nebo raději ztraceny možná pro velmi objektivní údaje, které mohly ohrozit bezpečnost pisatelů s nástupem totalitních režimů.

Oproti *Zásadám popisu rukopisů* jsou záznamy rukopisného materiálu zjednodušeny a zkráceny.⁵⁶² K doslovnému přepisu názvů děl, kapitol i citovaných pasáží bylo použito transliterace. Respektována byla jejich gramatická soudržnost i významově jasné označení celého díla. Pro formát knihy bylo užito klasického označení knižní provenience, jež vychází z výšky exempláře (folio – 2°: 35–45 cm; kvart – 4°: 25–35 cm; osmerka – 8°: 15–25 cm; šestnáctěrka – 16°: do 15 cm).

⁵⁶² Srov. *Zásady popisu rukopisů*, Sborník národního muzea v Praze C, XXVIII, 2, 1983, s. 49–96.

4.1. Velké Meziříčí

Životní příběh velkomeziříčské farnosti byl zaznamenán do dvou farních kronik. První z nich nese název *Protocollum domesticum parochiae Magno Meseritschensis*, obsahuje léta 1816–1938 a je uložena v Diecézním archivu Biskupství brněnského v Rajhradě,⁵⁶³ druhá se nazývá *Pamětní kniha farnosti velkomeziříčské*, zahrnuje události od roku 1939 až do současnosti a je uložena na farním úřadě.⁵⁶⁴

Pro naši analýzu je zajímavějším exemplářem starší z kronik, neboť se jedná o formulář *protocollum domesticum* dochovaný u stejně nazývaných pamětních knih. Domácí protokol je knihou formátu 2° se zlatou ořízkou. Na první pohled je zřejmé, že se jedná o velice zachovalý dokument, jehož vazba není poškozena. Samotné desky jsou vytvořeny z lepenky, jež je na vrchní straně zelenošedé barvy. Na přední straně je papírový štítek s čitelným nápisem „*PROTOCOLLUM:DOMESTICUM Parochiae Magno Meseritschensis*“ a dále je zde uvedena (v horní části štítku) původní signatura uložení protokolu ve farní registratuře „*Fach. VI. Fas[cikl] Q.*“. Na hřbetě i rozích jsou desky vyztuženy usní hnědé barvy. Pro zajímavost lze uvést, že titulní stranu protokolu tvoří dva nápisy. Jeden je psán rukou zakladatele děkana Příhody a tvoří chronogram: „*Proto[co]llum Domesticum. CengehsIt, aC ConfeCIt PrzIhoDa IaCob ArChIpresbIIter, DeCanVs, et ParoChVs.*“ Později nad tento nápis a vedle něho někdo připsal obyčejnou tužkou PŘÍHODA a rok 1816 (17). Druhý z nápisů je odkaz na pokračovatele protokolu: „*Continuatum a Francisco Heller Parocho et Decano Magno=Meseritschensi.*“ Text rukopisu je psán na papír, na kterém jsou neidentifikovatelné filigrány. Nelze tedy určit papírnu, která jej vyrobila. Pro nadpisy a první zápisy jednotlivých kapitol je užito latinského jazyka. Následuje německý jazyk a asi od roku 1874 se používá už jen český jazyk. Do protokolu je vloženo také několik dokumentů a fotografií vztahujících se k významným událostem. Je užito paginace.

Samotná kniha je členěna do třinácti kapitol, jejichž obsah obvykle užívá tento formulář *protocollum domesticum*.⁵⁶⁵ Pro lepší ilustraci si podrobně představíme názvy (latinsky a volný překlad do českého jazyka) a obsahy jednotlivých kapitol.

⁵⁶³ DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí, *Protocollum*; srov. Jaroslav MRŇA, *Protocollum*.

⁵⁶⁴ Řkf Velké Meziříčí, *Pamětní kniha*.

⁵⁶⁵ Viz podkapitola 2.1.2. *Protocollum domesticum*.

1. kapitola – Origo et fata beneficium (Počátek a osudy beneficium)

Jak již název napovídá, v této kapitole duchovní správci uvádějí historii místa, kde se nachází farní úřad jim svěřený. Máme tedy před sebou popis historie města Velkého Meziříčí, k němuž byl dodatečně připojen přehled příjmů a výdajů, které se již nevešly do kapitoly k tomu určené. Zakladatel kroniky popisuje historii tak, jak se ji snažil vypátrat z různých analů, pověstí a v té době dostupné literatury. Jeho nekritický pohled na jednotlivé události z dějin města nám dokazuje, že nešlo o vzdělaného historika, ale pouze o duchovního správce se zájmem o historii. Záznamy začínají zmínkou o tvrzení Jana Amose Komenského, že město je jedno z nejstarších na Moravě, pokračují pověstí o zdejších sídle templářských rytířů až k majiteli meziříčského panství Zikmundovi Heldovi z Kementu (1514–1564). Velice cenným údajem je popis monstrance darované biskupem Janem Thurzem pro kostel sv. Mikuláše v roce 1520. Výčet historie končí zmínkou o smrti Marie Eleonory vévodkyně z Quastally a Sabionetty v roce 1760. Následuje vysvětlení okolností a příčiny vzniku tzv. „Palečkovy fundace“ druhého kaplana, kterou provedla její dcera Marie Eleonora z Lichtenštejna, a opis listiny z 28. července 1804, která je poslední vůlí této štedré majitelky velkomeziříčského panství. Po vyjmenování velkých příjmů ve formě darů a odkazů pokračuje výčet ztrát a dluhů zapříčiněných první světovou válkou nebo jako výsledek špatného hospodaření. Nalézají se zde popis velkých změn ve farním majetku, zejména v obročí v letech 1914–1926, který pečlivě sepsal tehdejší farář Josef Skácel. Tímto přehledem končí první kapitola.⁵⁶⁶

2. kapitola – Series Episcoporum Dioecesis (Pořadí biskupů diecéze)

Záznamy v této kapitole začínají zmínkou o založení brněnské diecéze vydělením z olomoucké v roce 1777. Některé ze zaznamenaných datací v této části kroniky nesouhlasí s daty, jež se u jednotlivých biskupů vyskytují v odborné literatuře.⁵⁶⁷ První záznamy jsou psány neznámým kronikářem, ale již od roku 1841 je píše v tehdejší době působící děkanové a faráři. U každého z biskupů je krátký

⁵⁶⁶ Srov. DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí, *Protocollum*, s. 1–47.

⁵⁶⁷ Srov. např. Marie BLÁHOVÁ, *Historická chronologie*, Praha 2001, s. 740–741.

záznam vycházející z údajů domácího protokolu, který je zčásti doplněn poznámkami z literatury.

3. kapitola – Series Beneficiatorum (Pořadí beneficiátů – kněží)

Prvním záznamem v této kapitole je úvodní poznámka psaná děkanem Příhodou, která obsahuje informaci o shromáždění údajů o prvních duchovních správcích velkomeziříčské farnosti knězem a profesorem ThDr. Antonínem Woschou. Bohužel zde nejsou uvedeny prameny, z nichž prof. Woscha vycházel. Následuje výčet duchovních správců od probošta kláštera na Zderaze Sobka (1. pol. 14. stol.) až po Jana Skácela, o jehož smrti píše jeho nástupce Bohumil Burian (viz kapitola o historickém vývoji velkomeziříčského děkanství). Z husitské doby nám tu chybějí údaje o pobytu husitských kněží na faře, o jejichž příchodu nás kronikář informuje. Také v tomto přehledu duchovních se objevují chyby v dataci a údajích o jejich působení. Ovšem i zde nalézáme cenné informace o pobytu některých kněží. Jako příklad lze uvést zmínku o Mikuláši Sarkanderovi a jeho bratru Janovi, z jehož svatební smlouvy je u něj krátce citováno.⁵⁶⁸ Po uvedení chronologicky nejstarších kněží farnosti následuje poznámka týkající se doby, ve které byla farní obec protestantská (*hussitae et picarditae* 1543–1621).⁵⁶⁹ Na ni navazuje úplný výčet protestantských duchovních od Jana Spissuse až k Samueli Kosořskému. Chybějí zde údaje o Jiřím Horském (1562) a Mikuláši Rexovi (1612–1613). Od Ondřeje Orlíka z Lažiska (1621–1624) pokračuje výčet již jen katolických kněží až k poslednímu v kronice zaznamenanému Janu Skácelovi (1925–1939). Mezi údaji o Janu Klipplovi a Antonínu Brabencovi nalezneme *Seznam kněží působících ve Velkém Meziříčí od r. 1850*.⁵⁷⁰ Tento seznam je velmi cenným přehledem děkanů a kaplanů ve farnosti. Začíná Františkem Hellerem v roce 1824 a končí Bohumilem Burianem v roce 1937. Výčtem kaplanů a katechetů působících ve Velkém Meziříčí v letech 1917–1940 končí třetí kapitola kroniky.⁵⁷¹

⁵⁶⁸ Srov. tamtéž, s. 85.

⁵⁶⁹ Srov. tamtéž, s. 82.

⁵⁷⁰ Srov. tamtéž, s. 118–119.

⁵⁷¹ Srov. tamtéž, s. 81–130.

4. kapitola – Instrumenta fundationalia et alia documenta ad res, sive jura beneficii pertinentia (Zakládací – fundační – listiny a jiné dokumenty k věci nebo práva vztahující se k beneficiu)

V úvodu této kapitoly sám děkan Příhoda zmiňuje její obsah. Jedná se o fundační listiny nebo jen záznamy o provedené fundaci. První z nich je žádost hraběte Josefa Breüera z 9. března 1672, aby tehdejší děkan Augustin Geller a jeho kaplani sloužili mše za jeho předky za roční rentu 900 ženevských florénů. Kromě toho věnoval na opravu kostela dalších 300 florénů a pro nynějšího děkana i budoucí dalších 60 florénů. U každé opsané fundační listiny nebo jen záznamu o fundaci je nadepsán rok a pořadové číslo. Nalezneme zde tedy 43 fundací, které obsahují různé žádosti, dary a přísliby ročních rent pro faru. Poslední zápisem je fundace Sebastiána Jelínka z roku 1840. Z důvodu nedostatku místa v předchozí kapitole pokračuje za fundačními zápisy výčet profesorů, kaplanů a katechetů z let 1895–1953.⁵⁷²

5. kapitola – Ius vel collationis, vel praesentationis et patronatus (Právo bud' kolace, nebo prezentace a patronátu)

Hned první věta v této kapitole nám dává informaci o tom, že „právo kolace a prezentace od počátku a jistě od roku 1330 uplatňuje pán Velko-Meziříčský“.⁵⁷³ Ovšem právo patronátní bylo ve skutečnosti od prvního duchovního správce v rukou zderazských křižovníků, kteří o něj postupně přicházeli.⁵⁷⁴ Okolo roku 1335 dochází k přechodu patronátního práva na velkomeziříčskou světskou vrchnost. Protokol obsahuje také výpis z listiny datované „*donnerstag nach Sanct Lucas 1557*“⁵⁷⁵, ve které tehdejší majitel panství Zikmund Helt z Kementu zvyšuje plat bakaláři učícímu na zdejší škole katolickou mládež a klade jej pod dozor katolického děkana. Další zmínka odkazuje na jeho syna Zikmunda, který byl oporou katolických kněží ve městě (zvláště Martina Mathesia). Na jeho žádost poslal olomoucký biskup do města Mikuláše Sarkandera v roce 1595, který tu působil jen do roku 1599. Od roku 1649 do roku 1780

⁵⁷² Srov. tamtéž, s. 131–150.

⁵⁷³ Tamtéž, s. 161.

⁵⁷⁴ Srov. Martin ŠTINDL, *Velká Mezeříč*, s. 134.

⁵⁷⁵ 21. 10. 1557.

přešlo právo patronátní a právo kolace ve farnostech Velké Meziříčí, Radostín a Rudíkov na olomouckého biskupa. Od něj bylo postoupeno náboženskému fondu.⁵⁷⁶

6. kapitola – Limites parochiae cum locis, et domorum quolibet in loco numeris

(Hranice farnosti s místy a domy, kteréžto se k místu počítají)

Na těchto místech v kronice se seznámíme s hranicemi farnosti. Zjistíme zde polohu města, počet domů (394) a obce tvořící hranice: Jabloňov, Vivarium (panská obora), Petráveč, Osové, Oslavice, Benedín (zaniklá ves u Oslavičky), Hrbov, Lavičky, Zásoka, Mostišťe, Martinice, Dolní Radslavice „*a vesnice k děkanství přiléhající*“.⁵⁷⁷ Dále tu máme uvedeno, které farnosti (prostřednictvím obcí tvořících hranici) sousedí s velkomeziříčskou, jsou to: Ruda, Tasov, Budišov, Uhřínov, Netín, Horní a Dolní Bory a Křižanov. Pak následuje výčet vsí přiřazených do Velkého Meziříčí: Baliny, Hrbov, Lhotky, Dolní Radslavice, Kúsky, Oslavice, Osové, Petráveč, Mostišťe, Vídeň, Martinice a Lavičky. U každé z nich je uvedena poznámka obsahující informaci o jejich dřívějším umístění k jinému farnímu obvodu.⁵⁷⁸

7. kapitola – Numerus populi parochialis, et familiarum qua catholicarum, qua acatholicarum, qua judaicarum (Počet lidí ve farnosti a rodin jak katolických, tak nekatolických a židovských)

Velice cenným materiálem pro historickou demografii dané oblasti je tato část domácího protokolu. Nalézají se v ní celkem tři soupisy duší velkomeziříčské farnosti z různých období podle druhu svého vyznání. První záznam pochází od neznámého autora a není tu uveden ani letopočet, ke kterému jsou data shromážděna. Je rozdělen do tří částí podle vyznání (katolické, nekatolické a židovské) a jen u katolického

⁵⁷⁶ Srov. DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí, *Protocollum*, s. 161–162; srov. Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 95; Martin ŠTINDL (ed.), *Velká Mezeříč*, s. 134–136.

⁵⁷⁷ Srov. DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí, *Protocollum*, s. 181.

⁵⁷⁸ Srov. tamtéž, s. 181–182.

a nekatolického jsou údaje vloženy do tabulky s dvěma sloupci s počtem rodin a rodinných příslušníků (duší). U židovského vyznání je uvedeno, že v roce 1657 Židé získali od katolíků deset domů, které si opravili. Do roku 1710 vlastnili už 32 domů. V tomto roce však byly v důsledku reskriptu Josefa I. jejich domy rozprodávány katolíkům a uzavřena synagoga. Až na žádost Arnošta z Ugarte císař po krátké době povolil otevření synagogy a navrácení všech domů.⁵⁷⁹ Druhým záznamem této kapitoly je tabulka děkana Hellera z roku 1839, která je členěna pro jednotlivé obce farnosti do čtyř sloupců obsahujících údaje o počtu duší katolických, luteránských, helvétských a židovských. Třetím nejrozsáhlejším záznamem je velká tabulka faráře Skácela nesoucí název „*Náboženská vyznání ve farnosti Velké Meziříčí dle sčítání z r. 1930*“⁵⁸⁰, jež uvádí v šestnácti sloupcích počet obydlených domů, tzv. bytových stran, počet přítomného obyvatelstva, římských katolíků, řeckých katolíků, českobratrských evangelíků, německých evangelíků, evangelíků augsburského vyznání, reformovaných, pravoslavných, československých husitských, baptistů, členů církve israelské (židů), ostatních, neudaných a bez vyznání. Vše je doplněno poznámkami, které upřesňují náboženskou situaci ve farnosti.⁵⁸¹

8. kapitola – Proventus beneficij (Výnos obročí)

V této kapitole jsou zapsány příjmy a výdaje náležející k beneficiu, které byly pro nedostatek místa doplněny ještě do první kapitoly. Prvním záznamem je výpis z roku 1792 patřící k době působení děkana Josefa Karla Pahnosty. Máme zde uveden příjem z desátků, urbaniálních fás a výnosy z panského (děkanského) dvora (v Petrávči), výnosy z vlastních pozemků, příjmy jiné povahy, ze štoly a jiných duchovních příjmů, ale také výdaje na dobročinné účely, na údržbu staveb, na zvláštní finanční břemena (např. náboženský fond, dědická daň atd.), na nově vznikající potřeby (např. alumnát atd.). Následuje šestiletá bilance hospodaření na panském (děkanském) dvoře v Petrávči, tedy přehled příjmů a výdajů z let 1777–1782. Je tu též zaznamenán příjem

⁵⁷⁹ Srov. tamtéž, s. 201; srov. Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 128–130; Martin ŠTINDL (ed.), *Velká Meziříč*, s. 151–152.

⁵⁸⁰ DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí, *Protocollum*, s. 203.

⁵⁸¹ Srov. tamtéž, s. 201–203.

vybíraný v Letnicích, tzv. Käßgeld dobově nazývaný „groše za sejr“, a příjem z obilního desátku z let 1776–1782, dále zvláštní výdaje ve farnosti, štola z let 1779–1781 a mešní fase. Kapitulu uzavírá přehled příjmů a výdajů v roce 1782, který je doplněn přehlednou tabulkou někdejší desátkové povinnosti „*Vormalige Zehend – Schuldigkeiten*“ z 27. března 1790.⁵⁸²

9. kapitola – Inventarium mobilium parochiae praesertim Catalogus librorum parochiae spectantium (Inventář farního mobiliáře, zvláště katalog knih příslušejících k faře)

Soupis farního mobiliáře, který je hlavním obsahem této kapitoly, sepsal děkan František Heller v latinském a německém jazyce. V úvodu nás upozorňuje na skutečnost, že jeho předchůdci nic svého nezachovali. Výjimkou je pouze jedna „železná kráva“ („*eiserne Kuh*“)⁵⁸³, která zůstala po některém z farářů, z níž se platil jeden zlatý ročně kostelu sv. Marka v Mostišticích. Ve farním mobiliáři se nacházely obrazy sv. Jana Nepomuckého a Marie Eleonory z Lichtenštejna, olomouckých arcibiskupů a brněnských biskupů. Dále je zde zmínka o farní knihovně, která obsahovala 482 kusů knih a byla darovaná po smrti děkana Příhody nastupujícímu děkanu Hellerovi. Ten ji uspořádal a vyhotovil katalog. Dále inventář zachycuje také dřevěný stůl (*mensa lignea*), jeden a půl *orgiis longa* (asi harmonium) a dva povozy. Posledním záznamem je tzv. přizůstalost (der Beilass),⁵⁸⁴ kterou doplňuje a vysvětluje prohlášení z 9. srpna 1833. V něm děkan Heller uvádí, že některé své stávající věci přenechává po smrti nebo odchodu do jiné farnosti svým nástupcům ve Velkém Meziříčí a na dvoře v Petrávči a tyto nebudou zahrnuty do pozůstalostního inventáře. O jakou pozůstalost šlo, se tu bohužel nedočteme. Pro nedostatek místa v kapitole „*Memorabilia*“ následuje dále výčet událostí z let 1928–1932. Jsou zde popsány volby do okresního a zemského zastupitelstva konané v roce 1928, jejichž výsledek je zanesen do přehledné tabulky. Další tabulku, tentokrát s údaji o venkovních teplotách,

⁵⁸² Srov. tamtéž, s. 221–259.

⁵⁸³ Jedná se o krávy, jež náležely vlastnictvím obyčejně kostelu nebo obci, byly však dávány do pachtu občanům, kteří za to platili vlastníkově určité pachtovné: *Ottův slovník naučný, Illustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Sedmadvacátý díl*, Praha 1908, s. v. železný dobytek.

⁵⁸⁴ Srov. Josef Franta ŠUMAVSKÝ, *Deutsch-böhmisches Wörterbuch, Erster Band (A-J)*, Prag 1844, s. 332.

nalezneme u zápisu týkajícího se tuhé zimy v roce 1929.⁵⁸⁵ Následují záznamy týkající se života ve farnosti a významných událostí, z nich nejdůležitější je bez pochyby generální vizitace brněnského biskupa Dr. Josefa Kupky konaná ve dnech 19. – 22. května 1931. Z této návštěvy je tu také vlepena fotografie. Správnost zápisů potvrzoval tehdejší děkan a farář v Rudíkově Ondřej Novák.⁵⁸⁶

10. kapitola – Proventus et utilitates Ecclesiae (Výnosy a užitky kostelní)

V této kapitole nalezneme zmínku o peněžním hospodaření. Nejedná se ovšem o peníze týkající se farnosti, ale o kapitál, který sloužil pro správu kostelů ve Velkém Meziříčí a Mostištích. Ani tady není znám autor ani rok vyhotovení soupisu. Kostel sv. Mikuláše hospodařil s částkou 1300 zlatých, z níž platil ročně 20 zlatých za věž a zvony (zvonění) městu (tady nalézáme mírný povzdech kronikáře nad hospodařením města „*O! vera paupertas!*“⁵⁸⁷); filiální kostel sv. Marka v Mostištích s částkou 450 zlatých, 12 krejcarů a jedním denárem a s příjmem za „železnou krávu“; špitální (filiální) kostel sv. Kříže s částkou 174 zlatých, 16 krejcarů a jedním denárem; hřbitovní (filiální) kostel sv. Trojice s částkou 1000 zlatých, která je odkazem zemřelého měšťana Jana Delinče⁵⁸⁸ a s níž hospodaří městský úřad. Po krátkém záznamu o kostelních výnosech následuje opět výčet událostí, jež se již nevešly do části „*Memorabilia*“ a do předchozí deváté kapitoly, na kterou plynule navazují. Jedná se o záznamy ze života ve farnosti v letech 1933–1938. Můžeme se tu seznámit s tehdejšími náboženskými, kulturními a hospodářskými poměry, opravami, výsledky voleb z roku 1935 (uvedeny v přehledné tabulce), svěcením kláštera těšitelek z Rajhradu v roce 1935, počtem přijatých hostií v letech 1914–1957, změnami v duchovní správě, pohledem faráře Jana

⁵⁸⁵ Srov. DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí, *Protocollum*, s. 268.

⁵⁸⁶ Srov. tamtéž, s. 261–280; DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř (E 82), Ondřej Novák, sign. 382, kart. 1991.

⁵⁸⁷ Překlad: *Ó, pravá ubohosti (chudobo)!*

⁵⁸⁸ Viz také DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí, *Protocollum*, s. 366.

Skácela na události v roce 1938 a dalšími záznamy určenými pro paměť. I tady potvrdil správnost zápisů někdejší děkan Ondřej Novák.⁵⁸⁹

11. kapitola – Inventarium mobilium ecclesiae (*Inventář kostelního mobiliáře*)

Do této kapitoly se měl každý rok zapisovat stav kostelního mobiliáře. Avšak uveden je zde pouze soupis cechovních praporů (řezníků, soukeníků, pekařů a mlynářů, krejčích, ševců a pláteníků) a inventář drahocenností a jiných věcí z roku 1817 se záznamy z let 1816 a 1818. Jedná se o tabulky s pěti sloupci, z nichž první obsahuje určitou věc, druhý stav v roce 1816, třetí věci nově pořízené v roce 1817, čtvrtý vyřazené v roce 1817, pátý stav v roce 1818. V prvním sloupci je provedeno rozdělení kovového mobiliáře podle materiálu, ze kterého byl vyroben. Zastoupeno je stříbro (velká monstrance, mešní kniha se stříbrným deskami, patény apod.) a měď (malá monstrance, kalich atd.). Následuje dlouhý výčet „ornátů“ (ornát, dalmatika, pluvíál různých barev) a jiných látek sloužících při bohoslužbách (korporál, alba, cingulum, purifikatorium atd.). Přehled končí soupisem dalších předmětů sloužících při mši nebo k jiným potřebám v kostele (missál, agenda dioecesanea apod.) a zvonového náradí (velké, střední a malé zvonky atd.). Za tímto inventářem se nachází stejným způsobem vypracovaný inventář filiálního kostela sv. Marka v Mostištích. K němu je připojen farní věstník oznamující návštěvu brněnského biskupa Dr. Josefa Kupky ve Velkém Meziříčí dne 13. září 1938, jenž je přílohou následujícího výčtu událostí z roku 1938. Ten je pokračováním záznamů z předcházející desáté kapitoly.⁵⁹⁰

12) Praestationes annuae, quocunque demum titulo veniant (*Roční povinnosti, komukoliv právě z titulu vzcházející*)

Povinnostmi se v této části kroniky myslí různé peněžní výdaje, které zatěžují farní beneficium. Hned v úvodu nalezneme poznámku neznámého autora o částkách, jež za rok 1817 musely zaplatit jednotlivé kostely ve městě náboženskému fondu. Následují řádky psané děkanem Hellerem o finančních povinnostech a výdajích v době

⁵⁸⁹ Srov. tamtéž, s. 281, 283–300.

⁵⁹⁰ Srov. tamtéž, s. 301–305.

jeho působení. Dozvíme se zde, že farář byl povinen odvádět městu třídní (domovní) daň, jež v roce 1823 činila 50 zlatých a 50 krejcarů konvenční měny, a dědickou daň, která ve stejném roce dosahovala výše 28 zlatých a 11 krejcarů konvenční měny. Dále děkan popisuje svoji snahu o snížení daně a výdaje na stavbu stodoly na panském (děkanském) dvoře v Petrávči. Tato měla být postavena již v roce 1828, ale kvůli nedostatku finančních prostředků byla dokončena až v roce 1838. Peněz se stále nedostávalo, jelikož náboženský fond nechtěl přispět větší částkou na stavbu. Proto si musel vzít farní úřad půjčku 401 zlatých konvenční měny od Eleonory Uhlířové rozené z Königsthalu. Podrobný popis této transakce uvádí následující *Bau und Schuldbrief* (stavební a dlužní úpis),⁵⁹¹ jehož opis do kroniky pořídil neznámý pisatel. Součástí opisu je též splátkový kalendář (1837–1848) obsahující dlužnou částku s úroky.

Dalším výdajem, který zatěžoval farní beneficium do roku 1830, byla nápojová daň placená za odběr piva.⁵⁹² To bylo potvrzeno císařem v listině, která byla smlouvou mezi vrchností a městskou obcí z 8. srpna 1692, z níž je zde uveden výpis pro věčnou paměť, datovaný k 27. listopadu 1832. Daň se platila jednou ročně za 13 sudů zlatavého nápoje knížecímu pivovaru. Následuje popis smlouvy mezi meziříčskou vrchností a děkanem ve věci piva, která byla ujednána 23. června 1745 a potvrzena radním inspektorem. V ní byla smluvena částka 4 zlaté za každý sud piva. Kapitola končí zmínkou o prosbě knížete Ludvíka z Lobkovic z 29. května 1840 za shovívavost při změnách v daních.⁵⁹³

13. kapitola – Memorabilia (*Zápisy pro paměť*)

Poslední kapitola domácího protokolu je z hlediska obsahu zaznamenaných údajů nejrozsáhlejší. Pro velké množství záznamů nestačí ani přidané listy na jejím konci, proto pokračuje v jiných částech kroniky (s. 264–280 údaje z let 1928–1932, s. 283–300 údaje z let 1933–1938 a s. 305 obsahující pokračování událostí z roku 1938). Zápisy určené pro paměť jsou nekritickým soupisem historie státu a města spojené

⁵⁹¹ Srov. tamtéž, s. 325–327.

⁵⁹² Srov. Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 94.

⁵⁹³ Srov. DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí, *Protocollum*, s. 321–330.

s historií duchovní správy, jež doplňují údaje uvedené v první kapitole domácího protokolu. Události začínají bájnou historií města a až do roku 1823 jsou pravděpodobně sepsány kaplany, kteří pobývali na faře za působení děkana zakladatele Jakuba Příhody. Napovídají tomu četné rozdíly ve stylu písma. Prameny, z kterých je čerpáno, zde nejsou uvedeny. Avšak i pro značně nekritické sepsání dějinných událostí nám poskytují pohledy pisatelů kroniky na dávnou historii. K datu 5. dubna 1823 (uvedenému římskými číslicemi a jako chronogram) je na konci výčtu údajů uveden krátký přehled někdejších duchovních, počtu domů s katolíky a židovských rodin psaný děkanovou rukou. Jednotlivé stránky jsou rozděleny do tabulky, kde první sloupec obsahuje rok, druhý název události nebo majitele velkomeziříčského panství a třetí (největší) podrobný popis události. Toto rozdělení končí již rokem 1824 a jednotlivé zápisy jsou pouze doplňovány marginálními glosami.

Jazykem záznamů je němčina doplněná v některých částech češtinou. Od roku 1878 jsou údaje uváděny pouze v českém jazyce. Záznamy o životě ve farnosti od roku 1824 do 1848 uvádí děkan František Heller sám (informace o nových varhanách 1844, o nové monstranci 1848, opravy kostela a fary, epidemie atd.). Zápis z roku 1855 podepsaný děkanem Janem Hansmannem je jediný psaný touto osobou, následují popisy událostí od jiných osob, jejichž správnost a věrohodnost je stvrzena děkanovým podpisem. Údaje z let 1864–1867 jsou psány typickým kurzívním písmem někdejšího děkana Jana Czeppla. Od roku 1878 do roku 1884 jsou události popisovány děkanem Janem Klipplem (informace o opravách v kostele, o svěcení křížů, o novém relikviáři 1883, informace o svěcení křížů, o novém portálu 1884 atd.). Všechny ostatní zápisy z doby jeho působení pocházejí od tehdejších kaplanů (informace o svěcení křížů, o generální vizitaci biskupa ThDr. Františka Saleského Bauera z 13. – 16. července 1885, o opravách v kostele a na faře, o stavbě měšťanské školy 1888 atd.). Klipplovo potvrzení správnosti popsaných událostí nalezneme u záznamu v roce 1895. Jediný kaplan Václav Hlavička uvedl své jméno u zápisu z roku 1899, u kterého je též potvrzena vizitace provedená brněnským biskupem ThDr. Františkem Saleským Bauerem z 19. června téhož roku.

Velkou povodní, která postihla město 29. – 30. června 1899, začíná výčet událostí zaznamenaných vlastnoručně farářem Karlem Pernicou. Ten nesepisoval pouze život ve farnosti, ale také různé celostátní, světové a další události důležité pro paměť a to až do roku 1915 (informace o stavbě a svěcení reálného gymnázia 1900–1901,

o volbách do moravského zemského sněmu v roce 1906, o císařských manévrech v roce 1909 s vlepeným seznamem „*osob a deputací majících se účastniti nejoddanějšího uvítání Jeho Veličenstva na nádraží ve Velkém Meziříčí dne 8. září 1909*“,⁵⁹⁴ o volbách do říšské rady v roce 1911, o válkách, o opravách v kostele a na faře, o poutích, o hospodaření ve farnosti atd.).

Jedinou potvrzenou biskupskou vizitací v kronice je ta generální z 3. července 1912, kterou konal brněnský biskup Dr. Pavel hrabě Huyn a z níž je zde citováno vyřízení a výsledek. Všechny Pernicovy zápisy kontroloval a jejich správnost potvrzoval někdejší velkomeziříčský děkan František Florián sídlící v Tasově.⁵⁹⁵ Mezi nepochybně důležité události patřily vizitace celého děkanství. Jedna taková se uskutečnila ve dnech 7. 6. – 3. 7. 1912 a její rozvrh byl zanesen farářem Pernicou do kroniky.⁵⁹⁶ Poslední záznamy v této kapitole patří faráři Janu Skácelovi, jenž zde uvádí události důležité pro paměť z let 1916–1927 (poslední léta světové války a vznik československého státu, opravy na faře a v kostele, školské a náboženské poměry, nové varhany 1924, misie, zvony atd.). Věrohodnost zápisů faráře Skácela je na některých místech potvrzena tehdejším velkomeziříčským děkanem Josefem Kubínem. Některé údaje jsou doplněny vlepenými články z novin s přesným uvedením zdroje a ke zprávě o misiích konaných ve dnech 10. – 18. 4. 1907 je přilepen *Pořad sv. misie*.⁵⁹⁷ Další výčet událostí z let 1928–1938 nalezneme v předešlých kapitolách.⁵⁹⁸

Podrobným popisem jednotlivých kapitol starší z velkomeziříčských farních kronik jsme si nastínili podobu formuláře *protocollum domesticum* tak, jak byl užíván v této oblasti. Jedná se o nejlépe dochovaný způsob využití formuláře *protocollum domesticum* ve velkomeziříčském děkanství, proto budou ostatní domácí protokoly všech inkorporovaných farností s tímto rukopisem částečně komparovány.

Mladší z obou kronik je knihou formátu 2°. Jedná o velice zachovalý dokument, jehož vazba není poškozena. Samotné desky jsou vytvořeny z lepenky a potaženy

⁵⁹⁴ Srov. tamtéž, mezi s. 404–405.

⁵⁹⁵ Zmínka o něm a fotografie viz Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 437–438.

⁵⁹⁶ Srov. DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí, *Protocollum*, s. 413–418.

⁵⁹⁷ Srov. tamtéž, s. 434.

⁵⁹⁸ Srov. tamtéž, s. 331–442.

světelnědou usní se slepotiskem. Hřbet a rohy desek jsou ještě vyztuženy tmavěhnědou usní, ořízka nezdobena. Na přední straně je vyražen a zlatě vybarven čitelný nápis „PAMĚTNÍ KNIHA FARNOSTI VELKOMEZIRÍČSKÉ“. Stejně jako u staršího rukopisu i zde nalezneme odkaz zakladatele kroniky. P. Bohumil Burian v něm uvádí návaznost na předchozí pamětní knihu: „Pamětní knihu tuto započal psáti, jako pokračování ‚*Protocollum domesticum*‘ od roku 1939 chronologicky: farář velkomeziříčský Bohumil Burian.“⁵⁹⁹ Text rukopisu je psán na papír, na kterém jsou neidentifikovatelné filigrány. Nelze tedy určit papírnu, která jej vyrobila. Je užito paginace. Na rozdíl od svého předchůdce nemá údaje řazeny do jednotlivých kapitol, ale chronologicky za sebou. Nejčastěji se zde objevují události náboženského, společenského, hospodářského a kulturního života, zprávy o vybudování nových sakrálních staveb, o počasí apod. Z válečného období je v kronice podrobněji popsán pouze poslední rok 1945. Vedle partyzánské činnosti, odjezdu uprchlíků, náletů, přestřelek zde nalezneme údaje o průběhu tzv. *Velkomeziříčské tragédie*, která si vyžádala nemalé ztráty na životech zdejších obyvatel.⁶⁰⁰ Důkladně je v záznamech z roku 1949 vylíčeno jednání kolem ztráty děkanského dvora v Petrávci s opisy vyjádření dotčených úřadů a v zápisu z roku 1952 názorně uveden přídělový systém s cenami potravin.⁶⁰¹ Hlavním tématem záznamů z roku 1953 je pak měnová reforma.⁶⁰² Na ni pomyslně navazuje přehled cen potravin z roku 1954 a volby do Národního shromáždění.⁶⁰³ Větší pozornost ovšem patří nově pořízenému portálu nad hlavním vchodem pod věží farního kostela sv. Mikuláše.⁶⁰⁴ Velmi úsekově jsou zde zaznamenány události z let 1959–1967, od roku 1993 je zachován formulář – počasí, změny kaplanů, svátosti, život farnosti, opravy, hospodaření apod. Za výčtem událostí z roku 2009 byl vložen pamětní záznam o dárcích finančních prostředků na novou elektroinstalaci a výmalbu farního kostela sv. Mikuláše.⁶⁰⁵

⁵⁹⁹ Řkf Velké Meziříčí, *Pamětní kniha*, s. 1.

⁶⁰⁰ Srov. tamtéž, s. 34–44; viz také podkapitola 3.6. Dvacáté století a současná situace.

⁶⁰¹ Srov. Řkf Velké Meziříčí, *Pamětní kniha*, s. 68–76, 85.

⁶⁰² Srov. tamtéž, s. 89–90.

⁶⁰³ Srov. tamtéž, s. 93.

⁶⁰⁴ Srov. tamtéž, s. 95–97.

⁶⁰⁵ Srov. tamtéž, s. 271–273.

4.2. Bory

Oficiální název obce i farnosti pochází teprve z roku 1972, kdy došlo ke sjednocení kdysi oddělených obcí Horní Bory a Dolní Bory.⁶⁰⁶ Mezi lidmi a pro rozlišení obvodů duchovní správy se stále užívá starého rozdělení. Z historického vývoje církevní správy v Borech víme (viz předchozí kapitola), že farnost u kostela sv. Jiljí v Dolních Borech existovala již v 2. polovině 14. století a zanikla, stejně jako farnost u kostela sv. Martina v Horních Borech, v období reformace. Po obnově farní organizace v Horních Borech roku 1784 nebyla dolnoborská filiálka obnovena na farní beneficium, ale přivtělena k nově vzniklé farnosti.

Dochované pamětní knihy tedy nesou název farnosti Horní Bory, ale zahrnují také události filiálky Dolní Bory. Farní kroniku zde založil P. Bartoloměj Zálejský, který v Borech působil od roku 1784 až do své smrti 24. 4. 1796. Do dnešních dnů se zachovaly všechny čtyři díly pamětní knihy. První rukopis nese název *Protocollum Domesticum No I. Locallia Borrensis Ab Anno 1785* a zahrnuje léta 1784–1883. Tento díl je uložen ve velkomeziříčské pobožce Státního okresního archivu Žďár nad Sázavou.⁶⁰⁷ Druhá část je pojmenována jako *Domáci protokol II. Bory od 1808 do 1883*. Jednotlivé záznamy v něm pocházejí z uvedených let a je uložen v Diecézním archivu Biskupství brněnského v Rajhradě.⁶⁰⁸ Třetí díl je nazván *Domáci protokol 1884–1977–1987* a obsahuje roky uvedené v názvu.⁶⁰⁹ Poslední díl pamětní knihy má prostý název *Kronika Bory IV. díl* a zahrnuje události od roku 1989 do současnosti.⁶¹⁰ Třetí i čtvrtý díl jsou uloženy na farním úřadě v archivu.

První z dochovaných dílů borské farní kroniky je knihou formátu 4° s původně červeně stříkanou ořízkou. Vazba rukopisu je mírně poškozena poškrábáním, některé listy uvolněny či natrženy, ale i přes tato drobná poškození se jedná o velmi zachovalý

⁶⁰⁶ Srov. <http://www.bory.cz/cs/o-obci>, vyhledáno 21. 7. 2015.

⁶⁰⁷ SOKA Žďár nad Sázavou, Farní úřad Horní Bory, *Protocollum Domesticum No I. Locallia Borrensis Ab Anno 1785*, inv. č. 1.

⁶⁰⁸ DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Horní Bory, *Domáci protokol II. Bory od 1808 do 1883*, inv. č. 2.

⁶⁰⁹ Řkf Horní Bory, *Pars III. Domáci protokol*.

⁶¹⁰ Řkf Horní Bory, *Kronika*.

dokument. Desky jsou vytvořeny z lepenky, která je potažena světlehnědým papírem. Hřbet je šitý na čtyři vazy a stejně jako rohy desek vyztužen hnědou usní. Na přední stranu desek je nalepen ozdobný bílý papírový štítek s nápisem černou tuží: „*Fach VI. Protocollum Domesticum No I. ocalliae Borrensis Ab Anno: 1785. A.*“ Text rukopisu je psán na papír, na kterém jsou neidentifikovatelné filigrány. Nelze tedy určit papírnu, která jej vyrobila. Pro nadpisy i samotný text je užito německého jazyka. Pouze tabulky s výnosy z jednotlivých gruntů patřících do farnosti jsou psány v českém jazyce.⁶¹¹ Asi od roku 1878 se používá už jen český jazyk. Do strany 19 je užito paginace. Druhá strana rukopisu nám prozrazuje, že máme před sebou „*Prothocollum Domesticum der Lokal Kaplener in Ober Borrij, ob der Kržižananer Herrschaft.*“

Samotný obsah kapitol svědčí o využití formuláře *protocollum domesticum*, se kterým jsme se seznámili již ve Velkém Meziříčí. Jednotlivé kapitoly jsou však označeny pouze čísly a jdou hned za sebou bez zvláštního oddělení s místem pro doplnění. Autor rukopisu tedy musel znát tento druh formuláře, ale oproti podobným pamětním knihám najednou doplnil veškeré údaje zřejmě zpětně. Kronika se tedy více podobá matrice, která byla vedena například ve Velkém Meziříčí a sloužila pro rychlý přehled života ve farnosti při vizitační cestě diecézního biskupa.⁶¹² Další zaznamenané události tedy pokračují chronologicky za sebou bez zvláštního dělení. Oproti velkomeziříčskému domácímu protokolu zde chybí kapitoly: *Series Episcoporum Dioecesis, Inventarium mobilium ecclesiae, Praestationes annuae, quocunq̄ue demum titulo veniant, Memorabilia* (historii farnosti nalezneme v první a druhé kapitole) a nejsou uvedeny údaje v kapitole označené jako: „8.“ (*Inventarium mobilium parochiae praesertim Catalogus librorum parochiae spectantium*). Ostatní kapitoly mají následující obsah:

I. kapitola – obsahuje záznam o zřízení lokálního kaplanství v Horních Borech v roce 1784, které bylo spravováno z Křižanova. Jsou zde uvedeny jednotlivé obce patřící do lokalie a také první hornoborští duchovní správci s jejich osudy.⁶¹³

II. kapitola – přináší výčet dalších lokálních kaplanů z let 1784–1790.⁶¹⁴

⁶¹¹ Srov. Řkf Horní Bory, *Protocollum*, s. 14–17.

⁶¹² Srov. Řkf Velké Meziříčí, *Matrica Decanatus Magno-Meserizense*.

⁶¹³ Srov. Řkf Horní Bory, *Protocollum*, s. 2–3.

III. kapitola – její obsah je ekvivalentem ke kapitole označené v domácím protokolu jako *Instrumenta foundationalia et alia documenta ad res, sive jura beneficiorum pertinentia*. Jednotlivé záznamy se vztahují především k samotnému roku 1784, kdy byla lokálie založena.⁶¹⁵

IV. kapitola – obsahuje velmi stručné údaje o patronátu.⁶¹⁶

V. kapitola – přináší informace o počtu domů a duší ve spádových obcích v roce 1784.⁶¹⁷

VI. kapitola – doplňuje pátou kapitolu o rozlišení počtu duší na jednotlivá vyznání.⁶¹⁸

VII. kapitola – obsahuje výnosy obročí z let 1784–1791.⁶¹⁹

VIII. kapitola – zde nalezneme jednovětou informaci o umístění údajů o mobiliáři kostela a fary.⁶²⁰

IX. kapitola – přináší stručnou informaci o kostelních výnosech.⁶²¹

Samotný text doplňují tabulky (např. výnosy naturálií z obcí na s. 14–15), nákresy (např. velká farní zahrada na s. 37), opisy listin a vložená korespondence.

Druhá část borské kroniky je knihou formátu 4° s původně červeně stříkanou ořízkou. Vazba rukopisu je mírně poškozena oděrkami, jinak je rukopis ve velmi dobrém stavu. Desky jsou vytvořeny z lepenky, která je potažena světlemodrým papírem. Hřbet je šitý na čtyři vazby a stejně jako rohy desek vyztužen světlehnědou

⁶¹⁴ Srov. tamtéž, s. 3–4.

⁶¹⁵ Srov. tamtéž, s. 4–9.

⁶¹⁶ Srov. tamtéž, s. 9–10.

⁶¹⁷ Srov. tamtéž, s. 10.

⁶¹⁸ Srov. tamtéž, s. 11.

⁶¹⁹ Srov. tamtéž, s. 11–12.

⁶²⁰ Srov. tamtéž, s. 13.

⁶²¹ Srov. tamtéž.

usní. Přední stranu desek zdobí bílý červenočerně lemovaný papírový štítek s nápisem černou tuží a fixou: „*II. Domáci Protokol od 1808 – do 1883. – BORY*“. Text rukopisu je psán na papír s nečitelnými filigrány. Nelze tedy určit papírnu, která jej vyrobila. Pro nadpisy pisatel užíval převážně německého a částečně latinského jazyka. Jednotlivé záznamy jsou psány většinou v německém, částečně v latinském a českém jazyce. V celém rukopisu je užito dvojí paginace. Na druhé straně dokumentu avizuje kronikář užití formuláře pro záznam událostí: „*Protocollum Domesticum der Lokal: Kaplanei in Oberrborry, ob der Herrschaft Kržižanau.*“⁶²² Samotný obsah jednotlivých částí domácího protokolu jen napodobuje zmíněný formulář:

1. In betref der Kirche – zde nalezneme informace o kostelích v Horních i Dolních Borech a jejich vybavení, včetně tabulek a nákresů z let 1799–1863.⁶²³

2. In betref des benefiziums ist zu beschreiben – kapitola přináší informace o dějinách samotného benefícia v letech 1784–1811. Zde jsou uvedeni vrchnostenští patroni kostela, dále jednotlivá privilegia a závěry důležitých právních počinů.⁶²⁴

3. In betref der geistlichen Gebäude Commen – přináší údaje o štole a všeobecném farním hospodaření v letech 1804–1810.⁶²⁵

4. In betref der Sicherstellung der Einkünfte des Kurat Klerus – obsah kapitoly je zřejmý již z jejího názvu. Zde nalezneme informace o „důchodovém zabezpečení“ – v tehdejší slova smyslu – zdejších duchovních správců k roku 1808.⁶²⁶

Za stranou 39 následuje jakési druhé oddělení, které začíná podrobnějšími dějinami o beneficiu Horní Bory a novou paginací.⁶²⁷ Kronika pokračuje výčtem duchovních

⁶²² DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Horní Bory, *Domáci protokol II.*, s. 2.

⁶²³ Srov. tamtéž, s. 3.

⁶²⁴ Srov. tamtéž, s. 23–32.

⁶²⁵ Srov. tamtéž, s. 33–37.

⁶²⁶ Srov. tamtéž, s. 38–39.

⁶²⁷ Srov. tamtéž, s. 1.

správců v kapitole *III. Reihe der Benefizialen* od roku 1784.⁶²⁸ Následující kapitola nese název: „*Was die Instrumenta foundationalia ad res, sive Iura beneficii pertinentia betrif so wird folgnades angemerkt*“⁶²⁹ a obsahuje již avizované fundační listiny a jiná práva, jež náleží k beneficiu. Za ní následuje dlouhý výčet událostí ze života farnosti, obce a vlasti. K orientaci v jednotlivých záznamech pomáhají marginální poznámky na okraji textu. Zajímavým údajem v této části kroniky je česky psaný velmi podrobný výčet účastníků říšského sněmu v Kroměříži v roce 1849 s graficky znázorněným zasedacím pořádkem. Autor textu P. Jan Machek (1841–1855) chtěl zřejmě podrobným zasedacím pořádkem doplnit své pojednání o této výjimečné události. Případné bližší vazby k některému z účastníků sněmu (ani k velkomeziříčskému hospodskému Josefu Kučerovi) se nepodařilo dohledat.⁶³⁰ Farní kronika končí indexem, jenž slouží ke snazší orientaci v dokumentu. Vzhledem k uspořádání formuláře se lze pouze domnívat, že tato druhá část borské kroniky mohla sloužit jako doplnění prvního dílu. Odkaz na něj však v kronice chybí. Samotný text je dále doplněn tabulkami a nákresy.

Třetí dochovaný rukopis je knihou formátu 4° s původně červeně stříkanou ořízkou. Vazba rukopisu je poškozena vytržením některých ozdobných prvků, část listů je uvolněna. I přes tuto mírnou deformaci lze dokument považovat za velmi zachovalý. Desky jsou vytvořeny z lepenky, která je potažena žlutohnědým papírem. Hřbet a rohy desek jsou vyztuženy hnědou usní. Přední stranu desek zdobí bílý červenočerně lemovaný papírový štítek s nápisem (tisk a modrá propisovací tužka): „*Pars III. DOMÁCÍ PROTOKOL 1884–1977–1987 1987*“. Text rukopisu je psán na linkovaný papír. Pro některé nadpisy i text je užito latinského nebo německého jazyka, jinak je kronika vedena v českém jazyce. V celém rukopisu je užito paginace, přičemž některým stránkám chybí označení. Text na první straně farní kroniky nám oznamuje, o jaký způsob struktury záznamů se jedná a kdo jej založil: „*Prothocollum Domesticum parochiae Sup. Bory Dominium Křižanov et Meziříč, quod ab Ignatio Oplatek, 10. parocho Sup. Borensi fuerat neo conditum et continnatum anno Salutis Rep. 1884.*“⁶³¹

⁶²⁸ Srov. tamtéž, s. 11.

⁶²⁹ Tamtéž, s. 13.

⁶³⁰ Srov. tamtéž, s. 58–63; viz také podkapitola 3.5. Děkanství velkomeziříčské v devatenáctém století.

⁶³¹ Řkf Horní Bory, *Pars III. Domáci protokol*, s. 1.

Nicméně samotný obsah jednotlivých kapitol pouze sporadicky napodobuje avizovaný formulář. Jednotlivé části jsou nazvány oddělením:

1. oddělení – Kostel v Horních Borech - popisuje historii kostela sv. Martina v Horních Borech, jeho vybavení, inventář farní budovy z roku 1883 a veškerý majetek farního benefícia (jako v kap. *Origo et fata beneficii*).⁶³² V této kapitole je také vloženo osm listů obsahujících opis dokumentu o přiznání majetku z roku 1904 v německém jazyce, vyjádření děkana Františka Floriána z téhož roku a plánek jednotlivých pozemků k 24. září 1904.⁶³³

2. oddělení – je prázdné.

3. oddělení – Posloupnost zdejších samost[atných] duchovních – přináší, jak je řečeno již v názvu, posloupnost samostatných duchovních správců v letech 1784–1977 a pořadí papežů (jako v kap. *Series Beneficiatorum*).⁶³⁴

4. oddělení – Posloupnost zdejších administrátorů a kooperátorů – vyjmenovává zdejší administrátory a kooperátory (lidově kaplany, dnes farní vikáře) z let 1786–1927.⁶³⁵

Následují události od roku 1883. Z nich nejvýraznější jsou záznamy o opravě kostela z roku 1895–1896⁶³⁶ a později v roce 1966.⁶³⁷ Text je v této části doplněn fotografiemi, nákresy, tabulkami a novinovými výstřižky. Poslední stránky domácího protokolu patří výčtu dobrodinců a odkazu na poslední čtvrtý díl borské farní kroniky: „*Do této kroniky už nepište, je z nekvalitního papíru, rozpadá se, je nepřehledná. Pište do IV. dílu*“.⁶³⁸ Mezi poslední stranou a předsádkou jsou volně vložené listy různého obsahu, z nich

⁶³² Srov. Řkf Horní Bory, *Pars III. Domáci protokol*, s. 3–31.

⁶³³ Srov. tamtéž, mezi s. 26 a s. 27.

⁶³⁴ Srov. tamtéž, s. 49–81.

⁶³⁵ Srov. tamtéž, s. 91–94.

⁶³⁶ Srov. tamtéž, s. 123–127.

⁶³⁷ Srov. tamtéž, s. 171–174.

⁶³⁸ Tamtéž, s. 220.

nejcennější je výčet veškerého kostelního majetku, inventář farního chrámu Páně sv. Martina, farní budovy a filiálního kostela sv. Jiljí v Dolních Borech z roku 1880.

Nejmladší rukopis farní kroniky je označen jako čtvrtý díl. Jedná se o knihu formátu 2° s čistě bílou ořízkou. Vzhledem ke stáří dokumentu je jeho vazba velmi zachovalá. Desky jsou vytvořeny z lepenky, hřbet šitý na šest vazů, vše potaženou hnědou usní. Přední strana desek je opatřena slepotiskovým zlatě natíraným nápisem: „*KRONIKA*“. Pod ním je vlepený bílý papírový štítek s nápisem v červené barvě: „*BORY IV. DÍL*“. Text rukopisu je psán na křídový papír. Samotné nadpisy i text jsou pouze v českém jazyce. V celém rukopisu je užito paginace. Třetí strana pamětní knihy přináší obsah, podle něhož lze sledovat strukturu dokumentu: Předmluva P. Sobotky (dějiny spásy, Kristus zdroj života), Přehled církví a denominací (církev působící v ČSFR k 30. 9. 1990), Obsah, Kostely a kaple (Horní Bory, Dolní Bory, Sklené n. Osl., Radenice, Cyrilov, Rousměrov), Podpisy návštěvníků (vzácní hosté ve farnosti 1991–1994), Duchovní správa chronologicky (s výčtem duchovních správců od r. 1784), Kněží a rodáci, Opisy listin.⁶³⁹ Údaje zaznamenané od roku 1992 mají téměř shodné pořadí: život farnosti, počasí, svátosti, opravy, hospodaření apod. Vyjma obrázku umučeného Krista na druhé straně rukopisu není text doplněn jiným doprovodným materiálem.

⁶³⁹ Srov. Řkf Horní Bory, *Kronika*, s. 3.

4.3. Březí u Osové Bítýšky

Původně (od r. 1788) lokální kaplanství, od roku 1869 samostatná farnost, do léta 2016 filiálka spravovaná z Velké Bíteše, dnes administrovaná z Osové Bítýšky měla původně tři díly své farní kroniky. Z nich se nám do dnešních dnů zachovaly pouze dva. První z nich založil první duchovní správce Klement Alfons Miček (1788–1799), nese název *Protocollum domesticum Localis Capellani Březii*, obsahuje léta 1788–1861 a je uložena ve Státním okresním archivu Žďár nad Sázavou.⁶⁴⁰ Druhý díl obsahující záznamy událostí z let 1861–2000 je, podle slov bývalého duchovního správce z Velké Bíteše P. Bohumila Poláčka, považován za ztracený vlivem neustálého střídání pisatelů. Třetí, poslední díl pamětní knihy je vedený od roku 2000 do současnosti a je uložen ve farním archivu v Osové Bítýšce.⁶⁴¹

První díl farní kroniky, domácí protokol, je knihou formátu 4° s původní zlatou ořízkou. Již první pohled badateli napoví, že se jedná o fragment pečlivě vedeného dokumentu s poškozenou vazbou. Samotné desky jsou vytvořeny z lepenky, která je na vrchní straně potažena hnědou usní a papírem s modrobílým válečkovým desénem. Tento povrch je na zadní straně desek silně poškozen. Na přední straně desek je zdobený papírový štítek s čitelným nápisem černou tuží: „*Protocollum Domesticum Localis Capellani Březii*“ a dále je zde uveden (v dolní levé části štítku) počátek vedení rukopisu: „*ab A[nn]o 1788.*“, tedy od doby zřízení benefícia. Na hřbetě jsou desky vyztuženy hnědou usní s poškozeným štítkem bílé barvy, z něhož lze přecíst jen „*...Brzezy v[on] 1788...seise...1823*“. Na titulní list domácího protokolu někdo připsal tužkou: „*Inventář kostela, platy z vesnic učíteli, posloupnost farářů (několik listů vytržených z knihy)*“. Text rukopisu je psán na papír, na němž jsou identifikovatelné filigrány z papírny Altenberg. Pro nadpisy a první zápisy jednotlivých kapitol je užito latinského jazyka. Následuje střídavě německý a český jazyk.

Samotná kniha byla členěna, stejně jako velkomeziříčský domácí protokol, do třinácti kapitol. V průběhu let vlivem neznámé devastace rukopisu zůstaly zachovány kapitoly:

⁶⁴⁰ SOkA Žďár nad Sázavou, Farní úřad Březí (u Vlkova), *Protocollum*, inv. č. 33.

⁶⁴¹ Řkf Osové Bítýška, *Kronika*.

1. Series Beneficiatorum – výčet duchovních správců od Klementa Alfonse Mička (1788–1799) po Josefa Hellera (1861–1886).⁶⁴²

2. Origo beneficii – obsahuje podrobný popis historie založení benefícia v roce 1788 s výčtem přířazených obcí.⁶⁴³

3. Inventarium mobilium ecclesiae – kapitola obsahuje tabulky s inventářem kostelního mobiliáře, včetně knih z roku 1788.⁶⁴⁴

4. Limites localis capellanatus cum locis, et domorum quolibet in loco numeris – velmi stručný výčet obcí patřících k lokálnímu kaplanství.⁶⁴⁵

5. Numerus familiarum qua acatholicarum, tam judaicarum – pomocí tabulky je zde vyjádřený počet nekatolických a židovských rodin v jednotlivých obcích, který se v letech 1788–1796 rovnal nule.⁶⁴⁶

6. Proventus et utilitates Ecclesiae – stejným způsobem jako v předchozí kapitole je zde vyjádřený výnos obročí, který se rovnal v letech 1788–1792 nule.⁶⁴⁷

7. Numerus populi Parochialis – počet zřejmě pouze katolických duší v jednotlivých obcích v letech 1788–1803 přináší přehledná tabulka v této kapitole.⁶⁴⁸

Následují prázdné oddíly: *Inventarium mobilium capelaniae praesertim Catalogus librorum capelaniae spectantium* a *Praestationes annuae, quocunque demum titulo veniant*. Mezi tyto standardní kapitoly jsou vloženy záznamy o dávkách odváděných

⁶⁴² Srov. tamtéž, fol. 2r–5r.

⁶⁴³ Srov. tamtéž, fol. 6r–6v.

⁶⁴⁴ Srov. tamtéž, fol. 8r–10r.

⁶⁴⁵ Srov. tamtéž, fol. 13r.

⁶⁴⁶ Srov. tamtéž, fol. 13v.

⁶⁴⁷ Srov. tamtéž, fol. 14r.

⁶⁴⁸ Srov. tamtéž, fol. 15r.

kostelníkovi a hlásnému, rektorovi a zároveň i učiteli při chrámu Páně Jména Panny Marie.⁶⁴⁹

Vzhledem ke ztrátě druhého dílu je nejmladší rukopis farní kroniky vydáván za pomyslný třetí díl. Jedná se o knihu formátu 2° s čistě bílou ořízkou. Vazba pamětní knihy je velmi dobře zachovalá. Desky jsou vytvořeny z lepenky, která je potažena vínovou usní se slepotiskem. Rohy desek jsou vybaveny mosazným kováním. Na přední straně desek je vyrytý a zlatě natíraný nápis: „*KRONIKA*“. Text rukopisu je psán na křídový papír. Samotné nadpisy i text jsou pouze v českém jazyce. V celém rukopisu je užito paginace. První strana pamětní knihy přináší název celého rukopisu s datací: „*Farní kronika Římskokatolické farnosti Březí od roku 2000*“. Pamětní knihu lze pomyslně rozdělit na dvě části. První z nich přináší historii farního kostela Jména Panny Marie od prvopočátků v roce 1788 až do dnešních dnů s uvedením oprav, mobiliáře a darů.⁶⁵⁰ Následují oddělené části věnované jednotlivým obcím, které jsou na území farnosti. Čtenář zde nalezne informace o sakrálních a jiných stavbách i akcích z Borovníka,⁶⁵¹ Březského,⁶⁵² Níhova,⁶⁵³ Ondrušek⁶⁵⁴ a Rozseče.⁶⁵⁵ Pomyslná druhá část obsahuje chronologický výčet událostí z let 2000–2015, z nichž za zmínku stojí kněžské svěcení a primice P. Miloše Mičánka v roce 2001⁶⁵⁶ a P. Blažeje Hejtmánka v roce 2007,⁶⁵⁷ dále pořízení nových varhan v roce 2008⁶⁵⁸ a vybudování památníku sv. Zdislavy v nedalekém Křižanově roku 2015.⁶⁵⁹ Text rukopisu je bohatě doplněn o fotografie, nákresy a jiný doprovodný materiál nejrůznějšího charakteru.

⁶⁴⁹ Srov. tamtéž, fol. 11r.

⁶⁵⁰ Srov. Řkf Osová Bítýška, *Kronika*, s. 5–8.

⁶⁵¹ Srov. tamtéž, s. 9.

⁶⁵² Srov. tamtéž, s. 11–12.

⁶⁵³ Srov. tamtéž, s. 13.

⁶⁵⁴ Srov. tamtéž, s. 15–16.

⁶⁵⁵ Srov. tamtéž, s. 17–18.

⁶⁵⁶ Srov. tamtéž, s. 27–30.

⁶⁵⁷ Srov. tamtéž, s. 51–53.

⁶⁵⁸ Srov. tamtéž, s. 55–57.

⁶⁵⁹ Srov. tamtéž, s. 80–81.

4.4. Budišov u Třebíče

Farní archiv v Budišově u Třebíče ukrývá dva rukopisy pamětních knih. Starší z nich nese název *Kronika farnosti Budišovské od roku 1466* a obsahuje události z let (1466) 1793–1999.⁶⁶⁰ Jejím prvním kronikářem byl zřejmě P. Jan Klippl, který zde působil od roku 1860 do svého odchodu na děkanský úřad do Velkého Meziříčí roku 1878. Mladší z kronik se nazývá *Kronika farnosti Budišovské od roku 2000*, je volným pokračováním staršího rukopisu a obsahuje události od roku 2000 do současnosti.⁶⁶¹

Naše pozornost bude nejprve patřit staršímu rukopisu, jehož nadpis udává letopočet zřízení farnosti, nikoliv počátek vedení farní kroniky. Rukopis je knihou formátu 2° se žlutě natíranou ořízkou. Velmi zachovalá vazba jen svědčí o skutečnosti, že byla v nedávné době provedena převazba knižního korpusu. Desky jsou vytvořeny z lepenky, která je potažena hnědou usní se slepotiskem. Rohy desek jsou vybaveny mosazným kováním. Hřbet je vyztužen černou usní. Na přední straně desek je vyrytý a zlatě natíraný nápis: „*KRONIKA FARNOSTI BUDIŠOVSKÉ OD ROKU 1466*“. Text rukopisu je psán na papír, na kterém nejsou filigrány. Nelze tedy určit papírnu, která jej vyrobila. Pro nadpisy je užito latinského jazyka, text je psán německým jazykem. Asi od roku 1878 se používá už jen český jazyk. Pamětní kniha užívá dvojí paginace. První z nich končí stranou 162, druhá začíná společně s údaji v kapitole *Memorabilia* až do strany 163. Je zřejmé, že později byla kronika obohacena prázdnými listy, jimiž byly doplněny některé kapitoly.

Ihned na první stránce nalezneme „*Rozvrh tohoto protokolu domácího*“, který je nejen indexem, ale také, podle řazení jednotlivých kapitol, svědectvím o využití formuláře *protocollum domesticum*, ježž známe z Velkého Meziříčí. Jednotlivé části rukopisu kopírují názvy kapitol formuláře:

1. Origo et fata beneficij – tato kapitola přibližuje dějiny farnosti od roku 1414 do roku 1734. Historie farnosti je poté doplněna o fotografie chrámu i okolních pamětihodností.⁶⁶²

⁶⁶⁰ Srov. Řkf Budišov u Třebíče, *Kronika 1466*.

⁶⁶¹ Srov. Řkf Budišov u Třebíče, *Kronika farnosti Budišovské od roku 2000*.

⁶⁶² Srov. Řkf Budišov u Třebíče, *Kronika 1466*, s. 1–6.

2. Series Episcoporum Brunensium – tedy pořadí brněnských biskupů od roku 1777 s jejich základními životními údaji.⁶⁶³

3. Series Beneficiatorum et Kooperatorum – názvu kapitoly odpovídá i její obsah v podobě výčtu duchovních správců ve farnosti počínaje Stanislavem (1401) konče P. Janem Slabým (1972–1993). Údaje o kooperátorech začínají rokem 1723 (seznam sestavil P. Augustin Nezval) a pokračují až do roku 1958.⁶⁶⁴

4. Instrumenta fundationalia – kapitola obsahuje stručné výpisy ze zakládacích (fundačních) listin a jiných dokumentů k věci nebo právu vztahujících se na benefice od roku 1628 do roku 1896.⁶⁶⁵

5. Ius vel collationis, vel praesentationis et patronatus – záznam o patronátním právu v této kapitole začíná až rokem 1873, kdy vlastnili budišovský zámek svobodní pánové Baratta-Dragono. Neúplné údaje o patronátu doplňuje úplný výčet majitelů panství Budišov a patronů farního chrámu Nanebevzetí Panny Marie a sv. Gotharda.⁶⁶⁶

6. Limites parochiae cum locis, et domorum quolibet in loco numeris – výčet obcí přiřazených do budišovské farnosti byl doplňován o změny v hranicích až do roku 1910.⁶⁶⁷

7. Numerus populi parochialis et familiarum catholicarum, acatholicarum, judaicarum – kapitola obsahuje údaje z roku 1898, kdy bylo pouze v Budišově evidováno 12 obyvatel židovského vyznání. U ostatních obcí je zaznamenaný počet jen u obyvatel římskokatolického vyznání. Následuje podrobný výčet údajů ze sčítání lidu v roce 1910, kde nalezneme u jednotlivých obcí ve farnosti počet domů, obyvatel, mužů, žen, katolíků, Čechů, Němců, dále údaje o katastru (pole, louky, pastviny, zahrady a lesy).⁶⁶⁸

⁶⁶³ Srov. tamtéž, s. 21–27.

⁶⁶⁴ Srov. tamtéž, s. 35–72.

⁶⁶⁵ Srov. tamtéž, s. 75–76.

⁶⁶⁶ Srov. tamtéž, s. 95–97.

⁶⁶⁷ Srov. tamtéž, s. 105–107.

⁶⁶⁸ Srov. tamtéž, s. 111–112.

Z neznámých příčin zůstaly zcela prázdné kapitoly 8. *Proventus beneficii* a 12. *Praestationes annuae, quocunque demum titulo veniant*.

9. Inventarium mobilium parochiae praesertim Catalogus librorum parochiae spectantium – inventář farního mobiliáře začíná údajem o matrikách, které zde byly založeny už v roce 1668. Další údaje patří výčtu knih uložených na faře, jejichž seznam završuje seznam tzv. domácího nářadí, mezi něž patří např. almara farního archivu, obrazy, stůl z měkkého dřeva apod. Volné stránky v této kapitole byly využity k bilancování let 1992–1996 (život farnosti, hospodaření apod.).⁶⁶⁹

10. Proventus et utilitates Ecclesiae – výnosy kostela jsou zaznamenány do přehledné tabulky, která nese název *Výkaz vlastního jmění far[ního] chrámu P[áně] v Budišově dle kostel[ních] účtů koncem roku 1896*. Volné stránky byly opět využity k pokračování bilance let 1996–1999 ve stejném rozsahu jako v předchozí kapitole.⁶⁷⁰

11. Inventarium mobilium ecclesiae – údaje o kostelním mobiliáři a jeho změnách jsou zde vedeny mezi léty 1896–1927.⁶⁷¹

13. Memorabilia – kapitola je pro svůj značný rozsah rozdělena na čtyři podkapitoly: a) *Slavnosti církevní*, b) *Opravy při chrámu P.*, c) *Opravy při farní budově* a d) *Památnosti světové a domácí*. Obsahuje záznamy událostí z let 1793–2000. Tyto údaje doplňují záznamy o hrobce v kněžišti kostela, o první světové válce, o svobodném dvoře pana Eduarda Buršíka z Kamenné, o křížích a božích mukách ve farnosti budišovské, o obnoviteli církevního státu Piovi XI., o generální vizitaci z 15. a 16. května 1931, o schůzi vysvěcených kněží z roku 1892 ze dne 18. srpna 1932, o školství ve farnosti budišovské v letech 1932–1933 (pouze počty žáků v jednotlivých třídách). Kronika poté pokračuje výčtem událostí z let 1932–1991.⁶⁷²

⁶⁶⁹ Srov. tamtéž, s. 129–134.

⁶⁷⁰ Srov. tamtéž, s. 135–140.

⁶⁷¹ Srov. tamtéž, s. 147–153.

⁶⁷² Srov. tamtéž, od s. 163, dále nečíslováno.

Jednotlivé události jsou ve farní kronice doplněny rytinami, malovanými obrázky, fotografiemi, výstřižky z novin, úmrtními oznámeními, ústřižky složenek apod. Naopak prázdné listy, v průběhu let dle obsahu již nedoplňovaných kapitol, sloužily především k pamětním zápisům událostí ve farnosti či ve světě. V závěru domácího protokolu stojí za pozornost otisky obecních pečeti z budišovské farnosti a fotografie zbylých pamětihodností z doby, kdy Budišov držela hrabata z Paarů (1715–1768).

Mladší pamětní kniha je také formátu 2° se žlutě natíranou ořízkou. Vzhledem k době pořízení má rukopis velmi zchovalou vazbu. Desky jsou vytvořeny z lepenky, která je potažena černou usní se slepotiskem. Rohy desek jsou vybaveny mosazným kováním. Na přední straně desek je vyrytý a zlatě natíraný nápis: „*KRONIKA FARNOSTI BUDIŠOVSKÉ OD ROKU 2000*“. Hřbet desek zdobí vyrytý a zlatě natíraný nápis: „*KRONIKA FARN. BUDIŠOVSKÉ*“. Text rukopisu je psán na papír bez filigránů. Dokument postrádá paginaci. Pro nadpisy i samotný text je užito výhradně českého jazyka. Oproti starší pamětní knize jsou jednotlivé zápisy řazeny chronologicky za sebou. První stranu rukopisu zdobí kolorovaná kresba farního kostela Nanebevzetí Panny Marie a sv. Gotharda. Následuje výčet událostí z farnosti, církve i světa, který často uvozují i prolínají krátké citáty z bible, křesťanských i jiných myslitelů. Za zmínku zde stojí informace o krádeži památek ze zámeckého parku z roku 2000,⁶⁷³ opravě varhan z let 1990–2001⁶⁷⁴ a o novoknězi z Budišova P. Jiřímu Janouškovi, který byl v roce 2007 vysvěcen na kněze a sloužil zde svoji první mši svatou (primici).⁶⁷⁵ Nadto zde nalezneme opět velké množství fotografického materiálu, výstřižků z novin, tabulek, předmětů z akcí, oznámení, apod.

⁶⁷³ Srov. Řkf Budišov u Třebíče, *Kronika*, fol. 2r.

⁶⁷⁴ Srov. tamtéž, fol. 7v–8r.

⁶⁷⁵ Srov. tamtéž, fol. 47r.

4.5. Heřmanov u Velké Bíteše

Archiv heřmanovské farnosti, která je v současné době spravována z nedalekého Křižanova, ukrývá tři rukopisy pamětní knihy. Nejstarší z nich založil zdejší duchovní správce P. Josef Stesser, jenž zde působil v letech 1814–1854. Dokument nese název *Haus-Protokoll bei der Pfarre Hermansschlag* a obsahuje události z let (1655) 1805–1954.⁶⁷⁶ Volným pokračováním domácího protokolu je další část pamětní knihy s prostým názvem *Farní kronika od r. 1954* a jsou v ní zaznamenány děje ve farnosti až do jubilejního roku 2000.⁶⁷⁷ Události 21. století přináší poslední, nejmladší část pamětní knihy s označením *Farní kronika Heřmanov*.⁶⁷⁸

První ze tří částí heřmanovské pamětní knihy je formátu 2° s původně červeně natíranou ořízkou. Přes nepatrné oděrky a ohyby v důsledku časté manipulace jde o velmi zachovalý knižní exemplář. Desky jsou vytvořeny z lepenky, která je potažena černobílým zdobeným papírem. Rohy desek a hřbet jsou vyztuženy černou usní. Na přední straně desek je vlepený papírový štítek s nápisem černou tuží: „*Haus-Protokoll bei der Pfarre Hermansschlag*“. Text rukopisu je psán na papír bez filigránů. Nelze tedy určit papírnu, která jej vyrobila. Pro nadpisy je užito převážně latinského jazyka. Jednotlivé záznamy jsou psány střídavě v latinském a německém jazyce. Asi od roku 1875 se používal už jen český jazyk. V celém dokumentu je užito paginace.

Při pečlivé prohlídce pamětní knihy je zřejmé využití formuláře *protocollum domesticum*, jež známe z Velkého Meziříčí. Oproti jeho dané úpravě jsou jednotlivé kapitoly uspořádány jinak:

1. Origo et fati Parochiae Hermanschlacensis – první kapitola patří většinou informacím o založení benefícia. Ani zde tomu není jinak. Záznamy začínají rokem 1493 a poslední zápis je k roku 1858. Nalezneme v nich také informaci o patronech zdejšího farního kostela sv. Mikuláše.⁶⁷⁹

⁶⁷⁶ Srov. Řkf Heřmanov u Velké Bíteše, *Haus-Protokoll*.

⁶⁷⁷ Srov. Řkf Heřmanov u Velké Bíteše, *Farní kronika od r. 1954*.

⁶⁷⁸ Srov. Řkf Heřmanov u Velké Bíteše, *Farní kronika*.

⁶⁷⁹ Srov. Řkf Heřmanov u Velké Bíteše, *Haus-Protokoll*, s. 1–2.

2. Ius praesentationis – v této části se nachází krátké zmínky o patronech kostela, které shrnují a doplňují údaje předchozí kapitoly.⁶⁸⁰

3. Communitates ad hanc Parochiam Spectantes – v této části nalezneme informace o přífařených obcích a změnách uskutečněných v letech 1762–1812 v hranicích farnosti.⁶⁸¹

4. Numerus Animarum – vedle avizovaných záznamů o počtu duší z roku 1819 zde pokračují informace o změnách hranic heřmanovské farnosti. Poslední zápis pochází z roku 1927.⁶⁸²

5. De proventibus et aliis rebus immobilibus Beneficii – soupis výnosů obročí je v této části doplněn o výčet polí, luk, zahrad a rybníků patřících beneficiu. Zápisy počínají rokem 1815 a končí rokem 1868.⁶⁸³

6. De Decimis – název kapitoly napovídá i její obsah. Je zde uveden soupis povinného odvádění desátků po jednotlivých přífařených obcích. Tyto údaje doplňují opisy dokumentů, na jejichž základě byly desátky vybírány. Prázdné listy byly využity k záznamu údajů o opravě fary a úpravě celého okolí v letech 1876–1925.⁶⁸⁴

7. De Obligatione et officiis Parochi – velmi stručný výčet farních povinností zde doplňuje obsáhlejší záznam o opravách na faře a okolí do roku 1930.⁶⁸⁵

8. De Foundationibus – v této kapitole nalezneme opisy fundačních listin a jiné záznamy o fundacích.⁶⁸⁶

⁶⁸⁰ Srov. tamtéž, s. 3.

⁶⁸¹ Srov. tamtéž, s. 4.

⁶⁸² Srov. tamtéž, s. 5.

⁶⁸³ Srov. tamtéž, s. 6–8.

⁶⁸⁴ Srov. tamtéž, s. 9–19.

⁶⁸⁵ Srov. tamtéž, s. 20.

⁶⁸⁶ Srov. tamtéž, s. 21–26.

9. Inventarium mobilium Parochiae, item Catalogus Librorum penes Parochiam – z blížeji nespecifikovaných okolností je tato kapitola prázdná.⁶⁸⁷

10. Series Beneficiatorum huius Parochiae Hermanschlacensis – výčet duchovních správců začíná rokem 1655 a končí údajem z roku 1923 o odchodu P. Jana Dvořáka po 26 letech působení v Heřmanově.⁶⁸⁸

11. Series Episcoporum Dioecesis – vedle údajů o životních osudech brněnských biskupů od počátku diecéze je zde vložen i nekrolog biskupa Františka Antonína Gindla (1832–1841).⁶⁸⁹ Kapitulu uzavírají záznamy o generálních vizitacích brněnských biskupů v heřmanovské farnosti v letech 1778–1899.⁶⁹⁰

12. De ecclesiae Hermansi – zde nalezneme údaje o farním kostele sv. Mikuláše a všech nutných opravách interiéru i exteriéru do roku 1854.⁶⁹¹

13. Proventus et utilitates Ecclesiae Hermanschlacensis – údaje o výnosech a užitečných kostelních pocházejí z let 1839–1860.⁶⁹²

14. Inventarium – inventář kostelního mobiliáře byl v této kapitole sepsán v roce 1820. Za tímto inventářem pokračují údaje o výnosech a užitečných kostelních z předchozí kapitoly, které byly dovedeny až do roku 1953. Jednotlivé údaje o sbírkách na konkrétní věc (křížová cesta, oltář apod.) jsou zde se jmény dárců uvedeny v přehledných tabulkách.⁶⁹³

15. Varia fata tam Ecclesiae, jam Parochiae – poslední kapitola obsahuje události ze života farnosti z let 1805–1954. Jedná se však o velmi stručné záznamy, které se

⁶⁸⁷ Srov. tamtéž, s. 29.

⁶⁸⁸ Srov. tamtéž, s. 31–35

⁶⁸⁹ Srov. Řkf Heřmanov u Velké Bíteše, *Haus-Protokoll*, mezi s. 38 a s. 39.

⁶⁹⁰ Srov. tamtéž, s. 36–45.

⁶⁹¹ Srov. tamtéž, s. 51–54.

⁶⁹² Srov. tamtéž, s. 55–56.

⁶⁹³ Srov. tamtéž, s. 57–63.

v mnohém případě omezují jen na jednovětou bilanci předchozího roku, především v letech 1936–1953. Mezi nimi nalezneme údaje o pořízení nových parament a zvonů v letech 1924–1925. Nechybí zde ani podrobný popis původních tří zvonů z 15. a 16. století, kterým se vyhnuly rekvizice v obou světových válkách.⁶⁹⁴

Text rukopisu doplňují přehledné tabulky, nákresy, novinové články a různé přílohy k jednotlivým událostem. Mezi poslední stranou a předsádkou jsou volně vložené listy různého obsahu.

Druhá část kroniky farnosti Heřmanov je knihou formátu 2° s červeně stříkanou ořízkou. Vazba rukopisu je velmi zachovalá. Desky jsou vytvořeny z lepenky, která je potažena tmavomodrým papírem. Rohy desek a hřbet jsou vyztuženy černou usní. Na přední straně desek je vlepený bílý červenočerně lemovaný papírový štítek s nápisem v černé barvě: „*Farní kronika od r. 1954*“. Na hřbetě nalezneme bílý papírový štítek, který obsahuje nápis provedený tiskem v černé barvě: „*FARNÍ KRONIKA 1954–2000 HEŘMANOV*“. Text rukopisu je psán na papír bez filigránů, není užito paginace. Pro nadpisy i text je užito výhradně českého jazyka. Svým obsahem rukopis nekopíruje formulář starší části kroniky, ale užívá vlastní systém řazení jednotlivých kapitol, které jsou od sebe odděleny nadpisem i štítkem na ořízce:

1. Farnost Heřmanov – obsahuje události ze života ve farnosti v letech 1954–2000 (zkrácené záznamy o udělených svátostech apod.), které jsou doplněny o výstřižky z novin, fotografie apod.⁶⁹⁵

2. Farní kostel – první řádky této kapitoly patří podrobnému popisu korunovace sochy Panny Marie Karmelské ve farním kostele sv. Mikuláše dne 24. října 1954. Vedle nákresu a popisu korunky je zde podrobně zaznamenán průběh slavnosti a informace o udělení plnomocných odpustků v roce 1954, který byl vyhlášený jako Milostivý mariánský rok (zřejmě v návaznosti na stoleté výročí od vyhlášení mariánského dogmatu o Neposkvrněném početí Panny Marie papežem Piem IX.). Následují informace o konání tradičních karmelských poutí i podrobný inventář kostela z roku

⁶⁹⁴ Srov. tamtéž, s. 64–132.

⁶⁹⁵ Srov. Řkf Heřmanov u Velké Bíteše, *Farní kronika od r. 1954*, fol. 1r–42r.

1964. Jednotlivé údaje v této kapitole jsou doplněny fotografiemi, vloženými strojopisy, výstřižky z novin apod. Na poslední listy této kapitoly jsou vlepena první tři čísla farního časopisu „Heřmánek“ z roku 1999 a 2000.⁶⁹⁶

3. Farní budova – zde nalezneme informace o opravách ve farní budově a jejím nejbližším okolí z let 1957–1992. I tyto záznamy doplňuje množství fotografií a nákresů.⁶⁹⁷

4. Kněží ve farnosti – výčet duchovních správců začíná P. Karlem Zemanem (1655–1662) a končí P. Karlem Orlitou, který sloužil věřícím v Heřmanově v letech 1999–2005.⁶⁹⁸

5. Církevní události – stránky této kapitoly patří údajům o životních osudech papežů (od Pia XII. po Pavla VI.), některých českých biskupů a brněnských kapitulních vikářů Josefa Kratochvíla (1876–1966, rodák z Oslavice u Velkého Meziříčí) a Ludvíka Horkého (1913–2008, rodák z Rudy u Velkého Meziříčí). Rekonstrukce jejich životních příběhů je vytvořena převážně z vlepených novinových výstřižků (pozoruhodný způsob záznamu údajů mezi farními kronikami), které doplňují mnohé fotografie a jiné dokumenty.⁶⁹⁹

6. Světové události – údaje o dění ve vlasti i světě zahrnují léta 1956–1974. Způsob záznamu událostí je stejný jako v předchozí kapitole. Jednotlivé údaje jsou složeny z novinových výstřižků a doplněny o příslušné dokumenty (fotografie, nákresy, letáky apod.).⁷⁰⁰

Na posledním listě druhého dílu farní kroniky je vlepen strojopis, který obsahuje „Důležité rady pro nového nástupce duchovní správy v Heřmanově!“ od P. Josefa Vágnera (1959-1974). Nový duchovní správce zde nalezne cenné rady k užívání zvonů,

⁶⁹⁶ Srov. tamtéž, fol. 43r–65r.

⁶⁹⁷ Srov. tamtéž, fol. 66r–71r.

⁶⁹⁸ Srov. tamtéž, fol. 81r–81v.

⁶⁹⁹ Srov. tamtéž, fol. 82v–119v.

⁷⁰⁰ Srov. tamtéž, fol. 131r–169v.

topení v kostele, informace o možných opravách, uložení hostií v sakristii, rozestavění soch ve farním kostele, o intervalu splátek za elektrický proud apod.⁷⁰¹

Nejmladší z částí heřmanovské farní kroniky je knihou formátu 4°. Vazba rukopisu je velmi zachovalá. Desky jsou vytvořeny z lepenky, jež je potažena růžovou látkou. Na přední straně desek je vyrytý a zlatě natíraný nápis: „*KRONIKA*“. Ten je doplněn shora i zespoda nápisy provedené černou lihovou fixou: „*FARNÍ*“ a „*HEŘMANOV*“. Text rukopisu je psán na křídový papír bez filigránů. Pro nadpisy i text je užito výhradně českého jazyka. I tento rukopis se liší od svých starších předchůdců. Jednotlivé události jsou v něm řazeny chronologicky za sebou. Text je zpočátku psán na stroji či osobním počítači a vlepen na jednotlivé strany bez paginace. Na předním předeštlí i předsádce jsou vlepeny informace o významných opravách na fáře i ve farním kostele. Ostatní údaje jsou již seřazeny do jednotlivých let od roku 2001 do roku 2010. Počínaje rokem 2006 je k záznamu událostí užito už jen modré propisovací tužky. Údaje doplňují tabulky, grafy, plakáty a fotografie.

⁷⁰¹ Srov. tamtéž, fol. 169v.

4.6. Křižanov

Také místo spojované s narozením sv. Zdislavy se může pochlubit hned dvěma díly farní kroniky, jež jsou pečlivě uchovávány na farním úřadě. Starší z nich začal psát tehdejší duchovní správce P. František Staněk (1768–1796), nese název *Protocollum domesticum parochiae Křižanovensis* a obsahuje údaje od roku (1636) 1780 do roku 1944.⁷⁰² Na domácí protokol volně navazuje *Pamětní kniha farnosti křižanovské*, která je vedena od roku 1944 do dnešních dnů.⁷⁰³

Starší pamětní kniha je formátu 2° s původně červeně stříkanou ořízkou. Vzhledem k poškozené vazbě jsou desky obaleny balicím papírem bílé barvy. I přes tuto skutečnost se jedná o velmi zachovalý dokument. Desky jsou vytvořeny z lepenky, která je potažena červenočerným zdobeným papírem. Rohy desek a hřbet jsou vyztuženy tvrdým červenošedým papírem. Na přední straně desek je vlepený papírový štítek s nápisem černou tuží: „*Protocollum domesticum parochiae Křižanovensis*“. Text rukopisu je psán na papír bez filigránů. Pro nadpisy užil pisatel převážně německého jazyka. Jednotlivé záznamy jsou psány střídavě v latinské, německém a českém jazyce. Asi od roku 1904 se užívá už jen českého jazyka. Celý dokument je paginován. Jakýsi úvod k pamětní knize nalézáme až na straně 123, kde je zmínka o zakladateli a době založení.⁷⁰⁴

Způsob záznamu událostí této pamětní knihy bychom mohli označit jako kombinaci prvků použitých v první a druhé kronice farnosti Heřmanov. Jako vzoru je užito již v názvu avizovaného formuláře *protocollum domesticum*, ale jednotlivé kapitoly jsou uspořádány trochu jinak. Tento dokument využívá taktéž štítků na ořízce pro rychlejší orientaci. Nejprve tedy k záznamu událostí do jednotlivých kapitol. Jejich

⁷⁰² Srov. Řkf Křižanov, *Protocollum*.

⁷⁰³ Srov. Řkf Křižanov, *Pamětní kniha*.

⁷⁰⁴ „*Protocollum Domesticum Parochiae Krzižanoviensis. Jussu Reverendissimi, ac Ecellentissimi Domini Domini Joannis Baptista de Lachenbauer Episcopi Brunensis, a Francisco Staniek Parocho Krzizanoviensi inchoatum, post fata vero illius, ab eius successore Bernardo Kotzent revisum, et in meliorem ordinem redactum Anno 1805. In qvo praeter fata dictae parochiae etiam alii eventus celebriores ab obitu Augustissima Imperatricis Maria Theresiae succinete refferuntur*“, Řkf Křižanov, *Protocollum*, s. 123.

pořadí je v rukopisu mírně pozměněno a k jejich pojmenování je užito místy také německého jazyka:

1. Inventarium der in dem Markt Kržiržanau befindlichen Pfarr Kirche S[anc]ti Wenceslai – tato kapitola v sobě ukrývá nejen informace o výstavbě a výbavě farního kostela sv. Václava, ale také údaje o založení farnosti. Za nimi nalezneme informace ukrývající se pod názvy: *Series episcoporum*, *Seznam patronů* (1678–1891), *Series parochorum* (1357-1966) a *Consignatio cooperatorum* (1672–1958).⁷⁰⁵

2. Inventarium der Křžižanauer Pfarr – další oddíl přináší údaje o farní budově, inventář farního mobiliáře, inventář knižní sbírky apod. Vedle názvu samotné kapitoly nalezneme odkaz na pokračování údajů o farní budově na straně 91, neboť od strany 77 je pozornost věnována tzv. *Úplné vnitřní úpravě kostela r. 1905 - r. 1909*, která obsahuje i jeho inventář. Kapitola pokračuje na straně 91 oddílem s názvem „*Opravy na faře od r. 1900*“, poté oddíly „*Nadace mešní a suffragijní od r. 1900 zřízené*“ a „*Fara Křžižanow s historickou exkurzí*“.⁷⁰⁶

3. Protocollum Domesticum Parochiae Kržizanoviensis – podle slov zakladatele právě zde začíná samotná farní kronika. Jak již bylo řečeno, tak k záznamu událostí byl využit jako vzor formulář *protocollum domesticum*, ale s pozměněnými názvy kapitol. Nalezneme zde tedy *De erectione huius Parochiae, eiusque erectionis Instrumento* s informacemi o zřízení benefícia; *Antiqua instrumenta fundationalium Missarum* s údaji o mešních fundacích; *De iure Patronatus* řešící patronátní právo; *De locis ad hanc parochiam adpertenentibus* s výčtem přífařených obcí; *Proventus Ecclesiae Parochialis Krzizanoviensis*, tedy výnos obročí; *Series Beneficiatorum Krzizanovii* obsahující výčet duchovních správců od roku 1636 až do roku 1797 a konečně nejdlejší část této kapitoly *De antiquitate Parochiae Krzizanoviensis*, jež může být ekvivalentem ke známějšímu označení *Memorabilia*, tedy zápisů určených pro paměť, zde vedených chronologicky od roku 1780 do roku 1944. V této poslední části nalezneme mimo jiné záznamy událostí z církevního prostředí, světa i vlasti. Z období první světové války se zde nalézají velmi stručný záznam z 1. listopadu 1914 o zřízení vojenské nemocnice pro

⁷⁰⁵ Srov. Řkf Křžižanov, *Protocollum*, s. 1–41.

⁷⁰⁶ Srov. tamtéž, s. 59–122.

široké okolí péčí a vlastním nákladem Anny Tauberové, šlechtičny sídlící na zdejším zámku. Vzhledem ke zdejší příkladné péči byla nemocnice vyhledávaným místem mezi raněnými vojáky. Vlivem velkého přílivu raněných „s divným poraněním a podezřelou nemocí“, dle slov kronikáře, spíše ale z důvodu neustále rostoucích nákladů přestala nemocnice fungovat již v roce 1917.⁷⁰⁷ Velmi podrobně jsou zde rozepsány kandidátky voleb do obecního zastupitelstva z let 1926, 1930 a 1936, kdy v Křižanově ve všech případech zvítězila Československá strana lidová.⁷⁰⁸ Údaje z válečného období druhé světové války jsou omezeny jen na církevní prostředí života ve farnosti (svátosti, tridua, změny v ustanovení duchovních správců apod.). Text je doplněn tabulkami a různými nákresey.⁷⁰⁹

Ořízku pamětní knihy zdobí již zmíněné štítky s nápisy: „Kostel“, „Fara“ a „Kronika“. Na zadním přideštlí jsou v červeném vosku vyraženy pečete obecní i farní. Mezi poslední stranou a předsádkou jsou volně vložené listy různého obsahu.

Mladší pamětní kniha je plynulým pokračováním své předchůdkyně. Jde o knihu formátu 2° s nezdobenou ořízkou. Drobná poškození dokazují citlivé zacházení s rukopisem. K zabránění dalším defektům je kniha pečlivě obalena průhlednou fólií. Desky jsou vytvořeny z lepenky, která je potažena tmavomodrým papírem. Rohy desek a hřbet jsou vyztuženy hnědou usní. Přední stranu desek zdobí mírně poškozený slepotiskový zlatě natíraný nápis: „PAMĚTNÍ KNIHA FARNOSTI KŘIŽANOVSKÉ“. Text rukopisu je psán na papír bez filigránů. Pro nadpisy i samotný text bylo využito převážně českého jazyka. V celém dokumentu je užito paginace. Návaznost na starší knihu dokazují čtenáři hned první slova mladšího rukopisu farní kroniky: „*Ve jménu Nejsvětější Trojice, Boha Otce i Syna i Duchu Svatého začínáme II. díl pamětní knihy. Rok 1944. (Pokračování)*“.⁷¹⁰ Za těmito slovy pokračuje chronologicky uspořádaný text, který je doplněn nákresey, tabulkami, fotografiemi, novinovými výstřižky a jiným doprovodným materiálem. Z významnějších událostí, které zde byly zaznamenány, lze připomenout výsledky voleb do Ústavodárného národního shromáždění z roku 1946,

⁷⁰⁷ Srov. tamtéž, s. 232; viz podkapitola 3.6. Dvacáté století a současná situace.

⁷⁰⁸ Srov. Řkf Křižanov, *Protocollum*, s. 258–260; 273–276; 295–298.

⁷⁰⁹ Srov. tamtéž, s. 123–313.

⁷¹⁰ Řkf Křižanov, *Pamětní kniha*, s. 1.

kdy jednoznačně v celé farnosti zvítězila Československá strana lidová,⁷¹¹ výstavbu nových varhan v roce 1948,⁷¹² opravu kostela a okolních kaplí v letech 1968–1978⁷¹³ a popis politické situace v roce 1968.⁷¹⁴

⁷¹¹ Srov. tamtéž, s. 6.

⁷¹² Srov. tamtéž, s. 9.

⁷¹³ Srov. tamtéž, s. 29–87.

⁷¹⁴ Srov. tamtéž, s. 24–29; viz také podkapitola 3.6. Dvacáté století a současná situace.

4.7. Křoví

Křovské beneficium patřilo od svého vzniku, nepočítaje několik let samostatné správy, pod nedalekou farnost Velká Bíteš. Nyní je spravováno z farnosti Deblín, která náleží tišnovskému děkanství. Právě v archivu farního úřadu v Deblíně je uchována křovská pamětní kniha. Tato nese název *Hausprotocol der Krzower Lokalie* a obsahuje záznamy z let 1785–2013.⁷¹⁵ Začal ji psát až P. Ignác Charuza, jenž zde působil v letech 1840–1852 a byl již osmým správcem křovského benefícia od jeho vzniku.⁷¹⁶ Důvod pozdějšího počátku vedení a zpětného doplnění záznamů se nepodařilo dohledat. Lze se jen domnívat o existenci starší pamětní knihy, u níž mohlo dojít ke ztrátě nebo její úplné likvidaci. Domácí protokol je knihou formátu 4° s původní červeně stříkanou ořízkou. Vzhledem k častému užívání jsou desky mírně poškozeny a rovněž tak i některé z vázacích textilních tkanic. Desky jsou zhotoveny z lepenky, která je potažena světlemodrým papírem. Rohy desek a hřbet jsou vyztuženy hnědou usní. Korpus knihy je vybaven dvěma dvojicemi modrých textilních tkanic. Na přední straně desek je zdobený papírový štítek s čitelným nápisem černou tuží: „*Hausprotocol der Krzower Lokalie*“. Text rukopisu je psán na papír, částečně linkovaný, bez filigránů. Pro nadpisy i text je užito německého jazyka. Asi od roku 1875 se používá už jen český jazyk. Do strany 155 je užito paginace, jak o tom svědčí úvodní formule: „*Tato domácí farní kronika má 174 stránek. (Stránky jsou číslovány)*.“⁷¹⁷

Ihned pod oznámením o paginaci se nachází *Inhalts Register*, tedy obsah pamětní knihy. Vzhledem k náplni jednotlivých kapitol lze usuzovat o inspiraci formulářem *protocollum domesticum* s využitím pouze některých jeho částí:

1. Geschichte der Localie – úvodní kapitola obsahuje dějiny lokálie a vzniku samostatné farnosti s informacemi o výstavbě nového kostela roku 1808 a opisy nejdůležitějších listin do roku 1912.⁷¹⁸

⁷¹⁵ Srov. Řkf Deblín, *Hausprotocol*.

⁷¹⁶ Srov. Jaromír KOTÍK, *Letopisy*, s. 96.

⁷¹⁷ Řkf Deblín, *Hausprotocol*, fol. 1v.

⁷¹⁸ Srov. tamtéž, s. 1–6.

2. Topographie der Lokalie – tato kapitola měla být věnována topografii křovské lokálie, ale byla nahrazena záznamy o kostelních hospodářích a konzervátorech, o stavbě nové kaple v Katově a rekvizici varhaních píšťal v roce 1918.⁷¹⁹

3. Einkünfte, Rechte, Besitzungen, Verbindlichkeiten der Krzower Lokalie – zde nalezneme výčet majetku a příjmů farnosti opět s opisy důležitých smluv až do roku 1925.⁷²⁰

4. Zustand der Kirche – kapitola přináší informace o postavení, vybavení a opravách farního kostela sv. Petra a Pavla, včetně výnosů a užitků kostelních do roku 1937.⁷²¹

5. Merkwürdige Tage – tento oddíl farní kroniky je vyhrazen významným událostem ze života farnosti v letech 1807–1870.⁷²²

6. Folgerung der hochwürdigsten Herrn Herr Bischöfe in Brünn – výčet biskupů v této kapitole začíná životním příběhem prvního brněnského biskupa Matyáše Františka hraběte Chorinského (1777–1786) a končí informacemi o dvanáctém biskupovi Karlu Skoupém, který vedl brněnskou diecézi v letech 1946–1972.⁷²³

7. Folgerung der Seelsorger in Krzowy – pořadí duchovních správců otevírají údaje o prvním z nich – P. Eustachu Josefu Hiltšerovi (1785–1793) a uzavírají informace o životním osudu patnáctého duchovního správce P. Vladimíra Nápravníka (1936–1959). Na tuto kapitolu dále navazuje chronologický výčet událostí ze života farnosti, vlasti i světa od roku 1868 až do dnešních dnů. Z významných událostí zde zaznamenaných stojí za pozornost stručné údaje o průběhu první světové války,⁷²⁴ o volbách do senátu a poslanecké sněmovny v roce 1925, kde získali nejvíce hlasů

⁷¹⁹ Srov. tamtéž, s. 7–24.

⁷²⁰ Srov. tamtéž, s. 25–34.

⁷²¹ Srov. tamtéž, s. 35–50.

⁷²² Srov. tamtéž, s. 55–68.

⁷²³ Srov. tamtéž, s. 69–70.

⁷²⁴ Srov. tamtéž, s. 92–96.

vlivem agitace ve farnosti republikáni,⁷²⁵ stručné informace o průběhu druhé světové války především ve světě⁷²⁶ a pořízení nových zvonů péčí farníků v roce 1970.⁷²⁷ Poslední řádky této části kroniky patří výčtu kněží z let 1894–1938, kteří pocházejí z křovské farnosti.⁷²⁸

Text především poslední části pamětní knihy je doplněn fotografiemi. Mezi poslední stranou a předádkou jsou volně vložené listy různého obsahu.

⁷²⁵ Srov. tamtéž, s. 100–101.

⁷²⁶ Srov. tamtéž, s. 126–135.

⁷²⁷ Srov. tamtéž, s. 161–162.

⁷²⁸ Srov. tamtéž, s. 175.

4.8. Měřín

Starobylé městečko Měřín se může pochlubit velmi bohatými dějinami své duchovní správy. Na konci 13. století zde bylo založeno benediktinské probošství, které velmi přispělo ke kolonizaci zdejšího nepřístupného kraje. V době husitského hnutí a pozdější reformace spravovali již pustý klášterní majetek nekatoličtí duchovní. Od 18. století bylo sídlem stejnojmenného děkanátu. Všechny tyto informace obsahuje pamětní kniha, která je rozdělena do tří dílů uložených na zdejší faře. První rukopis nese název *Protocollum Domesticum Parochiae Meřinensis* a obsahuje údaje z let 1626–1955.⁷²⁹ Založen byl druhým měřínským děkanem Václavem Antonínem Noskem, jenž zde působil v letech 1738–1764.⁷³⁰ Druhý díl na sobě nenesé žádné označení a věnuje se období let 1959–1996.⁷³¹ Poslední díl pamětní knihy má prostý název *Kronika* a zahrnuje události od roku 1997 do současnosti.⁷³²

Nejstarší rukopis měřínské farní kroniky je knihou formátu 2° s původně červeně stříkanou ořízkou. Vazba rukopisu je mírně poškozena drobnými oděrkami, některé listy jsou uvolněny a většina vázacích textilních tkanic vytržena, ale i přes tato drobná poškození máme před sebou velmi zachovalý dokument. Desky jsou vytvořeny z lepenky, která je potažena bílohnědým papírem. Hřbet je šitý na šest vazů a stejně jako rohy desek vyztužen hnědou usní. Na přední straně desek je vlepený papírový štítek s nápisem černou tuží: „*PROTOCOLLUM Domesticum Parochiae Meřinensis*“. Korpus knihy byl vybaven dvěma dvojicemi bílých textilních tkanic. Na hřbetě nalezneme bílý papírový štítek, který obsahuje nápis provedený černou tuží: „*Protocollum Domesticum*“. Text rukopisu je psán na papír, na kterém jsou identifikovatelné filigrány z papírny Eibenschitz.⁷³³ Pro nadpisy je užito převážně německého jazyka. Jednotlivé záznamy jsou psány střídavě v latinské, německém a českém jazyce. Asi od roku 1893 se používá už jen český jazyk. Dokument je paginován.

⁷²⁹ Srov. Řkf Měřín, *Protocollum*.

⁷³⁰ Srov. Oldřich HNÍZDIL, *Měřín*, s. 130.

⁷³¹ Srov. Řkf Měřín, *Farní kronika*.

⁷³² Srov. Řkf Měřín, *Kronika*.

⁷³³ Jedná se o papírnu v Ivančicích.

Samotný obsah kapitol svědčí o využití formuláře *protocollum domesticum*, se kterým jsme se seznámili již ve Velkém Meziříčí a jiných farnostech (viz výše):

1. Errichtung der Markt Wolleiner Pfarr Kirche des Heiligen Johannes des Taufers – tato úvodní část kroniky odpovídá první kapitole z formuláře domácího protokolu: „*Origo et fata beneficii*“.⁷³⁴ Vedle původu vzniku benefícia, počínaje rokem 1298, zde nalezneme informace o opravách a inventáři farního kostela sv. Jana Křtitele. Na tyto záznamy plynule navazuje podrobně zpracovaný „*Synchronistický přehled dějin městečka Měřína*“.⁷³⁵

2. In Betref des Beneficiums – kapitola se věnuje patronaci měřínského benefícia, správě majetku bývalého benediktinského kláštera a příjmům kaplana nebo kooperátora od počátků benefícia do roku 1877.⁷³⁶

3. In Betref der Capläne oder Cooperatoren – výčet kaplanů a kooperátorů v měřínské farnosti obsahuje údaje z let 1766–1825.⁷³⁷

4. Series Episcoporum – zde nalezneme podrobný výčet brněnských biskupů a zdejších duchovních správců od 1447, kdy majetek zdejších benediktinů přešel pod správu nekatolíků a od roku 1626 již jen diecézních kněží. Kapitulu uzavírá výčet zdejších kooperátorů od roku 1921.⁷³⁸

5. Miscellanea ab anno 1839 – tato část domácího protokolu obsahuje chronologicky řazené zápisy pro paměť od zmíněného roku do roku 1955 s vloženým údajem: „*Series cooperatorum apud Domini ecclesiam Měřín ab anno 1732 incipit*“.⁷³⁹ Ze zaznamenaných událostí stojí za zmínku informace o konání eucharistického kongresu

⁷³⁴ Srov. Řkf Měřín, *Protocollum*, s. 1.

⁷³⁵ Srov. tamtéž, s. 33–47.

⁷³⁶ Srov. tamtéž, s. 49–82.

⁷³⁷ Srov. tamtéž, s. 85–88.

⁷³⁸ Srov. tamtéž, s. 91–132.

⁷³⁹ Srov. tamtéž, s. 144–148.

ve Vídni ve dnech 12. – 15. září roku 1912,⁷⁴⁰ popis průběhu první světové války⁷⁴¹ a průběh prvních voleb do Národního shromáždění v roce 1920, kdy ve farnosti zvítězila Československá strana lidová.⁷⁴² Text rukopisu doplňují přehledné tabulky, nákresy, novinové články a fotografie.

Na domácí protokol navazuje druhý rukopis, který je knihou formátu 4° s nezdobenou ořízkou. Vazba rukopisu je mírně poškozena drobnými oděrkami, které jsou zanedbatelné v hodnocení dochování rukopisu. Desky jsou vytvořeny z lepenky a potaženy šedou tkaninou. Jejich povrch je čistý, bez označení obsahu dokumentu. Text rukopisu je psán na linkovaný papír. Pro nadpisy i samotný text bylo využito výhradně českého jazyka. Až do strany 194 je užito paginace. Návaznost na předešlý díl dokazuje hned první zápis učiněný právě nastupujícím duchovním správcem P. Františkem Hružou, který zde působil celých 50 let a 137 dní, po nichž odešel na odpočinek do Blížkova:⁷⁴³ „*Začínám kroniku novou knihou, neboť ve staré již není místa na záznamy. Přistěhoval jsem se do Měřína 17. března 1959 z Jemnice, kde jsem byl kaplanem. Měřín je mé první samostatné místo. Práce zde bude hodně, ale s pomocí Boží snad všechno zastanu.*“⁷⁴⁴ Vzhledem ke svému dlouhému a plodnému působení je autorem hned dvou dílů pamětní knihy. Zápisy v kronice jsou vedeny chronologicky za sebou z let 1956–1996 s marginálními poznámkami pro rychlou orientaci. Samotný text je doplněn pouze nákresy. Ze zaznamenaných událostí lze upozornit na informace o nových zvonech,⁷⁴⁵ o sčítání lidu v roce 1980,⁷⁴⁶ o svěcení biskupů na konci srpna roku 1989 v Litoměřicích a Olomouci,⁷⁴⁷ o svatořečení Anežky České v Římě ve stejném roce a událostech kolem tzv. sametové revoluce,⁷⁴⁸ o volbách do Federálního shromáždění v roce 1992, kdy ve farnosti zvítězila ODS-KDS a HZDS,⁷⁴⁹ o volbě

⁷⁴⁰ Srov. tamtéž, s. 154–157.

⁷⁴¹ Srov. tamtéž, s. 164–175.

⁷⁴² Srov. tamtéž, s. 175–176.

⁷⁴³ Srov. Řkf Měřín, *Kronika*, s. 181.

⁷⁴⁴ Řkf Měřín, *Farní kronika*, s. 1.

⁷⁴⁵ Srov. tamtéž, s. 4.

⁷⁴⁶ Srov. tamtéž, s. 33.

⁷⁴⁷ Srov. tamtéž, s. 94–95.

⁷⁴⁸ Srov. tamtéž, s. 95–102.

⁷⁴⁹ Srov. tamtéž, s. 121–122; viz také podkapitola 3.6. Dvacáté století a současná situace.

prezidenta v roce 1993,⁷⁵⁰ o komunálních volbách v roce 1994, kdy ve farnosti zvítězili členové Sdružení nezávislých kandidátů⁷⁵¹ a o volbách do Parlamentu ČR v roce 1996 s vítězstvím strany ODS.⁷⁵²

Nejmladší z dílů měřínské pamětní knihy je knihou formátu 4° s nezdobenou ořízkou. Vazba rukopisu je bez zjevných poškození, tedy perfektně zachovalá. Desky jsou vytvořeny z lepenky a potaženy šedou umělohmotnou pokrývkou. Na přední straně desek je vytištěn modrý nápis: „*KRONIKA*“. Text rukopisu je psán na linkovaný papír. Pro nadpisy i samotný text bylo využito výhradně českého jazyka. Celý text je průběžně paginován. Stejně jako u předešlého dílu i zde jsou zápisy řazeny chronologicky za sebou z let 1997–2011 s marginálními poznámkami. Samotný text je doplněn pouze obrázky. Podrobnější záznamy zde nalezneme o papežské návštěvě v ČR roku 1997,⁷⁵³ o jmenování nové vlády prezidentem Václavem Havlem 2. ledna 1998 v čele s Josefem Tošovským a volbě prezidenta,⁷⁵⁴ o svěcení kostela sv. Jana Nepomuckého v Meziříčku 9. května 1998,⁷⁵⁵ o průběhu slavností k 700. výročí od první zmínky o Měříně v roce 1998,⁷⁵⁶ o výsledku předčasných voleb v roce 1998 s vítězstvím KDU-ČSL ve farnosti⁷⁵⁷ a řádných voleb do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR v roce 2002, kdy ve farnosti zvítězila ČSSD,⁷⁵⁸ a o svěcení kaple sv. Antonína v Černé dne 10. června 2006.⁷⁵⁹

⁷⁵⁰ Srov. tamtéž, s. 131–132.

⁷⁵¹ Srov. tamtéž, s. 157.

⁷⁵² Srov. tamtéž, s. 186–187.

⁷⁵³ Srov. tamtéž, s. 4–8.

⁷⁵⁴ Srov. tamtéž, s. 27–28.

⁷⁵⁵ Srov. tamtéž, s. 33–35.

⁷⁵⁶ Srov. tamtéž, s. 36–37.

⁷⁵⁷ Srov. tamtéž, s. 38–45.

⁷⁵⁸ Srov. tamtéž, s. 101–103.

⁷⁵⁹ Srov. tamtéž, s. 150–151.

4.9. Netín

Také největší poutní místo velkomeziříčského děkanátu ukrývá ve svém archivu pamětní knihu. Nese název *Protocollum domesticum 1789 parochiae Netinensis* a obsahuje záznamy z let 1789–2004.⁷⁶⁰ První zápisy patří velkomeziříčskému rodákovi P. Jakubu Příhodovi, který zde působil v letech 1773–1808 a odtud byl poslán do svého rodiště na místo děkana (1808–1824). Domácí protokol je knihou formátu 4° s původní červeně natíranou ořízkou. Korpus knihy je v zachovalém stavu. Proti dalšímu poškození byly desky obaleny fialovou látkovou lepicí páskou. Desky jsou zhotoveny z lepenky, která je potažena černohnědým papírem a již zmíněnou páskou. Na přední straně desek je bílý papírový štítek s čitelným nápisem černou tuží: „*Protocollum domesticum*“, který byl později doplněn přípisky obyčejnou černou tužkou: „*1789 parochiae Netinensis*“. Text rukopisu je psán na papír bez filigránů. Nelze tedy určit papírnu, která jej vyrobila. Pro nadpisy i text je užito německého jazyka. Asi od roku 1875 se používá už jen český jazyk. Celý text je paginován.

Pamětní kniha využívá zcela totožného formuláře *protocollum domesticum*, který byl podrobně popsán u starší z velkomeziříčských pamětních knih.⁷⁶¹ Lze se tedy domnívat, že vzorem pro formulář farní kroniky ve Velkém Meziříčí, kterou založil P. Jakub Příhoda v roce 1816, byl právě netínský domácí protokol. Tento byl podle úvodních slov zakladatele založen: „... *ad Mandatum Reuerendissimi ac Illustrissimi Domini Domini Joannis Baptista Episcopi Brunensis erectum Anno 1789.*“⁷⁶² Oním příkazem mohla být již zmíněná vizitační norma brněnského biskupství z roku 1789.⁷⁶³ Jiný „příkaz“ k vedení farních kronik v brněnském biskupství se z tohoto období nepodařilo dohledat, neboť zřejmě ani nevyšel. Struktura záznamů je tedy následující:

1. Origo et fata beneficii – úvodní kapitola patří v domácím protokolu údajům o založení a dalším dějinném vývoji samotného benefícia. Ani v netínské farní kronice tomu není jinak. Zdejší údaje zahrnují léta 1572–2003. Pisatelé pamětní knihy zde uvádějí jen záznamy z let, která byla významná pro život farnosti, včetně záznamů

⁷⁶⁰ Srov. Řkf Netín, *Protocollum*.

⁷⁶¹ Viz podkapitola 4.1. Velké Meziříčí.

⁷⁶² Řkf Netín, *Protocollum*, fol. 1r.

⁷⁶³ Viz kapitola 2. Struktura záznamů a normy pro vedení farních kronik.

o biřmování z let 1972–2004,⁷⁶⁴ velké opravě farního a poutního kostela Nanebevzetí Panny Marie z let 1968–1972⁷⁶⁵ a průběhu hlavních poutí a poutí na první soboty.⁷⁶⁶

2. Series Episcoporum – tato část netínské pamětní knihy patří výčtu brněnských biskupů až do roku 1990.⁷⁶⁷

3. Series Beneficiatorum – výčet zdejších duchovních správců začíná rokem 1551 a je doveden až do roku 2004.⁷⁶⁸

4. Instrumenta fundationalia et alia documenta ad res, sive jura beneficií pertinentia – údaje v této kapitole zahrnují regesta i prosté (bez právní platnosti) opisy listin z let 1672–1846.⁷⁶⁹

5. Ius vel collationis, vel praesentationis et patronatus – záznamy o držitelích patronátního práva v této části kroniky počínají rokem 1672 a končí informací o přenesení ostatků Aloise hraběte Podstatzkého-Lichtensteina a jeho malé vnučky v roce 2002 do zdejší rodinné hrobky.⁷⁷⁰ Následující prázdné listy byly využity k pokračování prostých opisů důležitých listin pro netínské beneficium z předchozí kapitoly a zahrnující léta 1842–1858.⁷⁷¹

6. Limites parochiae cum locis, et domorum quolibet in loco numeris – zde nalezneme podrobné údaje o hranicích farnosti, včetně detailních záznamů o přiřazených obcích z let 1789–1991.⁷⁷²

⁷⁶⁴ Srov. Řkf Netín, *Protocollum*, s. 11.

⁷⁶⁵ Srov. tamtéž, s. 12–15.

⁷⁶⁶ Srov. tamtéž, s. 15–20.

⁷⁶⁷ Srov. tamtéž, s. 27–38.

⁷⁶⁸ Srov. tamtéž, s. 39–53.

⁷⁶⁹ Srov. tamtéž, s. 63–94.

⁷⁷⁰ Srov. tamtéž, s. 95–97.

⁷⁷¹ Srov. tamtéž, s. 98–125.

⁷⁷² Srov. tamtéž, s. 127–133.

7. Numerus populi parochialis, et familiarum qua catholicarum, qua acatholicarum, qua judaicarum – přehledně zpracované údaje o počtu duší ve farnosti pocházejí z let 1794, 1900, 1910 a 1991.⁷⁷³

8. Proventus beneficij – záznamy o výnosech obročí zahrnují léta 1782–1785.⁷⁷⁴

9. Inventarium mobilium parochiae praesertim Catalogus librorum parochiae spectantium – zde nalezneme údaje o netínské fáře a jejímu vybavení z let 1688–1908.⁷⁷⁵

10. Proventus et utilitates Ecclesiae – tato část farní kroniky přináší pouze stručný údaj o výnosech zdejšího kostela, jenž je zaznamenán zpětně z roku 1750.⁷⁷⁶

11. Inventarium mobilium ecclesiae – inventář kostelního mobiliáře v této kapitole pochází z let 1793–1940.⁷⁷⁷

12. Praestationes annuae, quocunq̄ue demum titulo veniant – záznamy v této kapitole pocházejí z let 1789–1945.⁷⁷⁸

13. Memorabilia – údaje v této kapitole jsou jakýmsi doplněním výčtu událostí v první kapitole. Jedná se pouze o útržkovité zprávy z let 1782–1866.⁷⁷⁹

Text jednotlivých částí pamětní knihy je doplněn kresbami, fotografiemi a přehledovými tabulkami. Pro snazší orientaci v dokumentu je ořízka vybavena bílými štítky s nápisy: „*Memorabilia I.*“, „*Biskupové*“, „*Kněží*“, „*Patroni*“, „*Obvod farnosti*“, „*Memorabilia II.*“, „*Počty lidí*“ a „*Memorabilia III.*“. Pod štítky s označením

⁷⁷³ Srov. tamtéž, s. 143–145.

⁷⁷⁴ Srov. tamtéž, s. 155–171.

⁷⁷⁵ Srov. tamtéž, s. 177.

⁷⁷⁶ Srov. tamtéž, s. 189.

⁷⁷⁷ Srov. tamtéž, s. 191–208.

⁷⁷⁸ Srov. tamtéž, s. 215–220.

⁷⁷⁹ Srov. tamtéž, s. 221–242.

„*Memorabilia I., II., III.*“ se ukrývají údaje i prostor první, šesté a desáté kapitoly domácího protokolu, kde nalézáme nejvíce prázdných listů pro budoucí záznamy událostí ve farnosti. Vzhledem k existenci pozůstatků původních štítků lze usuzovat o jejich častém obnovování.

4.10. Osová Bítýška

Farnost, známá zvláště mezi mladými brněnské diecéze pro své Diecézní centrum života mládeže nazývané „Mamre“, má také svoji pamětní knihu. Ta je rozdělena na dva díly, z nichž starší nese prostý název *Pfarrbeschreibung* a je uložen v Diecézním archivu Biskupství brněnského v Rajhradě.⁷⁸⁰ Prvními zápisy jej opatřil tehdejší duchovní správce Jan Komárek (1835–1862) a obsahuje události z let 1821–1909. Mladší rukopis je označen jako *Pamětní kniha farnosti Osové Bytyšky od r. 1913* a jsou zde zaznamenány údaje ze života farnosti od roku 1913 do současnosti, s přesahem zpět do roku 1907. Vzhledem k tomu, že se jedná ještě o otevřený dokument, tak zůstává uložen ve zdejších farním archivu.⁷⁸¹

Starší z obou dílů je knihou formátu 2° s původně červeně stříkanou ořízkou. Vazba rukopisu je mírně poškozena častým užíváním, vcelku je ovšem velmi zachovalá. Desky jsou vytvořeny z lepenky, která je potažena bílohnědým papírem. Hřbet je šitý na šest vazů a stejně jako rohy desek vyztužen hnědou usní. Na přední straně desek je vlepený papírový štítek s nápisem černou tuží: „*VI. Fach B Fasci. Pfarrbeschreibung*“. Text rukopisu je psán na papír bez filigránů. Nelze tedy určit papírnu, která jej vyrobila. Pro nadpisy je užito německého a latinského jazyka. Jednotlivé záznamy jsou psány střídavě v latinském, německém a českém jazyce. Asi od roku 1894 se používá už jen český jazyk. Dokument je paginován.

Struktura záznamů pamětní knihy napodobuje *protocollum domesticum* jen částečně. Jeho podobu nalezneme hned na první straně dokumentu, kde je stručný obsah. Pamětní kniha je tedy řazena takto:

1. Geschichte und Topographie – úvodní část přináší dějiny a topografii farnosti v letech 1661–1833. Jsou v ní ukryty také opisy důležitých smluv.⁷⁸²

⁷⁸⁰ DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Osová Bítýška, *Pfarrbeschreibung. IV.*, inv. č. 22.

⁷⁸¹ Řkf Osová Bítýška, *Pamětní kniha farnosti Osové Bytyšky od r. 1913*.

⁷⁸² Srov. DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Osová Bítýška, *Pfarrbeschreibung. IV.*, mezi s. 2 a s. 3.

2. Series Cooperatorum – zdejší výčet kooperátorů působících na faře přináší informace z let 1731–1907. Součástí této kapitoly je také krátký záznam o patronaci a výčet duchovních správců farnosti Náměšť nad Oslavou z let 1530–1897. Tyto informace jsou zde uvedeny zřejmě proto, že majitelé náměšťského zámku byly držitelé patronátního práva. Zcela nepochopitelně je zde dále řazen velmi stručný opis původní farní kroniky *Protocollum domesticum*, která se mohla zachovat pouze ve zlomcích. Stručný opis obsahuje údaje ze života farnosti v letech 1661–1781.⁷⁸³

3. Series Parochorum – zde nalezneme výčet duchovních správců zdejšího benefícia (1704–1900) a také farnosti Heřmanov (1664–1704), neboť v letech 1657–1704 obě farnosti byly spravovány z Křižanova.⁷⁸⁴ K heřmanovským farářům pisatel poznamenává: „*Jména farářů Hermanšlackých, kteří před znovuzřízením fary v Osové Bytýšce, s Hermanšlackou spolu i fáru Osova Bytýšskou zpravovali.*“⁷⁸⁵

4. Papae – za výčtem papežů z let 1740–1903 pokračuje kapitola souborem opisů důležitých listin seřazených podle abecedy.⁷⁸⁶

5. Příjmy farářův – tato část pamětní knihy přináší údaje o příjmech zdejších farářů v letech 1684–1899.⁷⁸⁷

6. Zustand der Kirche – v této kapitole nalezneme údaje o stavu farního kostela sv. Jakuba Staršího s inventářem a záznamy oprav z let 1837–1899.⁷⁸⁸

7. Merkwürdigkeiten – poslední část farní kroniky zahrnuje důležité události ve farnosti z let 1742–1909.⁷⁸⁹ Zajímavostí jsou zde *výjimky ze zápisní obecné knihy* obsahující události z let 1559–1626.⁷⁹⁰

⁷⁸³ Srov. tamtéž, nečíslováno, mezi s. 8 a s. 9.

⁷⁸⁴ Viz podkapitola 3.4. Nástup rekatolizace a období baroka.

⁷⁸⁵ DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Osová Bítýška, *Pfarrbeschreibung. IV.*, s. 9–11.

⁷⁸⁶ Srov. tamtéž, s. 13–35.

⁷⁸⁷ Srov. tamtéž, s. 35–61.

⁷⁸⁸ Srov. tamtéž, s. 62–92.

8. Reihenfolge der Brüner Bischöfe – až zde čtenář pamětní knihy nalezne výčet brněnských biskupů, který je zde dovedený do roku 1912.⁷⁹¹ Za ním následuje výpis z knih kšaftů a pořadnic z let 1555–1607.⁷⁹²

9. Zustand der Pfründe – stav a výnos zdejší farní prebendy je zde zaznamenán pro léta 1773–1885.⁷⁹³ Poslední listy v kapitole patří informaci o opravě farní budovy v roce 1895.⁷⁹⁴

10. Pfarrchule – tato část farní kroniky přináší údaje o provozu zdejší farní školy a škol v Ořechově a Skleném v letech 1788–1848. Je zde uvedena pouze územní působnost škol a náklady na provoz.⁷⁹⁵ Kapitola pokračuje informacemi o prodejích gruntů obce Kojetín z konce 16. a počátku 17. století a o zřízení hřbitova roku 1906.⁷⁹⁶

Samotný text farní kroniky je doplněn pouze tabulkami.

Mladší díl farní kroniky v Osové Bítýšce je knihou formátu 2° s červeně stříkanou ořízkou. Vazba rukopisu je ve velmi zachovalém stavu. Dřevěné desky s vnitřním zkosením hran jsou potaženy černou usní. Hřbet je šitý na pět vazů a společně s rohy desek vyztužen černou usní se slepotiskem. Na přední straně desek je vyražený nápis natíraný zlatou barvou: „*Pamětní kniha farnosti Osové Bytyšky od r. 1913*–.“ Text rukopisu je psán na linkovaný papír bez filigránů. Nelze tedy určit papírnu, která jej vyrobila. Pro nadpisy je užito latinského, méně českého jazyka. Jednotlivé záznamy jsou psány střídavě v latinském a českém jazyce. V dokumentu je užito paginace.

První list dokumentu přináší česky psaný index, z něhož lze vyčíst užití formuláře *protocollum domesticum*. Jedná se však o pouhou inspiraci tímto formulářem

⁷⁸⁹ Srov. tamtéž, s. 95–105.

⁷⁹⁰ Srov. tamtéž, s. 109–132.

⁷⁹¹ Srov. tamtéž, s. 133–134.

⁷⁹² Srov. tamtéž, s. 135–138.

⁷⁹³ Srov. tamtéž, s. 139–147.

⁷⁹⁴ Srov. tamtéž, s. 148–149.

⁷⁹⁵ Srov. tamtéž, s. 217–239.

⁷⁹⁶ Srov. tamtéž, s. 240–255.

s některými drobnými výjimkami a dodatky. Je zde také uvedeno, že se jedná o druhý díl farní kroniky, i když nadpis informuje o počátku vedení od r. 1913 a starší rukopis končí rokem 1909. V některých kapitolách je na tuto časovou mezeru brán zřetel a údaje jsou doplněny. Ihned za indexem nalezneme specificky neoznačený výčet papežů od Pia XII do Pavla VI. Za ním ihned následuje:

1. Series Episcoporum – pořadí brněnských biskupů je zde dovedeno až do roku 1946, kdy byl biskupem jmenován P. Karel Skoupý (1946–1972).⁷⁹⁷

2. Series Decanorum – zdejší výčet děkanů začíná P. Františkem Florianem (1873–1915) a končí P. Ondřejem Novákem (1929–1946).⁷⁹⁸

3. Series Parochorum – údaje o duchovních správcích zdejší farnosti zahrnují jen dva kněze: P. Jana Gottwalda (1915–1946) do P. Antonína Nevrklu (1940–1956).⁷⁹⁹

4. Series Cooperatorum – zde nalezneme informace o kooperátorech, kteří ve farnosti působili v letech 1914–2010.⁸⁰⁰

5. Patronatus – tato část přináší záznamy o patronech z let 1907–1946.⁸⁰¹

6. Ecclesia – zde nalezneme informace především o opravách exteriéru i interiéru farního kostela sv. Jakuba Staršího s nákresey a fotografiemi z let 1899–1985.⁸⁰²

7. Peculium ecclesiae – údaje o jmění farního kostela z let 1913–1951 uzavírají události ze života ve farnosti z let 1986–1989.⁸⁰³

⁷⁹⁷ Srov. Řkf Osová Bítýška, *Pamětní kniha*, s. 1–2.

⁷⁹⁸ Srov. tamtéž, s. 11.

⁷⁹⁹ Srov. tamtéž, s. 21.

⁸⁰⁰ Srov. tamtéž, s. 31–34.

⁸⁰¹ Srov. tamtéž, s. 41–43.

⁸⁰² Srov. tamtéž, s. 51–69.

⁸⁰³ Srov. tamtéž, s. 71–76.

8. Series vestes, vasa etc. – tato část přináší údaje o darování parament a kostelního náčiní se záznamy o rekvizici a pořízení nových zvonů i otisky starých razítek.⁸⁰⁴

9. Domus parochialis – kapitola obsahuje údaje o farním mobiliáři i opravách farní budovy v letech 1913–1960.⁸⁰⁵

10. Peculium beneficij – informace o samotném farním obročí zde nalezneme z let 1913–1949.⁸⁰⁶

11. Reditus beneficij – zde pokračují údaje z předchozí kapitoly, které se věnují samotným příjmům zdejšího benefícia.⁸⁰⁷

12. Loca incorporata – tato část zahrnuje informace o přifařených obcích a počtu duší v letech 1913–1929.⁸⁰⁸

13. Hřbitov – údaje o výstavě nového hřbitova v roce 1906 doplňuje plánek a další informace o jeho osudu až do roku 1956, kdy přešel do správy Místního národního výboru v Osové Bítýšce.⁸⁰⁹

14. Coemeterii peculium – navazuje na předchozí část věnovanou hřbitovu a přináší údaje z let 1913–1951.⁸¹⁰

15. Sacellum publicum s[ancti] Antonii Pad[ovii] Ronovii – tato kapitola přináší informace o správě kaple sv. Antonína Paduánského v Ronově, která je přifařena do farnosti Osová Bítýška. Údaje zahrnují její správu v letech 1913–1951.⁸¹¹

⁸⁰⁴ Srov. tamtéž, s. 81–89.

⁸⁰⁵ Srov. tamtéž, s. 101–103.

⁸⁰⁶ Srov. tamtéž, s. 121–122.

⁸⁰⁷ Srov. tamtéž, s. 131.

⁸⁰⁸ Srov. tamtéž, s. 141–143.

⁸⁰⁹ Srov. tamtéž, s. 161–162.

⁸¹⁰ Srov. tamtéž, s. 191.

⁸¹¹ Srov. tamtéž, s. 201–203.

16. Sacelli peculium – navazuje na předešlou kapitolu a přináší výčet jmění kaple sv. Antonína Paduánského v Ronově v letech 1913–1919.⁸¹²

17. Series vestes, vasa etc. – údaje o mobiliáři kaple sv. Antonína Paduánského v Ronově z let 1915–1937 navazují na předchozí kapitoly o této stavbě.⁸¹³

18. Sacellum privatum in arce Osové – tato část farní kroniky přináší údaje o kapli na zámku Osová, který byl v držení hrabat z Haugwitz. Záznamy pocházejí z let 1909–1948.⁸¹⁴

19. Cruces et alia monumenta – o výstavě a posvěcení křížů hovoří záznamy v této kapitole z let 1913–1950.⁸¹⁵

20. Farní archiv – zde nalezneme stručné informace o osudu zdejšího farního archivu, včetně zákonných úprav, které se týkaly matrik.⁸¹⁶

21. Fundus pauperum – kapitola přináší stručný záznam o jmění farního chudobinského ústavu a informaci o zřízení stejného fondu v obci Ořechov-Ronov v roce 1920. Později v této činnosti pokračovaly i další obce (Záblatí, Skřínářov atd.).⁸¹⁷

22. Scholae – tato část pamětní knihy obsahuje pouze údaje o zřízení dvoutřídních obecných škol v Ořechově (1913) a Vlkově (1925).⁸¹⁸

Následují prázdné kapitoly – 23. *Uniones et coetus religiosi*, 24. *Uniones et coetus catholici* a 25. *Alie associationes*.

⁸¹² Srov. tamtéž, s. 221.

⁸¹³ Srov. tamtéž, s. 231.

⁸¹⁴ Srov. tamtéž, s. 251.

⁸¹⁵ Srov. tamtéž, s. 271–272.

⁸¹⁶ Srov. tamtéž, s. 291.

⁸¹⁷ Srov. tamtéž, s. 311.

⁸¹⁸ Srov. tamtéž, s. 331.

26. Visitaciones generales et canonicas – stručné informace o generálních a kanonických vizitacích zahrnují léta 1917, 1918, 1920, 1923, 1931 a údaje o udílení svátosti biřmování v letech 1938 a 1943.⁸¹⁹

27. Misiones sacrae – záznamy o uskutečnění svatých misíí ve farnosti, včetně jmen kněží, které je vykonávaly, pocházejí z let 1914–1950.⁸²⁰

28. Memorabilia – poslední kapitola patří již tradičně výčtu událostí ze života samotné farnosti. Ani zde tomu není jinak. Chronologicky řazené záznamy zahrnují léta 1914–2014.⁸²¹ Z důležitých událostí stojí za zmínku podrobný popis průběhu první světové války,⁸²² dále tabulka s přehledem oseté půdy ve farnosti z roku 1918⁸²³ a informace o lidových misíích v roce 2002.⁸²⁴ Zcela bez udání důvodu zde chybějí záznamy z let 1941–1989.

Kronika končí indexem v latinském jazyce. Text je doplněn nákresy, tabulkami, fotografiemi, novinovými výstřížky a jiným doprovodným materiálem.

⁸¹⁹ Srov. tamtéž, s. 371–373.

⁸²⁰ Srov. tamtéž, s. 381.

⁸²¹ Srov. tamtéž, s. 401–481.

⁸²² Srov. tamtéž, s. 401–422.

⁸²³ Srov. tamtéž, s. 428–429.

⁸²⁴ Srov. tamtéž, s. 457–459.

4.11. Pavlov u Radostína nad Oslavou

Pavlovské beneficium je dnes filiálkou farnosti Radostín nad Oslavou, kam je nutné se vypravit za pamětní knihou, která je na zdejším farním úřadě pečlivě uložena v archivu. Nese název *Knih památní při farnosti pavlovské založená roku 1867* a obsahuje události z let 1867–1992.⁸²⁵ Jejím zakladatelem byl první samostatný duchovní správce nově zřízené pavlovské expozitury František Borgiáš Hoch (1867–1873), jenž zde setrval pouze pět let a osm měsíců.⁸²⁶ Rukopis je knihou formátu 2° s původně červeně natíranou ořízkou. Vazba rukopisu je silně poškozena oděrkami, ale i přes tato poškození máme před sebou velmi zachovalý dokument. Desky jsou vytvořeny z lepenky a potaženy černošedým papírem. Dva páry vytržených textilních tkanic nám svědčí o dřívější výbavě desek pamětní knihy. Hřbet je šitý na šest vazů a stejně jako rohy desek vyztužen hnědou usní. Proti dalšímu poškození je hřbet chráněn černou textilní lepící páskou. Na přední straně desek je vlepený papírový štítek s nápisem černou tuží: „*Knih památní při farnosti pavlovské založená roku 1867*“. Pod ním se nachází další bílý papírový štítek s poznámkami černou tuží: „*a knih změn náboženství od r. 1919.– /:vzadu:/; Katalog dětí katolických, které nechodí do náboženství od r. 1925 /vzadu před posl. str.:/; Seznam manželských rozvodů od r. 1925 /:vzadu poslední str.:/*.“ Na hřbetě nalezneme bílý papírový štítek, který obsahuje nápis provedený černou propisovací tužkou: „*PAMÁTNÍ KNIHA PAVLOV*.“ Text rukopisu je psán na papír bez filigránů. Pro nadpisy je užito latinského jazyka. Jednotlivé záznamy jsou psány výhradně v českém jazyce. Dokument postrádá paginaci.

Index umístěný na prvním foliu nám jasně ukazuje využití formuláře *protocollum domesticum* tak, jak jej známe z velkomeziříčských a jiných pamětních knih. Jen drobné odchylky a jiné pořadí napovídají místní specifikaci:

1. Origo et fata beneficij Pavloviensis – úvodní kapitola přináší údaje o založení a dalším osudu pavlovského beneficium v letech 1380–1932.⁸²⁷

⁸²⁵ Srov. Řkf Radostín nad Oslavou, *Knih památní*.

⁸²⁶ Srov. tamtéž, fol. 5r–5v; srov. s kapitolou 3. Historický vývoj velkomeziříčského děkanství.

⁸²⁷ Srov. Řkf Radostín nad Oslavou, *Knih památní*, fol. 2r–3v.

2. Series beneficiatorum – výčet duchovních správců farnosti zahrnuje léta 1867–1992.⁸²⁸

3. Series episcoporum dioecesis Brunnensis – údaje o brněnských biskupech končí záznamem o generální vizitaci biskupa Msgre. Josefa Kupky z roku 1933.⁸²⁹

4. Ecclesia Pavloviensis – zde nalezneme informace o založení farního (dnes filiálního) kostela sv. Filipa a Jakuba, o jeho dalším osudu, opravách apod.⁸³⁰ Záznamy pocházejí z let 1792–1977.

5. Proventus et utilitates Ecclesiae Pavloviensis – kapitola o výnosech a užitečích farního kostela přináší údaje z let 1672–1916.⁸³¹

6. Inventarium mobilium Ecclesiae – údaje o kostelním mobiliáři zahrnují jeho výčet (1867) i pozdější pořízení parament a jiného vybavení z let 1867–1937.⁸³²

7. Proventus beneficii Pavloviensis – zde nalezneme záznamy o výnosech a výdajích pavlovského benefícia v letech 1867–1883.⁸³³

Následují prázdné kapitoly – 8. *Instrumenta fundationalia et alia documenta ad res, sive jura beneficii pertinentia* a 9. *Inventarium mobilium curatiae Pavloviensis praesertim catalogus librorum curatiae spectantium*.

10. Limites curatiae cum locis et domorum quolibet in loco numeris – tato část farní kroniky přináší stručné údaje o hranicích farnosti z roku 1867.⁸³⁴

⁸²⁸ Srov. tamtéž, fol. 5r–11r.

⁸²⁹ Srov. tamtéž, fol. 12r–13v.

⁸³⁰ Srov. tamtéž, fol. 15r–18v.

⁸³¹ Srov. tamtéž, fol. 20r–20v.

⁸³² Srov. tamtéž, fol. 22r–24r.

⁸³³ Srov. tamtéž, fol. 25r.

⁸³⁴ Srov. tamtéž, fol. 28r.

11. Numerus populi curatialis et familiarum catholicarum, acatholicarum et judaicarum

– kapitola přináší informace o počtu obyvatel v jednotlivých obcích farnosti Pavlov v letech 1784–1930. Zajímavá je informace, že roku „1895 Židů tu není od dávna, ale teď se pokouší jeden sem vedrání“.⁸³⁵

Mezi kapitolami o počtu obyvatel ve farnosti a ročními výdaji benefícia je vložen „List věnovaný čestné památce padlých vojínů z farnosti Pavlovské ve světové válce 1914–1918.“⁸³⁶

12. Praestationes annuae, quocunque demum titulo veniant

– zde nalezneme informace o příspěvcích poskytnutých poslům (děkanátním, konsistoriálním), kostelníkovi, ministrantům, komináři, hudebníkům apod.⁸³⁷

13. Memorabilia curatiae

– závěrečná kapitola přináší výčet událostí ze života pavlovské farnosti v letech 1867–1992.⁸³⁸ Zajímavý je pohled zdejších duchovních správců na události roku 1939: „Konec svobody a samostatnosti českého národa 15/3 1939“; dále z roku 1945: „Dne 9. května L. P. 1945 vrácena byla naše ‚svoboda‘ – v čase, kdy čas zkoušek sliboval se chýlit ke konci, ale naděje na víno vylisované byla dosud kalná...“ a let 1945–1948: „Naděje na víno vylisované stále kalná...“⁸³⁹

Za pamětními zápisy následují volně vložené listy se zápisy ročních odvodů dávek z jednotlivých gruntů v Pavlově bez udání data. Dále jsou volné listy popsány již na předních deskách avizovanými záznamy: „Kniha změn náboženství“, „Seznam manželských rozvodů ve farnosti Pavlovské od r. 1925“ a „Katalog dětí katolických, které nechodí do náboženství.“⁸⁴⁰ Text rukopisu doplňují přehledné tabulky, nákresy, novinové články a různé přílohy k jednotlivým událostem.

⁸³⁵ Srov. tamtéž, fol. 29r.

⁸³⁶ Srov. tamtéž, mezi fol. 30r a fol. 31r; viz také podkapitola 3.6. Dvacáté století a současná situace.

⁸³⁷ Srov. Řkf Radostín nad Oslavou, *Kniha památní*, fol. 32r.

⁸³⁸ Srov. tamtéž, fol. 33r–46v.

⁸³⁹ Srov. tamtéž, fol. 45v; viz také podkapitola 3.6. Dvacáté století a současná situace.

⁸⁴⁰ Srov. tamtéž, fol. 48v–56v; viz také podkapitola 3.6. Dvacáté století a současná situace.

4.12. Pyšel

Někdejší pyšelská farnost, ještě v 1. polovině 20. století významné moravské poutní místo, je dnes stejně jako předchozí obročí pouze filiálkou. Spravuje ji duchovní správce z Budišova u Třebíče, kde je také uchována ve zdejším farním archivu pamětní kniha někdejší lokálie, od roku 1859 farnosti Pyšel. Ta nese název *I. Inventář a domácí protokol z r. 1788. Pyšelo* a nalezneme v ní záznamy událostí z let 1788–1986.⁸⁴¹ První z nich pořídil tehdejší farář Jindřich Josef Arnošt, který zde působil od zřízení lokálie v roce 1788 až do roku 1803.⁸⁴² Dokument je knihou formátu 4° s nezdobenou ořízkou. Původní vazba byla zřejmě silně poškozena, došlo tedy k opravě a ke konzervaci jednotlivých částí. Až na uvolněné a částečně poškozené listy se jedná o velmi zachovalý rukopis. Desky jsou zhotoveny z lepenky a potaženy bíločernohnědým papírem. Hřbet i rohy desek jsou vyztuženy hnědou usní. Proti dalšímu poškození byly hřbet i rohy přelepeny černobílou textilní lepicí páskou. Na přední straně desek je vlepený ozdobný papírový štítek s nápisem černou tuží: „*I. Inventář a domácí protokol z r. 1788.*“. Následuje nápis obyčejnou tužkou: „*Pyšelo*“. Na první pohled je zřejmé, že kniha byla svázána z více původně rozdělených textů. Text rukopisu je tedy psán částečně na papír bez filigránů a novější záznamy na linkovaný papír. Pro nadpisy využil pisatel latinského, méně německého jazyka. Jednotlivé záznamy jsou psány střídavě v latinském, německém a českém jazyce. Dokument obsahuje dvojí paginaci.

První částí pamětní knihy je již v nadpisu avizovaný inventář, který má třináct číslovaných stran a obsahuje výčet brněnských biskupů (pořadí brněnských biskupů je zde dovedeno až do roku 1946), podrobný průběh sv. misí konaných v roce 1880, opis školního protokolu a školní fase z 15. září 1857, záznam o výstavbě úmrtní komory v roce 1882 a končí další poznámkou ke školním fasím.⁸⁴³ Za tímto inventářem následuje samotný *Protocollum domesticum Localis Capellaniae Pischeliensis*, jenž využívá již několikrát zmíněný formulář *protocollum domesticum* s některými drobnými výjimkami. Domácí protokol je zde uveden výčtem farností, pod které patřila

⁸⁴¹ Srov. Řkf Budišov u Třebíče, *I. Inventář*.

⁸⁴² Srov. tamtéž, s. 1.

⁸⁴³ Srov. tamtéž, s. 1–13.

Pyšel a inkorporované obce od roku 1635 do zřízení lokálie v roce 1788.⁸⁴⁴ Za ním následují kapitoly:

1. De origine Pischeliensis Localiae – zde nalezneme stručný záznam o založení pyšelské lokálie s výčtem inkorporovaných obcí, včetně popisných čísel domů.⁸⁴⁵

2. De Serie Beneficiatorum – výčet duchovních správců zdejší lokálie, od roku 1859 farnosti, který je doveden až do roku 1876.⁸⁴⁶

3. De limitibus Parochiae cum locis et domorum numeris – kapitola přináší podrobný výčet obcí inkorporovaných do lokálie (od r. 1859 farnosti) s informacemi z let 1788–1880.⁸⁴⁷

4. De Iure Praesentationis et Patronatus – chybějící údaje o patronaci nahradily záznamy o oltářním kameni, o zvonech a o studni.⁸⁴⁸

5. De Numero Animarum Capainem et Incapainem – stručný údaj o počtu 750 duší v lokálním kaplanství z roku 1793 doplňují údaje navazující na předchozí kapitolu, tedy o studni, o hřbitovu a o Holejském poli.⁸⁴⁹

6. De Pratis et Agris Parochialibus et Hortis ad pertinentibus – tato část přináší informace o hospodaření s majetkem pyšelské lokálie (od r. 1859 farnosti) z let 1793–1898.⁸⁵⁰

7. De Proventibus Ecclesiae Pischeliensis – kapitola hovoří o výnosech a jmění farního (filiálního) kostela sv. Barbory v Pyšelu z let 1788–1898.⁸⁵¹

⁸⁴⁴ Srov. tamtéž, fol. 1v.

⁸⁴⁵ Srov. tamtéž, s. 1.

⁸⁴⁶ Srov. tamtéž.

⁸⁴⁷ Srov. tamtéž, s. 2–3.

⁸⁴⁸ Srov. tamtéž, s. 4–5.

⁸⁴⁹ Srov. tamtéž, s. 6–7; Holejské pole se nachází na místě zaniklé obce Holeje, asi 2 km SZ od Pyšele.

⁸⁵⁰ Srov. tamtéž, s. 8–9.

8. Inventarium Mobilium Ecclesiae Pischeliensis – inventář kostelního mobiliáře je zde doveden až do roku 1859 s informacemi o přírůstcích.⁸⁵²

9. De instrumentis Missarum annue Celebranderam – záznamy o počtu odsloužených mší s uvedením intencí jsou hlavním předmětem této části farní kroniky. Kapitola poté pokračuje údaji o opravách na kostele i faře a končí výčtem školní fase. Zaznamenané události pocházejí z let 1788–1927.⁸⁵³

Farní kronika pokračuje dalším inventářem s názvem: „*Inventarium. Wie das Wohnhaus der Lokalkaplanei zu Pischelo dann die hiezu gehörige Wirthschaftsgebäude in Baustand sich eigentlich befunden.*“ a s vročením 1788. Jeho paginace navazuje na domácí protokol.⁸⁵⁴ Ihned pod nadpisem je poznámka: „*v roku 1884 jest též podobný inventář zdělán viz zvláštní novou knihu na konci*“. Tento dokument však na avizovaném místě i jinde v kronice chybí. Záznamy v této části pamětní knihy pocházejí z let 1788–1927. Mezi jednotlivými inventáři (především kostelního i farního mobiliáře) z různých let nalezneme volně vložené listy i předtištěné formuláře s dalšími seznamy. Od strany 44 až do konce pamětní knihy následuje chronologický přehled událostí z let 1805–1986. Z těchto záznamů je nejzajímavější stručný popis císařských manévru z roku 1909,⁸⁵⁵ seznam zvonů ve farnosti z roku 1915 pro rekvizici,⁸⁵⁶ o výstavbě a posvěcení kaple Neposkvrněného Početí Panny Marie na Stráži v roce 1935,⁸⁵⁷ podrobný popis druhé světové války⁸⁵⁸ a stručný záznam o politických událostech v roce 1968.⁸⁵⁹ Text je doplněn přehlednými tabulkami, nákresy, novinovými články a různými přílohami k jednotlivým údajům.

⁸⁵¹ Srov. tamtéž, s. 10–11.

⁸⁵² Srov. tamtéž, s. 12–13.

⁸⁵³ Srov. tamtéž, s. 14–20.

⁸⁵⁴ Srov. tamtéž, s. 22.

⁸⁵⁵ Srov. tamtéž, s. 51.

⁸⁵⁶ Srov. tamtéž, s. 60–62.

⁸⁵⁷ Srov. tamtéž, s. 75–79.

⁸⁵⁸ Srov. tamtéž, s. 86–97.

⁸⁵⁹ Srov. tamtéž, s. 108.

4.13. Radostín nad Oslavou

Archiv farního úřadu v Radostíně nad Oslavou ukrývá kromě již zmíněné pavlovské kroniky také překlad i pokračování nejstarší pamětní knihy a ještě jeden díl radostínské kroniky vedený do současnosti. První z dílů je uložen ve velkomeziříčské pobočce Státního okresního archivu Žďár nad Sázavou.⁸⁶⁰ Rukopis nese název *Protocollum domesticum Parochiae Radostinensis. ab anno 1666. Tomus I.* a obsahuje záznamy událostí z let 1666–1931(1938). Jejím zakladatelem je tehdejší duchovní správce P. Martin Prachař, jenž zde působil v letech 1756–1763.⁸⁶¹ Naprostým originálem mezi farními kronikami velkomeziříčského děkanství je druhý díl radostínské pamětní knihy. Nese název *Kronika radostínská vydaná r. 1986* a obsahuje léta (1666)1850–1931(1986).⁸⁶² Originalita tohoto rukopisu spočívá v jeho obsahu, kdy většina uvedených záznamů je doslovným překladem cizojazyčných částí prvního dílu. Překlad nejstarších záznamů v domácím protokolu z let 1665–1666 byl napsán na stroji a svázan v roce 1986 do knihy. Zatím posledním dílem je rukopis nesoucí název *Farní úřad v Radostíně n. Oslavou Pamětní kniha – farní kronika – od roku 1938*, jenž přináší události z let 1938–2005.⁸⁶³

Nejprve tedy několik informací k prvnímu dílu radostínské pamětní knihy. Jedná se o knihu formátu 4° s červeně stříkanou ořízkou. Vazba rukopisu je mírně poškozena častým užíváním, vcelku zdá se velmi zachovalá. Desky jsou vytvořeny z lepenky, která je potažena hnědou usní se slepotiskem. Hřbet je šitý na pět vazů bez zvláštního pokryvu, ale je též zdoben slepotiskem. Na přední straně desek je vlepený papírový štítek s nápisem černou tuží: „*Protocollum domesticum Parochiae Radostinensis. ab anno 1666. Tomus I.*“. Přední desky dále zdobí papírový štítek s informací o uložení v okresním archivu. Na hřbetě knihy nalezneme papírový štítek s nečitelnými údaji a opět označovací papírový štítek místa uložení. Text rukopisu je psán na papír bez filigránů. Pro nadpisy pisatel užil latinského, méně německého jazyka. Jednotlivé záznamy jsou psány střídavě v latinském, německém a asi od roku 1914 již jen českém jazyce. V dokumentu je užito paginace.

⁸⁶⁰ SOkA Žďár nad Sázavou, Farní úřad Radostín nad Oslavou, *Protocollum*.

⁸⁶¹ Srov. Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 372.

⁸⁶² Řkf Radostín nad Oslavou, *Kronika*.

⁸⁶³ Řkf Radostín nad Oslavou, *Pamětní kniha*.

Verso prvního listu rukopisu přináší index, z něhož lze vyčíst užití již v názvu uvedeného formuláře *protocollum domesticum* s některými drobnými odchylkami:

1. Origo et fata beneficium Radostinensis – úvodní kapitola přináší údaje o založení a dalším osudu radostínského benefícia v letech 1666–1854, za níž následuje popis událostí, jakési pokračování poslední kapitoly formuláře *Memorabilia* z let 1914–1938 se stručnými záznamy o první světové válce, o volbách do Národního shromáždění v letech 1925 a 1935 s viditelnou převahou lidové strany a o svatých misiích v roce 1937.⁸⁶⁴

2. Series Beneficiatorum – výčet duchovních správců zahrnuje období let 1665–1831 s opisy důležitých listin.⁸⁶⁵

3. Series Episcoporum Dioecesis – vedle výčtu brněnských biskupů z let 1777–1931 zde čtenář nalezne několik prázdných listů a pokračování pořadí duchovních správců radostínské farnosti od roku 1832 do roku 1867.⁸⁶⁶

4. Instrumenta fundationalia, et alia documenta ad res, sive jura beneficium pertinentia - kapitola obsahuje stručné výpisy z fundačních listin a jiných dokumentů k věci nebo právu vztahujícím se na benefice od roku 1784 do roku 1898.⁸⁶⁷

5. Limites parochiae cum locis, et domorum quolibet in loco numeris – tato část farní kroniky přináší stručné informace o hranicích radostínské farnosti a inkorporovaných obcích z roku 1784.⁸⁶⁸

6. Numerus populi parochialis, et familiarum qua catholicarum, qua acatholicarum, qua judaicarum – údaje o počtu obyvatel v radostínské farnosti zahrnují léta 1784–1921.⁸⁶⁹

⁸⁶⁴ Srov. SOkA Žďár nad Sázavou, Farní úřad Radostín nad Oslavou, *Protocollum*, s. 1–24.

⁸⁶⁵ Srov. tamtéž, s. 25–98.

⁸⁶⁶ Srov. tamtéž, s. 99–102; 107–152.

⁸⁶⁷ Srov. tamtéž, s. 153–172.

⁸⁶⁸ Srov. tamtéž, s. 173–174.

⁸⁶⁹ Srov. tamtéž, s. 179–186.

7. Proventus beneficij – dějiny výnosů zdejšího obročí jsou zde popsány od roku 1666 do roku 1863.⁸⁷⁰ Za několika prázdnými listy nalezneme pokračování *Series Beneficiatorum*, ve kterém ovšem chybí údaje.⁸⁷¹

8. Inventarium mobilium parochiae Radostinensis, praesertim Catalogus librorum parochiae spectantium – inventář mobiliáře farního kostela sv. Bartoloměje včetně knih obsahuje záznamy z let 1666–1835.⁸⁷² Prázdné listy v této kapitole byly částečně využity pro „*Reihenfolge der Cooperatoren*“, kde nalezneme stručné informace o radostínských kooperátorech z let 1742–1936.⁸⁷³

9. Proventus et Utilitates Ecclesiae Radostinensis – údaje o výnosech a užitečích farního kostela sv. Bartoloměje v Radostíně a filiálního kostela sv. Jiljí v Dolních Borech pocházejí z let 1784–1808.⁸⁷⁴ Prázdné listy této části pamětní knihy byly využity pro další pokračování *Series Beneficiatorum* (1896–1924)⁸⁷⁵ a *Inventarium mobilium Ecclesiae Parochialis* s dodatkem *Inventarium mobilium Ecclesiae Filialis Borrensis* (oboje z let 1784–1920).⁸⁷⁶

10. Praestationes annuae, quocunque demum titulo veniant – poslední kapitola přináší výčet výdajů farního benefícia z let 1784–1851.⁸⁷⁷

Text je doplněn přehlednými tabulkami a nákresy.

Již v úvodu zmíněný originální druhý díl je knihou formátu 4° s nezdobenou ořízkou. Vzhledem k době založení a užití ochranných prvků máme před sebou velmi zachovalý dokument. Desky jsou vytvořeny z lepenky, která je potažena černobílým

⁸⁷⁰ Srov. tamtéž, s. 187–209.

⁸⁷¹ Srov. tamtéž, s. 217.

⁸⁷² Srov. tamtéž, s. 219–222.

⁸⁷³ Srov. tamtéž, s. 227–230.

⁸⁷⁴ Srov. tamtéž, s. 239–241.

⁸⁷⁵ Srov. tamtéž, s. 243–258.

⁸⁷⁶ Srov. tamtéž, s. 259–290; filiální kostel sv. Jiljí v Dolních Borech patřil do roku 1784 radostínské farnosti – viz podkapitola 3.4. Nástup rekatolizace a období baroka.

⁸⁷⁷ Srov. tamtéž, s. 297–303.

papírem. Hřbet a rohy desek jsou vyztuženy černou usní. Proti poškození byl korpus knihy opatřen papírovým přebalem. Na hřbetě přebalu nalezneme dva vlepené papírové štítky. První z nich obsahuje nápis černou fixou: „*KRONIKA RADOSTÍNSKÁ VYDANÁ R. 1986*“. Druhý štítek je stejnou fixou nadepsán: „*FARNÍ KRONIKA DO R. 1850*“. Text rukopisu je tedy psán částečně na obyčejný papír bez filigránů a novější záznamy na linkovaný papír. Pro nadpisy i text je užito výhradně českého jazyka. Dokument je paginován.

Stejně jako v prvním díle i zde je, tentokrát na předním přideštití, umístěn index do češtiny přeložených názvů kapitol. Překladatel své dílo na první straně dokumentu uvádí: „*černým inkoustem je psán doslovný překlad originálu. Červeným inkoustem psány doplňky a vysvětlivky překladatele, kterých v originálu není*“.⁸⁷⁸ Bohužel, jak to u mnohých pamětních knih bývá, zdejší autor chtěl zřejmě zůstat v anonymitě. Po paleografické analýze rukopisu lze za překladatele a autora druhého dílu považovat P. Josefa Melichara, který byl biskupem Kupkou presentován a 1. dubna 1936 instalován na radostínskou faru, kde setrval až do své smrti v roce 1975.⁸⁷⁹ Snad on sám provedl také paleografickou analýzu rukopisu svých předchůdců, neboť u některých přeložených částí uvádí i jména autorů textu. Formulář knihy sleduje původní uspořádání kapitol, jak jdou za sebou v originále, ale nezachovává jejich dělicí charakter. Text je uspořádán za sebou bez zvláštního rozdělení s dodatky z doby působení překladatele. Není doprovázen zvláštními přílohami. Pouze mezi přední předsádkou a prvním stranou jsou umístěny volné listy různého obsahu.

V současné době zatím posledním dílem je kniha formátu 4° s nezdobenou ořízkou. Stejně jako u předešlého dokumentu je i zde pro užití ochranných prvků korpus knihy velmi dobře zachován. Desky jsou vytvořeny z lepenky, která je potažena černým papírem. Proti poškození byl korpus knihy opatřen papírovým přebalem. Na přední straně desek je vlepený bílý modročerně lemovaný papírový štítek s nápisem v černé barvě, místy obtažený modrou propisovací tužkou a podtržený červenou propisovací tužkou: „*Farní úřad v Radostíně n. Oslavou Pamětní kniha – farní kronika – od roku 1938*“. Text rukopisu je psán na obyčejný papír bez filigránů. Pro nadpisy i text je užito výhradně českého jazyka. Dokument využívá paginaci. Jednotlivé údaje jsou ve farní

⁸⁷⁸ Řkf Radostín nad Oslavou, *Kronika*, s. 1.

⁸⁷⁹ Srov. SOkA Žďár nad Sázavou, Farní úřad Radostín nad Oslavou, *Protocollum*, s. 22.

kronice řazeny chronologicky za sebou s využitím marginálních poznámek pro snadnější orientaci. Ze zaznamenaných údajů stojí za povšimnutí kusé zmínky o průběhu druhé světové války,⁸⁸⁰ údaje o výměně oken ve farním kostele sv. Bartoloměje v roce 1947 s podrobným výčtem dárců z přiřazených obcí,⁸⁸¹ postřehy z politických událostí v roce 1948⁸⁸² a podrobný záznam o pořízení a konsekraci nových zvonů z roku 1955 – včetně později uvedeného seznamu dárců z radostínské farnosti.⁸⁸³ Některé z údajů doprovázejí nákresy, tabulky, fotografie či jiný průvodní materiál nejrůznějšího charakteru.

⁸⁸⁰ Srov. Řkf Radostín nad Oslavou, *Pamětní kniha*, s. 2–20.

⁸⁸¹ Srov. tamtéž, s. 25–27.

⁸⁸² Srov. tamtéž, s. 29–30.

⁸⁸³ Srov. tamtéž, s. 49–55; 61–63.

4.14. Ruda

Dřívější farnost, později velkomeziříčská filiálka, od roku 1785 lokální kaplanství, nyní opět samostatná farnost.⁸⁸⁴ Všechny tyto údaje rudského benefícia zaznamenává jeho farní kronika, která nese prostý název *Pamětní kniha* a je uložena v archivu zdejšího farního úřadu.⁸⁸⁵ Čtenář v ní nalezne informace o rudském obročí z let 1785–2012. První zápisy pořídil až v pořadí čtvrtý z lokálních kaplanů P. František Ferenčák, jenž zde působil v letech 1816–1835.⁸⁸⁶ Důvodem pozdějšího počátku vedení a zpětného doplnění záznamů mohla být existence a následná ztráta či likvidace starší pamětní knihy nebo jen vlastní iniciativa zakladatele. Bližší informace k této problematice se nepodařilo dohledat. Kronika je knihou formátu 2° s původně červeně stříkanou ořízkou. Přes nepatrné oděrky a ohyby v důsledku časté manipulace jde o velmi zachovalý knižní exemplář, který je před dalším poškozením chráněn průhlednou fólií. Desky jsou vytvořeny z lepenky, která je potažena hnědočerným zdobeným papírem. Rohy desek i hřbet jsou vyztuženy hnědou usní. Na přední straně desek je vlepený papírový štítek s dvojí linkou podtrženým nápisem černou tuží: „*Pamětní kniha*“. Text rukopisu je psán na papír bez filigránů. Pro nadpisy je užito převážně latinského a německého jazyka. Jednotlivé záznamy jsou psány střídavě v latinském, německém a českém jazyce. Asi od roku 1890 se používá už jen český jazyk. V celém dokumentu je užito paginace. Samotná pamětní kniha využívá taktéž štítků na ořízce pro rychlejší orientaci.

Ihned na přední předsádce nalezneme odkaz zakladatele farní kroniky, který zní: „*Congessit et ordinem redegit Franciscus Ferentsak IV. Capellanus Locallis Rudenssis.*“⁸⁸⁷ Samotná struktura rukopisu svědčí, oproti jeho názvu, o využití již známého formuláře *protocollum domesticum* s některými drobnými výjimkami:

1. Origo et fata beneficii – kromě údajů o založení a osudu benefícia v letech 1782–1931 obsahuje také pastýřský list Františka kardinála Tomáška,⁸⁸⁸ zápis o schůzce

⁸⁸⁴ Viz podkapitola 3.4. Nástup rekatolizace a období baroka.

⁸⁸⁵ Řkf Ruda, *Pamětní kniha*.

⁸⁸⁶ Srov. Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 383.

⁸⁸⁷ Srov. Řkf Ruda, *Pamětní kniha*, fol. 1r.

⁸⁸⁸ Srov. tamtéž, s. 9.

preláta Ludvíka Horkého s ministrem kultury Milanem Kymličkou,⁸⁸⁹ záznam o výstavbě kaple v Jabloňově⁸⁹⁰ a pořadí papežů od Pia XI. do Jana Pavla II.⁸⁹¹

2. Series Episcoporum Dioecesis – výčet brněnských biskupů je zde doplněn o poznámku, která se týká správy diecéze během sedisvakance (v letech 1972–1990) kapitulním vikářem Ludvíkem Horkým (1913–2008), rodákem z Rudy.⁸⁹²

3. Series Beneficiatorum – pořadí duchovních správců rudského benefícia začíná P. Gabrielem Röhle (1769–1804) a končí záznamem o působení P. Miloslava Hůlky (1969–1988).⁸⁹³

Dále pokračují kapitoly s německým překladem některých původně latinských názvů kapitol formuláře *protocollum domesticum*:

4. Instrumenta fundationalia, und amter die Realitäten und die Gerechtsamen der Kirche betreffenden Dokumente - kapitola obsahuje stručné výpisy z fundačních listin a jiných dokumentů k věci nebo právu vztahujícím se na benefice od roku 1784 do roku 1979 s informací o varhanících.⁸⁹⁴

5. Ius vel collationis, vel praesentationis et patronatus – vedle údajů o patronátním právu zdejšího benefícia z let 1784–1856 se v této části farní kroniky nachází pokračování událostí ze života školy v Jabloňově v letech 1891–1946.⁸⁹⁵

6. Die Gränzen der Eisenberger Localie, die ein geparten Ortschaften, und die Zahl ihrer Häuser – zde nalezneme informace o hranicích lokalie, od roku 1886 farnosti, z let 1672–1937.⁸⁹⁶

⁸⁸⁹ Srov. tamtéž, s. 10.

⁸⁹⁰ Srov. tamtéž, s. 11–12.

⁸⁹¹ Srov. tamtéž, s. 14.

⁸⁹² Srov. tamtéž, s. 15–23; srov. také údaje v podkapitole 4.5. Heřmanov u Velké Bíteše.

⁸⁹³ Srov. Řkf Ruda, *Pamětní kniha*, s. 24–38.

⁸⁹⁴ Srov. tamtéž, s. 39–42.

⁸⁹⁵ Srov. tamtéž, s. 43–46.

7. Seelen und Familien Anzahl, und zwar: der Katholischen und Akatholischen – kapitola přináší údaje o počtu obyvatel ve farnosti s rozdělením podle náboženské příslušnosti z let 1827–1978.⁸⁹⁷ Prázdné listy byly využity pro záznamy o zřízení a dalším osudu školy v Jabloňově v letech 1777–1987 (jen kusé zmínky a výčet učitelů).⁸⁹⁸

8. Einkunfte des Beneficiums – tato část domácího protokolu obsahuje údaje o příjmech a výdajích zdejšího benefícia z let 1822–1928.⁸⁹⁹

9. Inventarium der Pfarlichen Mobilien besonders der Cathalog der pfarlichen Bücher – stručné informace o inventáři farního mobiliáře doplňují údaje o volbách z let 1925, 1929, 1935, 1946, 1948 a prezidentech ČSSR (od Edvarda Beneše po Gustava Husáka).⁹⁰⁰

10. Einkunfte und Nutzungen der Kirche – údaje o výnosech a užitcích farního kostela sv. Jiljí jsou zde zaznamenány z let 1784–1909.⁹⁰¹ Prázdné listy využil pisatel k záznamu nejrůznějších pohrom a válečných útrap v jednotlivých přifařených obcích v letech 1873–1983.⁹⁰²

11. Inventarium – pod prostým názvem této kapitoly se ukrývá inventář kostelního mobiliáře z roku 1833 a další záznamy o opravách i darech v letech 1886–1952.⁹⁰³

12. Jährliche Praestirungen unter welchen immer Titel solche vorkommen – zde čtenář nalezne údaje o výdajích zdejšího benefícia z let 1855–1862.⁹⁰⁴ Prázdné listy v této části

⁸⁹⁶ Srov. tamtéž, s. 47–48.

⁸⁹⁷ Srov. tamtéž, s. 51–52.

⁸⁹⁸ Srov. tamtéž, s. 53–58.

⁸⁹⁹ Srov. tamtéž, s. 59–66.

⁹⁰⁰ Srov. tamtéž, s. 73–81.

⁹⁰¹ Srov. tamtéž, s. 85–86.

⁹⁰² Srov. tamtéž, s. 87–92.

⁹⁰³ Srov. tamtéž, s. 95–103.

⁹⁰⁴ Srov. tamtéž, s. 107–108.

farní kroniky byly využity pisatelem k informacím o zřízení školy v Jabloňově s prostými opisy důležitých listin z let 1856–1929.⁹⁰⁵

13. Merkwürdigkeiten – poslední kapitola přináší údaje ze života ve farnosti z let 1785–2012, které jsou řazeny chronologicky za sebou.⁹⁰⁶ Z uvedených záznamů lze zmínit např. výčet dobrodinců, kteří přispívali na hlavní oltář v letech 1898–1908,⁹⁰⁷ či záznamy o životním i kněžském jubileu rudského rodáka Msgre. Ludvíka Horkého z let 2003–2004 a jeho úmrtí v roce 2008.⁹⁰⁸ Text v této kapitole doprovází fotografie a jiný průvodní materiál nejrůznějšího charakteru.

⁹⁰⁵ Srov. tamtéž, s. 113–117.

⁹⁰⁶ Srov. tamtéž, s. 123–215.

⁹⁰⁷ Srov. tamtéž, s. 151–155.

⁹⁰⁸ Srov. tamtéž, s. 182–186; 198–204; srov. také údaje v podkapitole 4.5. Heřmanov u Velké Bíteše.

4.15. Tasov

Jedna z nejstarších farností velkomeziříčského děkanství byla již ve 14. století sídlem děkana stejnojmenného obvodu několika farností.⁹⁰⁹ Archiv farního úřadu obsahoval původně tři díly pamětní knihy. První a nejstarší z nich byl podle slov nynějšího duchovního správce P. Pavla Kryla zničen beze stopy. Druhý díl nese název *Domáci protokol. Tasov farní kronika 1865–1929 I.* a obsahuje záznamy o událostech v letech 1865–1929 (1966).⁹¹⁰ Po provedené paleografické analýze rukopisu prvních záznamů lze za autora tohoto dílu považovat P. Františka Floriana, který byl tasovským farářem v letech 1873–1915, od roku 1895 také velkomeziříčským děkanem.⁹¹¹ Na něj navazuje nejmladší část farní kroniky s názvem *Pamětní kniha kostela sv. Petra a Pavla v Tasově* a údaji z let 1973–2001.⁹¹²

První z dochovaných kronik je knihou formátu 2° s původně červeně natíranou ořízkou. Vazba rukopisu je mírně poškozena oděrkami, jinak je rukopis ve velmi dobrém stavu. Desky jsou vytvořeny z lepenky a potaženy černou látkou. Rohy desek a hřbet jsou potaženy hnědou usní se slepotiskem. Na přední straně desek nalezneme dva štítky. První z nich je bílý, modročerně lemovaný papírový štítek s dvojitou linkou podtrženým nápisem černou tuží: „*Fara: Tasov Domáci protokol*“. Druhý je bílý, jednou červenou linkou lemovaný štítek s nápisem černou lihovou fixou: „*TASOV FARNÍ KRONIKA I.*“ a dodatkem nadepsaným obyčejnou tužkou: „*1865–1929*“. Text rukopisu je psán na papír bez filigránů. Nelze tedy určit papírnu, která jej vyrobila. Pro nadpisy je užito českého, méně latinského jazyka. Jednotlivé záznamy jsou psány střídavě v latinském, německém a více v českém jazyce. V dokumentu je užito paginace.

Až čtvrtá strana rukopisu přináší index, z něhož lze vyčíst užití již v názvu uvedeného formuláře *protocollum domesticum* s některými drobnými výjimkami a přídávky:

⁹⁰⁹ Viz kapitola 3. Historický vývoj velkomeziříčského děkanství.

⁹¹⁰ Řkf Tasov, *Domáci protokol*.

⁹¹¹ Srov. Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 337.

⁹¹² Řkf Tasov, *Pamětní kniha kostela sv. Petra a Pavla v Tasově*.

1. Origo et Fata Beneficii Tasoviensis – v úvodní části pamětní knihy pisatel hovoří o vzniku a dalším osudu tasovského benefícia v letech 799–1902.⁹¹³

2. Series Beneficiatorum Tasovii – kapitola věnovaná duchovním správcům ve farnosti je rozdělena na části s výčtem lokálních kaplanů, administrátorů farnosti, farářů a kooperátorů z let 1734–1973.⁹¹⁴ Prázdné listy byly v této části využity pro záznamy označené jako *XIV. Farní obydlí v Tasově se všemi hospodářskými staveními* s údaji z let 1833–1929 a zmínku o erekčních nadacích z let 1898–1915.⁹¹⁵

3. Ius vel collationis, vel praesentationis et patronatus – záznamy o držitelích patronátního práva přinášejí údaje od 12. století do roku 1929. Za nimi se nacházejí informace o vzniku a správě farního chudinského ústavu z let (1751) 1785–1924.⁹¹⁶

4. Limites parochiae Tasoviensis cum locis, et domorum quolibet in loco numeris – údaje o hranicích farnosti s výčtem přifařených obcí pocházejí z let 1779–1883.⁹¹⁷

5. Numerus populi parochialis, et familiarum qua catholicarum, qua acatholicarum, qua judaicarum – podrobný výčet obyvatel ve farnosti, rozdělený podle náboženského vyznání zahrnuje léta 1807–1900.⁹¹⁸

6. Proventus beneficii – kapitola obsahuje informace o důchodech farního benefícia z let 1340–1848, vyličení poměrů od roku 1848, pojednání o školách ve farnosti a jejich příjmech v letech 1870–1926, zápis o restauraci kostela sv. Petra a Pavla v letech 1925–1926 a výčet událostí od roku 1865 do roku 1909.⁹¹⁹ Ze zaznamenaných událostí stojí za

⁹¹³ Srov. Řkf Tasov, *Domáci protokol*, s. 5–11.

⁹¹⁴ Srov. tamtéž, s. 17–31.

⁹¹⁵ Srov. tamtéž, s. 35–61.

⁹¹⁶ Srov. tamtéž, s. 135–153; informace o problematice chudinských ústavů na Moravě převzal P. František Florian zřejmě z již citované monografie: Karel EICHLER, *Chudobinské ústavy*; P. Karel Eichler (1845–1918) byl velkomeziříčským rodákem a není vyloučeno jeho možné setkání s farářem, od r. 1895 děkanem Florianem – pozn. autora.

⁹¹⁷ Srov. Řkf Tasov, *Domáci protokol*, s. 157–158.

⁹¹⁸ Srov. tamtéž, s. 159–160.

⁹¹⁹ Srov. tamtéž, s. 170–420.

zmínku podrobný popis průběhu války prusko-rakouské v roce 1866⁹²⁰ a konání císařských manévřů v okolí Velkého Meziříčí roku 1909.⁹²¹

7. Inventarium mobilium parochiae praesertim Catalogus librorum parochiae spectantium – čtenář v této části farní kroniky nalezne informace o historii farního kostela sv. Petra a Pavla (1340–1926), dále krátký výčet historie dalších dvou chrámů v Tasově (sv. Jiří, sv. Václava) a konečně samotný inventář mobiliáře farního kostela z let 1728–1926.⁹²²

8. Proventus et utilitates Ecclesiae – kapitola přináší údaje o výnosech a užitcích farního kostela sv. Petra a Pavla z let 1779–1982, dále pamětní zápis o stavbě nových varhan v roce 1890 a část označenou *Co nám matriky zdejší vypravují?*⁹²³ s výčtem násilně usmrčených osob v letech 1790–1901.⁹²⁴ Další listy v této kapitole patří záznamům označeným jako *Činnost kostelního výboru farnosti Tasovské* s údaji z let 1848–1929,⁹²⁵ souhrnu údajů o násilně usmrčených osobách z předchozího výčtu⁹²⁶ a informacím o generálních vizitacích a biřmování ve farnosti z let 1779–1923,⁹²⁷ které pomyslně uvozují následující kapitolu.

9. Series Episcoporum Brunensium Ab Ereptione Episcopatus Brunensis 1777 – název kapitoly napovídá její obsah, tedy přehled brněnských biskupů od založení diecéze v roce 1777 do roku 1926.⁹²⁸

Farní kroniku uzavírá tzv. *Přehled křížů postavených a posvěcených ve farnosti Tasovské* zahrnující tabulkovou formou údaje o postavení i posvěcení křížů v letech

⁹²⁰ Srov. tamtéž, s. 331–336.

⁹²¹ Srov. tamtéž, s. 404–409.

⁹²² Srov. tamtéž, s. 421–436.

⁹²³ Srov. tamtéž, s. 453–454.

⁹²⁴ Srov. tamtéž, s. 437–478.

⁹²⁵ Srov. tamtéž, s. 481–489.

⁹²⁶ Srov. tamtéž, s. 498.

⁹²⁷ Srov. tamtéž, s. 516–521.

⁹²⁸ Srov. tamtéž, s. 535–539.

1821-1966⁹²⁹ a opis i vysvětlení nadace Sazemy z Tasova ze dne 11. 1. 1401, již zřídil a nadal dva oltáře v kostele sv. Petra a Pavla.⁹³⁰ Poslední listy pamětní knihy patří podrobným geodetickým nákresům pozemků s označením těch, které patří farnímu beneficiu.⁹³¹ Mezi přední předsádkou a první stranou jsou umístěny volné listy různého obsahu. Celý text pamětní knihy je doplněn nákresy, tabulkami či jiným průvodním materiálem nejrůznějšího charakteru.

Druhý dochovaný exemplář tasovské farní kroniky je knihou formátu 4° s nezdobenou ořízkou. Vzhledem k nedávnému založení a pečlivému uchování dokumentu je rukopis ve velmi dobrém stavu. Desky jsou vytvořeny z lepenky a potaženy světlehnědou usní se slepotiskem. Hřbet je šitý na pět vazů a obsahuje nápis vytvořený technikou slepotisku, jenž zní: „*PAMĚTNÍ KNIHA KOSTELA SV. PETRA A PAVLA V TASOVĚ*“. Text rukopisu je tedy psán na obyčejný papír bez filigránů. Pro nadpisy i text je užito výhradně českého jazyka. Celý dokument postrádá paginaci. Jednotlivé údaje jsou ve farní kronice řazeny chronologicky za sebou s využitím marginálních poznámek pro snadnější orientaci. Jak již bylo v úvodu k tasovským pamětním knihám řečeno, tak tento díl přináší události z let 1973–2001, z nichž stojí za zmínku informace o opravě starých a ulití nových zvonů v roce 1973.⁹³² Text rukopisu není doprovázen zvláštními přílohami.

⁹²⁹ Srov. tamtéž, s. 540–544.

⁹³⁰ Srov. tamtéž, s. 549–551.

⁹³¹ Srov. tamtéž, s. 560–567.

⁹³² Srov. Řkf Tasov, *Pamětní kniha*, fol. 6r–9r.

4.16. Uhřínov

Dřívější farnost Uhřínov byla spravována „excurrendo“ od roku 1997 z Velkého Meziříčí, poté z Rudy a dnes z Měřína. Původní farní kronika byla podle Augustina Kratochvíla založena duchovním správcem P. Bonaventurou Cephíchem, františkánem, který zde působil v letech 1802–1819.⁹³³ Do dnešních dnů se ovšem nedochovala. Jiná pamětní kniha, vedená zřejmě od výstavby a posvěcení nového kostela Povýšení sv. Kříže v roce 1909, měla být podle slov současného kronikáře pana Jiřího Zemana zničena v období totalitních režimů. Do dnešních dnů se tedy dochovala jen farní kronika nesoucí název *Památní kniha od roku 1940*, která je uložena na farním úřadě v Měříně a obsahuje události od roku 1940 do současnosti.⁹³⁴ Založil ji a prvními záznamy opatřil P. Jan Evangelista Dokulil, básník a zdejší farář v letech 1940–1950.⁹³⁵

Jediný dochovaný exemplář farní kroniky je knihou formátu 4° s červeně natíranou ořízkou. Vazba rukopisu je ve velmi dobrém stavu. Desky jsou vytvořeny z lepenky a potaženy šedou látkou. Hřbet je šitý na čtyři vazby a stejně jako rohy desek vyztužen světlehnědou usní. Na hřbetě nalezneme vlepený žlutý papírový štítek se slepotiskovým nápisem natíraným zlatou barvou a šesti linkami: „PAMÁTNÍ KNIHA od roku 1940“. Text rukopisu je psán na papír bez filigránů. Pro nadpisy je užito latinského jazyka. Jednotlivé záznamy jsou psány pouze v českém jazyce. Dokument postrádá paginaci. První folio rukopisu je jakousi titulní stranou. Ta je lemována jednoduchou červenou linkou a obsahuje vytištěný nápis v černé: „Farní úřad v Uhřínově. ... od roku 1940“ a červené barvě: „PAMÁTNÍ KNIHA“. Poté následuje rozdělení událostí do kapitol. Podle názvů kapitol lze usoudit, že inspirací pro toto rozdělení byl již známý formulář *protocollum domesticum* ve zkrácené či vynechané podobě:

Kapitoly: 1. *Series Episcoporum Dioecesis Brunensis*; 3. *Fundationes*; 4. *Limites parochiae cum locis*; 5. *Inventarium mobilium ecclesiae* a 6. *Inventarium domus parochialis* zůstávají prázdné.

⁹³³ Srov. Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 449.

⁹³⁴ Srov. Řkf Měřín, *Památní kniha*.

⁹³⁵ Srov. tamtéž, fol. 3r.

Údaje nalezneme jen v kapitolách:

2. Series Beneficiatorum in parochia Uhřinoviensi – výčet duchovních správců uhřínovského benefícia začíná P. Janem Dokulilem (1940–1950) a končí informací o duchovní správě kněžími z velkomeziříčského děkanátu od roku 1997.⁹³⁶

7. Memorabilia – záznamy o událostech ze života v uhřínovské farnosti začínají rokem 1940 a končí údaji z roku 2011.⁹³⁷ Za zmínku stojí stručné informace o průběhu druhé světové války⁹³⁸ a o pořízení nových zvonů v roce 1955.⁹³⁹ Pamětní kniha končí kapitolou o náboženských změnách, kde jsou zaznamenány odchody z římskokatolické církve i návraty do ní v letech 1941–1973.⁹⁴⁰ Text je doplněn fotografiemi, výstřižky z novin apod.

⁹³⁶ Srov. tamtéž, fol. 3r.

⁹³⁷ Srov. tamtéž, fol. 8r–96r.

⁹³⁸ Srov. tamtéž, fol. 14r–17r.

⁹³⁹ Srov. tamtéž, fol. 22v–25r.

⁹⁴⁰ Srov. tamtéž, fol. 97r–97v; viz také podkapitola 3.6. Dvacáté století a současná situace.

4.17. Velká Bíteš

Velká Bíteš, v některých německy psaných dokumentech nazývaná též „Heinrichs“, patří mezi nejstarší farnosti velkomeziříčského děkanství. Její starobylost dokládá také téměř v původní podobě dochovaný románsko-gotický farní kostel sv. Jana Křtitele, jenž je jakousi kostelní tvrzí s vlastním opevněním. Poprvé se o něm zmiňuje (jako o farním) listina kláštera cisterciáček v Tišnově z roku 1240.⁹⁴¹ Na zdejších farním úřadě jsou v archivu pečlivě uchovány tři díly farní kroniky. První a nejstarší rukopis nese název *Protocollum domesticum parochiae Magno Biteschensis Anno Domini 1789 erectum* a jsou v něm zaznamenány události z let 1789–1867 s přesahem do roku 1947.⁹⁴² Zakladatelem a prvním pořizovatelem záznamů do této pamětní knihy je tehdejší duchovní správce P. Karel Vilém Osmeč, který zde působil v letech 1763–1803. Druhý díl je nazván *II. Protocollum domesticum od r. 1868–1982* a přináší informace o farnosti z avizovaných let s přesahem do roku 1987.⁹⁴³ Na něj navazuje nejmladší z dílů nesoucí název *Kronika III. 1982–20...* a obsahuje údaje od roku 1982 do současnosti.⁹⁴⁴

Nejdříve tedy několik informací o nejstarším rukopisu farní kroniky. Samotný dokument je knihou formátu 2° s původně červeně stříkanou ořízkou. Vazba rukopisu je i přes svoje stáří velmi zachovalá. Je tedy možné, že v průběhu let muselo dojít k převázání korpusu samotné knihy. Desky jsou vytvořeny z lepenky a potaženy černou usní. Hřbet je chráněn ještě jednou vrstvou usně užitou jako pokryv desek. Přední strana desek je polepena zdobeným papírovým štítkem s tištěným nápisem v černé barvě: „*Protocollum domesticum parochiae Magno Biteschensis Anno Domini 1789 erectum I*“, název je doplněn údajem o konci vedení kroniky obyčejnou propisovací tužkou v modré barvě: „*u. a. a. 1867.*“ Text rukopisu je psán na papír bez filigránů. Pro nadpisy užil pisatel převážně latinského, méně německého jazyka. Jednotlivé záznamy jsou psány střídavě v latinském, německém a asi od roku 1880 již jen českém jazyce. Dokument je paginován.

⁹⁴¹ Srov. Ladislav ZAVADIL – Jan TIRAY, *Bítešský okres*, s. 30.

⁹⁴² Srov. Řkf Velká Bíteš, *Protocollum*.

⁹⁴³ Srov. Řkf Velká Bíteš, *II. Protocollum*.

⁹⁴⁴ Srov. Řkf Velká Bíteš, *Kronika III. 1982–20...*

Recto prvního listu rukopisu přináší informaci o založení kroniky, kdy „*Protocollum domesticum parochiae Magno=Biteschensis Iussu et Autoritate Reverendissimi et Illustrissimi Domini Domini Joannis Baptista de Lachenbauer Episcopi Brunensis per me Carolum Vilhelmum Osmetz parochum loci Anno Domini 1789 compilatum*“.⁹⁴⁵ Podobně jako v případě netínské farní kroniky by mohla být oním „příkazem k založení“ již zmíněná vizitační norma brněnského biskupství z roku 1789.⁹⁴⁶ Domácí protokol pak s lokálními změnami pokračuje známým formulářem *protocollum domesticum*, který byl v úvodu představen u farnosti Velké Meziříčí:

1. Origo et fata M[agno]. Biteschensis beneficii – v úvodní kapitole domácího protokolu čtenář nalezne stručné záznamy událostí z let 770–1234 s nekritickými či přímo bájnými údaji o založení farnosti.⁹⁴⁷

2. De Series Beneficiatorum – stručný výčet duchovních správců zdejší farnosti zahrnuje léta 1586–1870.⁹⁴⁸

3. De Instrumenta fundationalibus, et aliis documentis ad res sive jura beneficii pertinentibus – zde nalezneme informace o založení a nadání benefícia se všemi právy. Kapitola obsahuje prosté opisy důležitých listin z let 1749–1828.⁹⁴⁹

4. De Iure praesentationis et Patronatus M[agno]: Biteschensis parochiae – údaje o patronátním právu zde pocházejí z let 1734–1792.⁹⁵⁰

5. De Limitibus parochiae cum locis, et domorum quolibet in loco numeris – stručné informace o hranicích farnosti a přiřazených obcí z roku 1789.⁹⁵¹

⁹⁴⁵ Řkf Velká Bíteš, *Protocollum*, fol. 1r.

⁹⁴⁶ Viz podkapitola 4.9. Netín a kapitola 2. Struktura záznamů a normy pro vedení farních kronik.

⁹⁴⁷ Srov. tamtéž, s. 1.

⁹⁴⁸ Srov. tamtéž, s. 1–2.

⁹⁴⁹ Srov. tamtéž, s. 3–24.

⁹⁵⁰ Srov. tamtéž, s. 25.

⁹⁵¹ Srov. tamtéž, s. 27.

6. De Numero populi parochialis, et familiarum qua catholicarum, qua acatholicarum, qua judaicarum – kapitola navazuje na předchozí část a její údaje doplňuje počtem obyvatel v jednotlivých obcích podle náboženského vyznání z let 1789–1891.⁹⁵²

7. De Proventibus Beneficij – tato část domácího protokolu přináší stručné záznamy o výnosech obročí z let 1789–1848.⁹⁵³

8. De Mobilibus parochiae, et Catalogus librorum parochiae spectantium – v této kapitole nalezneme pouze velmi stručný záznam o knihách na faře a osudu knihovny po smrti Karla Osmece v roce 1803.⁹⁵⁴

9. De Proventibus et utilitatibus Ecclesiae parochialis – kapitola obsahuje stručné informace o výnosech a užitečích farního kostela sv. Jana Křtitele z roku 1789.⁹⁵⁵

10. De Proventibus et utilitatibus Ecclesiae filialis Kosskoviensis – na záznamy z předchozí části navazuje taktéž stručný výčet výnosů z filiálního kostela sv. Bartoloměje v Košíkově z roku 1789.⁹⁵⁶

11. Inventarium Mobilium Ecclesiae M[agno]: Biteschensis – inventář mobiliáře farního kostela sv. Jana Křtitele pochází z roku 1789.⁹⁵⁷

12. Series Episcoporum Brunensium – zcela mimořádně je zde zařazen výčet brněnských biskupů dovedený až do roku 1946.⁹⁵⁸

13. Inventarium Mobilium Ecclesiae Filialis Kosskoviensis – stručný inventář mobiliáře filiálního kostela sv. Bartoloměje v Košíkově pochází z roku 1789.⁹⁵⁹

⁹⁵² Srov. tamtéž, s. 27–29.

⁹⁵³ Srov. tamtéž, s. 30–34.

⁹⁵⁴ Srov. tamtéž, s. 35.

⁹⁵⁵ Srov. tamtéž, s. 35.

⁹⁵⁶ Srov. tamtéž, s. 39.

⁹⁵⁷ Srov. tamtéž, s. 40–41.

⁹⁵⁸ Srov. tamtéž, s. 42.

14. De Praestationibus annis, quocunque demum titulo veniant – kapitola s ročními povinnostmi zůstává z neznámého důvodu prázdná.⁹⁶⁰

15. Varia memoratu digna – údaje v poslední části domácího protokolu jsou řazeny chronologicky za sebou a obsahují léta 1782–1947.⁹⁶¹ Z výčtu událostí stojí za zmínku záznam o opravě farního chrámu sv. Jana Křtitele v letech 1875–1884 se seznamem příspěvků a milodarů z let 1875–1878,⁹⁶² o oslavách 500 let od získání plných městských práv města Velké Bíteše v roce 1908,⁹⁶³ o povinnosti uvést ve farních kronikách všechny události předválečné až do roku 1930, k čemuž pisatel poznamenává: „*Je to úloha velmi těžká po tolika letech psáti věrně a podrobně farní kroniku. Chybou bylo, že tyto události zajisté významné a důležité pro historii nebyly zaznamenány hned každoročně. Záznamy ve zdejší farní kronice končí v r. 1913. Od toho roku nebylo psáno do farní kroniky až do r. 1915, kdy pisatel stal se zdejším farářem.*“⁹⁶⁴ Dále pak záznam událostí druhé světové války s připomínkou obětí z Velké Bíteše, i stručným svědectvím pisatele, zdejšího faráře P. Františka Němce (1925–1956) z věznění gestapem v internačních táborech v letech 1942–1945.⁹⁶⁵ Text doplňují přehledné tabulky a nákresy.

Druhý díl farní kroniky je knihou formátu 2° s původně červeně stříkanou ořízkou. Vazba rukopisu je i přes některé drobné oděrky velmi zachovalá. Desky jsou vytvořeny z lepenky a potaženy šedým papírem. Hřbet a rohy desek jsou vyztuženy zelenočernou látkou. Na hřbetě nalezneme dva poškozené a nečitelné štítky. Přední stranu desek zdobí bílý červenočerně lemovaný papírový štítek s nápisem provedeným

⁹⁵⁹ Srov. tamtéž, s. 45.

⁹⁶⁰ Srov. tamtéž, s. 49.

⁹⁶¹ Srov. tamtéž, s. 52–109.

⁹⁶² Srov. tamtéž, s. 73–83.

⁹⁶³ Srov. tamtéž, s. 93.

⁹⁶⁴ Tamtéž, s. 96; pisatel (kooperátor P. František Němec – 1914–1925, v letech 1925–1956 zdejší farářem) hovoří o P. Františku Hanzlovi, který zde byl od roku 1910 kooperátorem a v letech 1915–1925 farářem) – srov. Řkf Velká Bíteš, II. *Protocollum*, fol. 18r ; podkapitulu 2.2.1. Normy pro vedení farních kronik na území české a moravské církevní provincie a 3.6. Dvacáté století a současná situace.

⁹⁶⁵ Srov. tamtéž, s. 102–107; viz také podkapitola 3.6. Dvacáté století a současná situace.

psacím strojem a modrou propisovací tužkou: „*II. Protocollum domesticum od r. 1868 – 1982*“. U horního rohu je otisk razítka farnosti. Text rukopisu je psán na papír bez filigránů. Pro nadpisy je užito převážně latinského, méně německého jazyka. Jednotlivé záznamy jsou psány střídavě v latinském, německém a asi od roku 1879 již jen českém jazyce. Dokument postrádá paginaci. Přední předsádka obsahuje fotografie farního kostela sv. Jana Křtitele a první list přináší opis úvodní informace o založení předešlého dílu P. Karlem Vilémem Osmecem (1763–1803) s dovětkem: „*nuni temporis autem recognitum, in multis ementalium atque locupletatum. Signat: in festo s. Thoma Aquin: 1868*“.⁹⁶⁶ Zakladatel P. Václav Veselý (1863–1870) poté využívá stejně jako P. Osmec formuláře *protocollum domesticum* a často jej v jednotlivých kapitolách cituje.⁹⁶⁷

Druhý díl domácího protokolu obsahuje tedy kapitoly:

1. Origo et fata Mag[no]. Biteschensis paroch[ialis]: beneficium – úvodní kapitola přináší, podobně jako ve stejné kapitole prvního dílu domácího protokolu, nekritický záznam o založení a dalším osudu benefícia z roku 1234.⁹⁶⁸

2. De serie beneficiat[um]: seu parochorum – zdejší podrobný výčet duchovních správců přináší údaje z let 1295–1945.⁹⁶⁹

3. De juribus et proventibus parochiae Mag[no]: Biteschensis – kapitola obsahuje stručné výpisy z fundačních listin a jiných dokumentů k výnosům nebo právu vztahujícím se na benefice od roku 1791 do roku 1867.⁹⁷⁰

4. Series Cooperatorum penes parochiam Magno-Bytesensem ab anno 1776 – oproti prvnímu dílu je zde navíc výčet kooperátorů od avizovaného roku do roku 1956.⁹⁷¹

⁹⁶⁶ Řkf Velká Bíteš, *II. Protocollum*, fol 1r.

⁹⁶⁷ Srov. tamtéž, fol. 8v, 21r, 25r.

⁹⁶⁸ Srov. tamtéž, fol. 2r.

⁹⁶⁹ Srov. tamtéž, fol. 2v–4r.

⁹⁷⁰ Srov. tamtéž, fol. 4v–16v.

⁹⁷¹ Srov. tamtéž, fol. 18r–18v.

5. De jure praesentationis et patronatus M[agno]. Bit[eschensis]: parochiae – stručný záznam o prezentaci a patronátu přináší údaje z let 1234–1792.⁹⁷²

6. De limitibus parochiae – tato část přináší pouze stručný záznam o hranicích farnosti.⁹⁷³

7. De mevitibus parochiae et librorum Catalogo - v této kapitole nalezneme velmi stručný záznam o knihách na faře a o osudu knihovny po smrti Karla Osmece v roce 1803, stejně jako v prvním dílu.⁹⁷⁴

8. De fatis utilitatibus et proventibus eccles[iae] M[agno]. Bit[eschensis]: – údaje o výnosech a užitečích farního kostela sv. Jana Křtitele z let 1556–1864.⁹⁷⁵

9. Inventarium Mobilium Ecclesiae M[agno]. Bittesch[ensis] tempore parochi Osmetz – inventář mobiliáře farního kostela sv. Jana Křtitele má již v názvu uvedené období, které zahrnuje, tedy léta 1763–1803. Kapitola také přináší inventář z roku 1868.⁹⁷⁶

10. De fatis ecc[lesi]a paroch[ialis]: M[agno]: Bit[eschensis]: – nekriticky komentované osudy farního kostela přináší tato část domácího protokolu z let 1240–1916.⁹⁷⁷

11. De fatibus, juribus, provent[ibus] ecc[lesi]a fikalis Koschikov: – krátký záznam o osudu, právech a výnosech filiálního kostela sv. Bartoloměje v Košíkově z let 1688–1780 je doplněn inventářem kostelního mobiliáře z období působení P. Karla Viléma Osmece (1763–1803). Poslední údaj je z roku 1891.⁹⁷⁸

⁹⁷² Srov. tamtéž, fol. 20r.

⁹⁷³ Srov. tamtéž, fol. 20v.

⁹⁷⁴ Srov. tamtéž, fol. 21r.

⁹⁷⁵ Srov. tamtéž, fol. 21v.

⁹⁷⁶ Srov. tamtéž, fol. 22r–23r.

⁹⁷⁷ Srov. tamtéž, fol. 23v–24v.

⁹⁷⁸ Srov. tamtéž, fol. 25r–25v.

12. De praestationibus annuis quarumcumque nomine – tato kapitola s ročními povinnostmi zůstává, stejně jako u prvního dílu, z neznámého důvodu prázdná.⁹⁷⁹

13. Varia memoratu digna – poslední kapitola domácího protokolu přináší chronologicky řazené údaje ze života ve farnosti z let 1781–1987.⁹⁸⁰ Za zmínku zde stojí záznam procesu kaplana P. Ladislava Zavadila (1885–1894) s občany města Velké Bíteše o jeho volební právo roku 1886. Volební právo dle rozhodnutí reklamační komise bylo P. Zavadilovi přiznáno a jeho jméno bylo zaneseno do volebních listin.⁹⁸¹ Jednotlivé události v textu jsou doplněny tabulkami, fotografiemi, výstřižky z novin či jiným průvodním materiálem nejrůznějšího charakteru.

Poslední díl velkobítešské farní kroniky je knihou formátu 4°. Vazba rukopisu je velmi zachovalá. Desky jsou vytvořeny z lepenky, hřbet je šitý na šest vazů, vše potaženo červenou usní. Rohy desek jsou chráněny mosazným kováním. Na přední straně desek je vyrytý a zlatě natíraný nápis: „*KRONIKA*“. Ten je doplněn nápisem provedeným černou lihovou fixou: „*III. 1982–20...*“. Text rukopisu je psán na papír bez filigránů. Pro nadpisy i text je užito výhradně českého jazyka. V celém dokumentu je užito paginace, bez číslování prvních třech stran. První strana kroniky přináší nákres farního kostela sv. Jana Křtitele a název kroniky *Protocollum domesticum parochiae Magno-Bitessensis III.*⁹⁸² Její zakladatel P. Vladimír Truhlář, působící ve Velké Bíteši v letech 1956–1987, se zřejmě inspiroval úvodními formulemi svých předchůdců, neboť hned třetí strana přináší informace o založení v tomto znění: „*Tato domácí kronika byla založena dnem 1. 1. 1982 za administrování farnosti velkobítešské P. Vladimírem Truhlářem v roce 700. výročí smrti blahoslavené Anežky České. V kronice budou zaznamenávány všechny důležité události týkající se života farnosti.*“⁹⁸³ Na druhou stranu P. Truhlář nezachoval původní členění událostí do formuláře uvedeného v názvu pamětní knihy. Ihned za úvodním slovem nalezneme řadu fotografií farního kostela, farní budovy a ze života ve farnosti v roce 1982.

⁹⁷⁹ Srov. tamtéž, fol. 26v.

⁹⁸⁰ Srov. tamtéž, fol. 28r–66r.

⁹⁸¹ Srov. tamtéž, fol. 18r, 57r–58v.

⁹⁸² Řkf Velká Bíteš, *Kronika*, s. 1.

⁹⁸³ Srov. tamtéž, s. 3.

Dále pokračuje chronologický sled událostí rozdělený do jednotlivých let od roku 1982 do roku 2009. Ze zaznamenaných údajů stojí za zmínku výčet událostí z let Desetiletí duchovní obnovy národa (1988–1988) s uvedením témat na počátku záznamů u každého roku,⁹⁸⁴ dále podrobný popis průběhu primicí P. Miroslava Slavíčka v roce 2000⁹⁸⁵ a P. Miloše Mičánka v roce 2001.⁹⁸⁶ Text rukopisu je doplněn tabulkami, fotografiemi, výstřižky z novin či jiným průvodním materiálem nejrůznějšího charakteru.

⁹⁸⁴ Srov. tamtéž, s. 32–69.

⁹⁸⁵ Srov. tamtéž, s. 68–69.

⁹⁸⁶ Srov. tamtéž, s. 79–81.

4.18. Závěrečné shrnutí a zhodnocení získaných údajů z pamětních knih farností velkomeziříčského děkanství

Závěrem této kapitoly je příhodné učinit konečné shrnutí i zhodnocení údajů získaných z farních kronik děkanství velkomeziříčského, které mohou být hodnotné i zajímavé pro badatelskou činnost v různých oblastech vědecké práce. U některých z nich jsme již při analýze provedli krátké srovnání struktury záznamů jednotlivých údajů ze života ve farnosti. Ve většině případů šlo o několikrát zmiňovaný formulář *protocollum domesticum*, jehož pevně stanovená struktura bývá v některých pamětních knihách uspořádána různými způsoby. Jako určité vodítko pro porovnání zde posloužil první díl farní kroniky z Velkého Meziříčí, neboť je nejlépe dochovaným exemplářem zmíněného formuláře pro záznam údajů mezi domácími protokoly komparovaných farností.⁹⁸⁷

Nejvíce se rozdělením kapitol velkomeziříčskému domácímu protokolu přiblížil rukopis prvního dílu pamětní knihy v Budišově u Třebíče a prvního dílu tasovské kroniky, které byly ještě doplněny o některé podkapitoly.⁹⁸⁸ Stejně tak nejstarší měřínský a rudský rukopis využívá tento formulář ovšem s nadpisy v německém jazyce. Také první díl borské, březské, pavlovské, pyšelské, radostínské, tasovské, uhřínovské a tři díly velkobítešské pamětní knihy užívají formuláře *protocollum domesticum*, mnohdy pouze s lokálními změnami (upravené či přeházené názvy kapitol, vynechané kapitoly apod.).⁹⁸⁹ Pouze jako inspirace pro vedení farní kroniky byl domácí protokol užitý při zakládání druhého a třetího dílu borské farní kroniky, prvního dílu

⁹⁸⁷ Srov. DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí, *Protocollum*; Řkf Netín, *Protocollum*.

⁹⁸⁸ Srov. Řkf Budišov u Třebíče, *Kronika 1466*; Řkf Tasov, *Domácí protokol*.

⁹⁸⁹ Srov. SOkA Žďár nad Sázavou, Farní úřad Horní Bory, *Protocollum*; Řkf Horní Bory, *Pars III. Domácí protokol*; SOkA Žďár nad Sázavou, Farní úřad Březi (u Vlkova), *Protocollum*; Řkf Radostín nad Oslavou, *Knihy*; Řkf Budišov u Třebíče, *I. Inventář*; SOkA Žďár nad Sázavou, Farní úřad Radostín nad Oslavou, *Protocollum*; Řkf Tasov, *Domácí protokol*; Řkf Měřín, *Památní kniha*; Řkf Velká Bíteš, *Protocollum*; Řkf Velká Bíteš, *II. Protocollum*; Řkf Velká Bíteš, *Kronika*.

heřmanovské, prvního dílu křižanovské, křovské, prvního a druhého dílu osovobítýšské pamětní knihy.⁹⁹⁰

Farní kroniky zmíněných farností, které byly založeny ve 20. století, využívají většinou jednoduchého formuláře, kde jsou jednotlivé údaje řazeny chronologicky za sebou. Oproti svým starším předchůdkyním, na něž ve většině případů navazují, bývají častěji doplněny různými nákresy, tabulkami, fotografiemi, novinovými výstřižky či jiným doprovodným materiálem. Ve většině případů je při volbě užití tohoto materiálu zohledněno hledisko jeho výpovědní hodnoty, kdy doplňuje či zdůrazňuje text rukopisu. Mnohdy ale dochází k necitlivému zařazení velkého množství různých doplňkových pramenů, které s daným tématem téměř nesouvisí. Pamětní kniha jim má posloužit jen jako „archiv,“ kde ovšem nebyl proveden očekávaný výběr archiválií. Také užití nevhodného lepidla či jiného spojovacího materiálu pro umístění fotografií, novinových výstřižků apod. bylo častou příčinou poškození některých listů v komparovaných rukopisech.

Podívejme se nyní podrobněji na strukturu záznamů jednotlivých údajů ve farních kronikách velkomeziříčského děkanství tak, jak jdou nejčastěji za sebou. Jakousi předlohou pro porovnání nám bude opět již několikrát zmíněný a nejčastěji užívaný formulář *protocollum domesticum*, s nímž jsme se mohli podrobně seznámit ve druhé kapitole této práce a u dochovaných exemplářů farních kronik.

Pamětní knihy farností bývají často uvedeny indexem, který slouží ke snadnější orientaci v rukopisu a poskytuje první informaci o způsobu vedení i řazení záznamů v dokumentu.⁹⁹¹ V ojedinělých případech nacházíme tento index až v závěru farní kroniky. Úvodní listy mnohdy patří také nákresům či fotografiím farního kostela, nábožným sloganům či obrazům, které mají čtenáře uvést do problematiky církevních dějin onoho místa a přiblížit mu hodnoty, jimiž samotná farnost či lokálie žije.⁹⁹²

⁹⁹⁰ Srov. Řkf Horní Bory, *Pars III. Domáci protokol*; DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Horní Bory, *Domáci protokol II*; Řkf Heřmanov u Velké Bíteše, *Haus-Protokoll*; Řkf Křižanov, *Protocollum*; Řkf Deblín, *Hausprotokol*; DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Osová Bítýška, *Pfarrbeschreibung*; Řkf Osová Bítýška, *Pamětní kniha*.

⁹⁹¹ Srov. Řkf Budišov u Třebíče, *Kronika 1466*; Řkf Osová Bítýška, *Pamětní kniha*; Řkf Radostín nad Oslavou, *Knih památní*; SOkA Žďár nad Sázavou, Farní úřad Radostín nad Oslavou, *Protocollum*; Řkf Tasov, *Domáci protokol*.

⁹⁹² Srov. Řkf Budišov u Třebíče, *Kronika*; Řkf Horní Bory, *Kronika*; Řkf Osová Bítýška, *Kronika*; Řkf Tasov, *Pamětní kniha*; Řkf Velká Bíteš, *II. Protocollum*.

První z kapitol, označená v pamětních knihách nejčastěji jako *Origo et fata beneficii*, přináší údaje o založení a dalším osudu samotného benefícia. Záznamy v ní bývají velmi pečlivě vedeny, neboť mnohdy dokazují význam onoho místa, který se ukrývá v jeho bohaté historii. Samotné bohatství pak tkví ve způsobu založení, osobě zakladatele či události, jež zapříčinila vznik duchovní správy. Autoři prvních řádků v této kapitole mnohdy nemají daleko k nekritickému výčtu dějin, často s bájnými počátky, které mají zdůraznit jedinečný význam svěřeného benefícia i místa, v němž sídlí.⁹⁹³ Vedle těchto událostí zde nalezneme informace o prvních duchovních správcích, patronech, popř. fundátorech, významných rodácích, zřízení a výbavě farního či filiálního kostela, osudech farní budovy, okolních pamětihodnostech, inkorporovaných obcích, pravidelných akcích apod. Jednotlivé záznamy jsou často doplněny prostými opisy či registry důležitých „zakládacích“ listin, fotografiemi a nákresy. Tato část pamětní knihy může čtenáři posloužit k prvnímu kontaktu s dějinami správy i událostmi ze života dotčené farnosti, ale také farností v nejbližším okolí. V mnoha případech se právě zde nejlépe zobrazuje osobní diskurs pisatele, ale také vládnoucí mentalita na daném místě, v okolí i celé společnosti v její každodennosti. K využití těchto údajů je tedy nutná pečlivá heuristika jiných pramenů společně s kritickým přístupem ke studované problematice.

Následují dvě nebo tři kapitoly, které se věnují výčtu duchovních pastýřů. Bývají nejčastěji označeny jako *Papae, Series Episcoporum, Biskupové, Series Decanorum, Series Beneficiatorum, Series parochorum, Kněží ve farnosti, Consignatio cooperatorum, Kaplanei, Lokalkaplanei, Posloupnost zdejších administrátorů a kooperátorů* apod. Již název je čtenáři zřetelnou nápovědou obsahu, který podkřývá mnohdy velmi pohnuté osudy jednotlivých osob, jež pečují o jim svěřené duše. Vedle výčtu papežů, biskupů, děkanů, farářů, administrátorů, lokálních kaplanů, kooperátorů, kaplanů (farních vikářů) zde čtenář zřídka nalezne i seznam místních katechetů, který se nachází většinou až za všemi jmenovanými.⁹⁹⁴ Mnohým badatelům jsou právě tyto kapitoly, vedle katalogů kléru, zdrojem prvních nebo již následných informací o osobnostech, jejichž životní příběh hodlají studovat. Využít lze tyto údaje pro práci

⁹⁹³ Srov. DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí, *Protocollum*, s. 1-3; Řkf Velká Bíteš, *Protocollum*, s. 1; Řkf Velká Bíteš, *II. Protocollum*, fol 2r.

⁹⁹⁴ Srov. DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí, *Protocollum*.

v oblasti biografie, prosopografie s předem stanovenými hodnotícími prvky v kombinaci s geografickými, chronologickými, sociokulturními či sociopolitickými kritérii. Pamětní knihu lze v tomto úhlu pohledu a širším slova smyslu označit za prosopografické dílo. Mnohé záznamy obsahují jen velmi kusé informace o době působení dané osoby. Jindy zase nacházíme podrobně vylíčenou genealogii života, jejíž hranice se neomezují pouze na místa, v nichž zmíněný kněz působil. Ve většině případů se záznamy redukuje pouze na nejnútnejší údaje tak, jak je zachycuje zmíněný katalog kléru – rok narození, rok vysvěcení na kněze (biskupa), léta působení a rok úmrtí. Údaje o životě těchto duchovních správců zachycují do pamětních knih buď oni sami, nebo pověření pisatelé či jejich nástupci. Objektivnost záznamů je přímo závislá na vůli a životní situaci každého z autorů, neboť se zde vytváří často prostor pro přílišnou glorifikaci či kritiku činů zaznamenané osoby. Tyto informace pak doplňují fotografie ze života duchovního pastýře, parte, popř. jiný doprovodný materiál nejrůznějšího charakteru.

Nejčastěji po výčtu duchovních pastýřů, mnohdy také ihned za úvodní kapitolou o zřízení benefícia následují části rukopisu, které jsou v pořadí čtvrtou či pátou kapitolou a nesou pojmenování *Instrumenta fundationalia et alia documenta ad res, sive jura beneficii pertinentia; Farní budova; Einkünfte, Rechte, Besitzungen, Verbindlichkeiten; De Iure Praesentationis et Patronatus; Ius vel collationis, vel praesentationis et patronatus* apod. V těchto oddílech pamětní knihy nalézáme informace o založení (zakladateli), nadání a patronaci. Jednotlivé záznamy pak mají vyložit práva, mnohdy i privilegia, které dané beneficium získalo. Jejich věrohodnost dokládají velmi pečlivě vyhotovené registry či prosté opisy fundačních listin a jiných dokumentů k věci nebo právu vztahujícím se na benefice, prezentace či patronát.⁹⁹⁵ Na tomto místě také nalezneme informace o farní budově, nejrůznějších příjmech kostela i důchodech. Kapitoly ojediněle doplňují nákresy pozemků patřících k beneficium nebo výčty dárců a jednotlivých intencí.

Skutečné hranice farnosti, výčet inkorporovaných obcí, počty duší různých náboženských vyznání přináší pátá nebo šestá a sedmá kapitola s nejčastějšími názvy: *Limites parochiae cum locis, et domorum quolibet in loco numeris; Numerus populi*

⁹⁹⁵ Srov. Řkf Heřmanov u Velké Bíteše, *Haus-Protokoll*; Řkf Deblín, *Hausprotokol*; DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Osová Bítýška, *Pfarrbeschreibung. IV.*; SOkA Žďár nad Sázavou, Farní úřad Radostín nad Oslavou, *Protocollum*; Řkf Velká Bíteš, *Protocollum*.

parochialis, et familiarum qua catholicarum, qua acatholicarum, qua judaicarum; Loca incorporata; De Numero Animarum Capainem et Incapainem. Objektivita jednotlivých údajů závisí na zdrojích, které autor využil k získání informací o svěřených duších, a jeho otevřenosti vůči vyšší církevní autoritě. Především počet nekatolických rodin, který býval upravován podle postupující rekatolizace konfesně rozmanitých území, svědčí o strachu pisatele před tehdejší vizitátorem pamětní knihy či spíše před problémy, jež by jiné než zcela záporné stanovisko mohlo v budoucnosti způsobit.⁹⁹⁶ Údaje o počtu obyvatel pak nejčastěji pocházejí z pravidelného sčítání lidu ve vyhlášených letech. Vedle stručných záznamů sestávajících pouze z čísel v tabulkách mnohdy nacházíme i podrobnější zmínky o počtu mužů a žen, Čechů a Němců, dále údaje z katastru – pole, louky, pastviny apod.⁹⁹⁷ Tato část rukopisu tedy může být vhodným pramenem ke studiu v oblasti historické statistiky, etnografie, geografie, kartografie, agronomie ale také religionistiky, dějin konfesí apod.

Pamětní knihy obvykle pokračují sedmou či osmou kapitolou, která bývá označena jako *Proventus beneficij, De Decimis, Zustand der Pfründe, Einkunfte des Beneficiums* apod. V ní nalezneme příjmy a výdaje náležející k beneficium, tedy především desátky, urbaniální fese, výnosy z vlastních pozemků, příjmy ze štoly a jiné duchovní příjmy, ale také výdaje na dobročinné účely, na údržbu staveb, na zvláštní finanční břemena (např. náboženský fond, dědická daň atd.). Tato kapitola je tedy pomyslným oknem do hospodaření samotné farnosti. Text v této části farní kroniky bývá velmi často doplněn přehlednými tabulkami, nákresey, prostými opisy či registry důležitých listin vztahujících se k příjmové i výdajové části. Pamětní kniha se nám v těchto oddílech prezentuje jako mnohdy velmi pečlivě vedený úřední dokument, jenž má svoji specifickou výpovědní hodnotu.

Pokud není inventář farního mobiliáře součástí první kapitoly či předchozí úvodní pasáže, tak jej právě nacházíme zde, v deváté kapitole pod označením *Inventarium mobilium parochiae praesertim Catalogus librorum parochiae spectantium, Domus parochialis, De mevitibus parochiae et librorum Catalogo.* Vedle již avizovaného katalogu knih, výbavy fary a okolí zde čtenář většinou nalezne informace o opravě, přestavbě či odstranění farní budovy. Častým záznamem je

⁹⁹⁶ Srov. DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí, *Protocollum*; Řkf Radostín nad Oslavou, *Knih památní.*

⁹⁹⁷ Srov. Řkf Budišov u Třebíče, *Kronika 1466.*

poznámka o založení a vedení matrik, nákupu či ztrátě knih z knihovny apod. Katalog farní knihovny bývá nejčastěji vepsán do pouhého textu, méně častěji do úhledné tabulky. Informace o opravách či přestavbách farní budovy bývají obohaceny o stavební nákresy a fotografie s postupem prací.⁹⁹⁸ Výjimkou není ani seznam dárců finančních prostředků na tyto opravy v podobě pouhého textu nebo tabulky.

Ihned za inventářem farního mobiliáře následuje ve mnoha případech kapitola nejčastěji desátá, někdy třináctá, osmá či pátá, jež obsahuje *Proventus et utilitates Ecclesiae, Peculium ecclesiae, Einkunfte und Nutzungen der Kirche*, tedy údaje o výnosech a užitcích farního kostela. Umístění této části ve struktuře záznamů farní kroniky závisí především na poloze další důležité kapitoly, která bývá označena jako *Inventarium mobilium ecclesiae, In Betref der Kirche, Inventarium mobilium Parochiae, item Catalogus Librorum penes Parochiam, Farní kostel, Zustand der Kirche, Ecclesia, Inventarium*. Na ni kapitola o výnosech a užitcích farního kostela navazuje či ji předchází. Zde nalezneme informace o výstavbě a osudech farního či filiálního kostela, především o opravách exteriéru i interiéru, pořízení či odebrání částí kostelního mobiliáře apod. V některých pamětních knihách velkomeziříčského děkanství se jedná o první kapitolu,⁹⁹⁹ v jiných o jedenáctou, devátou, šestou či druhou. Záznamy v obou zmiňovaných kapitolách bývají uspořádány do přehledných tabulek s připojením nákresů, fotografií či jiného doprovodného materiálu.¹⁰⁰⁰

Jedna z posledních kapitol v téměř polovině farních kronik velkomeziříčského děkanství patří povinnostem, především finančním (výdajům), k jednotlivým osobám či institucím, které byly spravovány samotným beneficiem či mu pouze sloužili k pastorační činnosti. Tato část pamětní knihy bývá nejčastěji nazývána *Praestationes*

⁹⁹⁸ Srov. Řkf Budišov u Třebíče, *I. Inventář*; Řkf Heřmanov u Velké Bíteše, *Farní kronika od r. 1954*.

⁹⁹⁹ Srov. DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Horní Bory, *Domáci protokol II.*; Řkf Horní Bory, *Pars III. Domáci protokol*; Řkf Křižanov, *Protocollum*; Řkf Deblín, *Hausprotocol*; Řkf Měřín, *Protocollum*.

¹⁰⁰⁰ Srov. DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí, *Protocollum*; TAMTÉŽ, Farní úřad Horní Bory, *Domáci protokol II.*; SOkA Žďár nad Sázavou, Farní úřad Březí (u Vlkova), *Protocollum*; TAMTÉŽ, Farní úřad Radostín nad Oslavou, *Protocollum*; Řkf Heřmanov u Velké Bíteše, *Farní kronika*; Řkf Deblín, *Hausprotocol*; Řkf Měřín, *Protocollum*; Řkf Osová Bítýška, *Pamětní kniha*; Řkf Ruda, *Pamětní kniha*; Řkf Tasov, *Domáci protokol*.

*annuae, quocunque demum titulo veniant*¹⁰⁰¹ a nese označení jako dvanáctá, ale také čtrnáctá či desátá kapitola. V ojedinělých případech je její obsah rozdělen do více částí, např. *Pfarrchule*,¹⁰⁰² *Fundus pauperum*¹⁰⁰³ apod.

Pořadí kapitol ve struktuře záznamů farních kronik uzavírá část, oddělení, které bývá nazýváno nejčastěji *Memorabilia*, méně často *Varia fata tam Ecclesiae, jam Parochiae*, *Církevní události*, *De antiquitate Parochiae*, *Merkwürdigkeiten*, *Miscellanea* či *Varia memoratu digna*. Ze samotného názvu je zřejmá povaha záznamů. Zápisy určené pro paměť zde ve většině případů doplňují údaje z první kapitoly *Origo et fata beneficium* s údaji o založení a dalším osudu benefícia a tvoří jeho volné pokračování. Obsah těchto záznamů je různorodý, neboť pod zmíněné názvy lze ukrýt v podstatě všechno. Samotná kapitola je nejčastěji využívána pro záznamy událostí ve farnosti, z církevního i světského prostředí ve vlasti i světě. Nalezneme zde informace o pořízení a vysvěcení sakrálních staveb, o opravách interiéru i exteriéru farního kostela, popř. filiálních kostelů či farní budovy, o počasí, o svěcení a životě osob pocházejících z farnosti apod. Všechny záznamy jsou nejčastěji řazeny chronologicky za sebou a přehledně odděleny i doplněny nejrůznějším doprovodným materiálem, který má ilustrovat a stručně vypovídat o sdělované události. Pečlivost či strohost záznamů je dána především mentalitou samotného pisatele, popř. aktuálně panujícím společenským diskursem, jehož hledisko je nutné zohlednit při interpretaci textu. Specifickým rysem této kapitoly v některých pamětních knihách velkomeziříčského děkanství je její rozlehlost sahající často do prázdných listů ostatních kapitol.¹⁰⁰⁴ Takto využitá prázdná listy bývají v dotčených částech pamětní knihy odděleny samostatným nadpisem

¹⁰⁰¹ Srov. DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí, *Protocollum*; Řkf Horní Bory, *Protocollum*; Řkf Osová Bítýška, *Kronika*; Řkf Budišov u Třebíče, *Kronika 1466*; Řkf Netín, *Protocollum*; Řkf Radostín nad Oslavou, *Knih památní*; SOkA Žďár nad Sázavou, Farní úřad Radostín nad Oslavou, *Protocollum*; Řkf Velká Bíteš, *Protocollum*; Řkf Velká Bíteš, *II. Protocollum*.

¹⁰⁰² Srov. DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Osová Bítýška, *Pfarrbeschreibung. IV.*

¹⁰⁰³ Srov. Řkf Osová Bítýška, *Pamětní kniha*.

¹⁰⁰⁴ Srov. DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí, *Protocollum*; Řkf Budišov u Třebíče, *Kronika 1466*; Řkf Heřmanov u Velké Bíteše, *Haus-Protokoll*; Řkf Netín, *Protocollum*; Řkf Osová Bítýška, *Pamětní kniha*; Řkf Ruda, *Pamětní kniha*; Řkf Tasov, *Domácí protokol*.

či prázdným listem. Nejen svým specifickým roztržštěním téměř po celé farní kronice, ale především objemem zaznamenaných údajů je tato poslední kapitola ve většině rukopisů nejobsáhlejší částí samotné knihy.

Závěrečné listy pamětní knihy patří většinou záznamům o vykonaných vizitacích biskupa, děkana či jiné pověřené osoby v podobě data a podpisu. Nalezneme zde také mnohdy vložené listy s programem některých farních akcí či index. Mezi zadní předsádkou a předešlým bývají umístěny dokumenty nejrůznějšího charakteru, které se vztahují k záznamům ve farní kronice. Často se jedná o rozměrné fotografie, články z novin, dopisy, listiny apod.

V předchozích řádcích jsme se pokusili charakterizovat podobu struktury záznamů tak, jak jej přináší většina komparovaných farních kronik velkomeziříčského děkanátu. I zde ovšem existují výjimky, které se od uvedené standardní podoby více či méně liší. V samotném základě kopírují představený způsob vedení, ale mají jiné rozvržení jednotlivých částí. Z uvedených farních kronik můžeme jmenovat druhý a třetí díl pamětní knihy borské farnosti, který v názvu obsahuje využití formuláře *protocollum domesticum*, ale k jeho naplnění využívá pouze čtyři kapitoly.¹⁰⁰⁵ Ještě úžeji byl tento formulář použit u pamětní knihy uhřínovské farnosti, kde byl rukopis rozčleněn na již známé části, ale k vyplnění došlo pouze u dvou z nich.¹⁰⁰⁶ Opačným případem je rozdělení standardního formuláře domácího protokolu na 15 kapitol u prvního dílu heřmanovské farní kroniky nebo dokonce na 28 kapitol u mladšího z dílů pamětní knihy farnosti Osová Bítýška.¹⁰⁰⁷ Takřka kroniku v kronice nalezneme u domácího protokolu křižanovské farnosti, kde samotný výčet událostí začíná až za jakýmsi úvodem, který přináší údaje o kostele a faře.¹⁰⁰⁸ Na tomto místě lze opět upozornit na jeden z unikátů, jež nemá v jiných kronikách velkomeziříčského děkanství obdoby. Jedná se o druhý díl radostínské farní kroniky, který je doslovným překladem cizojazyčných částí prvního dílu.¹⁰⁰⁹ Jazyková stránka pojmenování jednotlivých kapitol

¹⁰⁰⁵ Srov. DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Horní Bory, *Domácí protokol II.*; Řkf Horní Bory, *Pars III. Domácí protokol.*

¹⁰⁰⁶ Srov. Řkf Měříň, *Památní kniha.*

¹⁰⁰⁷ Srov. Řkf Heřmanov u Velké Bíteše, *Haus-Protokoll*; Řkf Osová Bítýška, *Pamětní kniha.*

¹⁰⁰⁸ Srov. Řkf Křižanov, *Protocollum.*

¹⁰⁰⁹ Srov. Řkf Radostín nad Oslavou, *Kronika.*

se neomezuje pouze na standardní latinské názvy, ale využívá také německého a českého jazyka¹⁰¹⁰ či kombinaci všech tří jazyků.¹⁰¹¹

U většiny mladších, návazných dílů farních kronik, které byly založeny především ve 20. a 21. století, se nesetkáme s uvedenou strukturou záznamů, ale pouze s chronologickým výčtem událostí. S trochou nadsázky lze říci, že mají podobu závěrečné kapitoly starších pamětních knih označené jako *Memorabilia*. Rozdíl spočívá pouze ve struktuře událostí, jež bývá rozčleněna na jednotlivé pododdíly v rámci jednoho roku – ze života farnosti, opravy, počasí, svátosti apod. Ani zde není nouze o bohatý doprovodný materiál v podobě fotografií, výstřižků z novin, tabulek, předmětů z akcí, oznámení apod., který, jak již bylo řečeno výše, se v mladších rukopisech vyskytuje častěji než ve starších dílech pamětních knih. I zde ovšem nalézáme výjimky v podobě rozčlenění událostí do kapitol. Jedním z takto rozdělených rukopisů je druhá část heřmanovské farní kroniky, která má svůj počátek v roce 1954 a je rozčleněna do šesti kapitol.¹⁰¹² Téměř stejný stav nalezneme u druhého dílu osovobýtýšské pamětní knihy z roku 1913 s tím rozdílem, že k rozčlenění záznamů posloužil zakladateli za vzor již několikrát zmiňovaný formulář *protocollum domesticum* s drobnými výjimkami v podobě značného rozšíření až na 28 kapitol.¹⁰¹³ Formuláře *protocollum domesticum* bylo užito i při založení uhřínovské pamětní knihy v roce 1940.¹⁰¹⁴ Některé z mladších dílů farních kronik mají na prvních listech odkaz na starší rukopis, na který navazují. Připomeňme si krátce zprávu z druhého rukopisu měřínské pamětní knihy: „Začínám kroniku novou knihou, neboť ve staré již není místa na záznamy.“¹⁰¹⁵

Další informace o pamětních knihách velkomeziříčského děkanství nutné k dílčí komparaci vzešly z částečného kodikologického popisu vnějších i vnitřních znaků jednotlivých exemplářů farních kronik. Prvním údajem oné analýzy byl formát

¹⁰¹⁰ Srov. DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Horní Bory, *Domácí protokol II.*; Řkf Horní Bory, *Pars III. Domácí protokol*;

¹⁰¹¹ Srov. DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Osová Bítýška, *Pfarrbeschreibung. IV.*

¹⁰¹² Srov. Řkf Heřmanov u Velké Bíteše, *Farní kronika*.

¹⁰¹³ Srov. Řkf Osová Bítýška, *Pamětní kniha*.

¹⁰¹⁴ Srov. Řkf Měřín, *Pamětní kniha*.

¹⁰¹⁵ Řkf Měřín, *Farní kronika*, s. 1; srov. také Řkf Velká Bíteš, *II. Protocollum*, fol 1r a Řkf Velké Meziříčí, *Pamětní kniha*, s. 1.

jednotlivých knih. Komparované farní kroniky byly nejčastěji formátu folio – 2° nebo kvart – 4°, tedy celkové výšky 35–45 cm nebo 25–35 cm.

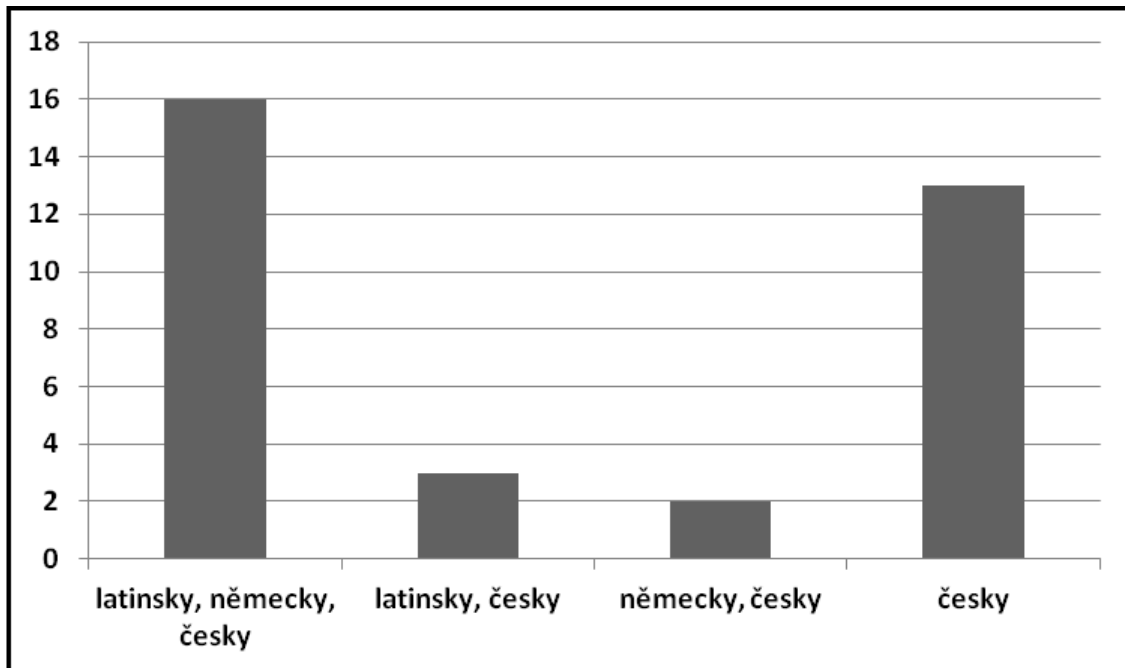
Desky pamětních knih pak jsou v nejvíce případech vytvořeny z lepenky, která je potažena usní hnědé nebo černé barvy se slepotiskem. Samotnou useň mnohdy nahrazuje papír v různých barevných odstínech. Velmi častá je také kombinace papíru na deskách a usně na rozích či hřbetě korpusu knihy. Jen ve čtyřech případech nalezneme na rozích desek mosazné kování, a to u obou budišovských kronik a nejmladší kronice velkobítešské i z Březí.¹⁰¹⁶ Pro nápisy je nejčastěji užito bílého papírového štítku, méně častěji natíraného slepotisku.

Jednotlivé texty jsou psány na papír nejčastěji bez viditelných filigránů a jejich jazykem je u starších dělů latina a němčina, od konce 19. století již výhradně jen čeština (viz graf č. 1). V samotném formuláři kroniky je velmi často užito paginace. Dobou jejich založení jsou především 80. léta 18. století či později, výjimkou je farnost Měřín (1626) a Radostín nad Oslavou (1666) (viz graf č. 2).¹⁰¹⁷

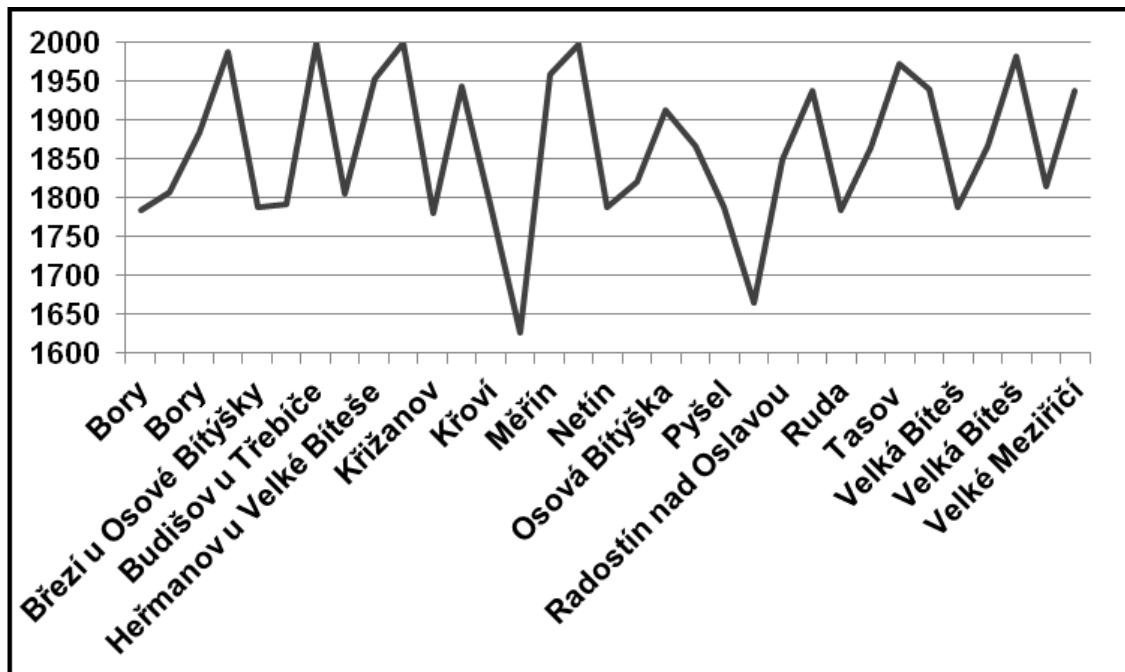
¹⁰¹⁶ Srov. Řkf Budišov u Třebíče, *Kronika 1466*; TAMTÉŽ, *Kronika 2000*; Řkf Velká Bíteš, *Kronika*; Řkf Osová Bítýška, *Kronika*.

¹⁰¹⁷ Srov. Řkf Měřín, *Protocollum*; SOkA Žďár nad Sázavou, Farní úřad Radostín nad Oslavou, *Protocollum*.

Graf č. 1 – Jazykové složení textů kronik velkomeziříčského děkanství

Graf č. 2 – Počátek vedení kronik velkomeziříčského děkanství

Závěr

Farní kroniky jsou zásadním pramenem pro studium církevních a sociálních dějin života ve farnosti. V jejich mnohdy pevně stanovené struktuře záznamů nalezneme pramennou základnu pro poznání dějinného příběhu života jedné společenské komunity, její správy v oblasti světské i církevní sociální problematiky (život jednotlivce, rodiny, společenství, solidarita, subsidiarita apod.). Pamětní knihy farních i filiálních beneficí neslouží jen pro zápisy společenských a církevních událostí během roku, ale také pro hospodářské záznamy beneficia, inventáře farního kostela, filiálních kostelů, kaplí a farního mobiliáře, pro informace o počtu duší, výčty biskupů a kněží, záznamy péče o chudé apod. Z tohoto důvodu jsou vyhledávaným pramenem většiny badatelů, kterým slouží především jako východisko k další badatelské činnosti zejména v oblasti dějin církevní správy, sociálních dějin, hospodářských dějin, dějin umění, historické statistiky a demografie, filologie, geografie apod. Údaje získané z pamětních knih je ovšem nutné konfrontovat s dalšími prameny jiné než církevní provenience, jejichž prostřednictvím lze kronikářské záznamy ověřit a verifikovat jejich výpovědní hodnotu.

Disertační práce *Farní kroniky jako pramen církevních a sociálních dějin na příkladu pamětních knih farností v děkanství velkomeziříčském* v rámci definice samotného tématu poskytuje základní východisko při studiu problematiky existence farních kronik a jejich využití pro moderní historickou práci na poli církevních a sociálních dějin. K tomuto účelu byly využity v první řadě pamětní knihy farností v děkanství velkomeziříčském, jejichž analýzou, interpretací a zhodnocením získaných údajů byl prezentován nejen kodikologický popis struktury záznamů, ale také praktická stránka využitelnosti pramene pro rekonstrukci dějinného příběhu života ve farnosti či děkanství.

Po nezbytném uvedení do problematiky a následné kritice pramenů a literatury v úvodu jsme si v první kapitole představili možný pohled na farní kroniky jako narativního pramene zasazeného do širšího dějinného vývoje české a částečně světové historiografie. Nejprve bylo nutné přiblížit čtenáři křesťanské vnímání dějinnosti, na jehož pozadí vznikala kronikářská produkce ve farnostech. Původní záměr duchovních správců začlenit dějiny svěřeného beneficia do širšího kontextu vnímání dějin spásy

je předáván i dnes pisatelům z řad laické veřejnosti, kteří jsou stále častěji kněžními pověřeni vedením farních kronik. Také oni své záznamy obohacují o citáty z bible, tradiční modlitby či povzdechy směřující k životu Ježíše z Nazareta. Na pozadí vybraných narativních pramenů bylo možné v následujícím stručném přehledu sledovat jistý vývoj kronikářství, který později se svými charakteristickými znaky zasahoval do nejširších vrstev lidské společnosti. Kronikářství se tak dostávalo po vzoru velkých mistrů v kombinaci panujících interpretačních metod i do měst, farností a rodin. Historické myšlení těchto vrstev je často odrazem jejich vzdělání, ale také touhy zachytit co možná nejdělejší události kolem sebe. Ve druhé podkapitole této části práce byly pamětní knihy představeny z pohledu historiografického, úředního a uměleckého. Pomyslný rámec první kapitoly uzavřela část, která se věnovala vedle souhrnu studované problematiky také otázce po výpovědní hodnotě farních kronik jako historických pramenů na poli církevních a sociálních dějin s využitím moderních metod historikovy práce (např. metoda retrospektivní, prosopografická, statistická, mikrohistorická apod.). Budoucí badatelé mohou pomocí těchto metod nahlédnout hlouběji do životního příběhu farnosti, která je společenstvím, správní jednotkou i souborem jednotlivců, jejichž osudy i myšlenky jsou mnohdy s velkou pečlivostí zaznamenány právě v pamětních knihách.

Úvodní přání, často zachycená na prvních stránkách farních kronik, dokládají touhu či nutnost kronikáře zachytit věrně a pravdivě nebo mnohdy jen ideologicky a tendenčně události, které mu nebyly vždy příjemným tématem. Jejich mentalitu často ovlivňovala jejich duchovní formace, panující společenský i jejich vlastní diskurs nebo postavení v úřadu, který s sebou nesl určitou míru odpovědnosti. Proto je nutné přistupovat k jednotlivým záznamům v kronice s jistou mírou historické kritiky, ovšem vždy s ohledem na záměr pisatele. Historicko-kritický přístup při pořizování záznamů událostí by měl být vlastní také budoucím pisatelům kroniky. Často se totiž v pamětních knihách nacházejí zápisy, které využívají bájných dějin či regionálních pověstí o vzniku benefícia k pozvednutí jeho významu v rámci celé diecéze. Vedle tohoto záměru pak nalézáme různé druhy hodnocení jednotlivých událostí pomocí různých odvětví teologických věd (morální teologie apod.). S ohledem na primární úkol pamětních knih, jímž je zanechání písemného svědectví budoucím generacím, tak samotný pramen vyzývá k odpovědnosti za pořízení věrohodných a pravdivých záznamů se skutečnou

výpovědní hodnotou, která může posloužit k pozdější kredibilní interpretaci dějin života ve farnosti.

Ve druhé kapitole byla věnována pozornost vedení pamětních knih, které jsme si představili z pohledu struktury jejich záznamů a možných norem, jež nařizovaly pořízení kroniky a často upravovaly také praktickou kronikářskou činnost. V rámci badatelského výzkumu byl pořízen reprezentativní vzorek 915 farních kronik vybraných z různých archivních fondů v české a moravské církevní provincii, který posloužil nejen k analýze možných diferencí mezi farními kronikami v jednotlivých diecézích, ale také k prezentaci období jejich vzniku a jazykového složení rukopisů. Pro ilustraci diferencí i identických prvků byly vytvořeny dvě skupiny pamětních knih, které se od sebe lišily obdobím vzniku. Jako chronologický mezník byl stanoven přelom 19. a 20. století, neboť přibližně v této době dochází k nejčastějším změnám struktury záznamů pamětních knih. Za „starší pamětní knihy“ byly považovány ty rukopisy, které vznikaly v období od 2. poloviny 16. století až do stanoveného mezníku a tvořily naprostou většinu vybraných pamětních knih v reprezentativním vzorku. Do této skupiny byl úmyslně zařazen také jediný doložený způsob vedení pamětních knih pomocí normativně daného formuláře, který bývá označen jako *protocollum domesticum* a vyskytuje se především na území brněnské diecéze. Farní kroniky s obdobím vzniku na přelomu 19. a 20. století pak dostaly označení jako „mladší pamětní knihy“, u nichž již nebylo místo na nové záznamy či nevyhovovala organizace jejich zápisů, jazyková stránka, použitý diskurs celého rukopisu apod. V rámci těchto skupin pak docházelo k jejich definici i komparaci.

Příčiny možné difference v prezentovaných skupinách lze hledat v zákonných úpravách jednotlivých církevních institucí či pouze ve vlastní mentalitě duchovních správců. Jednotlivé instrukce kronikářům, které vydávala nejčastěji biskupská konsistoř pomocí svých oběžníků, byly předmětem badatelské činnosti ve veřejně přístupných tuzemských i zahraničních archivních fondech mnohdy pomocí dotazů, neboť nebylo možné během seminární formace absolvovat dlouhodobější pobyty na těchto místech. Výsledky této aktivity shrnuje pomyslná druhá část této kapitoly, která přináší analýzu, zhodnocení a interpretaci údajů o normách, které upravovaly vedení pamětních knih farností na území české a moravské církevní provincie. Zbývá tedy doplnit odpověď na otázku po aplikaci norem v diecézích na území států bezprostředně sousedících

s českými diecézemi, neboť v různých obdobích společné historie docházelo ke vzájemnému ovlivňování při tvorbě norem pro vedení pamětních knih. Podklady pro analýzu norem byly získány pomocí již zmíněné osobní návštěvy zahraničních archivních fondů, ale častěji také formou dotazu po existenci norem v diecézích sousedních států.

Nejen hranicemi nám nejbližším sousedem je Slovenská republika. Zdejší pamětní knihy farností bývají nazývány „*Historia domus*“, což je v církevní sféře užívaný terminus technicus. Tímto názvem bývají označovány mimo farní kroniky i pamětní knihy seminární, poutnické, kostelní, též pamětnice teologických fakult, církevních institucí, úřadů apod. První instrukce pro jejich vedení sahají do 2. poloviny 19. století, tedy do období Uherského království.¹⁰¹⁸ Pro ilustraci vnímání úlohy farních kronik v současné době lze nahlédnout do konsistoriálních kurend košické diecéze z roku 1993, kde metropolita Mons. Alojz Tkáč píše: „*Farské kroniky sú bohatým zdrojom pre dejiny nášho biskupstva. Udrživajte ich preto v poriadku. Ani jedna farnosť nesmie byť bez kroniky. Je veľmi zaujímavé listovať vo farských kronikách a dozvedieť sa o dávnejších i nedávnych udalostiach, ktoré sa vo farnosti odohrali. Preto Vás žiadam, aby ste v ich písaní pokračovali.*“¹⁰¹⁹

Slovenské „*Historie domus*“ se v jednotlivých farnostech objevují již v 19. století. Mnohé z nich se po první světové válce ztratily. Mons. ThDr. Ladislav Belás, kanovník nitranské kapituly, titulární opat záborský a ředitel Diecézní knihovny v Nitře k situaci vedení kronik za komunistického režimu říká: „*Na vysvetlenie prečo sa kroniky nevedli, boli aj ožehavé pomery predošlého režimu, ktorý išiel po kronikách fár a často sa spôsobil mnoho nepríjemností ľuďom farníkom. Boli aj prípady, že sa vytrhávali strany, lebo údaje by mohli byť kompromitujúce.*“¹⁰²⁰

Podle *Průručky pro kronikářov* mají být záznamy v kronice objektivní, úplné a přesné, přičemž za obsah a formu zodpovídá farář. Kronikář se má vyhnout osobnímu

¹⁰¹⁸ Srov. Peter ZUBKO, *Historia domus – pamät' (nielen) Cirkvi*, Duchovný pastier. Revue pre teológiu a duchovný život 1, roč. 84, 2005, s. 40–41.

¹⁰¹⁹ Arcibiskupský archiv Košice, *Acta curiae episcopalis Cassoviensis 6/1993*, s. 2–3; srov. Peter ZUBKO, *Dejiny Košickej cirkvi v prameňoch (1803–2006). Dejiny Košického arcibiskupstva V.*, Prešov 2006, s. 569–573; za konzultaci děkuji prof. PhDr. ThDr. Peteru Zubkovi, PhD., archiváři Arcibiskupského archivu Košice.

¹⁰²⁰ Odpověď na otázku po vedení kronik na Slovensku. Za konzultaci děkuji Jeho kanovnické a opatské Milosti Mons. ThDr. Ladislavu Belásovi.

hodnocení událostí s vědomím, že v budoucím čase bude podle způsobu zaznamenání údajů hodnocen i samotný pisatel. Samotná „*Historia domus*“ je podle příručky v podstatě deníkem, kam se zapisují nejdůležitější události příslušné instituce. V případě farností se do něj mají zapisovat běžné i mimořádné události (odpustky, kněžské rekolekce), další významné záležitosti (válka, požáry, epidemie, povodně, sucha apod.), osobní profily (farářů, kaplanů, kostelníků, zvoníků, hrobařů, laiků apod.), kanonické změny ve farnosti (změny hranic, misie apod.), návštěvy církevních osob (papež, biskup, kanovník, profesori, jiní faráři, kaplani, bohoslovci apod.), ekumenická činnost ve farnosti, záznamy o stavebních úpravách církevních objektů, zkrácené bibliografické citace zpráv z tisku, opisy důležitých listin. Dále se mají uvádět roční statistiky (duše, svátosti), inventáře majetku, změny v pořadu bohoslužeb, zvyky ve vysluhování svátostí, charakteristika kněžských a řeholních povolání ve farnosti (primice), vztahy se sousedy a státní správou. Jen příležitostně se mají uvádět staré ústní tradice, dějiny kostela, povaha a mentalita obyvatel – přednosti a zlozvyky, problematika národnostních menšin, zvyky, folklór, pověry, záznamy o významných slavnostech ve vztahu k celé církvi, řehole ve farnosti apod.¹⁰²¹

Dalším blízkým sousedem, který hraničí také se Slovenskem a spolu s ním i námi byl v jednom státním útvaru do roku 1918, je Rakouská spolková republika. Vzhledem k často jednotné úpravě nařízení příslušných úřadů „rakouského mocnářství“ lze přímo v nejvyšším úřadě zdejší církevní organizace ve Vídni hledat ony počátky norem pro naši vlast. Je možno se jen domnívat, že guberniální nařízení hraběte Chotka mohlo najít inspiraci v pokynu vídeňského arcibiskupa Vinzenze Eduarda Milda (1831–1853) z 1. prosince 1832, jenž vyšel v tamějších konsistoriálních kurendách a nařizoval od téhož dne zakládání tzv. „*Memorabilien- oder Ingedenkbüchern*“. Jednotlivé body arcibiskupova nařízení jsou nápadně podobné těm Chotkovým.¹⁰²²

Ve vídeňské arcidiecézi však existoval od roku 1763 jiný příkaz pro vedení farních kronik. Tento pocházel z pera tehdejšího arcibiskupa Christoha Antona

¹⁰²¹ Srov. Ladislav JASENÁK, *Príručka pre kronikárov*, Martin 1995.

¹⁰²² Srov. Franz LOIDL, *Zur kirchlichen Lokal-Geschichte (Anliegen und Anregungen)*, Miscellanea aus dem Kirchenhistorischen Institut der Katolisch-Theologischen Fakultät der Universität Wien 54, Wien 1974, s. 2–6; Anton STAUDINGER, *Pfarrchroniken als Quelle der Zeitgeschichte*, in: Franz Loidl, *Aspekte und Kontakte eines Kirchenhistorikers. Kirche und Welt in Iber Begabung*, Wiener Beiträge zur Theologie 52, Wien 1976, s. 197–219.

kardinála von Migazzi (1757–1803) a oznamoval, že v každé farnosti má být zřízena pamětní kniha, která bude obsahovat dějiny farnosti, práva a povinnosti farnosti, duchovní i světská nařízení apod.¹⁰²³ Závěry z těchto nařízení pak byly potvrzeny na vídeňských diecézních synodách v letech 1937, 1939 a 1945.¹⁰²⁴ Již dříve ovšem podléhaly tzv. farní protokoly, ve kterých měla být zmínka o dějinách farnosti, pravidelným kanonickým vizitacím, pro něž byly vydány pokyny vídeňské konsistoře už v letech 1760 a 1762.¹⁰²⁵

Mimo samotnou badatelskou činnost v archivních fondech ve Vídni byla provedena analýza norem pro vedení pamětních knih také v ostatních diecézích rakouské církevní provincie. Z osmi dotázaných archivních institucí přišly tři odpovědi (Diözesanarchiv Linz, Gurk a St. Pölten). V linecké diecézi je základní normou pro vedení farních kronik instrukce biskupa Ernesta Maria Müllera (1885–1888) z roku 1885.¹⁰²⁶ Ihned v úvodu tato úprava zmiňuje důležitou funkci kronik pro budoucnost.¹⁰²⁷ Pokračuje instrukcemi, které známe z předešlých nařízení, tedy výzvou k vedení kroniky od roku 1885, povahou zaznamenaných událostí, vnější i vnitřní úpravou samotné knihy apod. V gurské diecézi vyšlo nařízení z pera biskupa Adalberta Lidmaňského¹⁰²⁸ (1842–1858) dne 26. října 1846, jež upravovalo vedení tzv. Liber memorabilium či Gedenkbuch, tedy pamětních knih farností.¹⁰²⁹ Diecéze St. Pölten má prý ustanovení pro vedení farních kronik již z roku 1785, tedy z období, kdy její území patřilo ještě pasovské diecézi. Další nařízení pocházelo z 6. listopadu 1843 a upravovalo

¹⁰²³ Srov. Franz LOIDL, *Zur kirchlichen Lokal-Geschichte*, s. 4.

¹⁰²⁴ Srov. tamtéž.

¹⁰²⁵ Diözesanarchiv Wien, Handschriften, Pfarrprotokolle, *Protocollum rerum ecclesiasticarum parochiae Labensis, 1763–1772*, s. 137 a *Dekretenprotokol der Josefstädter Pfarre (1719–1774)*, s. 199.

¹⁰²⁶ Diözesanarchiv Linz, *Linzer Diözesanblatt 1885*, XXXVIII, č. 45, s. 189–192.

¹⁰²⁷ Srov. výňatek: „Pfarr=Chroniken sind von bleibendem Interesse und nicht selten von großer Wichtigkeit für alle Zukunft.“ Tamtéž, s. 189.

¹⁰²⁸ Vojtěch Lidmaňský (†1858) – kníže, biskup v Gurku (Celovci) v letech 1842–1858, 1827–1838 biskupský konsistorní kancléř v Českých Budějovicích, 1838/1839–1842 rada Českého zemského gubernia v Praze pro duchovní záležitosti – srov. Jaroslav KADLEC, *Českobudějovická diecéze*. České Budějovice 1995, s. 51.

¹⁰²⁹ Archiv der Diözese Gurk, *Auszug aus der F. B. Gurk. Consistorial=Verordnung ddo. 26. October 1846 Zahl 11/1530*, IV., s. 1. Biskup Lidmaňský zřejmě znal platné Chotkovo guberniální nařízení pro vedení farních kronik na území Českého království z roku 1835. Je tedy velmi pravděpodobné, že jej využil k vytvoření stejné normy pro území gurské diecéze.

vedení tzv. „Stiftungen- und Ingedenkbuch“. V roce 1892 pak vydal tamější generální vikář Anton Erdinger (1886–1917) instrukci k vedení tzv. „Memorabilienbücher“.¹⁰³⁰

Více na západ položená církevní provincie Spolkové republiky Německo (dříve Bavorsko, Prusko atd.) je rozdělena do 27 (arci)biskupství. Z celkového počtu šesti oslovených archivních institucí vybraných arcibiskupství i biskupství odpovědělo na dotaz ohledně vedení farních kronik hned pět. Jedním z dotázaných byl archiv berlínské diecéze, pro niž byla vydána instrukce z „mateřské diecéze“ Breslau dne 10. května 1864 a upravovala vedle vedení farních kronik také uspořádání místních (lokálních), tedy obecních i školních kronik.¹⁰³¹ Záporná odpověď přišla z arcidiecéze München-Freising, tedy z území bývalého bavorského království, kde prý žádná úprava pro farní ani lokální kroniky vydána nebyla.

V sousední arcidiecézi Freiburg oproti tomu vyšla dne 21. července 1864 instrukce, která se týkala úpravy farních kronik pouze na jejím území.¹⁰³² Ta navazovala a odkazovala na starší nařízení ze dne 12. února 1858 č. 1115, které přímo nařizovalo vést farní kroniky.¹⁰³³ Samotná instrukce se co do obsahu podobá Chotkovu guberniálnímu nařízení, ale užívá jiný formulář. Je rozdělena do úvodní části, všeobecných pokynů, důležitých instrukcí a závěrečných ustanovení. Jádrem formuláře jsou tedy důležité instrukce, které vybízely kronikáře k uvedení záznamů o kostelích a kaplích (zřízení, nadání, počet oltářů, paramenta, knihy, zvony apod.), o farnosti (farní budova, donace, benefice, důchody, patronát, pořadí kněží a kaplanů apod.), o školách (školní budova, řada učitelé, semináře apod.), o službách kostelníka a varhaníka (osoby, fundace apod.), o nadacích (sociální poměry, hospodaření s kapitálem, správa majetku, osoby řazené podle kvalifikace apod.) a o ústavech (kláštery, sirotčí domy, špitály apod.). Pamětní knihy měly pokračovat staršími dějinami farnosti s podrobným popisem jejího založení, nadání, obsazení apod., na něž měly navazovat novější dějiny, jejichž počátek se počítal právě od 1. ledna 1864. Tyto novější dějiny pak měly být rozděleny

¹⁰³⁰ Ich danke für die Konsultation: Mag. Klaus Birngruber M.A., Diözesanarchiv Linz; Dr. Peter G. Tropper, Archiv der Diözese Gurk; Mag. Karl Kollermann, Diözesanarchiv St. Pölten.

¹⁰³¹ Srov. Archiv des Erzbistums München und Freising, *Verordnungen des Fürstbischöflichen General-Vicariat-Amtes zu Breslau 149/1864*, XI., s. 8–9.

¹⁰³² Srov. Archiv des Erzbistums Freiburg, *Anzeigblatt für die Erzdiözese Freiburg 13/1864*, VIII., s. 51–58.

¹⁰³³ Srov. Archiv des Erzbistums Freiburg, *Die Führung von Ortschroniken und Grundbüchern der Pfarreien*, *Anzeigblatt*, s. 51.

na dvě části – farní a politické (ve smyslu života společenství lidí, které tvořila hranice farnosti).

Stejně závazné nařízení vyšlo pouze pro území arcidiecéze Paderborn. Norma z 16. února 1869 nařizovala, vzhledem k důležitosti uchování historických záznamů, v již založených kronikách pokračovat a ve farnostech, kde tyto knihy chyběly, založit a poctivě vést pamětní knihy farností.¹⁰³⁴ Pozdější paderbornské diecézní synody v roce 1922 a 1948 ve svých statutech citovaly ono nařízení a vyzývaly k jeho aktuálnosti.¹⁰³⁵

Jižně od této arcidiecéze se nachází jiná, bamberská, kde bylo vydáno nejstarší z oněch jmenovaných nařízení pro vedení farních kronik. Pocházelo z pera zdejšího arcibiskupa Josefa Marii Freiherr von Frauenberg (1824–1842) a bylo vydáno 21. července 1840. Tvořilo součást rozsáhlejší instrukce pro vedení celé farní administrativy, která podléhala biskupským vizitacím. Dále je zde dochována výzva k pokračování ve vedení farních kronik, jež byla vydána 9. března 1953.¹⁰³⁶

Z původních šestadvaceti oslovených archivních institucí ve vybraných arcidiecézích i diecézích polské církevní provincie s otázkou po normách, jež by upravovaly zdejší vedení farních kronik, odpověděly tři, z nichž dvě negativně (Gniezno, Zielona Góra) a jedna pozitivně (Tarnów). Pro tarnowskou diecézi vydal nařízení její generální vikář Jan Chrzciel Fukier (1827–1836) ze dne 6. února 1829

¹⁰³⁴ Srov. výňatek: „*Da es für jede Pfarre mehr oder weniger von Wichtigkeit ist, daß eine Sammlung geschichtlicher Nachrichten über ihre Errichtung, Dotirung [sic], Ausdehnung, Rechte und Obliegenheiten, so wie über alle wesentlichen Veränderungen, welche im Laufe der Zeit die Pfarr- und andere Beneficien, die Kirche und Pfarrgemeinde betroffen haben - eine sogenannte Pfarr-Chronik mit möglichster Treue und Vollständigkeit angelegt resp. fortgesetzt werde, so finden wir uns veranlaßt, hiermit sämtlichen [sic] Herrn Pfarrern mitzuthemen [sic], wie es unsern Wünschen entsprechen würde, wenn Sie der Anfertigung einer Pfarr-Chronik oder einer Geschichte ihrer Pfarrei sich unterziehen, oder wo eine solche bereits angelegt ist, die Fortsetzung derselben sich angelegen sein lassen Arden.*“ Erzbistumsarchiv Paderborn, *Amtsblatt* 4/1869, VI., s. 19–20.

¹⁰³⁵ Srov. Erzbistumsarchiv Paderborn, *Diözesansynode 1922*, s. 75; TAMTĚŽ, *Diözesansynode 1948*, s. 12.

¹⁰³⁶ Srov. Archiv des Erzbistums Bamberg, *Amtsblatt der Erzdiözese Bamberg* 76/8; ich danke für die Konsultation: Dr. Gotthard Klein, Diözesanarchiv Berlin; Dr. Roland Götz, dem Erzbischöflichen Notar der Erzdiözese München und Freising; Dr. Christoph Schmider, dem Oberarchivdirektor des Archives des Erzbistums Freiburg; Katharina Simon, Erzbistumsarchiv Paderborn; Dr. Andreas Hölscher, dem Archivdirektor des Archivs des Erzbistums Bamberg.

v *Notificationes ad universum Venerabilem Clerum Dioecesis Tarnoviensis*, které přikazovalo, aby v každé farnosti byla vedena vedle matrik také systematická kronika, tedy *Liber Memorabilium* nebo *Elenchus presbyterium* čili výkaz kněží pracujících v dané farnosti. O několik let později vydal tarnowský biskup Józef Grzegorz Wojtarowicz (1840–1850) dne 23. února 1845 další instrukci, která vyšla v již zmiňovaných *Notificationes* a upravovala vedení farního archivu, v němž měla být opatrována a vedena farní kronika, tedy *Liber memorabilium et historiae ecclesiae et parochiae*.¹⁰³⁷

Již samotný název disertační práce napovídá, že k prezentaci možného využití pramene pro církevní a sociální dějiny autorovi posloužily jako příklad pamětní knihy velkomeziříčského děkanství. S historií této církevně-správní části brněnské diecéze, od počátků duchovní správy až do současných dnů, jsme se seznámili ve třetí kapitole, která zároveň posloužila jako úvod k následující části a také jako jakýsi návod k rekonstrukci dějin různých církevních institucí s využitím údajů z farních kronik. Cenné a dosud u většiny kronik nepublikované údaje společně s využitím dostupné regionální literatury mi sloužily k pokusu o stručný pohled na vývoj jednotlivých farností na území děkanátu Velké Meziříčí. Hlavní pozornost směřovala především na sídelní město děkanství, jehož historie je úzce spjata s dějinným příběhem velkomeziříčského vrchnostenského dominia. Právě vrchnost určovala městu a okolí konfesi, k níž se měli poddaní hlásit. Velmi bohaté konfesijní dějiny jen dokazují bouřlivý vývoj boje za pravdu při hledání Boha i v malém městě téměř na historické hranici Čech a Moravy. Možným podnětem pro další badatelskou činnost jsou jednotlivé vztahy mezi duchovním správcem a jeho svěřenými dušemi, farářem a biskupem, kaplanem a farářem, kněžími a vrchností v jednotlivých farnostech. Zdrojem pro hledání odpovědí může být právě farní kronika se svými údaji, jež často postihují všechny sféry života na daném území.

Svým rozsahem nejbohatší z kapitol je ona poslední, v níž jsme si představili farní kroniky všech sedmnácti inkorporovaných farností velkomeziříčského děkanství. Ty byly podrobeny částečnému kodikologickému rozboru vnějších i vnitřních znaků a analýze jednotlivých zápisů. Shrnutí a zhodnocení získaných informací přinesla

¹⁰³⁷ Księdzu Mgr Stanisławowi Tokarskiemu, dyrektorowi Archiwum Diecezjalnego im. Arcybiskupa Ablewicza w Tarnowie, dziękuję za konsultację.

závěrečná podkapitola této části práce. Pro uspořádání záznamů u většiny analyzovaných pamětních knih bylo využito formuláře *protocollum domesticum*. Vzhledem k této skutečnosti posloužila autorovi jako vzor pro rozbor i částečné porovnání jednotlivých pamětních knih farní kronika velkomeziříčské farnosti *Protocollum domesticum parochiae Magno Meseritschensis*, jež užívá zmíněného formuláře a je jeho nejlépe dochovaným exemplářem mezi hodnocenými rukopisy. U většiny mladších, často návazných dílů farních kronik, které byly založeny především ve 20. a 21. století, se neseťkáme s tímto formulářem, ale pouze s chronologickým výčtem událostí. Jazykem jednotlivých záznamů v pamětních knihách farností velkomeziříčského děkanství je u starších dílů latina a němčina, od konce 19. století již výhradně jen čeština. Dobou jejich založení jsou především 80. léta 18. století či pozdější období.

Disertační práce je zakončena seznamy a přílohami, jejichž nejrozsáhlejší část tvoří přehled 915 pamětních knih z farností v české i moravské církevní provincii (reprezentativní vzorek), který byl využit k částečné analýze zkoumaných jevů a mohl by také posloužit jako doplněk rozsáhlého díla vydaného kolektivem autorů kolem Marie Tošnerové, tedy čtvrtého dílu *Průvodce po rukopisných fondech v Čechách*.

V souvislosti s rozsahem i mezioborovým přesahem tématu vedení farních kronik nebylo úmyslem autora podat zcela vyčerpávající informace k dané problematice, ale spíše osvětlit některé vybrané problémy související s existencí pamětních knih ve farnostech. Prezentovaná výpovědní hodnota pramene může čtenáři posloužit jako východisko k další badatelské činnosti na poli nejen církevních a sociálních dějin, ale také archivnictví, pomocných věd historických a jiných společenských věd se zaměřením na prameny, jež v sobě uchovávají životní příběh jednotlivce či sociální skupiny. Finitivem této práce by tedy mohlo být známé rčení, které je velmi často citováno ve spojitosti s písemnými prameny a navazuje na Ovidiův citát v úvodu: „*Littera scripta manet*.“¹⁰³⁸

¹⁰³⁸ Volně přeloženo: „Napsané slovo zůstává“; srov. nápis u vchodu do budovy SOkA České Budějovice.

Seznam užitých zkratek

- aj. – a jiné
APA – Archiv pražského arcibiskupství
apod. – a podobně
bl. – blahoslavený
DABB – Diecézní archiv Biskupství brněnského
c. k. – císařský a královský
CDM – Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae
č. – číslo
č. p. – číslo popisné
ČČH – Český časopis historický
ČMM – Časopis Matice moravské
ČNM – Časopis Národního muzea
ČSPS – Časopis Společnosti přátel starožitností
doc. – docent
dr. – doktor
ed. – editor
fol. – folio
inv. č. – inventární číslo
kart. – karton
kn. – kniha
kol. – kolektiv
MNV – Místní národní výbor
Mons. – monsignore
MZA – Moravský zemský archiv
NA – Národní archiv
např. – například
Nro., N. – numero
ONV – Okresní národní výbor
okr. – okres

ORP	– obec s rozšířenou působností
PhDr.	– doktor filozofie (philosophiae doctor)
popř.	– popřípadě
příl.	– příloha
r.	– rok
red.	– redaktor
resp.	– respektive
RT	– regionální týdeník
Řkf	– Římskokatolická farnost
s.	– strana
SAP	– Sborník archivních prací
SHK	– Sborník historického kroužku
sign.	– signatura
SOA	– státní oblastní archiv
SOkA	– státní okresní archiv
srov.	– srovnej
sv.	– svatý
titul.	– titulní
ThDr.	– doktor teologie (theologiae doctor)
VSV	– Vlastivědný sborník Vysočiny
VVM	– Vlastivědný věstník moravský
vyd.	– vydání
ZM	– Západní Morava

Seznam použitých pramenů a literatury

Prameny nevydané:

Arcibiskupský archiv Košice, *Acta curiae episcopalis Cassoviensis* 6/1993.

Archiv Biskupství královéhradeckého, *Consistorialcurrenden* 7/1835, s. 141–144.

Archiv der Diözese Gurk, *Auszug aus der F. B. Gurk. Consistorial=Verordnung ddo. 26. October 1846 Zahl 11/1530, IV.*, s. 1.

Archiv des Erzbistums Bamberg, *Amtsblatt der Erzdiözese Bamberg* 76/8.

Archiv des Erzbistums Freiburg, *Anzeigblatt für die Erzdiözese Freiburg* 13/1864, VIII., s. 51–58.

Archiv des Erzbistums Freiburg, *Die Führung von Ortschroniken und Grundbüchern der Pfarreien, Anzeigblatt*, s. 51.

Archiv des Erzbistums München und Freising, *Verordnungen des Fürstbischöflichen General-Vicariat-Amtes zu Breslau 149/1864, XI.*, s. 8–9.

DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), *Acta curiae episcopalis Brunensis*, An. 98/1930, N. 2300/5, inv. č. 128.

DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Adamov, *Farní kronika*, inv. č. 33.

DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Adamov, *Farní kronika*, inv. č. 34.

DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Čebín, *Haus Protokoll bei der Čebiner Farrazie*, inv. č. 1.

DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Horní Bory, *Domáci protokol II. Bory od 1808 do 1883*, inv. č. 2.

DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Náměšť nad Oslavou, *Protocollum Domesticum pro Parochis Namieschtsiensibus*, inv. č. 3.

DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Nemořice, *Památní kniha fary Nemořické II.*, inv. č. 2.

DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Nové Město na Moravě, *Neostadiensis Parochiae N[umme]ro: I.*, inv. č. 39.

DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Osová Bítýška, *Pfarrbeschreibung. IV.*, inv. č. 35.

DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Příbice, *Protocollum Domesticum Parochiae Pribicensis Ab Anno 1784. I. Band.*, inv. č. 2.

DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Rancířov, *Pamětní kniha*, inv. č. 1.

DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Sloup, *Farní Kronika T[omus] II.*, inv. č. 12.

DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Strážov, *Memorabilia Ecclesiae Strážoviensis Anno MDCCLXXXV Vinchoata et Juxta mandatum Suae Reverendissimae Illustrissimae Episcopalis Gratiae Joannis Baptistae Domini Domini Episcopi Brunensis Pastoris vigilantissimi concinnata*, inv. č. 1.

DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Třebíč, *Protocollum domesticum a Jacobo Dworžetsky parochi Trebitschensi ab Ecclesiam S[an]cti Martini et Decano foranes clucumbratum. Memorabilia Ecclesiae et parochiae*, inv. č. 2.

DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí, *Protocollum domesticum parochiae Magno Meseritschensis*, inv. č. 248.

DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Velký Újezd, *Protocollum domesticum*, inv. č. 1.

DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Zbraslav, *Pamětní kniha*, inv. č. 3.

DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Zbraslav, *Protocollum domesticum Ab An[n]o 1822 usque Annum 1847 cum Indice N[ummer]o I. sub parochi Michaele Egtelhuber confectum*, inv. č. 1.

DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Znojmo-sv. Mikuláš, *Protocollum domesticum*, inv. č. 21.

DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Želetava, *Protocollum Domesticum Parochiae Želetaviensis Ab Anno 1839*, inv. č. 2.

Diözesanarchiv Linz, *Linzer Diözesanblatt 1885*, XXXVIII, č. 45, s. 189–192.

Diözesanarchiv Wien, *Dekretenprotokol der Josefstädter Pfarre (1719–1774)*, s. 199.

Diözesanarchiv Wien, Handschriften, Pfarrprotokolle, *Protocollum rerum ecclesiasticarum parochiae Labensis, 1763–1772*, s. 137.

Erzbistumsarchiv Paderborn, *Amtsblatt 4/1869*, VI., s. 19–20.

Erzbistumsarchiv Paderborn, *Diözesansynode 1922*.
Erzbistumsarchiv Paderborn, *Diözesansynode 1948*.
NA Praha, APA 1, D128-129, kart. 2607, fol. 124r–124v.
NA Praha, APA 1, kn. B 20/2A, fol. 37v.
NA Praha, APA 1, *Vernales ab Anno 1711 usque 1763*, kn. B 20/1C, fol. 98v, 103v.
NA Praha, ČG-DK, sign. G-1/1-84, kart. č. 86–101.
Národní knihovna České republiky, Consistorial-Currenden für die Leitmeritzer bischöfl. Diözesan-Geistlichkeit: enthält die Currenden vom 1. October 1832 bis Ende Dezember 1837. Dritter Band, Svazek 3, Augustin Bartholomäus Hille, gedruckt bei Carl Wilhelm Medau, 1837, Consistorialcurrende 27, 1837, s. 195–197.
Österreichisches Staatsarchiv Wien. Alter Kultus – Katholischer Kultus, sign. 45, fasc. 286, Pfarreien in Böhmen (1786–1798), kart. č. 421-424.
Římskokatolická farnost Budišov u Třebíče, *Kronika farnosti Budišovské od roku 1466*.
Římskokatolická farnost Budišov u Třebíče, *I. Inventář a domácí protokol z r1788*.
Pyšelo.
Římskokatolická farnost Deblín, *Hausprotocol der Krzower Lokalie*.
Římskokatolická farnost Heřmanov u Velké Bíteše, *Haus-Protokoll bei der Pfarre Hermanschlag*.
Římskokatolická farnost Horní Bory, *Kronika Bory IV. díl*.
Římskokatolická farnost Horní Bory, *Pars III. Domáci protokol 1884–1977–1987*.
Římskokatolická farnost Jablonné nad Orlicí, *Memorabilien-Buch der Pfarre Gaabel vom Jahre 1836*.
Římskokatolická farnost Křižanov, *Pamětní kniha farnosti křižanovské*.
Římskokatolická farnost Křižanov, *Protocollum domesticum parochiae Kržižanovensis*.
Římskokatolická farnost Měříň, *Farní kronika*.
Římskokatolická farnost Měříň, *Památní kniha od roku 1940*.
Římskokatolická farnost Měříň, *Protocollum Domesticum Parochiae Meřinensis*.
Římskokatolická farnost Netín, *Protocollum domesticum 1789 parochiae Netinensis*.
Římskokatolická farnost u kostela sv. Jiří Praha – Hloubětín, *Gedenkbuch der Pfarrkirche zu Hlauptětín Kauřimer Kreises in Böhmen*.
Římskokatolická farnost u kostela sv. Štěpána Praha – Nové Město, *Liber memorabilium I*.

Římskokatolická farnost u kostela sv. Václava Praha – Prosek, *Liber Memorabilium parochiae Prosecensis*.

Římskokatolická farnost u sv. Vavřince Praha – Jinonice, *Denkbuch der Pfarre Jenonitz*.

Římskokatolická farnost u katedrály sv. Víta, Václava a Vojtěcha Praha – Hradčany, *Memorabilien ... Buch, auch Chroniken der Pfarre St. Weit von Iten Jänner 1836*.

Římskokatolická farnost Radostín nad Oslavou, *Kniha památní při farnosti pavlovské založená roku 1867*.

Římskokatolická farnost Radostín nad Oslavou, *Kronika radostínská vydaná r. 1986*.

Římskokatolická farnost Radostín nad Oslavou, *Pamětní kniha – farní kronika – od roku 1938*.

Římskokatolická farnost Ruda, *Pamětní kniha*.

Římskokatolická farnost Tasov, *Domáci protokol. Tasov farní kronika 1865–1929 I*.

Římskokatolická farnost Velká Bíteš, *Protocollum domesticum parochiae Magno Biteschensis Anno Domini 1789 erectum*.

Římskokatolická farnost Velká Bíteš, *II. Protocollum domesticum od r. 1868–1982*.

Římskokatolická farnost Velké Meziříčí, *Matrica Decanatus Magno-Meserizense*.

Římskokatolická farnost Velké Meziříčí, *Pamětní kniha farnosti velkomeziříčské*.

SOkA Bruntál, Farní úřad Andělská Hora, *Gedenkbuch des Pfarrsprengels Engelsberg*, neinventarizováno.

SOkA České Budějovice, Farní úřad Ledenice, kn. 5, nefol.

SOkA České Budějovice, Farní úřad Římov, kn. 1.

SOkA České Budějovice, Farní úřad Štěpánovice, kart. 1, inv. č. 103.

SOkA Český Krumlov, Farní úřad Hořice na Šumavě, *Gedenkbuch der Pfarre Höritz*, neinventarizováno.

SOkA Frýdek-Místek, Farní úřad Bruzovice, *Kronika fary Bruzovice - 1. díl*, inv. č. 32.

SOkA Jeseník, Farní úřad Vidnava, *Pfarrbuch von anno 1804. Weidenau 1866*, neinventarizováno.

SOkA Jihlava, Farní úřad Polná, *Liber Memorabilium Venerabilis Domini Adalberti Čapek*, kn. č. 2.

SOkA Jihlava, Farní úřad Rancířov, *Protocollum Memorabilium Parochiae Rancerensis*, inv. č. 1.

SOkA Pelhřimov, Vikariátní úřad Pelhřimov, inv. č. 93, karton č. 14, fol. 122–124.

SOkA Pelhřimov, Vikariátní úřad Pelhřimov, kart. č. 21, inv. č. 204, fol. 4–17.

SOA Třeboň, Biskupský archiv České Budějovice, Biskupská konzistoř 1785–1945 (1949), sign. VI/10/a/1 (Venkovští vikáři – všeobecně 1791–1799), kart. 97.

SOkA Žďár nad Sázavou, Farní úřad Březí (u Vlkova), *Protocollum Domesticum Localis Capellani Březii A[nn]o 1788*, inv. č. 33.

SOkA Žďár nad Sázavou, Farní úřad Horní Bory, *Protocollum Domesticum No I. Locallia Borrensis Ab Anno 1785*, inv. č. 1.

SOkA Žďár nad Sázavou, Farní úřad Radostín nad Oslavou, *Protocollum domesticum Parochiae Radostinensis. ab anno 1666. Tomus I.*, inv. č. 1.

Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, Arcibiskupství olomoucké, *Currenda I.*, č. 1409.

Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, Arcibiskupství olomoucké, kniha č. 240.

Prameny vydané:

BARTOŇKOVÁ, Dagmar (ed.), *Magnae Moraviae fontes historici I. Annales et Chronical*, Brno 1966.

BLÁHOVÁ, Marie – FIALA, Zdeněk (edd.), *Kosmova kronika česká*, Praha 1972.

BLÁHOVÁ, Marie – HRDINA, Karel (edd.), *Pokračovatelé Kosmovi*, Praha 1974.

BLÁHOVÁ, Marie – KRČMOVÁ, Marie – VRBOVÁ, Hana (edd.), *Kronika tak řečeného Dalimila*, Praha 1977.

BRANDL, Vincenc (ed.), *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae XII*, Brünn 1890; XIII., Brünn 1897.

ERBEN, Karel Jaromír (ed.), *Bartoš pisař. Bartoškova Kronika pražská od léta 1524 až do konce léta 1530*, Praha 1851.

HEŘMANSKÝ, František – MERTLÍK, Rudolf, (edd.), *Zbraslavská kronika. Chronicon Aulae Regiae*, Praha 1976.

CHYTIL, Josef (ed.), *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae VI.*, Brünn 1854, VII., Brünn 1858.

JANÁČEK, Josef (ed.), *Pavel Skála ze Zhoře. Historie česká. Od defenestrace k Bílé hoře*, Praha 1984.

JANDA, Bohumil (ed.), *Pavel Stránský. O státě českém*, Praha 1946.

- KOLÁR, Jaroslav (ed.), *Václav Hájek z Libočan. Kronika česká*, Praha 1981.
- KRATOCHVÍL, Miloš Václav (ed.), *Husitská kronika Vavřince z Březové*, Praha 1956.
- MARTÍNKOVÁ, Dana – HADRAVOVÁ, Alena – MATL, Jiří (edd.), *Aeneae Silvii Historia Bohemica. Enea Silvio Historie česká*, Praha 1998.
- STRANSKII, Paulo, *Respublica Bohemiae*, Ludg. Batavorum: Ex officina Elzeviriana 1634.
- ŠTINDL, Martin (ed.), *Velká Mezeříč Františka Ignáce Konteka 1401-1723. Městská kronika barokní Moravy*, Tišnov 2004.

Literatura:

- ADAMSON, J. W., *The Extent of Literacy in England in the Fifteenth and Sixteenth Centuries*, The Library, 4th series 10, 1930, s. 162–193.
- BALÍK, Stanislav – HANUŠ, Jiří, *Letnice dvacátého století. Druhý vatikánský koncil a české země*, Brno 2012.
- BALÍK, Stanislav, *Komunální politika. Obce, aktéři a cíle místní politiky*, Praha 2009.
- BARNES, Harry Elmer, *A History of Historical Writing*, New York 1963.
- BARTOŇKOVÁ, Dagmar – NECHUTOVÁ, Jana (edd.), *Legendy a kroniky Koruny uherské*, Praha 1988.
- BEDNÁŘ, František, *Zápas moravských evangelíků o náboženskou svobodu v letech 1777-1781*, Praha 1931.
- BENEŠ, Luděk, *Osobnosti Mladoboleslavska*, Mladá Boleslav 2009.
- BENEŠ, Zdeněk, *Historický text a historická kultura*, Praha 1995.
- BENEŠ, Zdeněk, *Historický text a historická skutečnost. Studie o principech českého humanistického dějepisectví*, Praha 1993.
- BĚLINA, Pavel – FUČÍK, Josef, *Válka 1866*, Praha 2005.
- BĚLINA, Pavel, *Politické události let 1789–1797 v názorech měšťanské inteligence a lidových písmáků v českých zemích*, ČČH 6, 1987, s. 844–874.
- BLÁHOVÁ, Kateřina, – SLÁDEK, Ondřej (edd.), *O psaní dějin. Teoretické a metodologické problémy literární historiografie*, Praha 1997.
- BLÁHOVÁ, Marie – KŘEČEK, Karel, *Netín s osadou Zásoka. Vlastivědná kronika*, Tišnov 2007.

- BLÁHOVÁ, Marie, *Historická chronologie*, Praha 2001.
- BLÁHOVÁ, Marie, *Pragmatická písemná kultura*, in: Zdeněk Hojda – Hana Pátková (edd.), *Pragmatické písemnosti v kontextu právním a správním*, Opera Facultatis philosophicae Universitatis Carolinae Pragensis, vol. VI, Praha 2008, s. 15–26.
- BOURGAULT, Sophie – SPARLING, Robert (edd.), *A Companion to Enlightenment Historiography*, Brill 2013.
- BRADÁČ, Josef, *Ženitba Jana Sarkandra*. Sborník Teologických statí IV, Praha 1985, s. 84–106.
- BRANDES, Detlef, *Cesta k vyhnání. Plány a rozhodnutí o „transferu“ Němců z Československa a z Polska*, Praha 2002.
- BRANDES, Detlef, *Češi pod německým protektorátem. Okupační politika, kolaborace a odboj 1939–1945*, Praha 2000.
- BROŽA, Vincenc, *Dějiny kostela a fary v Křoví. K upomínce 100 letého založení nynějšího chrámu*, Velké Meziříčí 1909.
- BRYANT, Chad, *Praha v černém. Nacistická vláda a české vlastenectví*, Praha 2012.
- BRYCHTA, Jiří, *Nová škola ve Velkém Meziříčí. Monografie slavného luterského gymnázia z konce 16. století*, Brno 1952, s. 49–99.
- BUBEN, Milan Michael, *Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů*, Praha 2000, s. 61–65, 344, 345.
- BURGESS, Richard W. – KULIKOWSKI, Michael, *Mosaics of Time. The Latin Chronicle Traditions from the First Century BC to the Sixth Century AD. Volume I. A Historical Introduction to the Chronicle Genre from its Origins to the High Middle Ages*, Turnhout 2013.
- BURIAN, Bohumil – PLICHTA, Alois, *Kostely a kaple farnosti Velkomeziříčské*, Velké Meziříčí 1947.
- BURIAN, Ilja, *Dějiny protestantismu v Třebíči a Horních Vilémovicích*, Třebíč 1996.
- BURIAN, Ilja, *Děkanství horního podkrají brněnského*, VSV 5, 1968, s. 24–30.
- BUŠEK, Vratislav a kol., *Československé církevní zákony*, Praha 1931.
- CICERO, Marcus Tullius, *O řečniku*, Praha 1940.
- COLLINS, Roger, *Die Fredegar-Chroniken*, Monumenta Germaniae Historica, Studien und Texte 44, Hannover 2007.
- CORNOVA, Ignaz, *Der grosse Böhme Bohuslav von Lobkowitz und zu Hassenstein nach seinen Schriften geschildert*, Prag 1808.

- CORNOVA, Ignaz, *Leben Josepha des Zweiten*, Prag 1801.
- CORNOVA, Ignaz, *Paul Stransky's Saat von Böhmen I.–VII.*, Prag 1792-1803.
- CROCE, Benedetto, *Historie jako myšlení a jako čin*, Brno 2006.
- CUHRA, Jaroslav, *Církevní politika KSČ a státu v letech 1969-1972*, Praha 1999.
- CUHRA, Jaroslav, *Československo-vatikánská jednání 1968-1989*, Praha 2001.
- ČECHURA, Jaroslav, *Mikrohistorie – nová perspektiva konce tisíciletí?*, *Dějiny a současnost* 16, č. 1, 1994, s. 2-5.
- ČERMÁKOVÁ, Markéta, *Historie základního školství ve Velkém Meziříčí (1845-1945)*, Brno 2015 (= Bakalářská práce na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně).
- ČERNÝ, Václav, *Staré francouzské kroniky*, Praha 1962.
- ČORNEJ, Petr, *Velké dějiny země Koruny české V. 1402-1437*, Praha–Litomyšl 2000, s. 619.
- DŁUGOSZ, Jan, *Roczniki czyli kroniky sławnego królestwa polskiego*, Warszawa 2004.
- DOBEŠ, Jan – HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – JANÁK, Jan, *Dějiny správy v českých zemích od počátku státu po současnost*, Praha 2005.
- DOLEŽAL, Miloš, *Jako bychom dnes zemřít měli. Drama života, kněžství a mučednické smrti číhošťského faráře P. Josefa Toufara*, Peltřimov 2012.
- DOLEŽAL, Miloš, *Krok do tmavé noci. Příběhy faráře Josefa Toufara, jeho vrahu a číhošťského zázraku se zprávami archeologa, antropologů a soudního lékaře o exhumaci a identifikaci těla P. Josefa Toufara*, Praha 2015.
- DOLEŽAL, Miloš, *Neztratit klid a zachovat rozvahu*, *Katolický týdeník*, 4. 8. 2008.
- DORAZIL, Otakar, *Zbraslavská kronika. O pisatelích kroniky*, in: Otakar Dorazil, *Kroniky mluví*, Praha 1946, s. 105–108.
- DOSTÁL, Vladimír, *Agrární strana. Její rozmach a zánik*, Brno 1998.
- DUNPHY, Graeme, *Encyklopedia of the Medieval Chronicle*, Leiden 2010.
- DVORSKÝ, František, *Třebický okres, Vlastivěda moravská. II. Místopis*, Brno 1906, s. 197.
- EICHLER, Karel, *Chudobinské ústavy moravské*, Brno 1887.
- ELBEL, Petr, *Husitské fary na Moravě ve světle citační listiny Jana Železného z února 1418. Příspěvek k poznání role šlechty v počátcích husitství na Moravě*, *ČMM* 124, 2005, s. 395–428.
- EMMERT, František, *Sametová revoluce. Kronika pádu komunismu 1989*, Praha-Brno 2009.

- EYBEL, Joseph Valentin, *Was ist ein Pfarrer?*, Wien 1782.
- FASORA, Lukáš – HANUŠ, Jiří – MALÍŘ, Jiří – NEČASOVÁ, Denisa (edd.), *Člověk na Moravě ve druhé polovině 20. století*, Brno 2011.
- FASORA, Lukáš – HANUŠ, Jiří – MALÍŘ, Jiří (edd.), *Člověk na Moravě ve druhé polovině 18. století*, Brno 2008.
- FASORA, Lukáš – HANUŠ, Jiří – MALÍŘ, Jiří (edd.), *Člověk na Moravě 19. století*, Brno 2004.
- FASORA, Lukáš – HANUŠ, Jiří – MALÍŘ, Jiří (edd.), *Občanské elity a obecní samospráva 1848–1948*, Brno 2006.
- FASORA, Lukáš – HANUŠ, Jiří – MALÍŘ, Jiří (edd.), *Sekularizace českých zemí v letech 1848–1914*, Brno 2007.
- FASORA, Lukáš – HANUŠ, Jiří – MALÍŘ, Jiří (edd.), *Sekularizace venkovského prostoru v 19. století*, Brno 2009.
- FASORA, Lukáš, – HANUŠ, Jiří – MALÍŘ, Jiří – VYKOUPILOV, Libor (edd.), *Člověk na Moravě v první polovině 20. století*, Brno 2006.
- FIALA, Jiří – NOVÁKOVÁ, Martina, *Moravský osvícenec Josef Vratislav Monse (1732–1792)*, Olomouc 2003.
- FIALA, Petr a kol., *Český politický katolicismus 1848–2005*, Brno 2008.
- FÍŠER, Rudolf, *Třebíč. Z historie benediktinského opatství*, Třebíč 2004.
- FÍŠER, Vojtěch, *Tajemné stezky. Toulky Vysočinou*, Praha 2009.
- FÍŠER, Zdeněk (red.), *Velké Meziříčí v zrcadle dějin*, Brno 2008.
- FLORIAN, František, *Chrám sv. Petra a Pavla v Tasově*, Tasov 1890.
- FLORIAN, František, *Některé právní obyčeje našich předků v Čechách a na Moravě*, Tasov 1890.
- FLORIAN, František, *Před čtyřiceti lety*, Tasov 1889.
- FOLTYNOVSKÝ, Josef – TENORA, Jan, *Bl. Jan Sarkander*, Brno 1920.
- FRAIS, Josef, *Reformy Marie Terezie a Josefa II. (nejen v českých a moravských zemích)*, Třebíč 2005.
- FROMMER, Benjamin, *Národní očista. Retribuce v poválečném Československu*, Praha 2010.
- FRYDE, Edmund B., *Humanism and Renaissance Historiography*, London 1983.
- GELLNER, Gustav, *Životopis lékaře Borbonia a výklad jeho deníků*, Praha 1938.
- GILBERT, Martin, *Druhá světová válka. Úplná historie*, Praha 2006.

- GILBERT, Martin, *První světová válka. Úplná historie*, Praha 2005.
- GYÖRFFY, György, *István király és műve*, Budapest 1977.
- GRUNDMANN, Herbert, *Geschichtschreibung im Mittelalter*, Göttingen 1965.
- HAMANOVÁ, Pavlína, *Z dějin knižní vazby od nejstarších dob do konce XIX. stol.*, Praha 1959.
- HANUŠ, Jiří, *Pozvání ke studiu církevních dějin*, Brno 1999.
- HAUBELT, Josef, *Dějepisectví Gelasia Dobnera*, Praha 1979.
- HELFERT, Josef, *Anleitung zum geistlichen Geschäftsstyle nach dem gemeinen und dem Oesterreichischen Kirchenrechte*, Vierte Auflage, Prag 1838.
- HIML, Pavel, *Zrození vagabunda. Neusedlí lidé v Čechách 17. a 18. století*, Praha 2007.
- HLAVÁČEK, Ivan, *Úvod do latinské kodikologie*, Praha 1978, s. 32–33.
- HLAVÁČEK, Ivan (ed.), *Ze zpráv a kronik doby husitské*, Praha 1981.
- HLAVÁČEK, Ivan – KAŠPAR, Jaroslav – NOVÝ, Rostislav, *Vademecum pomocných věd historických*, Jinočany 2004.
- HLAVOVÁ, Jana, *Nejstarší pamětní kniha farnosti Vlachovo Březí (1746–1806)*, České Budějovice 2010 (= Bakalářská práce na Ústavu archivnictví a pomocných věd historických Filozofické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích).
- HLUBIL, Ivo – PETRŮ, Eduard, *Humanismus a raná renesance na Moravě*, Praha 1992, s. 136–137.
- HNÍZDIL, Oldřich, *Měřín 1298–1998. 700 let*, Velké Meziříčí 1998, s. 6.
- HOMOLKOVÁ, Eliška, *Pamětní knihy fary Němčice 1759–1939*, České Budějovice 2011 (= Bakalářská práce na Ústavu archivnictví a pomocných věd historických Filozofické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích).
- HOMOLKOVÁ, Eliška, *Pamětní knihy fary v Němčicích (1759–1939)*, Zlatá stazka, Sborník Prachatického muzea, 18, 2011, s. 141–174.
- HOLÁNEK, Petr, *Velkobítešská kostelní tvrz*, Velká Bíteš 2006, s. 5.
- HOLEČEK, František Jindřich, *Církevní dějiny a dějinná církev*, in: Libor Jan (ed.), *České církevní dějiny ve druhé polovině 20. století*, Brno 2000, s. 7–14.
- HORÁK, František – CHRAMOSTA, Emanuel, *Cesta libická v dějinných proměnách se stezkami vedlejšími a strážnicemi*, Praha 1923.
- HORSKÝ, Jan, *Dějepisectví mezi vědou a vyprávěním*, Praha 2009.

- HOSÁK, Ladislav – ZEMEK, Metoděj *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Jižní Morava*, Praha 1981, s. 248.
- HOSÁK, Ladislav, *K středověké kolonizaci horního poříčí Svratky a Oslavy*, ČSPS LX, 1952, s. 64–81.
- HRABĚTOVÁ, Irena, *Erbovní pověsti v českých spisech Bartoloměje Paprockého z Hlohol*, Brno 1992.
- HRDLIČKA, Josef, *Konfesijní politika šlechtických vrchností a šlechtická konfesionalizace v Čechách a na Moravě v 16. a 17. století*, ČČH 108, 2010, s. 406–441.
- HREJSA, Ferdinand, *Luterství, kalvinismus a podobojí na Moravě před Bílou horou*, ČČH 44, 1938, s. 296–326.
- HRUBÝ, František, *Alena Meziříčská z Lomnice*, in: Karel STLOUKAL (red.), *Královny, kněžny a velké ženy české*, Praha 1940, s. 235–240.
- HRUBÝ, František, *Luterství a kalvinismus na Moravě před Bílou horou*, ČČH 40, 1934, s. 300–309.
- HRUDLIČKA, Alois, *Topografie diecese brněnské*, Sešit 2, Brno 1907.
- HÝSEK, Ondřej, *Vybrané kroniky tzv. zobecněného humanismu a jejich autoři v kontextu doby. Srovnání historiografických spisů Václava Hájka z Libočan, Martina Kuthena ze Šprinsberka, Bohuslava Bílejovského, Jana Dubravia a Sixta z Ottersdorfu*, Brno 2013, s. 67–68 (= Disertační práce na Ústavu české literatury a knihovnictví Filosofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně).
- CHALINE, Olivier, *Bílá hora*, Praha 2013.
- CHALINE, Olivier, *Hrabě Buquoy a velení císařského vojska 1618–1621*, in: Jiří Hrbek – Petr Polehla – Jan Zdichynec (edd.), *Od konfesijní konfrontace ke konfesijnímu míru. Sborník z konference k 360. výročí uzavření vestfálského míru*, Ústí nad Orlicí 2008, s. 290–299.
- CHLUMECKÝ, Petr, *Die Regesten oder die chronologischen Verzeichnisse der Uhrkunden in den Archiven zu Iglau, Trebitsch, Triesch, Gross-Bitesch, Gross-Meseritsch und Pirnitz*, in: *Die Regesten im Markgrathume Mähren*, Brünn 1856, s. 191–198.
- Interní normy péče o zvony, varhany, movité památky, archiválie a farní kroniky*, Česká biskupská konference, Praha 1999.
- JAN, Libor (ed.), *České církevní dějiny ve druhé polovině 20. století*, Brno 2000.

- JANÍČEK, Karel, *Velkomeziříčské zvony. Naše zvony*, Velké Meziříčí 1994.
- JASENÁK, Ladislav, *Průručka pre kronikárov*, Martin 1995.
- JEDLIČKA, Otakar, *Boje v Čechách a na Moravě za války roku 1866. Díl I.–III.*, Pardubice 1883.
- JÍLKOVÁ, Stanislava, *Pražská arcibiskupská konsistoř a její běžná agenda v roce 1784*, SAP 51, 2001, č. 2, s. 359–394.
- JOHANEK, Peter, *Weltchronistik und regionale Geschichtsschreibung im Spätmittelalter*, in: Hans Patze, *Geschichtsschreibung und Geschichtsbewusstsein im Spätmittelalter*, Vorträge und Forschungen 31, Sigmaringen 1987, s. 287–330.
- JUST, Jiří – NEŠPOR, Zdeněk R. – MATĚJKA, Ondřej (edd.), *Luteráni v českých zemích v proměnách staletí*, Praha 2009.
- KADLEC, Jaroslav, *Českobudějovická diecéze*. České Budějovice 1995, s. 51.
- KAFKA, František, *Smrt následníka Františka Ferdinanda d'Este*. Praha 1971.
- KALINOVÁ, Lenka, *Konec nadějí a nová očekávání. K dějinám české společnosti 1969–1993*, Praha 2012.
- KALISTA, Zdeněk, *České baroko*, Praha 1941.
- KAMENÍČEK, František, *Zemské sněmy a sjezdy moravské III.*, Brno 1905.
- KAPLAN, Karel, – PALEČEK, Pavel, *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, Praha 2008.
- KAPLAN, Karel, *Československo v letech 1948–1953*, Praha 1991.
- KAPLAN, Karel, *Dva retribuční procesy. Komentované dokumenty (1946–1947)*, Praha 1992.
- KAPLAN, Karel, *Národní fronta 1948–1960*, Praha 2012.
- KAPLAN, Karel, *Stát a církev v Československu v letech 1948–1953*, Brno 1993.
- KAŠPAR, Jaroslav – PORÁK, Jaroslav, *Ze Starých letopisů českých*, Praha 1980.
- KEMPSHALL, Matthew, *Rhetoric and the Writing of History, 400–1500*. Manchester-New York 2011.
- KLENOVSKÝ, Jaroslav, *Židovské památky Velkého Meziříčí*, Brno-Velké Meziříčí 1997.
- KLUETING, Harm (ed.), *Der Josephinismus. Ausgewählte Quellen zue Geschichte der thesesianisch-josephinischen Reformen*, Darmstadt 1995.
- KOCMAN, Pavel, *Počty židovských domů na Moravě v roce 1667*, in: Petr Pálka (red.), *Židé a Morava 9*, Kroměříž 2003, s. 7–26.

- KOLÁR, Jaroslav, – SELUCKÁ, Markéta (edd.), *Středověké legendy o českých světcích*, Praha 2011.
- KOLÁŘ, Pavel, – PULLMANN, Michal, *Co byla normalizace? Studie o pozdním socialismu*, Praha 2017.
- Kolektiv autorů, *Rudíkov*, Rudíkov 2002, s. 20.
- KOŘALKA, Jiří, *František Palacký (1798–1876). Životopis*, Praha 1998.
- KOTÍK, Jaromír, *Květen 1945 ve Velkém Meziříčí. Z dokumentů a svědectví*, Velké Meziříčí 1980.
- KOTÍK, Jaromír, *Letopisy obce Křoví*, Křoví 2000.
- KRÁKORA, Pavel, *Pražské jaro 1968. Pokus o obnovu občanské společnosti*, Praha 2008.
- KRATOCHVÍL, Augustin, *Luteránská škola ve Velkém Meziříčí*, ČMM 29, 1905, s. 197–201.
- KRATOCHVÍL, Augustin, *Velkomeziříčský okres*, Vlastivěda moravská. II. Místopis, Brno 1907.
- KREJČÍ, Oskar, *Sametová revoluce*, Praha 2014.
- KROUPA, Petr, *Církevní architektura na jižní Moravě. Farní kostel sv. Mikuláše ve Velkém Meziříčí*, in: Kaliopi Chamonikola (ed.), *Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400-1550 II*, Brno 1999, s. 77–140.
- KRUPÍČKOVÁ, Marie, *Šimbořice ve světle místních kronik*, Brno 2015 (= Diplomová práce na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity v Brně).
- KUBÍKOVÁ, Anna, *Rožmberské kroniky. Krátký a sumovní výtah od Václava Břežana*, České Budějovice 2005.
- KUBÍN, Petr, *Znovu o Kristiána*, in: *Od knížat ke králům. Sborník u příležitosti 60. narozenin Josefa Žemličky*, Praha 2007, s. 63–72.
- KUBŮ, Nad'a – PICKOVÁ, Dana, *Historické kalendáře v českém humanistickém dějepisectví*, *Historický obzor* 3, č. 10, 1992, s. 286–291.
- KUDĚLA, Milan – ŠIMEČEK, Zdeněk – VEČERKA, Radoslav, *Česká slavistika v prvním období svého vývoje do počátku 60. let 19. století*, Praha 1995.
- KUKLÍK, Jan, *Dějiny československého práva 1945–1989*, Praha 2011.
- KUTNAR, František – MAREK, Jaroslav, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví: od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*, Praha 1997.

- KUTNAR, František, *Život a dílo Ignáce Cornovy*, ČČH 36, 1930, s. 327–350; 491–519.
- LECKY, William Edward Hartpole, *History of the Rise and Influence of the Spirit of Rationalism in Europe*, 2. vyd., London 1893, s. 99–100.
- LE GOFF, Jacques, *Kultura středověké Evropy*, Praha 1991.
- LIŠKA, Roman, *Zlomek náboženské kroniky z doby 1554–1604*, Krajincké muzeum ve Velkém Meziříčí, ročenka 2, 1923, s. 5, 6, 16.
- LOIDL, Franz, *Zur kirchlichen Lokal-Geschichte (Anliegen und Anregungen)*, Miscellanea aus dem Kirchenhistorischen Institut der Katolisch-Theologischen Fakultät der Universität Wien 54, Wien 1974, s. 2–6.
- LORENZ, Mathias, *Der Jansenismus in der Habsburgermonarchie: ein Forschungsüberblick*, Saarbrücken 2009.
- LOUTHAN, Howard, *Obracení Čech na víru, aneb, Rekatolizace po dobrém a po zlém*, Praha 2011.
- MAKOVSKÝ, Vladimír, *Velké Meziříčí. Historické a jiné zajímavosti*, Velké Meziříčí 2007, s. 17.
- MAKOVSKÝ, Vladimír, *Velké Meziříčí. Poznámky*, svazek I. 1945–1989, strojopis, Velké Meziříčí 1994.
- MALÝ, Karel, *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, Praha 2010.
- MAREK, Pavel, *Česká reformace 20. století? K zápasu Církve československé (husitské) o vizi moderního křesťanství v letech 1920–1924*, Olomouc 2015.
- MARTÍNKOVÁ, Lenka, *Církevní archivnictví na území českobudějovické diecéze po roce 1785, se stručnou retrospektivou předchozího stavu*. AČ, 62, 2012, č. 2, s. 117–166.
- MAŠKOVÁ, Tereza, *Pamětní kniha farnosti královského města Kyjova 1913–1985*, Brno 2017 (= Diplomová práce na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně).
- MAŘA, Petr, *Svět české aristokracie (1500–1700)*, Praha 2004.
- MAŘA, Petr, *Von der Selbstapologie zur Apologie der Gegenreformation. Konversion und Glaubensvorstellungen des Oberstkanzlers Wilhelm Slawata (1572–1652)*, in: Ute Lotz-Heumann u. a. (Hg.), *Konversion und Konfession in der Frühen Neuzeit (Schriften des Vereins für Reformationsgeschichte 205)*, Gütersloh 2007, 287–322.
- MÁTLOVÁ, Zuzana, *Trestní nalézací komise ve Velkém Meziříčí 1945–1948*, Hradec Králové 2010 (= Diplomová práce na Filozofické fakultě Univerzity Hradec Králové).

- MATOUŠ, Václav, *Zpřístupnění části farních kronik badatelské veřejnosti*, Orlické hory a Podorlicko 14, 2007, s. 363–376.
- MAUR, Eduard, *Základy historické demografie*, Praha 1983, s. 60.
- McLEOD, Hugh, *Náboženství a lidé západní Evropy (1789–1989)*, Brno 2007.
- McLEOD, Hugh, *Sekularizace v západní Evropě (1848–1914)*, Brno 2008.
- MEISNER, Klaus, *Die griechische Geschichtsschreibung. Von den Anfängen bis zum Ende des Hellenismus*, Stuttgart 1990.
- MELMUKOVÁ, Eva, *Patent zvaný toleranční*, Praha 1999.
- MENŠÍK, Jan, *Na paměť Fr. B. Vaňka, českého kněze a spisovatele*, Praha 1947.
- MEZNÍK, Jaroslav, *Lucemburská Morava 1310–1423*, Praha 1999.
- MIKULEC, Jiří, *Barokní náboženská bratrstva v Čechách*, Praha 2000.
- MIKULEC, Jiří, *Náboženský život a barokní zbožnost v českých zemích*, Praha 2013.
- MILTSIOS, Nikos, *The Shaping of Narrative in Polybius*, New York-Berlin 2013.
- MRŇA, Jaroslav, *300 let poutí do Netína (1714–2014)*, Velké Meziříčí 2016, s. 21.
- MRŇA, Jaroslav, *Farní a děkanská knihovna ve Velkém Meziříčí. Soupis rukopisů a starých tisků*, České Budějovice 2011 (= Diplomová práce na Filozofické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích).
- MRŇA, Jaroslav, *Protocollum domesticum farnosti velkomeziříčské (1816–1938)*, České Budějovice 2009 (= Bakalářská práce na Filozofické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích).
- NAGYOVÁ, Eva a kol., *Křižanov II.*, Velké Meziříčí 2006.
- NECHUTOVÁ, Jana, *Latinská literatura českého středověku do roku 1400*, Praha 2000.
- NĚMEČEK, Vladimír – PLICHTA, Alois – ROSSI, Adolf, *Za uměním Vysočiny. Baroko na Budišovsku a Tasovsku*, Třebíč 1996, s. 14–16.
- NOVÁK, Aleš, *Vybrané kapitoly historie farnosti Velké Meziříčí*, České Budějovice 2000, s. 75–77 (= Diplomová práce na Teologické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích).
- NOVOZÁMSKÝ, Josef, *Počáteční operace světové války*, Praha 1929.
- ODEHNALOVÁ, Vendula, *Rekonstrukce farní kroniky Římskokatolické farnosti Lažánky u Brna – 19. a 20. století*, Brno 2015 (= Diplomová práce na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity v Brně).
- ODLOŽILÍK, Otakar, *Z počátků husitství na Moravě. Šimon z Tišnova a Jan Vavřinec z Račic*, ČMM 49, 1925, s. 1–170.

OPPELTOVÁ, Jana – SLAVÍKOVÁ, Věra, *Poklady farních archivů - 2. Pamětní knihy farností*, Informace královehradecké diecéze 2, 2008.

Ottův slovník naučný, Ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Šestnáctý díl, Praha 1900.

Ottův slovník naučný, Ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Patnáctý díl, Praha 1900.

Ottův slovník naučný, Ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Sedmadvacátý díl, Praha 1908.

PALACKY, Franz, *Literarische Reise nach Italien im Jahre 1837. Zur Aufsuchung von Quellen der böhmischen und mährischen Geschichte*, Prag 1838.

PALACKY, Franz, *Würdigung der alten böhmischen Geschichtsschreiber*, Prag 1830.

PAŠKOVÁ, Jitka, *Kronika jako literární žánr*, Praha 2011 (= Diplomová práce na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy v Praze).

PATOČKA, Jan, *Kacířské eseje o filosofii dějin*, Praha 2007, s. 13–14.

PEŇÁZ, Jan, *Pěší pouť z Moravy do Cách*, Brno 2007.

PEŇÁZ, Jan, *Pouť do Říma od A do Z*, Vranov nad Dyjí 2000.

PERNES, Jiří a kol., *Pod císařským praporem: Historie habsburské armády 1516–1918*, Praha 2003.

PESCH, Otto Herman, *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava – průběh – odkaz*, Praha 2014.

PETRÁČEK, Tomáš, *Člověk, hodnoty a dynamika středověké společnosti. Antropologické koncepty středověku v transkulturní perspektivě*, Ostrava 2014, s. 37.

PETRÁČEK, Tomáš, *Od církve bojující k putujícímu Božímu lidu: jiná dějinnost konstituce Lumen Gentium*, in: *Studia theologica* XVII, 3, 2015, s. 117.

PETRÁČEK, Tomáš, *Sekularizace a katolicismus v českých zemích. Specifické rysy české cesty od lidové církve k nejateističtější zemi světa*, Ostrava 2013.

PETRÁŠOVÁ, Tereza, *Obraz farnosti Určice ve farní kronice*, Brno 2015 (= Bakalářská práce na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity v Brně).

PINKAVA, Jaroslav, *Kroměříž ve dnech ústavodárného říšského sněmu: (22. listopadu 1848 až 7. března 1849)*, Kroměříž 1996.

PIŠÍN, Libor, *Velké Meziříčí. Historie a současnost*, Velké Meziříčí 1975.

PODLAHA, Antonín, *Dějiny arcidiecése pražské od konce století XVII. do počátku století XIX.*, Praha 1917, s. 154.

- PODLAHA, Antonín, *Relationes super statu ecclesiae et archidioecesis Pragensis ad s. congregationem concilii ab archiepiscopis Pragensibus factae a. 1759 bis 1781*, Praha 1908.
- PODLAHA, Antonín, *Z prvních let činnosti arcibiskupa pražského Zbyňka Berky z Dubé*. SHK 6, 1905, s. 1–5, 108–113.
- POJSL, Miloslav, *Počátky církevní správy na Moravě, biskupství a arcibiskupství v Olomouci*, Uherské Hradiště 2015.
- Pokyn Karla hraběte Chotka k vedení obecních a farních kronik v Čechách (1835)*, *Revue církevního práva* 3, roč. 15, 2009, s. 211–213.
- POOLE, Reginald Lane, *Chronicles and Annals. A Brief Outline of Their Origin and Growth*, Oxford 1926.
- POSPÍŠIL, Ctirad Václav, *Ježíš Kristus – Pravda dějin*, Kostelní Vydří 2009.
- POSPÍŠIL, Ctirad Václav, *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*, Kostelní Vydří 2010.
- POSPÍŠIL, Ivo, *Labyrint kroniky. Pokus o teoretické vymezení žánru*, Brno 1986.
- Provinzialgesetzsammlung des Königreichs Böhmen für das Jahr 1835*, Band 17, Prag 1836, s. 547–552.
- PUBAL, Václav, *Kroniky a kronikáři*, Praha 1976.
- PUMPR, Pavel, *Beneficia, záduší a patronát v barokních Čechách. Na příkladu třeboňského panství na přelomu 17. a 18. století*, Brno 2010.
- RADDING, Charles M. (Ed.), *Armand Petrucci – Writers and Readers in Medieval Italy. Studies in the History of Written Culture*, New Haven – London 1995.
- REINALTER, Helmut, *Joseph II. Reformer auf dem Kaiserthron*, München 2011.
- RHEINHEIMER, Martin, *Chudáci, žebráci, vaganti. Lidé na okraji středověké společnosti 1450–1850*, Praha 2003.
- ROUBÍK, František, *Státní kontrola farních pamětních knih*, *Časopis pro dějiny venkova* 12, 1925, s. 286–288.
- RYCHTER, Karel, *Třeba i železem a krví. Prusko-rakouské války 1740–1866*, Praha 2007.
- ŘEHÁKOVÁ, Alžběta, *Pamětní kniha fryštácké farnosti 1617-1893*, Brno 2015
(= Diplomová práce na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně).
- SAK, Robert, *Josef Jungmann. Život obrozence*, Praha 2007.
- SANDER, Rudolf, *České zemské gubernium a církevní záležitosti v době josefínské*, *SAP* 45, 1995, č. 1, s. 73–130.

- SEDLÁK, Jan, *Doplňky ke středověkým stavebním dějinám farního chrámu sv. Mikuláše ve Velkém Meziříčí*, Umění XXI, 1973, s. 296–302.
- SEMERÁDOVÁ, Veronika, *Vizitační písemnosti Čech 17. století. Farní kostely a farní klérus pražské arcidiecéze v letech 1623–1694*, SAP 47, 1997, s. 125–204.
- SCHULZE, Winfried (ed.), *Ego-Dokumente. Annäherung an den Menschen in der Geschichte*, Berlin 1996.
- SCHWOY, Franz Joseph, *Topographie von Markgrafthum Mähren*, Wien 1794.
- SKALICKÝ, Karel, *Ekumenismus na Druhém vatikánském koncilu*, Kostelní Vydří 1997.
- SKOPEC, Jindřich, *Paměti Františka J. Vaváka souseda a rychtáře mimického z let 1770–1816*, Praha 1910.
- SKOŘEPOVÁ, Markéta, *Ovdovění a osíření ve venkovské společnosti. Panství Nový Rychnov (1785–1855)*, České Budějovice 2016.
- SKŘIVÁNEK, František – TOVAČOVSKÝ, Jaroslav, *Vratislavští biskupové v dějinách Slezska*, Praha 2004, s. 41–43.
- SNOPEK, František, *Řád církevní kunštátsko-meziříčský z r. 1576*, ČMM 28, 1904, s. 417–428.
- SOBOTKA, Milan, *Hegelova fenomenologie*, in: Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Fenomenologie ducha*, Praha 1960, s. 13.
- SOMR, Miroslav a kol., *Dějiny školství a pedagogiky*, Praha 1987.
- SPÁČIL, Jindřich, *Kroměřížský sněm 1848–1849: kronika prvního ústavodárného shromáždění rakouských národů*, Kroměříž 1933.
- STANĚK, Libor, *Pamětní knihy farního úřadu Malenice (1734–1945)*, České Budějovice 2010 (= Bakalářská práce na Ústavu archivnictví a pomocných věd historických Filozofické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích).
- STANĚK, Libor, *Pamětní knihy farností Volyňského vikariátu 17. – 19. stol. ve vzájemné komparaci*, České Budějovice 2012 (= Diplomová práce na Ústavu archivnictví a pomocných věd historických Filozofické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích).
- STANĚK, Tomáš, *Odsun Němců z Československa 1945–1947*, Praha 1991.
- STAUDINGER, Anton, *Pfarrchroniken als Quelle der Zeitgeschichte*, in: Franz Loidl, *Aspekte und Kontakte eines Kirchenhistorikers. Kirche und Welt in Iber Begabung*, Wiener Beiträge zur Theologie 52, Wien 1976, s. 197–219.

- STEINBACH VON KRANICHSTEIN, Otto, *Versuch einer Geschichte der alten und neuen Toleranz im Königreich Böhmen und Markgrafthum Maehren*, Prag 1785.
- STŘÍBRNÝ, Jan, *Církevní procesy padesátých let*: Sborník příspěvků z konference pořádané Českomoravskou generální delegaturou Řádu karmelitánů, Českou křesťanskou akademií a Ústavem pro soudobé dějiny AV ČR ve spolupráci s Arcibiskupstvím pražským 21. – 22. května 2002 v Praze, Kostelní Vydří 2002.
- SVOBODA, Petr, *Krajem kamení a jeřabin*, Tišnov 2002.
- ŠÁLEK, Jiří, *K prvnímu celostátnímu sjezdu katolíků v roce 1935*, Brno 2013 (= Bakalářská práce na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity v Brně).
- ŠEBÁNEK, Jindřich, *Listina Václava IV. z r. 1417*, ČMM 48, 1924, s. 208–213.
- ŠEBÁNEK, Jindřich, *Moderní padělky v diplomatári Bočkově*, ČMM 60, 1936, s. 52.
- ŠÍP, Josef, *Svědectví o statečnosti. Velkomeziříčsko a odboj v letech 1939–1945*, Velké Meziříčí 2005.
- ŠMAHEL, František, *Dějiny Tábora I*, České Budějovice 1988, s. 205–209 a s. 235–236.
- ŠMARDA, Hynek, *Křesťanská charita v běhu věků (od počátku do doby vrcholného středověku s přihlédnutím k situaci na jižní Moravě)*, České Budějovice 2010.
- ŠOUŠA, Jiří, – MILLER, Daniel E., – HRABIK SAMAL, Mary, (edd.), *K úloze a významu agrárního hnutí v českých a československých dějinách*, Praha 2001.
- ŠTĚDRÝ, František, *Počet far v době předhusitské a po Bílé hoře*, SHK 21, 1920, s. 10–30.
- ŠTĚDRÝ, František, *Znovuzřízení katolické duchovní správy po r. 1620*, SHK 26, 1925, s. 33–47; 27, 1926, s. 64–68, 122–125.
- ŠTĚPÁN, Václav, *Osobnost Lacka z Kravař*, ČMM 110, 1991, s. 217–238; 112, 1993, s. 11–42.
- ŠTĚPÁNOVÁ, Emilie, *Válka 1866 na Sobecku očima kronikářů*, Sobotka 1996.
- ŠTINDL, Martin, *K počátkům židovského osídlení ve Velkém Meziříčí*, in: Petr Pálka (red.), *Židé a Morava*, Kroměříž 1997, s. 3–13.
- ŠTINDL, Martin, *Sv. Jan Sarkander. Působení a kult ve Velkém Meziříčí*. Velké Meziříčí 1995.
- ŠTINDL, Martin, *Usazování židů ve Velkém Meziříčí ve druhé polovině 17. století*, in: Petr Pálka (red.), *Židé a Morava*, Kroměříž 1995, s. 37–43.

- ŠTINDL, Martin, *Velkomeziříčská exekuce z roku 1701*, in: Petr Pálka (red.), *Židé a Morava 9*, Kroměříž 1998, s. 12–21.
- ŠUMAVSKÝ, Josef Franta, *Deutsch-böhmisches Wörterbuch*, Erster Band (A-J), Prag 1844, s. 332.
- TÁBORSKÝ, Josef, *Reformní katolík Josef Dobrovský*, Brno 2007.
- TENORA, Jan, *Jesuitské missie na Moravě v letech 1558–1653*, *Hlídka* 22, 1905.
- TIRAY, Jan, *Dějiny města Velké Byteše*, Velké Meziříčí 1888.
- TOŠNEROVÁ, Marie a kol., *Průvodce po rukopisných fondech v České republice. Díl IV., Rukopisné fondy centrálních a církevních knihoven v České republice*, Praha 2004.
- TŘEŠTÍK, Dušan, *Kosmova kronika. Studie k počátkům českého dějepisectví a politického myšlení*, Praha 1968.
- TŘEŠTÍK, Dušan, *Mysliť dějiny*, Praha-Litomyšl 1999.
- TUCHMANOVÁ, Barbara, *Srpnové výstřely. Začátek první světové války*, Praha 2001.
- UHL, Karel, *Bonaventura Piter, rajhradský probošt, moravský zemský prelát a český historik*, *Moravan* 82, 1933, s. 39–52.
- UHLÍŘ, Jaroslav, *Karel František Tepper, západomoravský barokní malíř 1682–1738*, Třebíč 2002.
- URBAN, Otto, *Česká společnost 1848-1918*, Praha 1982.
- URBAN, Otto, *Kroměřížský sněm 1848-1849*, Praha 1998.
- URBAN, Otto, *Vzpomínka na Hradec Králové. Drama roku 1866*, Praha 1986.
- URBÁNKOVÁ, Emma, *Nejstarší prvotisky českého původu*, in: František Šmahel (ed.), *Knihtisk a kniha v českých zemích od husitství do Bílé hory*, Praha 1970, s. 15–59.
- VACULÍKOVÁ, Marta (ed.), *Bohuslaus Hassensteinius a Lobkowicz: Opera poetica*, Leipzig 2006.
- Velký slovník naučný*, a/1, Praha 1999.
- VANĚK, Vojtěch, *Památky středních Čech zachycené vizitačními zprávami pražského arcibiskupství z roku 1671*, *Památky středních Čech* 14, 2000, č. 1, s. 32–36.
- VANIČKOVÁ, Vladimíra (ed.), *Diktatura versus naděje. Pronásledování římskokatolické církve v Československu v letech 1948–1989*, Praha 2014.
- VEBER, Václav, *Osudové únorové dny*, Praha 2008.
- VESELÁ, Renata, *Květnové zákony*, in: Schelle, K. – Tauchen, J. (eds), *Encyklopedie českých právních dějin*, III. svazek K-M, Plzeň-Ostrava 2016, s. 370–374.
- VESELÁ, Zdenka, *Vývoj české školy a učitelského vzdělání*, Brno 1992.

- VOIT, Petr, *Encyklopedie knihy. Starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století. Papír, písmo a písmolijectví, knihtisk a jiné grafické techniky, tiskaři, nakladatelé, knihkupci, ilustrátoři a kartografové, literární typologie, textové a výtvarné prvky knihy, knižní vazba, knižní obchod*, 1. vyd., Praha 2006
- VOLF, Josef, *Jan Matyáš ze Sudetů*, Památky archeologické 22, 1908, s. 531–566.
- VONDRA, Václav, *Bohuslav Balbín (1621–1688)*, Historický obzor 11/12, č. 20, 2009, s. 276–279.
- VOREL, Petr (ed.), *Dějiny evropského světa 1453–1576. Historický obraz počátku raného novověku v pojetí Daniela Adama z Veleslavína, který českému čtenáři předložil v druhém českém vydání Kroniku světa Jana Cariona roku 1584*, Praha 2008.
- VOREL, Petr, *Vývoj pozemkové držby pánů z Pernštejna v 15. – 17. století*, in: Petr Vorel (ed.), *Pernštejnové v českých dějinách. Sborník příspěvků z konference konané 8. – 9. 9. 1993 v Pardubicích*, Pardubice 1995, s. 9–76.
- VRBA, Rudolf, *Utekl jsem z Osvětimi*, Praha 2007.
- WAGNEROVÁ, Miluše, *Farní kronika Olešnice (1787–1887)*, České Budějovice 2008 (= Bakalářská práce na Ústavu archivnictví a pomocných věd historických Filozofické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích).
- WINTER, Eduard, *Josefinismus a jeho dějiny. Příspěvky k duchovním dějinám Čech a Moravy 1740–1848*, Praha 1945.
- WOLNY, Gregor, *Die Markgrafschaft Mähren, topographisch, statistisch und historisch geschildert*, VI. Band. Iglauer Kreis und mährische Enklavuren, Brünn 1842.
- WOLNY, Gregor, *Kirchliche Topographie von Mähren, I. Abtheilung. Olmützer Erzdiöcese. I. Band*, Brünn 1855.
- WOLNY, Gregor, *Kirchliche Topographie von Mähren, II. Abtheilung. Brünner Diöcese. III. Band*, Brünn 1860.
- Zásady popisu rukopisů*, Sborník národního muzea v Praze C, XXVIII, 2, 1983, s. 49–96.
- ZAVADIL, Ladislav – TIRAY, Jan, *Bítešský okres, Vlastivěda moravská. II. Místopis*, Brno 1900.
- ZÁVODSKÝ, Josef, *Reformace a protireformace ve Velkém Meziříčí. Nábožensko-kulturní obraz moravského města*, Velké Meziříčí 1937.
- ZEMEK, Metoděj, *Posloupnost kanovníků metropolitní kapituly u sv. Václava v Olomouci*, VVM 5, 1950, s. 112.

ZUBER, Rudolf, *Osudy moravské církve v 18. století II*, Olomouc 2003.

ZUBKO, Peter, *Dejiny Košickej cirkvi v prameňoch (1803–2006). Dejiny Košického arcibiskupstva V.*, Prešov 2006, s. 569–573.

ZUBKO, Peter, *Historia domus – pamäť (nielen) Cirkvi*, Duchovný pastier. Revue pre teológiu a duchovný život 1, roč. 84, 2005, s. 40–41.

Periodika:

Velkomeziříčsko, 16. 7. 2008, 20. 8. 2008, 3. 9. 2008, 17. 2. 2010, 10. 3. 2010, 16. 8. 2010, 25. 8. 2010, 1. 12. 2010, 8. 12. 2010, 15. 12. 2010.

Elektronické zdroje:

<https://www.czso.cz/csu/sldb>, vyhledáno 21. 10. 2014.

<http://www.bory.cz/cs/o-obci>, vyhledáno 21. 7. 2015.

<http://brezi.farnost.cz/cms/index.php?str=59&tp=1>, vyhledáno 19. 12. 2014.

<http://www.dekanstvivm.horacko.com/?class=aboutFarnost&idFarnost=14>, vyhledáno 23. 12. 2010.

http://www.farnostradostin.webzdarma.cz/historie_radostin.html,
vyhledáno 23. 12. 2010.

<http://www.holubiceou.cz/hledej/Osobnosti>, vyhledáno 20. 11. 2016.

<http://www.pastorace.cz/Tematicke-texty/Kairos-pro-cirkev-Walter-Kasper.html>,
vyhledáno 8. 3. 2016.

<http://spcp.prf.cuni.cz/lex/195-1855.htm>, vyhledáno 31. 10. 2016.

E-mailová korespondence s PhDr. Pavlou Stuchlou, Ph.D. [online], 9. 12. 2016 11:46,
pavla.stuchla@vodnany.net.

Seznam příloh

Tabulky a grafy v textu

Tabulka č. 1 – Přehled četnosti výskytu dochovaných farních kronik v diecézích české a moravské církevní provincie podle vnitřní struktury zápisů – s. 71–72.

Graf č. 1 – Jazykové složení textů kronik velkomeziříčského děkanství – s. 258.

Graf č. 2 – Počátek vedení kronik velkomeziříčského děkanství – s. 258.

Grafy a tabulky

Příloha č. 1 – Grafický přehled výskytu farních kronik podle vnitřní struktury záznamů v reprezentativním vzorku.

Příloha č. 2 – Grafické znázornění počtu pamětních knih podle počátku vedení v rep. vzorku.

Příloha č. 3 – Grafické znázornění jazykové skladby textů farních kronik v rep. vzorku.

Příloha č. 16 – Přehled užitých pamětních knih farností v české a moravské církevní provincii (reprezentativní vzorek).

Obrazové přílohy

Příloha č. 4 – Viněta v netínském domácím protokolu, Římskokatolická farnost Netín, Protocollum domesticum 1789 parochiae Netinensis, s. 153.

Foto: autor.

Příloha č. 5 – Dřevěné desky s kováním chránící farní kroniku ve Velkém Újezdě, DABB Rajhrad, Farní úřad Velký Újezd, Protocollum domesticum, inv. č. 1. Foto: autor.

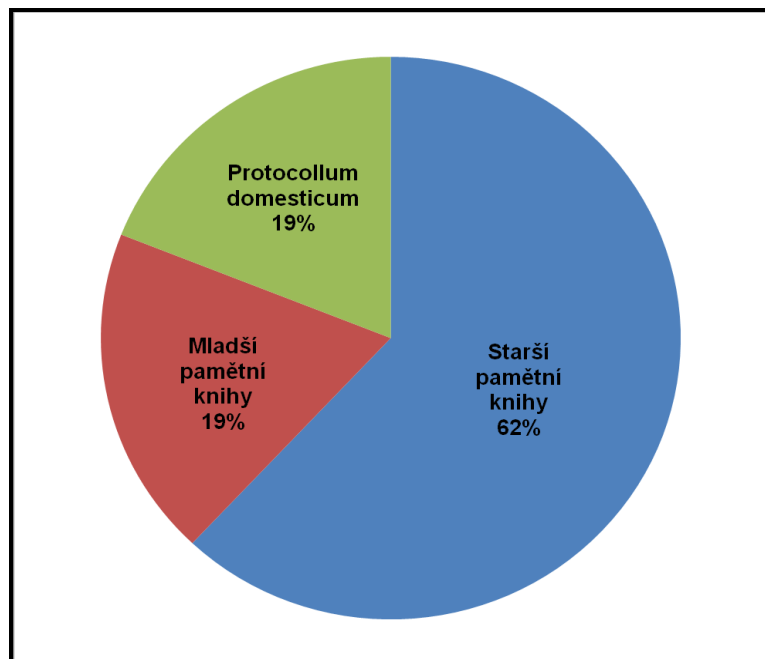
Příloha č. 6 – Zdobené lepenkové desky farní kroniky v Novém Městě na Moravě, DABB Rajhrad, Farní úřad Nové Město na Moravě, Chronicon

- Neostadiensis Parochiae N[umme]ro: II., inv. č. 40. Foto: autor.
- Příloha č. 7 – Štítky na hornodubňanském domácím protokolu, DABB Rajhrad, Farní úřad Horní Dubňany, Protocollum Domesticum Parochiae Horno Dubianensis. Farní kronika, inv. č. 2. Foto: autor.
- Příloha č. 8 – Vyobrazení farního kostela na titulní straně budišovské farní kroniky, Římskokatolická farnost Budišov u Třebíče, Kronika farnosti Budišovské od roku 2000, autor kresby: František Smejkal ze Spáleného Dvora. Foto: autor.
- Příloha č. 9 – Vyobrazení interiéru farního chrámu na titulní straně tasovské farní kroniky, Římskokatolická farnost Tasov, Pamětní kniha kostela sv. Petra a Pavla v Tasově. Foto: autor.
- Příloha č. 10 – Zdobená titulní strana rancířovské farní kroniky, DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Rancířov, Pamětní kniha, inv. č. 1. Foto: autor.
- Příloha č. 11 – Velkomeziříčské děkanství na mapě brněnské diecéze, <http://www.biskupstvi.cz/katalog/mapy/diecezedek.html>, vyhledáno 20. 11. 2016.
- Příloha č. 12 – Mapa děkanství Velké Meziříčí z roku 1762 – výřez z mapy olomoucké diecéze z roku 1762, SOKA Žďár nad Sázavou, Sběrka map okresu Žďár nad Sázavou, inv. č. 45.
- Příloha č. 13 – Současné hranice velkomeziříčského děkanství a obsazenost farností – výřez z mapy brněnské diecéze z roku 1996, <http://img24.cz/images/uic33ad6.jpg>, vyhledáno 20. 11. 2016.
- Příloha č. 14 – Nejstarší známé vyobrazení města Velkého Meziříčí z let 1677–1723 – mědirytina, MZA Brno, Cerroniho sbírka (G 12), inv. č. 360, fol. 297.
- Příloha č. 15 – Současná podoba farního kostela sv. Mikuláše a zámku. Foto: autor.

PŘÍLOHY

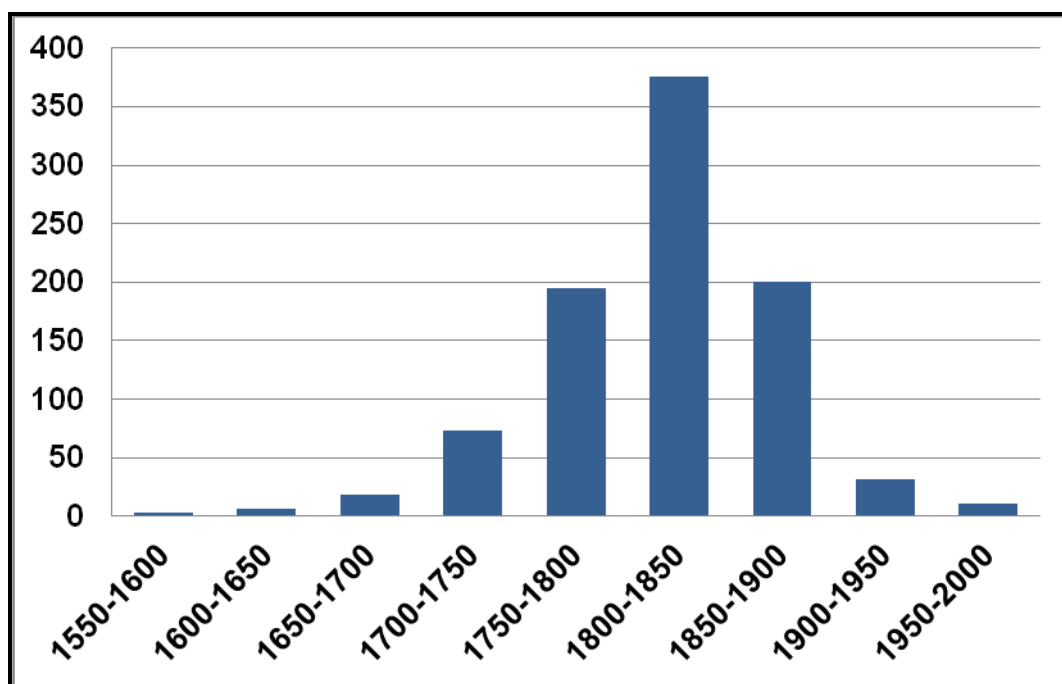
Příloha č. 1

Grafický přehled výskytu farních kronik podle vnitřní struktury záznamů v reprezentativním vzorku

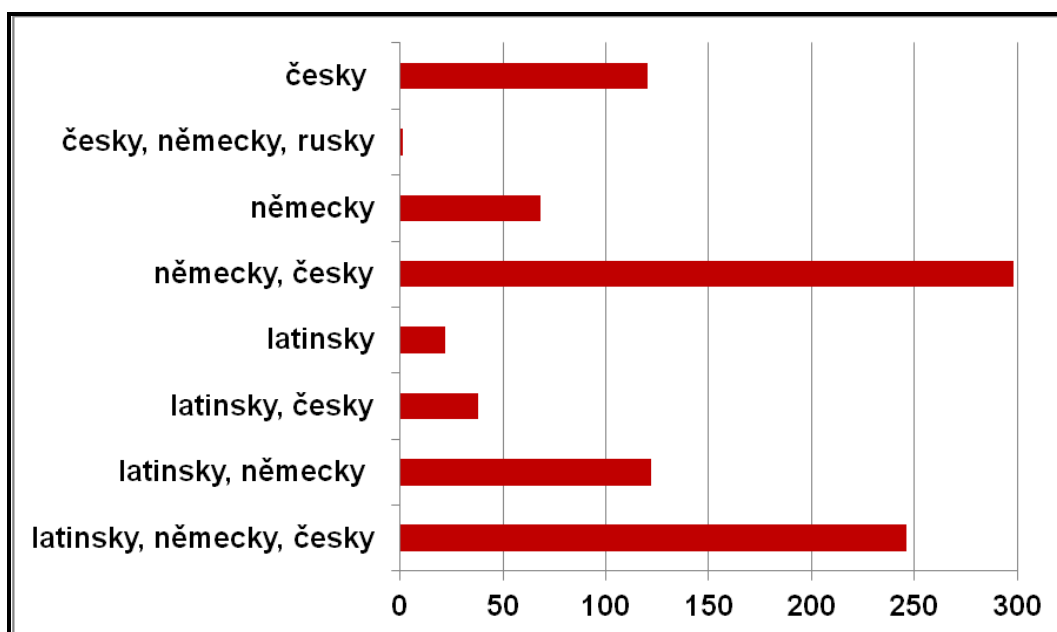
Příloha č. 2

Grafické znázornění počtu pamětních knih podle počátku vedení v rep. vzorku

Příloha č. 3

Grafické znázornění jazykové skladby textů farních kronik v rep. vzorku

Příloha č. 4

Viněta v netínském domácím protokolu

Příloha č. 5

Dřevěné desky s kování chránící farní kroniku ve Velkém Újezdě

Příloha č. 6

Zdobené lepenkové desky farní kroniky v Novém Městě na Moravě

Příloha č. 7

Štítky na hornodubňanském domácím protokolu

Příloha č. 8

Vyobrazení farního kostela na titulní straně budišovské farní kroniky

Kostel Nanebevzetí Panny
Marie a sv. Gotharda
v Budišově

Příloha č. 9

Vyobrazení interiéru farního chrámu na titulní straně tasovské farní kroniky

PAMĚTNÍ
KNIHA
KOSTELA SV. PETRA A PAVLA
V TASOVĚ

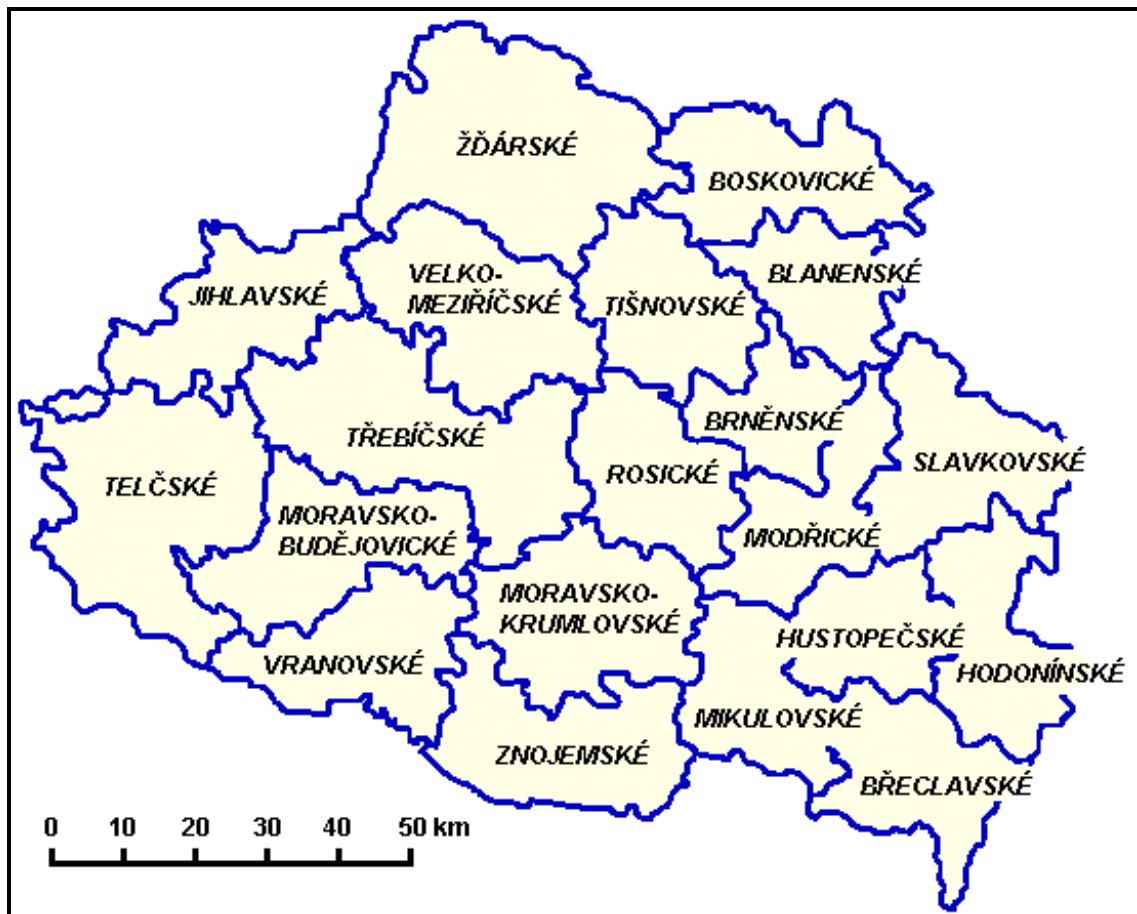
Příloha č. 10

Zdobená titulní strana rancířovské farní kroniky

Příloha č. 11

Velkomeziříčské děkanství na mapě brněnské diecéze

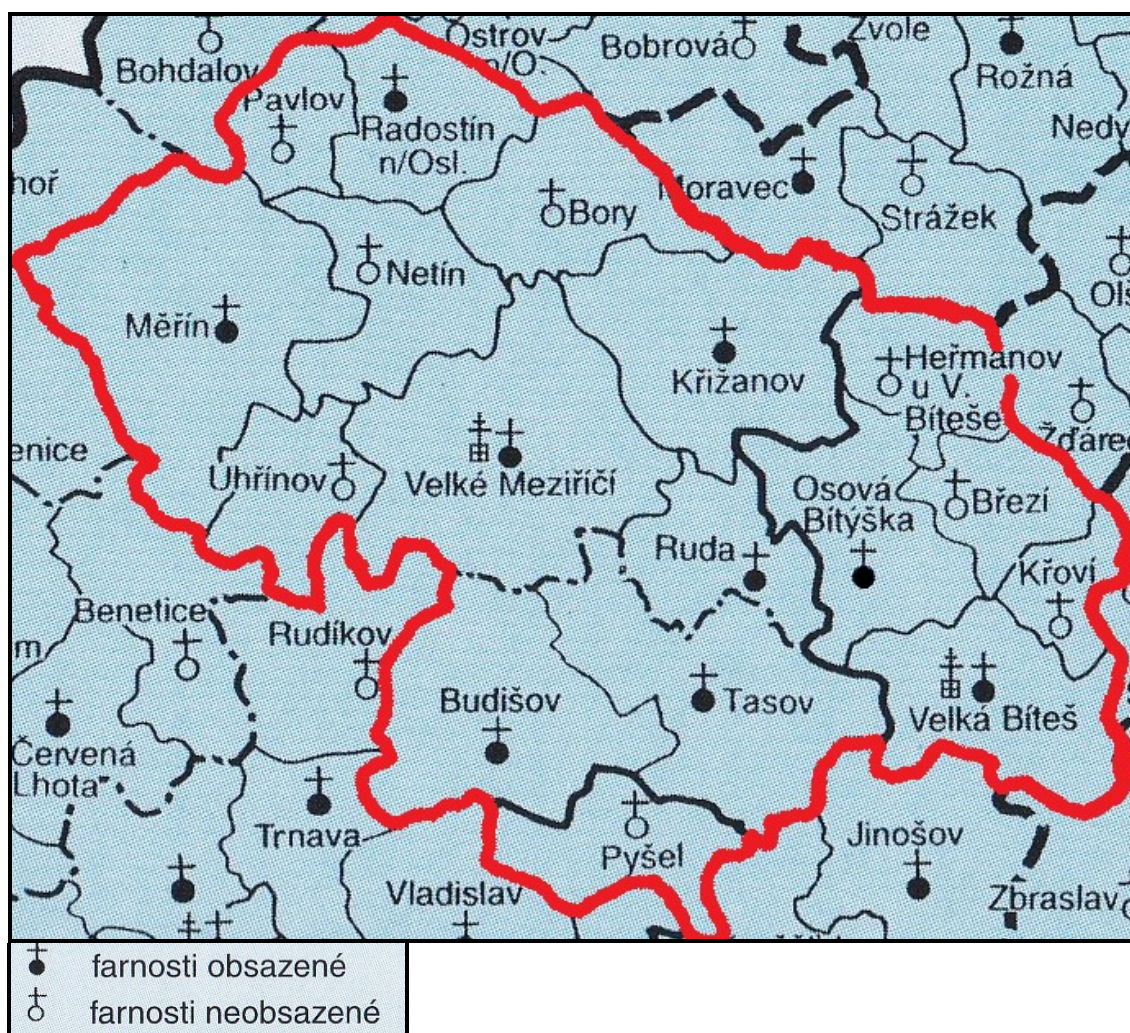
Příloha č. 12

Mapa děkanství Velké Meziříčí z roku 1762

Příloha č. 13

Současné hranice velkomeziříčského děkanství a obsazenost farností

Příloha č. 14 – Nejstarší známé vyobrazení města Velkého Meziříčí z let 1677–1723

Příloha č. 15 – Současná podoba farního kostela sv. Mikuláše a zámku

Příloha č. 16

Přehled užitých pamětních knih farností v české a moravské církevní provincii (reprezentativní vzorek)

ČESKÁ CÍRKEVNÍ PROVINCE

Arcibiskupství pražské

Farnost	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Bechlín	Liber memorabilium	1856	1937	německy, česky	Průvodce IV., s. 234.
Borotice	Memorabilien-Buch der Pfarre Borotitz, gegründet von Jan Křtitel Pelikán	1846	1975	německy, česky	Průvodce IV., s. 239–240.
Brandýs nad Labem	Liber memorabilium...conscriptus 1837 ab Antonio Březina, capellano	1837	1945	česky, německy, rusky	Průvodce IV., s. 242–243.
Bříství	Archivum omnium rerum in parochia Brzistvensi memorabilium conscriptum a me Ioanne Antonio Novak ab anno MDCCLXVIII mensis Februarii, quo pro hoc beneficio diviso confirmatus sum	1765	2002	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 247.
Čelákovice	Liber memorabilium ecclesiae et decanatus Hrádeko-Čelakoviensis, erectus et inchoatus a me Francisco de Paula Venceslao Glačan, decano Hradeko-Čelakoviensi	1836	2002	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 250.
Český Brod	Liber memorabilium parochiae Boemo-Brodae (založil Josef Schreiber)	1760	1939	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 253–254.
Dobříchov	Gedenkbuch oder Chronik der Pfarre und Pfarr-Gemeinde Dobřichow (založil páter Jan Nepomuk Schauscha)	1836	1997	německy, česky	Průvodce IV., s. 256.
Dobříš	Gedenk-Buch der Dobřischer Pfarr-Kirche, verlegt im Jahre 1836 von P. Mathias Nádherný	1836	1967	německy, česky	Průvodce IV., s. 256.
Drahobudice	Liber memorabilium parochiae Drahobudicensis	1836	1986	latinsky, česky	Průvodce IV., s. 261.
Horní Kruty	Gedenkbuch der Pfarre Krutt, angefangen vom Jahre 1836 vom P. Joseph Fenzl, Pfarrer	1836	1946	německy, česky	Průvodce IV., s. 455–456.

Farnost	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Hředle	Pamětní kniha (založil P. František Ringelsberg)	1858	1960	německy, česky	Průvodce IV., s. 279–280.
Chleby	Gedenkbuch der Lokalie Chleb	1837	1942	německy, česky	Průvodce IV., s. 282.
Jankov	Liber memorabilium ecclesiae parochialis Jankoviensis sub titulo sancti Joannis Baptistae...annotatus est 1734, P. Christophorus Franciscus Pelikan, p.t. administrator Jankovicensis, natione Boëmus	1734	1982	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 458.
Klobouky v Čechách	Chronologisches Memorabilienbuch (založil Antonín Král)	1836	1970	německy, česky	Průvodce IV., s. 294–295.
Kněževes u Rakovníka	Liber memorabilium parochiae Kněžowes (založil P. Josef Malý)	1836	1992	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 295.
Kolín	Liber memorabilium pro beneficio decanali Neo-Coloniensi...erectus per me Antonium Franciscum Formandl, loci decanum	1738	1796	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 295–296.
Kolín	Pamětní kniha děkanství kolínského započata léta Páně 1836 kaplanem Josefem Perniklem za děkana kolínského Josefa Teisingera	1836	1981	německy, česky	Průvodce IV., s. 295–296.
Konojedy	Liber memorabilium	1836	1896	německy, česky	Průvodce IV., s. 297.
Kostelec nad Černými Lesy	Liber memorabilium parochiae Kosteleccensis (založil páter František Koliander)	1744	1811	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 298.
Kostelec nad Černými Lesy	Gedenkbuch der Pfarre Schwarz-Kosteletz (založil děkan Jan Moravec)	1836	2002	německy, česky	Průvodce IV., s. 298.
Košice	Memorabilia parochiae ecclesiae Koschucensis	1833	1979	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 460.
Kounice	Gedenk- oder Chronikenbuch von Alois Gloss, Pfarrer zu Kaunitz	1836	1996	německy, česky	Průvodce IV., s. 299–300.
Kouřim	Gedenkbuch für die Kaurzimer Dechantey	1836	1974	německy, česky	Průvodce IV., s. 300.
Krásná Hora nad Vltavou	Liber memorabilium parochiae Krásnohorensis, conscripsit! ego Johannes Pavlas	1854	2002	latinsky, česky	Průvodce IV., s. 461.
Křečhoř	Památní kniha fary křečhořské	1878	1933	česky	Průvodce IV., s. 303.
Křečovice	Memorabilia ecclesiae et localiae Křezčovicensis	1839	1983	latinsky, česky	Průvodce IV., s. 461.

Farnost	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Křivsoudov	Gedenkbuch der Pfarre zu Kriwsaudow, verlegt... von Franz Vinzenz Kostka	1836	1957	německy, česky	Průvodce IV., s. 303.
Lány	Gedenkbuch der Seelsorge zu Lahna	1836	1942	česky	Průvodce IV., s. 308–309.
Lošany	Chronik des Großloschaner Lokal-Seelsorgers (založena farářem P. Josefem Maschinem)	1836	1951	německy, česky	Průvodce IV., s. 320.
Louňovice pod Blaníkem	Memorabilienbuch	1836	1949	německy, česky	Průvodce IV., s. 320.
Lysá nad Labem	Pamětní kniha farnosti v Lysé	1893	1993	česky	Průvodce IV., s. 322.
Malotice	Pamětní kniha chrámu Páně Malotického od léta Páně 1836, založená P. Václavem Strakou	1836	1955	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 463–464.
Maršovice	Liber memorabilium ecclesiae et beneficii Marsovicensis	1795	1927	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 464.
Maršovice	Memorabilien-Buch von mir P. Franz Lenk, Pfarrer zu Marschowitz, verlegt	1836	1937	německy, česky	Průvodce IV., s. 464.
Mutějovice	Gedenkbuch der Mutiowitzter Pfarrkirche	1836	1987	německy, česky	Průvodce IV., s. 339.
Nehvizdy	Liber memorabilium ecclesiae Nehvizdensis	1836	1939	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 341.
Nová Ves	Liber memorabilium Neudorf (založil farář Karel Huschek)	1836	1963	německy, česky	Průvodce IV., s. 344.
Nové Strašecí	Gedenkbuch der Pfarre zu Straschitz (založil P. Anton Grab)	1836	1988	německy, česky	Průvodce IV., s. 348.
Obděnice	Pamětní kniha farnosti obděnické, založena Josefem Bílkem, farářem	1903	1950	česky	Průvodce IV., s. 350.
Oleška	Chronik geführt bei der Localie zu Wolleschecz	1836	1985	německy, česky	Průvodce IV., s. 351.
Ovčáry	Gedenk-Buch der Pfarre Owczar	1836	1993		Průvodce IV., s. 354.
Petrovice u Rakovníka	Gedenkbuch der Pfarrei Petrowitz (založil P. Josef Votěra)	1836	2001	německy, česky	Průvodce IV., s. 357.
Petrovice u Sedlčan	Liber memorabilium parochiae Petrovicensis - Pfarr-Gedenk-Buch der Petrowitzer Pfarre im Wotitzer Vikariate (založil Wenzel Butal)	1836	1950	německy, česky	Průvodce IV., s. 357.
Počepice	Liber memorabilium parochiae Počepicensis	1896	1995	česky	Průvodce IV., s. 359.

Farnost	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Poříčany	Chronicon seu Liber memorabilium sacrae ecclesiae Poříčzanensis	1836	2003	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 362–363.
Praha-Bohnice	Chronik für den Bohnitzer Pfarrbezirk vom 1. Jänner 1836 anfangend	1836	1947	latinsky, německy, česky	FÚ Praha-Bohnice
Praha-Břevnov	Ab Officio Vicariati scripto communicata et Varia memorabilia, ab anno 1773 et ab anno 1820	1773	1835	latinsky, německy	FÚ Praha-u sv. Markéty v Břevnově
Praha-Břevnov	Rakonitzer Kreis. Gut Břewnow. Gedenkbuch der Břewnowener Pfarre 1836	1835	1940	německy, česky	FÚ Praha-u sv. Markéty v Břevnově
Praha-Bubeneč	Liber memorabilium parochiae Ovenecensis	1822	1822	latinsky	FÚ Praha-u sv. Gotharda v Bubenci
Praha-Hloubětín	Gedenkbuch der Pfarrkirche zu Hlaupětín Kauřimer Kreises in Böhmen	1836	1950	latinsky, německy, česky	FÚ Praha-u sv. Jiří v Hloubětíně
Praha-Hostivař	Pamětní kniha I.	1708	1717	latinsky, česky	FÚ Praha-Stěti sv. Jana Křtitele v Hostivaři
Praha-Hostivař	Liber Memorabilium Parochiae Hostivarensis inchoans Ab Anno 1730	1730	1808	latinsky, německy, česky	FÚ Praha-Stěti sv. Jana Křtitele v Hostivaři
Praha-Jinonice	Denkbuch der Pfarre Jenonitz	1836	1949	latinsky, německy, česky	FÚ Praha-u sv. Vavřince v Jinonicích
Praha-Košíře	Pamětní kniha	1911	1919	česky	FÚ Praha-u Nejsvětější Trojice v Košířích
Praha-Liboc	Chronik für den Libotzer Pfarrbezirk vom 1. Jänner 1836 anfangend	1836	1919	německy, česky	FÚ Praha-u sv. Fabiána a Šebestiána v Liboci
Praha-Michle	Liber memorabilium 1876	1866	1946	česky	FÚ Praha-u Panny Marie v Michli
Praha-Michle	Liber memorabilium et foundationum ab anno 1730 - 1822	1730	1822	latinsky, německy, česky	FÚ Praha-u Panny Marie v Michli
Praha-Michle	Liber Memorabilium ab anno 1741 - 1779 II.	1741	1829	latinsky, německy, česky	FÚ Praha-u Panny Marie v Michli
Praha-Podolí	Pamětní kniha farní osady Podolí	1929	1933	česky	FÚ Praha-u sv. Michaela archanděla v Podolí
Praha-Prosek	Liber Memorabilium parochiae Prosecensis	1675	1772	latinsky, česky	FÚ Praha-u sv. Václava na Proseku
Praha-Prosek	Denk und Memorabilien Buch der Proseker Pfarre	1836	1899	německy, česky	FÚ Praha-u sv. Václava na Proseku

Farnost	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Praha-Smíchov	Liber memorabilium parochialis Ecclesiae Smichoviensis ad SS. Apostolos Philippum et Jacobum. Sub me curato Ant. Lagler 1820.	1820	1843	latinsky, německy	FÚ Praha-u sv. Filipa a Jakuba na Smíchově
Praha-Smíchov	Pamětní farní kniha z r. 1761	1761	1775	latinsky, německy, česky	FÚ Praha-u sv. Filipa a Jakuba na Smíchově
Praha-Smíchov	Pfarrkron[ik] anfangend vom 1en Jän[n]er des Jahrs 1836 sub me Jos. Swoboda [...] Smichows	1832	1869	německy	FÚ Praha-u sv. Filipa a Jakuba na Smíchově
Praha-Střešovice	Památní kniha	1893	1949	česky	FÚ Praha-u sv. Norberta ve Střešovicích
Praha-Střešovice	Pamětní kniha I.	1814	1835	latinsky	FÚ Praha-u sv. Norberta ve Střešovicích
Praha-Střešovice	Pamětní kniha II.	1836	1893	německy, česky	FÚ Praha-u sv. Norberta ve Střešovicích
Praha-sv. Apolinář	Memorabilia	1929	1942	česky	FÚ Praha-u sv. Apolináře
Praha-sv. Apolinář	Pamětní kniha kolegiátního a farního kostela u sv. Apolináře	[1768]	1829	latinsky, německy	FÚ Praha-u sv. Apolináře
Praha-sv. Apolinář	Pamětní kniha	1835	1948	německy, česky	FÚ Praha-u sv. Apolináře
Praha-sv. Duch	Pamětní kniha farnosti u sv. ducha v Praze	1836	1935	latinsky, německy, česky	FÚ Praha-u sv. Ducha
Praha-sv. František	Gedenkbuch der Pfarre St. Franz vom Jahre 1830	1830	1841 [1914]	německy, česky	FÚ Praha-u sv. Františka
Praha-sv. Havel	Sv. HAVEL - Kronika	1883	1929	česky	FÚ Praha-sv. Havel
Praha-sv. Havel	Gedenkbuch der St. Galli Kirche	1844	1864	latinsky, německy	Archiv hlavního města Prahy, Sbírka rukopisů, sign. 5899.
Praha-sv. Jindřich	Liber Memorabilium I	1761	1836	latinsky, německy, česky	FÚ Praha-sv. Jindřich
Praha-sv. Jindřich	Gedenkbuch zur prager Hauptpfarre S. Heinrich gehörig. Mit 1836 angefangen	1836	1954	německy, česky	FÚ Praha-sv. Jindřich
Praha-sv. Štěpán	Liber memorabilium I.	1641	1706	česky	FÚ Praha-sv. Štěpán
Praha-sv. Štěpán	Liber memorabilium V.	1923	1948	česky	FÚ Praha-sv. Štěpán
Praha-sv. Štěpán	Liber memorabilium II.	1711	1773	latinsky, německy, česky	FÚ Praha-sv. Štěpán

Farnost	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Praha-sv. Štěpán	Liber memorabilium III.	1762	1835	latinsky, německy, česky	FÚ Praha-sv. Štěpán
Praha-sv. Štěpán	Liber memorabilium IV.	1836	1923	německy, česky	FÚ Praha-sv. Štěpán
Praha-sv. Tomáš	Liber Memorabilium Sti Thomae ab a[nn]o 1730	1736	1766	latinsky	FÚ Praha-u sv. Tomáše
Praha-sv. Vít	Memorabilien...Buch, auch Chroniken der Pfarre St. Weit von 1ten Jänner 1836	1836	1948	latinsky, německy, česky	FÚ Praha-u sv. Víta na Hradčanech
Praha-sv. Vojtěch	Gedenk-Buch der Pfarre St. Adalberti der Neustadt vom Jahre 1827 angefangen (založil P. Vojtěch Procházka)	1827	1867	latinsky, česky	Průvodce IV., s. 364-365.
Praha-Šárka	Liber Memorabilium S. Matthiae Ab Anno 1771	1771	1837	latinsky, německy	FÚ Praha-u sv. Matěje v Šárce
Praha-Šárka	Paměti. 1870 až 26. 6. 1945	1871	1945	německy, česky	FÚ Praha-u sv. Matěje v Šárce
Praha-u Nejsvětější Trojice ve Spálené ul.	Liber memorabilium parochiae ad SS. Trinitatem	1837	1940	latinsky, německy, česky	FÚ Praha-u Nejsvětější Trojice ve Spálené ul.
Praha-u Panny Marie Sněžné	Chronik bei der Pfarre Sct. Maria Schnee laut h.[ohen] Guber.[nial] Praesid.[ial] D[e]k[re]t v[on] 31. August 1835 Z[ahl] 5952 angefangen den 1ten Januar 1836	1836	1933	latinsky, německy, česky	FÚ Praha-u Panny Marie Sněžné
Praha-u Panny Marie před Týnem	Memorabilia concernentia Basilicam Teynensem	1750	1768	latinsky	FÚ Praha-u Panny Marie před Týnem
Praha-u Panny Marie před Týnem	De Parochiali Ecclesia Teynensi B. V. M. in Coelos Assumptae descriptio a Joanne Floriano Hammerschmid	XVIII	XVIII	latinsky	FÚ Praha-u Panny Marie před Týnem
Praha-u Panny Marie před Týnem	Liber memorabilium parochialis basilicae Teynensis Vetero-Pragae compilatus a Wenceslao Michaele Rokoš	1794	1822	latinsky, německy	FÚ Praha-u Panny Marie před Týnem
Praha-Vysočany	Pamětní kniha	1930	1948	česky	FÚ Praha-u Krista Krále ve Vysočanech
Praha-Žižkov	Pamětní kniha farnosti žižkovské u sv. Prokopa. Založena dp. J. Houžvičkou - pokračováno dp. Ed. Šittlerem	1879	1902	česky	FÚ Praha-u sv. Prokopa na Žižkově
Praha-Žižkov	Pamětní kniha farnosti sv. Prokopa v Žižkově	1911	1944	česky	FÚ Praha-u sv. Prokopa na Žižkově
Praha-Žižkov	Anno Domini MCMXXIII-MCMXXXVIII. Pamětní kniha u sv. Anny v Žižkově I.	1923	1938	česky	FÚ Praha-u sv. Anny na Žižkově

Farnost	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Praha-Žižkov	Anno Domini MCMXXXIX. Pamětní kniha u sv. Anny v Žižkově II.	1938	1953	česky	FÚ Praha-u sv. Anny na Žižkově
Praha-Žižkov	Liber Memorabilium parochialis ecclesiae Wolšanensis	1836	1955	německy, česky	FÚ Praha-u sv. Rocha na Žižkově
Přerov nad Labem	Liber memorabilium a Ioanne Paleček, capellano	1842	2002	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 370.
Příbram	Pamětní kniha děkanství příbramského	1874	1962	česky	Průvodce IV., s. 371.
Příbram	Liber memorabilium (od 1851 psal P. František Babelka?)	1824	1869	latinsky	Průvodce IV., s. 371.
Rakovník	Gedenkbuch für die Stadt Rakonitz (založil Celestýn Rubricius)	1836	2004	německy, česky	Průvodce IV., s. 374.
Roudnice nad Labem	Liber memorabilium praepositalis ecclesiae Raudnicensis	1747	1902	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 380.
Roudnice nad Labem	Liber memorabilium Roudnic II	1836	1906	německy, česky	Průvodce IV., s. 380.
Rousínov	Gedenkbuch der Lokalie Rosinov	1836	1967	německy, česky	Průvodce IV., s. 380.
Řevničov	Liber rerum memorabilium antiquissimae ecclesiae sub titulo sancti Petri apostoli, nunc vero sub titulo sanctorum Petri et Pauli (založil František Richter)	1792	1806	latinsky, česky	Průvodce IV., s. 384.
Řevničov	Liber rerum memorabilium antiquissimae ecclesiae sub titulo sancti Petri apostoli, nunc vero sub titulo sanctorum Petri et Pauli (založil František Richter)	1806	1810	latinsky, česky	Průvodce IV., s. 384.
Řevničov	Liber rerum memorabilium antiquissimae ecclesiae sub titulo sancti Petri apostoli, nunc vero sub titulo sanctorum Petri et Pauli (založil František Richter)	1810	1814	latinsky, česky	Průvodce IV., s. 384.
Řevničov	Gedenkbuch für die Lokalie zu Rentsch (založil P. Václav Novotný)	1835	1959	německy, česky	Průvodce IV., s. 384.
Sadská	Liber memorabilium parochiae Sadczensis	1730	1982	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 384–385.
Sadská	Gedenk-Buch, verfasst von P. Franz Johann Hihlik, derzeit Kaplan zu Sadska	1843	1977	německy	Průvodce IV., s. 384–385.

Farnost	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Sedlčany	Pamětní kniha děkanství sedlčanského (založil páter Karel Pejša)	1894	1946	česky	Průvodce IV., s. 385.
Skramníky	Gedenkbuch der Pfarr Skramnik (založena Aloisem Klášterským, kaplanem ve Skramníkách)	1836	1987	německy, česky	Průvodce IV., s. 387.
Slabce	Liber memorabilium parochiae Slabecensis (založil Jakub Rafael Mazan, farář)	1836	2004	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 387–388.
Slaný	Gedenkbuch der Schlaner Dechantei (založil B. Sikmund)	1836	2000	německy, česky	Průvodce IV., s. 388.
Soutice	Liber memorabilium ecclesiae Sauticensis sub titulo sancti Jacobi Majoris ab Antonio Th. Wesely, curato	1774	1844	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 392.
Srbeč	Liber memorabilium ecclesiae localis Srbečzensis (založil P. Jan Scholtz)	1789	1969	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 392.
Starý Knín	Liber memorabilium, compilatus opere et industria Wenceslai Hatter	1824		latinsky	Průvodce IV., s. 395.
Starý Knín	Altkniener Gedenkbuch	1824	1927	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 395.
Starý Kolín	Memorabilien-Buch der Alt-Koliner Pfarre (založil Petr Strnad)	1836	1948	německy, česky	Průvodce IV., s. 396.
Sudějov	Gedenkbuch der Lokalie Sudějov aus älteren Gedenkbüchern ausgezogen (založil P. Josef Zeman, administrátor)	1833	1972	německy, česky	Průvodce IV., s. 472.
Svojšice	Gedenk-Buch der Pfarre Swoyschitz	1836	1955	německy, česky	Průvodce IV., s. 402.
Štěchovice	Gedenkbuch der St. Kilianer Pfarre (založil P. Josef Hermann)	1836	1952	německy, česky	Průvodce IV., s. 404–405.
Tuřany	Chroniken-Buch (založil P. Antonín Pokorný)	1840	1997	německy, česky	Průvodce IV., s. 412.
Uhlířské Janovice	Gedenkbuch der Pfarre Kohl-Janowitz	1836	1971	německy, česky	Průvodce IV., s. 474.
Unhošť	Liber memorabilium (založil P. Jan Nepomuk Čzenek)	1761	2004	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 414.
Vavřinec	Pamětní kniha (založil administrátor František X. Brabec)	1835	1965	česky	Průvodce IV., s. 416–417.
Veltruby	Liber memorabilium	1836	2001	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 419.

Farnost	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Vitice	Liber memorabilium parochiae Viticensis	1884	1959	česky	Průvodce IV., s. 420–421.
Všejanya	Kronika všejanské farnosti	1820	1858	německy, česky	Průvodce IV., s. 425–426.
Zásmuky	Liber memorabilium decanatus Zasmucensis	1836	1984	německy, česky	Průvodce IV., s. 428.
Zbečno	Gedenkbuch der Zbeczner Pfarre Herrschaft Pürglitz (založil P. Tomáš Kosler)	1836	1972	německy, česky	Průvodce IV., s. 428.
Zdebuzeves	Liber memorabilium ab anno 1830	1882	1987	česky	Průvodce IV., s. 429.
Zlonice	Kniha farní Zlonická	1670	1705	česky	Průvodce IV., s. 431.
Zruč nad Sázavou	Memorabilienbuch bei der Pfarrkirche zu Zrutsch (založil děkan Josef Pader)	1836	1936	německy, česky	Průvodce IV., s. 432.

Biskupství litoměřické

Farnost	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Benátky nad Jizerou	Gedenkbuch (založil Josef Steiger)	1836	1999	latinsky, česky	Průvodce IV., s. 235.
Bezdědice	Gedenkbuch	1865	1943	německy, česky	Průvodce IV., s. 316.
Bílina	Liber memorabilium ecclesiae et domus archidiaconalis Bilinensis...a Joanne Nepomuceno Schrupp	1793	1942	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 316.
Bitozeves	Gedenkbuch der Pfarre Wittosess	1837	2002	německy, česky	Průvodce IV., s. 236.
Blíževedly	Liber rerum memorabilium Bleisweden...a Mathia Buget, admimistratore	1769	1922	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 316.
Bohosudov	Alte und neue Bilder aus Mariaschein	XIX	1968	německy, česky	Průvodce IV., s. 316.
Bohušovice nad Ohří	Memorabilia ecclesiae ss. Procopii et Nicolai Myrensis in pago Bauschowicz	[1638] 1757	1913	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 316.
Bozkov	Pfarr-Gedenk-Buch (založil Franz Brousek)	1852	1997	německy, česky	Průvodce IV., s. 242.
Brtníky	Gedenkbuch der Pfarrgemeinde Ziedler...a Ioanne Christophoro Donath	1713	1946	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 316.

Farnost	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Břvany	Liber memorabilium, inventariorum ecclesiae et decretorum publico - ecclesiasticorum ecclesiae Webrzanensis	1787	1878	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 248.
Břvany	Memoralienbuch bei der Localie Weberschan	1809	1916	německy	Průvodce IV., s. 248.
Bukovno	Pamětní kniha farnosti v Bukovně	[1767] 1833	1998	latinsky, česky	Průvodce IV., s. 249.
Býčkovice	Liber memorabilium Pitschkowitz	1768	1965	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 316.
Cvikov	Liber memorabilium	1752	1848	latinsky, česky	Průvodce IV., s. 316.
Dlažkovice	Memorabilien-Buch	1859	1949	německy, česky	Průvodce IV., s. 316.
Dlouhý Most	Liber memorabilium parochiae Langenbruckensis (založil P. Václav Holý)	1813	1913	německy	Průvodce IV., s. 256.
Dolní Krupá	Liber memorabilium parochiae Kruppaviae	1767	1888	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 316.
Dolní Poustevna	Liber memorabilium ecclesiae Nedereinsiedl	1844	1905	německy	Průvodce IV., s. 316.
Droužkovice	Liber memorabilium Trauschkowitz	1740	1888	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 316.
Dubá	Gedenkbuch der Pfarre Dauba	1652	1955	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 316.
Frýdlant v Čechách	Annales ecclesiae decanatus Fridlandensis...a Josepho Tobia Schöpfer, decano	1768	2002	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 263.
Havraň	Liber memorabilium Havranensis	1744	1831	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 316.
Holedeček	Buch der Mehrwürdigkeiten der Klein Holletitzer Pfarrkirche und Pfarre	1826	1948	německy	Průvodce IV., s. 316.
Holešice	Memorabilienbuch der Pfarre Holtschitz	1893	1954	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 316.
Horní Habartice	Memorabilienbuch der Pfarre Ober Ebersdorf	1754	1919	německy	Průvodce IV., s. 317.
Horní Vidim	Liber memorabilium ecclesiae Widimensis...ab Antonio Mattaus, curato	1752	1926	německy	Průvodce IV., s. 317.
Hoštka	Pfarrei Gastorfer Auszüge aus Originalakten	1758	1828	německy	Průvodce IV., s. 317.
Hrubá Skála	Liber memorabilium localis ecclesiae Magnoskalensis, inceptus per Iosephum Neczas, protocolarem	[1652] 1802	1952	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 317.

Farnost	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Hřivice	Opis pamětní knihy	1724	1940	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 317.
Chcebuz	Liber memorabilium...a Christophoro Czernich, curato Zebusensi	1716	1750	latinsky	Průvodce IV., s. 317.
Chotěšov	Památní kniha fary chotěšovské od Josefa Ehla	1852	1940	latinsky, česky	Průvodce IV., s. 317.
Jedlka	Memorabilienbuch Hoflitz	1760	1948	německy, česky	Průvodce IV., s. 317.
Jirkov	Liber memorabilium Gorckaviensis..., ab Antonio Richter	1756	1983	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 317.
Jitrava	Liber memorabilium	1793	1856	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 317.
Kadlín	Liber memorabilium	1777	1896	německy	Průvodce IV., s. 317.
Kalek	Gedenkbuch der Pfarre Kallich	1860	1946	německy	Průvodce IV., s. 317.
Konojedy	Liber memorabilium parochiae Konojeden	1746	1900 [1935]	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 317.
Kostomlaty	Gedenkbuch von Kostomlat	1761	1937	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 317.
Kováň	Liber memorabilium conscriptus ab Antonio Rocho Sauers	1737	1793	latinsky, česky	Průvodce IV., s. 317.
Kováň	Liber memorabilium conscriptus ab Antonio Rocho Sauers	1804	1888	latinsky, česky	Průvodce IV., s. 317.
Krásná Lípa	Schönlinder Kirchen- Chronik	1724	1876	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 317.
Kravaře	Liber memorabilium Craber insertus a Francisco Iosepho Ringelhan, decano Kraboriensi	1755	1768	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 317.
Kravaře	Liber memorabilium Craber insertus a Francisco Iosepho Ringelhan, decano Kraboriensi	1768	1918	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 317.
Kytlice	Liber memorabilium Falkenau-Kitlitz	1727	1862	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 317.
Kytlice	Liber memorabilium Falkenau-Kitlitz	1862	1975	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 317.
Kytlice	Seelenregister über die zur Lokalie Falkenau gehörigen Dorfgemeinden Falkenau, Kittlitz und Hillemühl	1831	1880	německy	Průvodce IV., s. 308.
Lenešice	Liber memorabilium ecclesiae Leneschicensis, compilatus a me Ignatio Francisco Deml, amodo Leneschicii parochio	1753	2003	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 311.
Levín	Liber memorabilium	1856	1955	německy, česky	Průvodce IV., s. 317.

Farnost	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Libáň	Liber memorabilium Libanensis...ab Ignatio Josepho Stella, curato	[1629] 1733	1949	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 317.
Liběchov	Memorabilien-Buch der Pfarrei Liboch	1731	1946	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 317.
Liberec	Liber memorabilium der Reichenberger Erzdechantei	1834	1884	německy	Průvodce IV., s. 311–312.
Liberec	Liber memorabilium der Reichenberger Erzdechantei	1884	1942	německy	Průvodce IV., s. 311–312.
Liběšice u Litoměřic	Memorabilienbuch	1813	1902	německy	Průvodce IV., s. 317.
Liběšice u Žatce	Memorabilienbuch	1839	1956	německy, česky	Průvodce IV., s. 317.
Libochovice	Memorabilia ecclesiarum et decanatus Libochoviensis...a Ioanne Iosepho Podhorsky	1838	1947	německy, česky	Průvodce IV., s. 318.
Libošovice	Pamětnice osady libošovické	1828	1891	německy, česky	Průvodce IV., s. 313.
Libošovice	Pamětnice osady libošovické	1895	1980	německy, česky	Průvodce IV., s. 313.
Libuně	Pamětní kniha Libuně	1835	1944	česky	Průvodce IV., s. 318.
Lobendava	Liber memorabilium	1790	1846	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 318.
Loukov	Farní kronika Loukov	1785	1875	latinsky, německy	SOkA Mladá Boleslav, FÚ Loukov, neinventarizováno.
Luštěnice	Liber memorabilium ecclesiae Lusstienicensis	1750	1979	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 321.
Malá Bukovina	Liber memorabilium	1806	1863	německy	Průvodce IV., s. 318.
Medonosy	Medonosor Gedenkbuch	1837	1869	německy	Průvodce IV., s. 318.
Mělník	Liber memorabilium...a Francisco Iosepho equite de Wlkanov, episcopali vicario foraneo et decano Melnicensi	1726	1842	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 324–325.
Mělník	Liber memorabilium erectus...anno Domini MDCCCLII° a Francisco Antonio Bolejšek episcopali notario jurato, emerito professore religionis in Caesar. r. gymnasio Litomericensi et decano Melnicensi, nominato in visitatione ipsa reverendissimi episcopalis consistorii consiliario	1852	1973	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 324–325.
Mělník-Pšovka	Liber memorabilium parochiae Schopke	1792	1987	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 325.

Farnost	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Mikulášovice	Liber memorabilium für das Noxdorf	[1634] 1832	1946	německy	Průvodce IV., s. 318.
Mladá Boleslav	Pamětní kniha děkanského úřadu v Mladé Boleslavi	1850	2003	latinsky, česky	Průvodce IV., s. 330–331.
Mladějov	Pamětihodné události	1845	1977	česky	Průvodce IV., s. 318.
Mnichovo Hradiště	Knih památní děkanství hradišťského (založil P. František Nigrin, děkan)	1827	1995	česky	Průvodce IV., s. 332.
Mníšek u Liberce	Memorabilia ad parochialem ecclesiam Einsiedel opera et studio Joannis Christophori Just, presbyteri ecclesiastici	1774	1898	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 333.
Mníšek u Liberce	Memorabilia ad parochialem ecclesiam Einsiedel	1898	1995	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 333.
Moldava	Liber memorabilium a Mauritio Antonio Marsch	1836	1905	německy	Průvodce IV., s. 318.
Mšeno u Mělníka	Pamětní kniha farnosti ve Mšeně, založena farářem Františkem Kondelíkem	1867	1987	česky	Průvodce IV., s. 338.
Mukařov u Mladé Boleslavi	Liber rerum memorabilium ecclesiae Mukaržoviensis s. Laurentii	1830	1962	německy, česky	Průvodce IV., s. 338.
Nebužely	Liber memorabilium parochiae et ecclesiae Nebuželensis	1830	1875	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 318.
Nebužely	Liber memorabilium parochiae et ecclesiae Nebuželensis	1877	1948	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 318.
Okounov	Liber memorabilium parochiae Okenau	1740	1897	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 351.
Okounov	Memorabilienbuch des Pfarrarchivs Okenau	1898		německy	Průvodce IV., s. 351.
Osenice	Liber memorabilium et iurum parochialium spectans ad ecclesiam Wossenicensem	1908	1973	česky	Průvodce IV., s. 318.
Osenice	Liber memorabilium et iurum parochialium spectans ad ecclesiam Wossenicensem parochialem sub Wenceslao Iosepho Breta	1730	1837	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 318.
Osenice	Liber memorabilium et iurum parochialium spectans ad ecclesiam Wossenicensem	1829	1908	německy, česky	Průvodce IV., s. 318.
Plazy	Pamětnice chrámu Páně a fary v Plazích	1877	1949	latinsky, česky	Průvodce IV., s. 318.
Podbořany	Liber memorabilium pro parochia Pomeislensi...a Zacharia Müller	1899		latinsky, německy	Průvodce IV., s. 359.
Polubný	Chronik der Pfarre Polaum	1793	1954	německy	Průvodce IV., s. 318.

Farnost	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Postoloprty	Liber memorabilium ecclesiae Postelbergensis a Ioanne Iacobo Endler, loci prothodecano	1742	1957	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 363.
Prácheň	Memorabilienbuch für die Pfarre Prachen	[1230] 1866	1898	německy	Průvodce IV., s. 318.
Přepeře	Liber memorabilium ecclesiae Przeperzensis (založil P. Josef Mell)	1797	1999	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 369.
Příchovice	Liber memorabilium pro archivo parochiae Przychovicensis per Albertum Preisler	1755	1954	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 318.
Raná u Loun	Liber memorabilium parochiae Ranna	1832	2003	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 374.
Raspenava	Liber memorabilium ecclesiae parochialis Raspenaviensis...conscriptus ab Antonio Kapsch, protoparcho Raspenaviensi	1726	1866	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 375.
Raspenava	Liber memorabilium ecclesiae parochialis Raspenaviensis	1872	1945	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 375.
Rochlice	Liber memorabilium parochiae Rochlicensis...a Thaddaeo Ioanne Nepomuceno Seiberer	[1384] 1780	1865	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 318.
Rovensko pod Troskami	Inventaria ecclesiarum parochialis ecclesiae Teynensis super oppido Rovensko...a Georgio Ioanne Nepomuceno Radolph	1737	1888	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 318.
Rožďalovice	Liber memorabilium ecclesiae Rožďalovicensis	1856	1960	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 380.
Rožďalovice	Liber memorabilium ecclesiae Rožďalovicensis	[1761] 1845	1876	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 380.
Rumburk	Liber memorabilium parochialis ecclesiae et beneficii Rumburgensis	1742	1942	německy	Průvodce IV., s. 318.
Rychnov nad Nisou	Erstes Memorabilien-Buch der Reichenauer Pfarrei... von Johann Georg Lihner	1774	1856	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 318.
Řepín	Pamětní kniha (založena Františkem Veselým)	1876	1990	česky	Průvodce IV., s. 383.
Řitonice	Liber memorabilium ecclesiae Řitonicensis (založil Josef Haseneckel, kaplan)	1796	1932	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 384.

Farnost	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Semily	Liber memorabilium et notitia rerum Semilii...sub Andrea Excel, curato	1748	1877	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 318.
Skalsko	Liber proVectuum stabilium parochiae in pago Skalsko ab 1700. V městys Kowani správa o důchodech a příslušenství k faře a faráři náležejících 1664	1700	1815	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 318.
Sobotka	Liber II memorabilium decanatus Sobotecensis...a me annotatus et conscriptus Francisco Xav. Schauer, canonico honorario Wischehradensi et decano Soboteceo	1843	1980	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 391–392.
Souš	Liber memorabilium parochiae et ecclesiae TschauSchensis...a Ioanne Ferdinando Horn	1831	1854	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 318.
Strenice	Liber memorabilium parochiae Strenicensis, založil roku 1759 František Antonius de Haslau	1759	XX	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 399.
Šemanovice	Knih paměti sepsaných událostí šemanovické fary	1870	1986	německy, česky	Průvodce IV., s. 319.
Šluknov	Memoriale perpetuum ecclesiae parochialis Schluckenaviensis s. Wenceslai anno 1710 conscriptum a Friderico Ignatio Reintsch	1710	1713	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 319.
Šumburk	Liber memorabilium	1890	1944	německy	Průvodce IV., s. 319.
Třeбенice	Liber memorabilium	1726	1753	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 319.
Třeбенice	Liber memorabilium	1726	1917	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 319.
Třeбенice	Liber memorabilium	1753	1770	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 319.
Třeбенice	Liber memorabilium	1771	1801	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 319.
Třebívlice	Liber memorabilium parochiae Trziblicensis...a Joanne Prosik	1787	1939	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 319.
Tušimice	Liber memorabilium	1734	1835	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 412.
Údlice	Liber memorabilium ecclesiae parochialis Eidlicio-Pritschaplensis...a me Joanne Nepomuceno Wagner	1778	1818	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 319.

Farnost	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Údlice	Liber memorabilium ecclesiae parochialis Eidlicio-Pritschaplensis	1831	1912	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 319.
Újezd	Pamětnice fary újezdské založená farářem Františkem Matouškem	1882	1950 [1991]	německy, česky	Průvodce IV., s. 319.
Úštěk	Pamětní kniha Úštěku	1764	1969	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 319.
Vetlá	Pamětní kniha farní osady vetelské, založená děkanem Janem Pavlanem	1883	1943	česky	Průvodce IV., s. 319.
Vetlá	Liber memorabilium parochiae Wettelensis	1789	1883	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 319.
Vtelno	Liber memorabilium parochiae et ecclesiae Wtelnensis	1721	1765	latinsky	Průvodce IV., s. 319.
Vtelno	Liber memorabilium-Pfarrchronik Wteln	1765	1868	německy	Průvodce IV., s. 319.
Záboří	Liber memorabilium beneficii Zaboržensis	1787	1895	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 427.
Zlatá Olešnice	Pamětnice fary Zlatá Olešnice (založil farář Václav M. Werunáč)	1853	1998	česky	Průvodce IV., s. 430.
Zlovědice	Memorabilia von Lobeditz	1783	1943	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 432.
Žatec	Liber memorabilium ecclesiae decanatus Zatecensis..., ab Andrea Los, Ordinis Praemonstratensis Pragensis in Monte Sion professo, p. t. indigno decano Zatecensi	1856		latinsky	Průvodce IV., s. 433.
Žatec	Liber continens acta, iura, pensiones, census et varia memorabilia concernentia decanatum Zatecensem, conscriptus fideliter a me P. Ernesto Gröninger, canonico regulari, Ordinis Praemonstratensis professo Strahoviensi, curam decanalem Zatecii tenente	1634	1710	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 433.
Žatec	Memorabilien-Buch der königlichen Kreisstadt Saaz	1856	1976	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 433.
Žežice	Gedenkbuch	1708	1946	německy	Průvodce IV., s. 319.
Žitovlice	Pamětní kniha fary Žitovlice	1875	1944	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 435.

Biskupství královéhradecké

Farnost	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Banín	Gedenk-Buch der Pfarre zu Bohnau angefangen im Jahre 1836. Založil P. Franz Ludwig Schneider	1836	1990	německy, česky	Průvodce IV., s. 448.
Bělá nad Svitavou	Gedenkbuch der Deutschbielaer Pfarre, založil P. Mathias Novotny, Pfarrer	1836	1990	německy, česky	Průvodce IV., s. 448.
Bezděkov nad Metují	Pamětní kniha fary bezděkovské	1871	1938	česky	Průvodce IV., s. 236.
Bezděkov nad Metují	Liber memorabilium, XVIII/XIX –1830	1830		latinsky, německy	Průvodce IV., s. 236.
Bezděkov nad Metují	Gedenkbuch oder Chronik (založil P. Stanislav Tomek OSB)	1836	1850	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 236.
Bohdaneč u Zbraslavic	Gedenk-Buch (založil P. Josef Slavík)	1836	1948	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 238.
Bohuslavice nad Metují	Gedenkbuch der Localie Bohuslawitz... von mir Joseph Kraus, Lokalkaplan in Bohuslawitz	1837	1963	německy, česky	Průvodce IV., s. 238–239.
Bojanov	Memorabilienbuch der Gemeinde Bojanov samt angehörigen Ortschaften (založil P. Franz Tureček, farář)	1836	1955	německy, česky	Průvodce IV., s. 449–450.
Borohrádek	Gedenkbuch der Pfarre Borohradek, angefangen im Jahre 1836, geführt durch P. Josef Schoty, derzeit Pfarrer zu Borohradek	1836	1995	německy, česky	Průvodce IV., s. 450.
Borová u Poličky	Gedenkbuch der Borowa..., begonnen 1836 von Joseph Worell, Pfarrer	1836	1939	německy, česky	Průvodce IV., s. 240.
Brandýs nad Orlicí	Gedenk-Buch bei der Pfarre zu Brandeis am Adler (založil farář Josef Aron)	1844	1939	německy, česky	Průvodce IV., s. 243.
Broumov	Liber memorabilium oder Gedenkbuch der Pfarrei Branau (založil P. Ivan Gily)	1859	1950	německy, česky	Průvodce IV., s. 246.
Býšť	Liber memorabilium Ecclesiae Beischtiensis confectus Anno 1799	1799	1839	latinsky, německy, česky	SOkA Pardubice, FÚ Býšť, inv. č. 1.
Čáslav	Památní kniha děkanství čáslavského (založil děkan Josef Neděle)	1836	1968	německy, česky	Průvodce IV., s. 250.

Farnost	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Čenkovice	Memorabilienbuch der Pfarre in Tschenkowitz (založil P. Anton Futschik, farář)	1840	1938	německy	Průvodce IV., s. 452.
Červené Janovice	Rothjanowicer Pfarrgedenkbuch	1841	1994	německy, česky	Průvodce IV., s. 251–252.
Česká Bělá	Memoralienbuch der Belaer Pfarre (založil farář Karel Čermák)	1836	1999	německy, česky	Průvodce IV., s. 252.
Česká Skalice	Gedenkbuch oder Chronik der Pfarrei Böhmisch Skalitz (založil farář Vojtěch Paleček)	1836	1937	německy, česky	Průvodce IV., s. 252.
Česká Třebová	Memorabilienbuch der Pfarre Böhmisch Trübau	1836		německy, česky	Průvodce IV., s. 252–253.
Damník	Memorabilienbuch der Pfarre Thomigsdorf (založil P. Bernard Beran)	1836	1880	německy	Průvodce IV., s. 254.
Dobruška	Pamětní kniha děkanství dobrušského 1846–1926	1846	1926	latinsky, německy, česky	SOkA Rychnov nad Kněžnou, Archiv děkanství Dobruška, kniha č. 79.
Dolní Boříkovice	Gedenkbuch der Pfarre zu Nieder-Ullersdorf, IIIter Band	1865	1986	německy, česky	Průvodce IV., s. 258.
Dolní Bučice	Kniha památní fary bučické	1869	1935	německy, česky	Průvodce IV., s. 258.
Dolní Čermná	Liber memorabilium (založil farář Josef Antonín Jankovský)	1747	1994	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 258.
Dolní Čermná	Memorabilienbuch der Pfarre Böhmisch Rothwasser (založil farář Ignác Hübl)	1836	2000	německy, česky	Průvodce IV., s. 259.
Golčův Jeníkov	Gedenk-Buch der Goltsch-Jenikauer Dechantei	1836	2003	německy, česky	Průvodce IV., s. 263–264.
Habry	Gedenk-Buch der Pfarre zu Habern (založil farář Fr. Holub)	1836	2004	německy, česky	Průvodce IV., s. 264.
Hajnice	Gedenk-Buch des Pfarrsprengels Deutsch Prausřitz (založil farář Franz Dietrich)	1847	1979	německy, česky	Průvodce IV., s. 264.
Havlíčkův Brod	Gedenk-Buch der Dechantei und Dechants-Kirche der königlichen freien Stadt Deutsch Brod (založil Jan Kulec a Kajetán Chotěbořský)	1836	2002	německy, česky	Průvodce IV., s. 265.
Heřmanice	Liber memorabilium localiae Heřmanicensis (založil P. Jan Antonín Zelisko)	1766	1840 [1850]	německy, česky	Průvodce IV., s. 266.
Heřmánkovice	Gedenkbuch oder Chronik der Localie Hermsdorf (založil P. Pangratz Elsner,	1836	1970	německy, česky	Průvodce IV., s. 266.

Farnost	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
	kaplan				
Heřmavův Městec	Memorabilien-Buch der Stadt Heřman-Městec, Kirchen, Pfarre, Schulen etc., von Uranfänglichkeit und im Zeitverfolge; Merkwürdigkeiten, anfangend mit dem Jahre 1837 (založil P. Franz Tukatsch z Choltic)	1837	2002	německy, česky	Průvodce IV., s. 455.
Hlinsko v Čechách	Memorabilien-Buch für die Stadt-Hlinsker Pfarre (založil kaplan P. Petr Neděle)	1836	1980	německy, česky	Průvodce IV., s. 267.
Holice v Čechách	Memorabilien-Buch des Pfarrbeneficiums zu Holic	1855	1975	německy, česky	Průvodce IV., s. 271.
Horní Adršpach	Gedenkbuch der Oberadersbacher Lokalie (založil František Xaver Trautmann)	1840	1923	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 271.
Horní Branná	Gedenkbuch der Pfarr-Pfřude in dem Dorfe Branna	1838	1992	německy, česky	Průvodce IV., s. 271–272.
Horní Heřmanice	Memorabilienbuch der Pfarre Deutsch Hermanitz... von Joseph Luchesle?	1836	2002	německy, česky	Průvodce IV., s. 272.
Horní Roveň	Gedenkbuch der Pfarre Rowen, [gegründet] von Johann Novotny, Ortspfarrer	1853	2002	německy, česky	Průvodce IV., s. 272–273.
Horní Sloupnice	Neues Pfarrgedenkbuch (založil farář Johann Buřwal)	1836	1958	německy, česky	Průvodce IV., s. 273.
Horní Studenec	Gedenkbuch der Pfarradministratur Studenetz (založil Franz Hofmann)	1842	1986	německy, česky	Průvodce IV., s. 273.
Horní Vernéřovice-Jívka	Gedenkbuch der Pfarre Böhmisches Wernersdorf (založil P. Joseph Weiser)	1839	1938	německy	Průvodce IV., s. 273–274.
Hořice	Gedenkbuch der Pfarre Hořic	XIX	1934	německy, česky	Průvodce IV., s. 274–275.
Hoříčky	Liber memorabilium oder Gedenkbuch oder Chronik der Pfarre Hořizickau (založil Anton Müller, kaplan)	1836	1978	německy, česky	Průvodce IV., s. 275.

Farnost	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Hradec Králové	Memorabilienbuch der Königgrätzer Bisthums-Herrschaft Chrast und des Königgrätzer Bisthums, verfasst von mir Karl Hanl, siebzehnten Königgrätzer Bischof, die Bisthums-Herrschaft Chrast betreffend, 2 svazky	1847		latinsky, německy	Průvodce IV., s. 277.
Hrochův Týnec	Material-Index zu dem Memorabilien-Buche Hrochowteinitz (založil P. Joseph Škalda, farář)	1836	2004	německy, česky	Průvodce IV., s. 456.
Hronov	Gedenkbuch der Pfarrei Hronow (založil Josef Regner, farář)	1836	1979	německy, česky	Průvodce IV., s. 279.
Chlum u Hlinska	Pamětní kniha farnosti Chlum	1893	1994	česky	Průvodce IV., s. 282.
Choltice	Gedenk-Buch der Choltitzer Lokalie, von Anton Konopacz, Localcaplan	1836	2003	německy, česky	Průvodce IV., s. 282–283.
Chotěboř	Liber memorabilium parochiae Chotieboržensis, conscriptus a me Patre Francisco Carolo Kodet, p. t. parochi	1740	1836	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 283.
Chotěboř	Gedenkbuch der Pfarre Chotěboř	1840	1979	německy, česky	Průvodce IV., s. 283.
Chroustovice	Memorabilien-Buch der Chraustowitz Pfarrei (založil P. Jan Groeger)	1836	1972	německy, česky	Průvodce IV., s. 456.
Chřenovice	Gedenkbuch der Lokalie zu Křenowitz	1853	1957	německy, česky	Průvodce IV., s. 283.
Chvalkovice	Gedenk-Buch des Pfarr-Benefiziums Chwalkowitz (založil Johann Zumpfe, farář)	1836	1999	německy, česky	Průvodce IV., s. 283–284.
Jablonné nad Orlicí	Poznamenání paměti hodných věcí při chrámu Páně Jablonským s. Bartoloměje, apoštola Páně. Sepsána ode mě Wáclava Skalického, rodem a kaplana zdejšího, léta Páně 1790, téhož času faráře jablonskýho Jana Caspara Tedra a vikariusu P. Vojtěcha Appla, děkana landskronskýho	1790	1793	česky	Průvodce IV., s. 457.
Jablonné nad Orlicí	Liber memorabilium parochiae Jablonensis, conscriptus ab eximio domino Casparo Kaspar, titulari decano eiusdem	1768	1813	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 457.

Farnost	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Jablonné nad Orlicí	Liber secundus memorabilium ecclesiae et parochiae Jablonensis	1820	1947	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 457.
Jablonné nad Orlicí	Memorabilien-Buch der Pfarre Gaabel vom Jahre 1836, angefangen vom P. Franz Stanzl, Pfarrer	1836	2001	německy, česky	FÚ Jablonné nad Orlicí
Jaroměř	Memorabilien-Buch für das Decanal-Beneficium zu Jaromir (založil Franz Lukesch, kaplan	1840	1920 [1950]	německy	Průvodce IV., s. 285.
Jásenná	Memorabilien-Buch bei der Pfarrkirche sancti Georgii zu Jásenná (založil farář Johann Philipp)	1840	1968	německy, česky	Průvodce IV., s. 286.
Javorník	Gedenkbuch der Pfarre zu Mohrn (založil Josef Janisch)	1836	1917	německy	Průvodce IV., s. 287.
Jeřice	Gedenkbuch der Pfarradministratur Groszgerzitz, beschrieben von Joseph Zettmar, Administrator	1836	1945	německy, česky	Průvodce IV., s. 287.
Jevišovice	Gedenkbuch der Localie zu Jenischowitz	1836	1932	německy, česky	Průvodce IV., s. 458.
Jezbořice	Memorabilienbuch der Pfarrei Jezbořitz (založil P. Mathias Žialkovský, farář)	1836	1976	německy, česky	Průvodce IV., s. 458.
Josefov	Gedenkbuch der Civil-Pfarre der k. k. Freistadt und Festung Josefstadt (založil Josef Petzold, farář)	1862	1948	německy, česky	Průvodce IV., s. 289–290.
Kladruby nad Labem	Liber memorabilium localiae Kladrubiensis a Patre Joanne Schauer, capellano Kladrubii	1810	1832	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 292–293.
Knířov	Knih pamětní při localii knířovské (založil P. Ignác Jan Nepomuk Tůma)	1836	1981	německy, česky	Průvodce IV., s. 295.
Kostelec nad Orlicí	Gedenkbuch der Dechantei Adler-Kostelec (založil P. Jan Hlavatý, děkan)	1854	1993	německy, česky	Průvodce IV., s. 459.
Kostelní Lhota	Gedenkbuch der Kostelnolhotter Lokalie	1785	1846	německy	Průvodce IV., s. 298.
Kostelní Lhota	Gedenkbuch bei der Kostelni-Lhotaer Pfarre (založil P. Wenzel Kottland)	1833	2002	německy, česky	Průvodce IV., s. 298.
Kovanice	Gedenkbuch der Pfarre und Gemeinde Kowanitz	[1764] 1838	2002	německy, česky	Průvodce IV., s. 300.

Farnost	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Králíky	Erneuertes Gedenkbuch der Stadt-Pfarre in Grulich (založil Benignus Johannes Nepomuk Kuhn, farář)	1838	1986	německy, česky	Průvodce IV., s. 301.
Králíky	Erneuertes Gedenkbuch der Stadt-Pfarr-Kirche in Grulich (založil Benignus Johannes Nepomuk Kuhn, farář)	1838	1972	německy, česky	Průvodce IV., s. 301.
Krucemburk	Liber memorabilium ecclesiae et parochiae Krusburgensis (založil František Schuberth)	1835	1991	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 302.
Kutná Hora	Liber memorabilium beneficii Kuttenberg (založeno Janem Matějem Dačickým z Hesova)	1722	1844	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 305.
Kutná Hora	Gedenkbuch der Erzdechantei zu Kuttenberg	1842	1950	německy, česky	Průvodce IV., s. 305.
Lázně Bělohrad	Pamětnice fary bělohradské (založil František Petera, farář)	1836	2001	česky	Průvodce IV., s. 309.
Lázně Bohdaneč	Liber memorabilium, in quo ecclesiae parochiales, commendatae, filiales, capellae publicae, cum et sine populo beneficia...notantur ab Ignatio Xaverio Boczek, curato Bohdanecensi	1772	1955	latinsky, česky	Průvodce IV., s. 309–310.
Lázně Bohdaneč	Liber memorabilium parochiae Bohdanecensis, conscriptus ab Ignatio Boczek..., continuit Josephus Baczina	1773	1848	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 309–310.
Lázně Bohdaneč	Pamětní kniha farnosti bohdanecské	1836	1969	německy, česky	Průvodce IV., s. 309–310.
Ledeč nad Sázavou	Gedenkbuch des Decanats der Stadt Ledec	1835	1973	německy, česky	Průvodce IV., s. 310.
Letohrad	Chronik...geschrieben im Jahre 1836 und fortgesetzt vom Joseph Ježek, Pfarrer und Personaldechant in Geyersberg	1836	1983	německy, česky	Průvodce IV., s. 462–463.
Libice nad Cidlinou	Gedenkbuch der Pfarre Libitz (založil Franz Moritz z Litomyšle)	1836	1980	německy, česky	Průvodce IV., s. 313.
Lipoltice	Gedenk-Buch für die Lipoltitzer Lokalkirche	1837	2003	německy, česky	Průvodce IV., s. 314.
Litomyšl	Liber memorabilium decanatus Litomissliensis	XIX	1942	česky	Průvodce IV., s. 319–320.
Lučice	Pamětní kniha fary lučické (založena farářem P. Innocencem Jelínkem)	1836	2004	německy, česky	Průvodce IV., s. 321.

Farnost	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Luže	Liber memorabilium parochiae Lužensis (založil P. Ignác Zelinka, kaplan)	1856	1950	německy, česky	Průvodce IV., s. 463.
Malé Svatoňovice	Památní kniha při kapli Sedmi radostí Panny Marie	1866	1977	česky	Průvodce IV., s. 323.
Martínkovice	Liber memorabilium	1777	1923	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 323.
Míčov	Gedenkbuch der Mitschower Pfarre	1836	1945	německy, česky	Průvodce IV., s. 465.
Mikulovice	Memoriae miscellaneae collaturae Mikulovicensis labore et industria Josephi Francisci Devoty ex magna opera collectis fontibus compilatae. Kniha pamětní při faře Mikolowické wedená od 1. ledna 1836	1836	1934	německy, česky	Průvodce IV., s. 328–329.
Mladé Buky	Memorabilienbuch des Pfarrbezirks Jungbuch (založil P. Anton Hübner)	1836	1960	německy, česky	Průvodce IV., s. 331.
Mladočov	Mladočovská pamětní kniha chrámu Páně sv. Bartoloměje, fary, farních osad, škol, znamenitých osob [a] událostí, chronologicky dle veřejných i domácích pramenů dějepisně sestavena	1841	1978	latinsky, česky	Průvodce IV., s. 332.
Morašice u Litomyšle	Gedenkbuch der Morašicer Pfarrkirche (založena páterem Karlem Horským)	1857		německy	Průvodce IV., s. 334.
Moravany	Liber memorabilium localiae Moravanensis	1836	1998	německy, česky	Průvodce IV., s. 334–335.
Náchod	Gedenkbuch oder Chronik der Dechantei Náchod (založil Kašpar Lukavský, děkan)	1835	1994	německy, česky	Průvodce IV., s. 340.
Nová Paka	Kronika pro faru města Nové Paky (založena od Jana Nešpora, kaplana novopackého)	1841	1935	česky	Průvodce IV., s. 343–344.
Nová Ves u Chotěboře	Gedenkbuch der Neuesdörfer Pfarre	[1818] 1836	1979	německy, česky	Průvodce IV., s. 345.
Nový Hrádek	Memorabilien-Buch der Pfarre Neuhradek von Josef Klein, Kaplan	1839	1999	německy, česky	Průvodce IV., s. 349.
Orličky	Memorabilienbuch der Localie Worlitschka	1836	1992	německy, česky	Průvodce IV., s. 466.
Ostřetín	Memorabilien-Buch der Pfarre...zu Wostřetin	1851	1980	německy, česky	Průvodce IV., s. 353.

Farnost	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Pardubice	Gedenkbuch des Decanalbeneficiums zu Pardubitz aus den Oberamts- und Stadt-Grund-büchern herausgezogen, zusammengetragen und geschrieben von Johann Nywelt, Stadtdechant und bischöflichen Bezirksvikär	1846	1994	německy, česky	Průvodce IV., s. 355.
Pecka	Gedenkbuch der Peckauer Pfarre (založil Vendelín Duschek, děkan)	1836	1947	německy, česky	Průvodce IV., s. 356.
Pecka	Memorabilien-, Zeit- oder Gedenkbuch des Petzkauer Pfarrbeneficiums (založil Vendelín Duschek, děkan)	1836	1936	německy, česky	Průvodce IV., s. 356.
Poděbrady	Gedenkbuch der Podiebrader Dekanal - Kirche (založil Thaddaeus Wesely)	1836	1981	německy, česky	Průvodce IV., s. 359–360.
Police nad Metují	Gedenkbuch der Pfarre Politz	1836	2000	německy, česky	Průvodce IV., s. 361.
Potěhy	Gedenkbuch der Pfarre Potěch, založil P. Josef Václav Moučka	1836	1958	německy, česky	Průvodce IV., s. 363.
Potštejn	Gedenkbuch für die Lokalie zu Pottenstein (založil Franz Lyer, kaplan)	1836	1948	německy, česky	Průvodce IV., s. 468.
Přelouč	Pamětní kniha při faře královského komorního města Přelouče, založena od P. Františka Morice, toho času faráře, a vzdělána od Františka Lukeše, toho času kaplana	1845	1899	latinsky, česky	Průvodce IV., s. 368.
Přelouč	Kniha pamětních věcí při záduší Přeloučském sv. Jakuba a Seminském sv. Jana Křtitele, též Matičky Boží na Sv. Polí, jakož i faře města Přelouče nad Labem se vycházejících. Založena od kněze Ferdinanda Antonína Grima, ten čas faráře J. M. C. komorního města Přelouče nad Labem v roce 1733	1733	1846	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 368.
Přibyslav	Gedenkbuch (založil Alois Šimáček, farář)	1857	2003	německy, česky	Průvodce IV., s. 371.
Radim	Gedenkbuch	XIX		německy	Průvodce IV., s. 373.
Raná	Kniha pamětní pro chrám Páně Ranskej (založil P. Václav Hájek)	1837	1998	německy, česky	Průvodce IV., s. 468–469.
Rohovládová Bělá	Memorabilienbuch der Pfarre Biela	1836	1983	německy, česky	Průvodce IV., s. 376.

Farnost	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Ronov nad Doubravou	Gedenkbuch der Ronower Pfarre (založil P. Josef Valášek)	1836	1961	německy, česky	Průvodce IV., s. 469.
Rtyně v Podkrkonoší	Pamětní kniha osady Rtyňské v diecézi a kraji králohradeckém, započata roku 1839 ode mne Františka Hromádky, duchovního správce v Rtyni	1839	1996	česky	Průvodce IV., s. 381–382.
Ruprechtice	Gedenkbuch bei der Pfarrei zu Rupersdorf (založil P. Athanas Gerzubek)	1839	1972	německy, česky	Průvodce IV., s. 382.
Řetová	Memorabilienbuch der Localie Grossritte	1836	1989	německy, česky	Průvodce IV., s. 383–384.
Sány	Gedenk- und Memorabilien-Buch (založil Josef Březina, farář)	1836	1975	německy, česky	Průvodce IV., s. 385.
Sázavka	Pamětní kniha fary smrdovské, díl 3.	1879	1998	česky	Průvodce IV., s. 385.
Skuhrov u Havlíčkova Brodu	Gedenk-Buch der Pfarre Skuhrov (založil Anton Ruffer)	1836	2003	německy, česky	Průvodce IV., s. 387.
Skuteč	Knih památní...; sepsal Alois Fr. Brychta, kaplan z Rychmburce)	1855	1918	česky	Průvodce IV., s. 471–472.
Slatiňany	Gedenkbuch der Slatinaner Localie (založil P. Josef Zeman, farář)	1836	1956	německy, česky	Průvodce IV., s. 472.
Slavoňov	Liber memorabilium parochiae Slavoňoviensis (napsal Antonín Fl. Weyčel)	1843	1996	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 389–390.
Stárkov	Mit Gott Gedenk-Buch bei der Starstädter Pfarrei zu St. Joseph	1836	1950	německy, česky	Průvodce IV., s. 394–395.
Starý Rokytník	Gedenkbuch für das pfarrliche Beneficium zu Altrognitz (založil P. Joseph Hoppe)	1840	1963	německy, česky	Průvodce IV., s. 396.
Světlá nad Sázavou	Pamětní kniha děkanství světelského	1857	1986	česky	Průvodce IV., s. 401.
Svinčany	Gedenkbuch der Swinčaner Pfarre (založil Johann Cantani, zdejší farář)	1836	1933	německy, česky	Průvodce IV., s. 473.
Svoboda nad Úpou	Gedenkbuch der Localie zu Freiheit (založil P. Anton Pohley)	1837	1977	německy, česky	Průvodce IV., s. 402.

Farnost	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Svojanov	Gedenkbuch der Pfarradministratur zu Swojanow angefangen vom Jahre 1836 und wiedergeschrieben vom Ignatz Mach, Realadministrator zu Swojanow	1836	1963	německy, česky	Průvodce IV., s. 473.
Šonov	Gedenkbuch bei der Pfarrei Schönau (založil P. Ildephonsus Michael Apell OSB)	1836	1949	německy, česky	Průvodce IV., s. 404.
Telecí	Gedenkbuch der Lokalie zu Telezy..., verlegt von P. Franz Šemonsky, Lokalist	1787	1939	německy, česky	Průvodce IV., s. 407.
Teplice nad Metují	Gedenkbuch der Oberweckelsdorfer Pfarre (založil P. Wenzel Wittich)	1836	1958	německy, česky	Průvodce IV., s. 407–408.
Trutnov	Liber memorabilium decanatus Trutnoviensis ab Antonio Ioanne Lyer, decano Trutnoviensis	1750	1775	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 409.
Trutnov	Liber memorabilium (autor děkan Weber)	1827	1850	německy	Průvodce IV., s. 409.
Trutnov	Gedenkbuch des Trautenauer Decanal-Beneficiums	1850	2003	německy, česky	Průvodce IV., s. 409.
Trutnov-Horní Staré Město	Gedenkbuch bei der Kirche St. Wenzel in Altstadt	1836	1930	německy	Průvodce IV., s. 409–410.
Třebonín	Gedenkbuch bei der Pfarre Třebonin... von P. Joseph Paržilek, Pfarrer	1842	1989	německy, česky	Průvodce IV., s. 410.
Turkovice	Chronik oder Memorabilienbuch über die merkwürdigsten Begebenheiten und anderen des Andenkens würdigen Ereignisse, von Johann Wacek, Pfarrer zu Turkowitz	1836	2003	německy, česky	Průvodce IV., s. 411.
Úbislavice	Liber memorabilium (a P. Philippo Auer, patria Chrudimensi)	1836	1955	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 412–413.
Uhelná Příbram	Gedenk-Buch der Pfarre Kohl-Příbram anfangend 1835	1835		německy, česky	Průvodce IV., s. 413.
Ústí nad Orlicí	Memorabilienbuch der Dechantey Wildenschwerth (založil děkan Martin Boller)	1836	2002	německy, česky	Průvodce IV., s. 415.
Valteřice	Localie Waltersdorf-Gedenkbuch (založil P. Josef Žabka)	1846	1992	německy, česky	Průvodce IV., s. 415–416.
Valteřice	Memorabilienbuch der Pfarre Neudorf	XIX	2000	německy, česky	Průvodce IV., s. 415–416.

Farnost	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Vamberk	Gedenkbuch bei der Wamberger Pfarre im Lande Böhmen, Königgrätzer Kreis, Herrschaft Reichenau (založil P. Johann Alois Dusil, Pfarrer von Wamberg)	1844	2004	německy, česky	Průvodce IV., s. 475.
Velká Jesenice	Liber memorabilium parochiae Jessenicensis	1847	1952	německy, česky	Průvodce IV., s. 417.
Vlčice	Liber memorabilium parochiae Wilshicensis..., conscriptus a Joanne Antonio Procksh, actuali curato parochiae hujus	1747	1860	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 421–422.
Vlčice	Gedenkbuch für die Pfarre Wildschütz	1837	1918	německy	Průvodce IV., s. 421–422.
Vlkaneč	Gedenkbuch der Kirche und Pfarre zu Vlkaneč	1845	1961	německy, česky	Průvodce IV., s. 422.
Vojnův Městec	Liber memorabilium parochiae Wojnoměstecensis (založil Josef Plessel, farář)	1837	1977	německy, česky	Průvodce IV., s. 422–423.
Vraclav	Memorabilienbuch bei der Expositur Wraczlaw von P. Johann Winař	1843	1986	německy, česky	Průvodce IV., s. 423.
Vrbatův Kostelec	Memorabilien-Buch für die Gemeinde Kosteletz samt gehörigen Ortschaften	1836	1994	německy, česky	Průvodce IV., s. 476.
Vrbice	Gedenkbuch der Wrbitzer Pfarrkirche sub titulo sancti Galli (založil P. Josef Hruška)	1840	1975	německy, česky	Průvodce IV., s. 424.
Výprachtice	Memorabilienbuch der Localie Weipersdorf (založil Ignác Hloušek, lokalista)	1836	2000	německy, česky	Průvodce IV., s. 426.
Vysoké Chvojno	Memorabilien-Buch bei der Chwogner Pfarre (založil Jan Maršálek, farář)	1836	2000	německy, česky	Průvodce IV., s. 426–427.
Vysoké Mýto	Pamětní kniha děkanství královského věnného města Vysokého Mýta (založil děkan Ferdinand Šobr)	1836	1990	latinsky, česky	Průvodce IV., s. 427.
Zaloňov	Memorabilien-Buch für die Localie zu Sallney	1840	1943 [1987]	německy, česky	Průvodce IV., s. 427.
Zámorsk	Pamětní kniha farnosti Zámorsk (založil farář Jan Nepomuk Vaníček)	1840	1979	německy, česky	Průvodce IV., s. 428.

Farnost	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Zbraslavice	Pamětní kniha fary Zbraslavické dle tří starých roků 1866 nově založena od Františka Serafína Alfonsa Illema, t. č. faráře, výbora městského zastupitelstva, čestného měšťana, místopředsedy občanské záložny, rodáka litomyšlského	1866	1931	česky	Průvodce IV., s. 476–477.
Zbyslav	Gedenkbuch der Pfarre Zbislau (založil farář Josef Wessner)	1836	1978	německy, česky	Průvodce IV., s. 429.
Zbýšov v Čechách	Gedenkbuch bei der Expositur in Zbeischow	1845	1936	německy, česky	Průvodce IV., s. 429.
Zdechovice	Gedenkbuch der Zdechowitzer Pfarre anno 1843, Antonius Sedláček, curatus Zdechiwi	1843	2000	německy, česky	Průvodce IV., s. 430.
Zdoňov	Gedenkbuch der Pfarre zu Melkersdorf	1838	1917	německy	Průvodce IV., s. 430.
Zvole	Gedenk-Buch für die Lokalkirche in Zwoll, Opotschner Herrschaft	1844	1971	německy, česky	Průvodce IV., s. 432.
Žamberk	Gedenkbuch der Pfarre Senftenberg	1836	1993	německy, česky	Průvodce IV., s. 433.
Železnice	Gedenk-Buch der Pfarre zu Eisenstadt (von P. Johann Takesch, Cooperator)	1840	1967	německy, česky	Průvodce IV., s. 434.
Žiželice nad Cidlinou	Gedenkbuch der Pfarre Žiželitz..., von Anton Patzak, Pfarrer	1837	2003	německy, česky	Průvodce IV., s. 435.

Biskupství českobudějovické

Farnost	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Albrechtice u Sušice	Liber memorabilium	1832	1995	německy, česky	Průvodce IV., s. 233.
Blatná	Protocollum memorabilium et decretorum	1752		latinsky	Průvodce IV., s. 449.
Blatná	Liber memorabilium (založil P. Mathias Wošahlík)	1841	1924	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 449.
Borovany	Liber memorabilium territorii parochialis Borovanensis (založil P. Frigidianus Pokorný C.R.L.P.)	1785	1999	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 450–451.

Farnost	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Boršov nad Vltavou	Gedenkbuch der Pfarre Paireschau	1895	2001	německy, česky	Průvodce IV., s. 241.
Bošilec	Pamětní kniha fary a kostela bošileckého (založena Františkem Serafinským Müllerem)	1883	1972	česky	Průvodce IV., s. 241–242.
Bošilec	Pamětní kniha fary bošilecké od roku 1730	[1703]	1801	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 241–242.
Černice	Gedenkbuch für den Pfarrbezirk Czernitz	1944	1987	německy, česky	FÚ Černice, kniha III.
Dobrš	Pamětní kniha farnosti dobršské	1891	1992	česky	Průvodce IV., s. 453–454.
Doudleby	Liber memorabilium (založil P. Vavřínek Furbirtz) 2 svazky	1740	1989	latinsky, česky	Průvodce IV., s. 261.
Drahov	Liber memorabilium parochiae Drahoiviensis	1763	1891	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 261.
Hartvíkov	Liber memorabilium localiae Hartlikoviensis	1829	1990	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 265.
Hořice na Šumavě	Gedenkbuch der Pfarre Höritz	1654	1945	latinsky, německy, česky	SOKA Český Krumlov, FÚ Hořice na Šumavě, neinventarizováno.
Hroby	Liber memorabilium parochiae Hrobyensis	1723	1917	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 278–279.
Hroby	Liber memorabilium	1857	1938	německy, česky	Průvodce IV., s. 278–279.
Jarošov nad Nežárkou	Liber memorabilium	1890	1973	česky	Průvodce IV., s. 286.
Kadov u Blatné	Knih pamětní fary kadovské, díl II.	1890	1947	česky	Průvodce IV., s. 459.
Kadov u Blatné	Liber memorabilium parochiae Kadoviensis et filialis eiusdem Bezdiekoviensis, inchoatus anno 1761 a me Ioanne Josepho Scholler, curato Kadoviensi	1761	1890	latinsky, česky	Průvodce IV., s. 459.
Kamenný Újezd	Gedenkbuch des Pfarrbezirkes Steinkirchen	1836	1990	německy, česky	Průvodce IV., s. 291.
Kaplice	Liber dominis successoribus in decanatu Kaplicensi necessarius (založil Paulus Spalt)	1788	1961	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 291.
Kostelec	Liber memorabilium expositurae Kostelecensis...a Joanne Baptista Bezpalec	1861	1990	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 297.

Farnost	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Lišov	Memorabilia parochiae Lišoviensis (založil kaplan Vít Dolejší)	1881	1950	česky	Průvodce IV., s. 315.
Majdalena	Památní kniha pro farní osadu s. Máří Majdalenskou založena při zřízení farní osady této 1857	1857	2001	česky	Průvodce IV., s. 322–323.
Malenice	Liber Memorabilium Ecclesia Parochia Malenicensis	1666	1734	latinsky, česky	SOkA Strakonice, FÚ Malenice (1666–1953).
Malenice	Liber erectionum er memorabilium ecclesiae er parochiae Malenicensis	1734	1945	latinsky, německy, česky	SOkA Strakonice, FÚ Malenice (1666–1953).
Malý Bor	Liber memorabilium penes ecclesiam parochialem Parvoboronensem, inchoatus a curato Carolo Malkovský	1787	1953	latinsky	Průvodce IV., s. 323.
Mladá Vožice	Liber actorum et memorabilium ecclesiae parochialis Neowožicensis	1656	1663	latinsky, česky	NA Praha, APA 1, B 43/2, inv. č. 1756.
Mladá Vožice	Liber memorabilium parochiae Neowožicensis cum chronologia parochorum, comparatus cura et opera Joannis Antonii Moravek, p. t. loci decani	1803	1985	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 331.
Myslív	Liber memorabilium ecclesiae et parochiae Misliviensis...per me Andream Joannem Krschka, curatum Misliviensem	1782	1943	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 339.
Němčice u Netolic	Liber Memorabilium	1759	1796	latinsky	SOkA Prachatice, FÚ Němčice, inv. č. 2, kniha č. 1.
Němčice u Netolic	Memorabilien – Zeit – oder Gedenkbuch der Niemtschitzer Pfarre	1836	1948	německy, česky	SOkA Prachatice, FÚ Němčice, inv. č. 2, kniha č. 2.
Nezamyslice	Pamětní kniha	1845	1937	česky	Průvodce IV., s. 342.
Nová Včelnice	Liber memorabilium (ecclesiae Neo-Oettingensis), založil Josef Kuennert	XVIII/ XIX	1978	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 344.
Nová Ves	Liber continens omnia mobilia et memorabilia ecclesiae parochialis Neopagensis sanctae Catharinae virginis (založil Andreas Junger, farář v Nové Vsi)	1703	1838	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 345.
Olešnice	Memorabilien-Buch für die Lokalie Ellexnitz	1787	1970	latinsky, německy	BČ, Farní kronika Olešnice (1787–1970).

Farnost	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Omlenice	Memorabilien-Buch der Pfarre Umlowitz (založil Matěj Grossinger)	1788	1977	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 351–352.
Opařany	Liber memorabilium neo-erectae parochiae Woparžanensis (založil páter Antonín Winter, S. J.)	1787	1947	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 352.
Petrovice u Sušice	Liber memorabilium ecclesiae Petri et Pauli in pago Petrowitz	1762	1835	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 356.
Petrovice u Sušice	Liber memorabilium ecclesiae Petri et Pauli in pago Petrowitz	1836	1988	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 356.
Planá nad Lužnicí	Gedenkbuch der Plan-Pfarrei, verlegt von P. Joseph Gewinner, derzeit Pfarrer in Plan, und geschrieben von Peter Müller, Kaplan	1836	1962	německy, česky	Průvodce IV., s. 358.
Purkarec	Gedenkbuch der Pfarre Burgholz	1836	1957	německy, česky	Průvodce IV., s. 372–373.
Rabí	Kniha pamětní Rabí	1872	1978	česky	Průvodce IV., s. 373.
Rožmitál na Šumavě	Chronik der Pfarre Rosenthal von Siegfried Küweg, Archivar und Bibliothekar des Cistercienser Stiftes Hohenfurth	1836	1977	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 381.
Sedlice u Blatné	Gedenkbuch der Pfarre Sedlitz	1934	1949	česky	Průvodce IV., s. 471.
Sedlice u Blatné	Gedenkbuch der Pfarre Sedlitz	1949	1967	česky	Průvodce IV., s. 471.
Sedlice u Blatné	Liber memorabilium Nro I penes ecclesiam parochialem Sedlicii ex decreto incltyi c. r. gubernialis praesidii confectus...sub curato loci Josepho Babor	1836	1843	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 471.
Sedlice u Blatné	Liber memorabilium oder Gedenkbuch der Pfarre Sedlitz	1836	1853	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 471.
Sedlice u Blatné	Gedenkbuch der Pfarre Sedlitz (založil Johann Kubiček, kaplan)	1827	1934	německy, česky	Průvodce IV., s. 471.
Sepekov	Liber memorabilium	XVIII	XIX	latinsky	Průvodce IV., s. 386.
Skočice	Památní kniha kaple skočické. Léta Páně 1681...(založil P. Ludvík Zástěřský OMConv. z Horažďovic)	1681	1968	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 471.

Farnost	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Starý Rožmitál	Liber rerum memorabilium parochiae Vetero-Rosmitalensis	1763	1989	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 396–397.
Strašín	Liber memorabilium	1790	1992	německy, česky	Průvodce IV., s. 398.
Strmilov	Liber memorabilium	1834	1863	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 399.
Sušice	Liber memorabilium et fundationum ac jurum ecclesiae et decanatus regiae civitatis Sutticenae	1707	1927	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 400–401.
Ševětín	Gedenkbuch der Pfarre und Gemeinde Schewětín	XIX [1730]	1972	německy, česky	Průvodce IV., s. 403.
Tábor	Liber memorabilium decanatus Taboriensis	1783	2002	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 405–406.
Třeboň	Liber memorabilium parochiae Trebonensis in duas partes divisus, conscriptus ab Aquilino Hrdliczka, canonico regulari sancti Augustini Trebonae quodam professo. Anno Domini 1798, 2 svazky	1798	1883	latinsky	Průvodce IV., s. 411.
Velešín	Liber memorabilium ecclesiae parochiae Weleschinensis	1835	1940	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 417.
Vlachovo Březí	Pamětní kniha I	1734	1811	latinsky, německy	SOKA Prachatice, DÚ Vlachovo Březí, sign. II-1.
Vlachovo Březí	Pamětní kniha II	1825	dodnes	latinsky, německy, česky	DÚ Vlachovo Březí
Vodňany	Liber memorabilium (založil P. Wenceslaus Lucas Hanuss)	1836	1989	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 475–476.
Záboří	Pamětní kniha při faře Zábořské - II. díl (založil farář Josef Rut, rodák hvozďanský)	1890	1959	česky	Průvodce IV., s. 476.
Žihobce	Liber memorabilium Žihobecensis	1836	2003	německy, česky	Průvodce IV., s. 434.

Biskupství plzeňské

Farnost	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Bezděkov	Liber memorabilium (založil P. Matyáš Pixa)	1836		latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 235–236.
Blížejev	Liber memorabilium parochiae Bliziovienis	1774	1998	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 237.
Bochov	Buch der Denkwürdigkeiten (založil P. Ferdinand Gottfried Haberzettl)	1826	1996	německy, česky	Průvodce IV., s. 239.
Domažlice	Pamětní kniha děkanství královského města Domažlice (založil děkan Karel Hájek)	1873	2003	německy, česky	Průvodce IV., s. 260.
Horšovský Týn	Haec folia facta loquuntur	1836	1978	německy, česky	Průvodce IV., s. 274.
Hvožd'any	Liber memorabilium parochiae Hwoždianensis (založil Josef Machovec, farář)	1810	1969	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 282.
Janovice nad Úhlavou	Protocollum parochiae Janovicensis...a me indigno curato (P. Jan Denk) anno 1760 inchoatum	1760	1976	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 285.
Jezná	Gedenkbuch der Pfarrei Geßna (založil P. Karel Lang, farář)	1836	1963	německy, česky	Průvodce IV., s. 459.
Kladruby u Stříbra	Gedenkbuch bei der Stadt Kladrauer Pfarrei	1836	1970	německy, česky	Průvodce IV., s. 293.
Klatovy	Liber memorabilium antiquorum Archiepiscopalis domus (založil P. Antonius Pubertz)	1808	1937	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 294.
Klenčí pod Čerchovem	Pamětní kniha farnosti Klenčí	1862	1943	německy, česky	Průvodce IV., s. 294.
Kozlov	Memorabilien-Buch bei der Pfarrei zu Goslau, verfasst von Joseph Vrzal, der Zeit Pfarrer	1839	1923	německy	Průvodce IV., s. 300–301.
Kozolupy	Gedenkbuch der Pfarrei Kosolup (založil P. Antonius Hainzl, farář)	1836	1971	německy, česky	Průvodce IV., s. 460.
Maxov	Liber memorabilium der Maxberger Pfarre	1846	1991	německy, česky	Průvodce IV., s. 324.
Merklín	Knih památní osady v Merklíně založená roku 1869 Janem Černým, kooperátorem v Merklíně	1869	1964	česky	Průvodce IV., s. 325.

Farnost	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Milavče	Chronik oder Zeitbuch der Milawetscher Lokalie	1836	2001	německy, český	Průvodce IV., s. 329.
Mlázovy	Pamětní kniha kostela a fary mlázovecké	1848	1979	německy, český	Průvodce IV., s. 332.
Močidlec	Liber memorabilium localiae Modschiedl	1793	1910	německy	Průvodce IV., s. 333.
Mrákov	Liber memorabilium ad parochiam Mrdakowiensem	1790	1983	latinsky, německy, český	Průvodce IV., s. 338.
Nezdice	Liber memorabilium ecclesiae et parochiae Nezdicensis, incipiens ab anno 1863, confectus et inceptus opera P. Iosephi Šimek, huius temporis procurati	1863	1963	latinsky, německy, český	Průvodce IV., s. 342–343.
Nýrsko	Liber memorabilium	1883	1966	německy, český	Průvodce IV., s. 349–350.
Osvračín	Liber memorabilium localiae Wostracžinensis, confectus a P. Fausto Albert ex Capuccino, protolocalista	1787	1921	latinsky, německy, český	Průvodce IV., s. 354.
Otročín	Pamětní kniha	1832	1962	německy, český	Průvodce IV., s. 354.
Pernarec	Liber memorabilium	1836	1948	německy, český	Průvodce IV., s. 356.
Pocínovice	Liber memorabilium apud localiam Putzeridiensem (založil Josef Ekhart)	1788	1970	latinsky, německy, český	Průvodce IV., s. 358–359.
Postiboř	Liber memorabilium Prostiborensis parochiae	1749	1967	latinsky, německy, český	Průvodce IV., s. 367.
Přeštice	Památní kniha děkanství přeštického (založil děkan P. Josef Pekárek)	1862	1993	česky	Průvodce IV., s. 370.
Slavíkovice	Liber memorabilium penes ecclesiam Slawikowiensem (založil Franz Neuwirth)	1843	1949	německy, český	Průvodce IV., s. 388–389.
Staňkov	Gedenk-Buch der Pfarrei Stankau	1836	1995	německy, český	Průvodce IV., s. 393.
Strážov na Šumavě	Liber memorabilium, conscriptus a me Ioanne Casparo Chlad, parochiae administratore, ab anno 1810 usque 1819	1810	1819	latinsky	Průvodce IV., s. 398–399.
Švihov	Paměti švihovské fary (založil farář František Klein)	1836	1960	česky	Průvodce IV., s. 405.
Trhanov	Memorabilienbuch II. für die Chodenschlosser Lokalseelsorge	1840	1945	německy, český	Průvodce IV., s. 409.

Farnost	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Třebnice	Memorabilien-Buch zur Pfarrei	1836	1938	německy, česky	Průvodce IV., s. 410.
Vejprnice	Gedenkbuch bei der Pfarrei Wejprnitz	1832	1989	latinsky, německy, česky	SOkA Plzeň-sever, FÚ Vejprnice, inv. č. 1.
Všeruby u Kdyně	Gedenk-Buch der Pfarre Neumarkt..., von Alois Georg Marx, Pfarrer	1851	1946	německy	Průvodce IV., s. 426.
Žebnice	Gedenkbuch der Stadt-Dechantey Manetin	1836	2000	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 477.

MORAVSKÁ CÍRKEVNÍ PROVINCE

Arcibiskupství olomoucké

Farnost	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Bělotín	Protocollum seu liber memorabilium parochiae Bielotinensis... erectum a Bernardo Moysio Krause (1759–1773), pro tunc parochio	[1695] 1773	1967	německy, česky	Průvodce IV., s. 234–235.
Blatnice pod sv. Antonínem	Pamětní kniha farnosti blatnické, založena Mořicem Růžičkou, farářem blatnickým a děkanem okresu strážnického 1898	1898	1965	česky	Průvodce IV., s. 236–237.
Bludov	Pamětní kniha kostela a fary obce Bludova, sestavil farář František Alois Ernis	1897	1945	česky	Průvodce IV., s. 237.
Boršice u Blatnice	Pamětní kniha farnosti Boršice u Blanice, založená 1898 Františkem Indrou, farářem v Boršicích	1898	1988	česky	Průvodce IV., s. 240–241.
Branná	Gedenk-Buch des Pfarrsprengels Goldenstein	1889	1946	německy	Průvodce IV., s. 243.
Bratrušov	Gedenk-Buch des Pfarrsprengels Brattersdorf	1896	1989	německy, česky	Průvodce IV., s. 243–244.
Brodek u Prostějova	Haus-Protokol oder Gedenkbuch f.d. Curatie in Prödlitz	1836	1879	německy	SOkA Prostějov, FÚ Brodek u Prostějova, neinventarizováno.

Farnost	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Břest	Paměti fary břestské	1891	2002	česky	Průvodce IV., s. 247.
Bystřice pod Hostýnem	Pamětní kniha farnosti Bystřice pod Hostýnem (založil P. Fr. Kremel)	XIX	2004	česky	Průvodce IV., s. 249.
Černotín	Památní kniha fary černotínské (založil farář Konrád Surma)	1880	2003	česky	Průvodce IV., s. 251.
Deštná u Velkých Opatovic	Pamětní knihy Deštenské	1898	1990	česky	Průvodce IV., s. 452–453.
Dlouhomilov	Pamětní kniha farnosti dlouhoveské (založil farář P. František Kužela)	1899 [1356]	1986	česky	Průvodce IV., s. 255.
Dub nad Moravou	Pamětní kniha farnosti Dubské (založil P. Štěpán Palásek)	1899	1993	česky	Průvodce IV., s. 454.
Fryšták	Pamětní kniha farnosti fryštácké (založena Janem Nepomukem Žalákem)	1898	2001	česky	Průvodce IV., s. 263.
Hanušovice	Gedenk-Buch des Pfarrsprengels Hannsdorf	1899	1998	německy, česky	Průvodce IV., s. 264–265.
Hlinsko	Gedenkbuch bei der Hlinscher Seelsorge	1848	2001	německy, česky	Průvodce IV., s. 267.
Hluk	Gedenkbuch, gegründet von Matauš Kretschmer, Pfarrer	1850	1990	německy, česky	Průvodce IV., s. 268.
Holešov	Pamětní kniha farnosti holešovské (založil Rudolf Kašpar)	1878	1948	česky	Průvodce IV., s. 270.
Holešov	Liber memorabilium decanatus Holleschoviensis (založil děkan Rudolf Kašpar)	1874	1929	latinsky, česky	Průvodce IV., s. 270.
Hruška	Kronika farnosti hrušecké	1853	1936	německy, česky	Průvodce IV., s. 279.
Hulín	Chronus aneb letopis...vybraný a zepsaný od Samuele Leopolda Tupaczka, písaře městského, 1743	1743	1981	německy, česky	Průvodce IV., s. 280–281.
Jasenná	Farní kronika Jasenná (založil farář Karel Schubert)	1873	1974	česky	Průvodce IV., s. 286.
Jesenec	Farní kronika	1875	1908	latinsky, německy	SOKA Prostějov, FÚ Jesenec, neinventarizováno.
Jevíčko	Liber memorabilium parochiae Jevičensis	1746	1949	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 287–288.
Ježov	Pamětní kniha farnosti v Ježově, založená Theodorem Vymětalem († 1903)	1869	2002	německy, česky	Průvodce IV., s. 288.

Farnost	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Kašava	Knih pamětihodných událostí fary kašavské, založena od Jana Drábka, faráře	1897	1935	česky	Průvodce IV., s. 292.
Kostelec na Hané	Pamětní kniha farnosti kostelecké v děkanství prostějovském	1898	1981	česky	Průvodce IV., s. 297–298.
Kroměříž	Pamětní kniha farnosti Panny Marie v Kroměříži	1917	1999	česky	Průvodce IV., s. 302.
Kvasice	Pamětní kniha farnosti kvasické	1899	1942	česky	Průvodce IV., s. 306–307.
Lesnice	Pamětní kniha farnosti lesnické (založil farář Antonín Riedl)	1899	2002	německy, česky	Průvodce IV., s. 311.
Lipník nad Bečvou	Pamětní kniha farnosti lipenské	1891	1949	česky	Průvodce IV., s. 314.
Lipník nad Bečvou	Pamětní kniha farnosti lipenské	1898	1970	česky	Průvodce IV., s. 314.
Milotice u Kyjova	Kronika farnosti milotické	1784	2002	latinsky, česky	Průvodce IV., s. 329.
Mohelnice	Gedenk-Buch des Pfarrsprengels Märisch Aussere von Jahre 1899	1899		německy	Průvodce IV., s. 334.
Němčice nad Hanou	Farní kronika farnosti Němčic	XIX		česky	Průvodce IV., s. 341–342.
Nivnice	Pamětní kniha farnosti nivnické	1898	1989	česky	Průvodce IV., s. 343.
Nové Losiny	Gedenk-Buch der Pfarrsprengels Neu-Ullersdorf	1785	1981	německy, česky	Průvodce IV., s. 346.
Ohrozim	Pamětní kniha fary ohrozimské, založena Františkem Bendou, farářem ohrozimským	1897	1978	česky	Průvodce IV., s. 350–351.
Olomouc-sv. Mořic	Gedenkbuch des Pfarrsprengels Propstei St. Mauritz zu Olmütz	1900	2001	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 466.
Pitín	Památní kniha farního kostela a budovy v Pitíně	1803	1884	německy, česky	Průvodce IV., s. 358.
Podhradní Lhota	Pamětní kniha farnosti Podhradní Lhotské	1898	2002	česky	Průvodce IV., s. 359–360.
Postřelmov	Památní kniha fary postřelmovské (založil farář Jan Kolčava)	1895	1994	česky	Průvodce IV., s. 363.
Pozděchov	Pamětní kniha Pozděchova	1828	1886	německy	Průvodce IV., s. 364.
Přemyslovice	Gedenk-Buch oder Liber memorabilium (založil P. Mikuláš Vašek, farář)	1844	1970	německy, česky	Průvodce IV., s. 369.
Přerov-Předmostí	Pamětní kniha	1878	1913	česky	Průvodce IV., s. 369–370.

Farnost	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Ptení	Liber memorabilium parochiae Ptinensis (založil páter Jakub Zieliwsky)	1750	1948	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 372.
Rataje u Kroměříže	Pamětní kniha farnosti ratajské	1899	2000	česky	Průvodce IV., s. 375–376.
Rejchartice	Gedenk-Buch des Pfarrsprengels Reigersdorf	1898	1987	německy, česky	Průvodce IV., s. 376.
Roubanina	Hausprotokoll oder Gedenkbuch. Memorabilia über die Ereignisse, welche das Lokalie-Benefizium Raubanin seit dessen Gründung von 1. September 1755 im Verlauf der Zeit betroffen haben	XIX	1989	německy, česky	Průvodce IV., s. 469–470.
Rožnov pod Radhoštěm	Liber Roznoviensis, continens proventus parochiales, fundationes, patrocinia...ecclesiae et filialium Zaschoviensis, Zubrzensis, Wesseliensis, Hutiscensis et Carloviensis...conscriptus a Simone Raab, paracho Roznoviensi	1756	1806	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 381.
Rychnov na Moravě	Gedenkbuch des Pfarrortes Reichenau	XIX	2003	německy, česky	Průvodce IV., s. 383.
Slavičín	Pamětní kniha farnosti slavičinské (založil P. Vincenc Moravčík)	1896	2003	česky	Průvodce IV., s. 388.
Slavkov u Lipníka	Gedenkbuch des Pfarrsprengels Schlock (Slavkov u Lipníka)	1897	1944	německy	Průvodce IV., s. 389.
Staré Město pod Sněžníkem	Gedenk-Buch des Pfarrsprengels Mähr-Altstadt	1884	1989	německy, česky	Průvodce IV., s. 394.
Strážnice	Gedenksbuch über verschiedene Pfarrgegenstände	1827	1850	německy	Průvodce IV., s. 398.
Strážnice	Pamětní kniha farnosti u sv. Martina	1899	1952	německy, česky	Průvodce IV., s. 398.
Studená Loučka	Gedenkbuch des Pfarrsprengels Kaltenlautsch	1898	1941	německy	Průvodce IV., s. 400.
Tištín	Pamětní kniha farnosti tištínské	1898	1987	česky	Průvodce IV., s. 408.
Týn nad Bečvou	Pamětní kniha kostela a fary v Týně, založena Janem Baďuroou, farářem	1895	2001	česky	Průvodce IV., s. 412.
Uherský Brod	Pamětní kniha farnosti uherskobrodské	1898	1961	česky	Průvodce IV., s. 414.

Farnost	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Valašské Meziříčí	Wallachisch-Meseritscher Pfarrgedenkbuch (založil Franz Blecha, děkan)	1842	1969	německy, česky	Průvodce IV., s. 474–475.
Velká nad Veličkou	Pamětní kniha farnosti Velecké, založena Augustinem Bajerem	1898	2004	česky	Průvodce IV., s. 418.
Velké Opatovice	Pamětní kniha farnosti Velké Opatovice	1898	1997	česky	Průvodce IV., s. 475.
Veselí nad Moravou	Pamětní kniha farnosti Veselí nad Moravou	1899	1942	česky	Průvodce IV., s. 420.
Vojtíškov	Gedenk-Buch des Pfarrsprengels Woitzdorf	1898	1958	německy, česky	Průvodce IV., s. 423.
Vsetín	Pamětní kniha farnosti vsetínské	[1689] 1818	1946	česky	Průvodce IV., s. 425.

Biskupství brněnské

Farnost	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Adamov	Farní kronika Adamov pokrač[ování]. od r[oku] 1945 do 13. 10. 1978	1945	1978	česky	DABB Rajhrad, FÚ Adamov, inv. č. 32.
Adamov	Farní kronika	1951	1951	česky	DABB Rajhrad, FÚ Adamov, inv. č. 33.
Adamov	Farní kronika	1978	1997	česky	DABB Rajhrad, FÚ Adamov, inv. č. 34.
Adamov	Farní kronika řím[sko]. kat[olického]. úřadu v Adamově 1857-1945	1857	1945	německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Adamov, inv. č. 31.
Babice nad Svitavou	Haus=Protocoll der Lokalkaplanei in Babitz	1807	1897 [1969]	německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Babice n. S., inv. č. 1.
Babice u Lesonic	Protocollum domesticum inchoatum ad An[n]i 1861.	1861	1951	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Babice u Lesonic, inv. č. 1.
Batelov	Protocollum domesticum Parochiae Battelov	1751	1949	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Batelov, inv. č. 1.
Bavory	Haus-Protocoll zur Localie Bardorf gehörig	1825	1977	německy, česky	Průvodce IV., s. 233.
Benetice	Protocollum Localiae postea 1839 parochiae Beneticensis Domesticum	1789	1873	latinsky, německy	DABB Rajhrad, FÚ Benetice, inv. č. 1.
Benetice	Protocollum Dom. Parochiae Beneticensis continuatum ab an. 1863. Tom. II.	1863	1996	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Benetice, inv. č. 2.

Farnost	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Blansko	Protocollum domesticum	1820	1914	německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Blansko, inv. č. 1.
Bobrová	Hausprotocoll der Bobrauer Pfarre	1865	2004	německy, česky	Průvodce IV., s. 237–238.
Bory	Kronika Bory IV. díl	1989	2013	česky	FÚ Horní Bory
Bory	Domáci protokol II. Bory od 1808 do 1883	1808	1883	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), FÚ Horní Bory, inv. č. 2
Bory	Domáci protokol 1884-1977–1987	1884	1987	latinsky, německy, česky	FÚ Horní Bory
Bory	Protocollum Domesticum No I. Locallia Borrensis Ab Anno 1785	1784	1883	německy, česky	SOka Žďár nad Sázavou, FÚ Horní Bory, inv. č. 1
Bořítov	Haus-Protocoll	1801	1989	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 241.
Bošovice	Protocollum domesticum ecclesiae Boschoviensis (založil P. Siardus Beran)	1784	1995	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 451.
Brno-Křenová	Haus- und Kirchen-Protokoll der Brünner Pfarre zur heiligen Magdalena. 1843–1933 Tom[us] I.	1843	1933	latinsky, německy	DABB Rajhrad, FÚ Brno-Křenová, inv. č. 105.
Brno-Líšeň	Protocollum domesticum parochiae Lišenensis A. D. 1827–1886. N[ummer]o II.	1827	1887	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Brno-Líšeň, inv. č. 173.
Brno-Líšeň	Protocollum domesticum parochiae Lišenensis A. D. 1790. N[ummer]o I.	1790	1886	německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Brno-Líšeň, inv. č. 172.
Brno-sv. Jakub	Domáci protokol	1815	1815	latinsky, německy	DABB Rajhrad, FÚ Brno-sv. Jakub, inv. č. 39.
Brod nad Dyjí	Protocollum domesticum ab anno 1800	1800	1938	německy	Průvodce IV., s. 246.
Břeclav	Haus-Protocoll der Pfarre Lundenburg (založil Josef Nesrsta)	1855	1998	německy, česky	Průvodce IV., s. 247.
Břeží u Mikulova	Haus Protocollum für die Bratelsbrunner Localkaplaneii verfasst von dem Anton Grösl zur Zeit wirkluhen Local Seelsorger in Jahr 1800.	1740	1937	latinsky, německy	DABB Rajhrad, FÚ Břeží u Mikulova, inv. č. 5.
Břeží u Osové Bítýšky	Kronika	2000	2015	česky	FÚ Osová Bítýška

Farnost	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Březí u Osové Bítýšky	Protocollum domesticum Localis Capellani Březii	1788	1861	latinsky, německy, česky	SOKA Žďár nad Sázavou, FÚ Březí (u Vlkova), inv. č. 33
Bučovice	Protocollum domesticum parochiae Butschovicensis, založeno páterem Petrem Jiříčkem	1785	1993	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 248.
Budeč	Pamětní kniha	1697	1754	latinsky, německy	DABB Rajhrad, FÚ Dolní Budeč, inv. č. 1.
Budeč	Protocollum Domesticum Parochiae Butschensis 1815. Fach II. Facsi[culus]. B. N. 2	1815	1821	latinsky, německy	DABB Rajhrad, FÚ Dolní Budeč, inv. č. 2.
Budišov u Třebíče	Kronika farnosti Budišovské od roku 2000	2000	2011	česky	FÚ Budišov u Třebíče
Budišov u Třebíče	Kronika farnosti Budišovské od roku 1466	[1466] 1793	1999	latinsky, německy, česky	FÚ Budišov u Třebíče
Budkov	Protocollum domesticum	1776	1898	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Budkov, inv. č. 2.
Cizkrajov	Protocollum domesticum par[ochiae] Sitzgras usque ad I. Septembris 1911.	1789	1911	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Cizkrajov, inv. č. 1.
Čebín	Haus Protokoll bei der Čebiner Farrazie.	1784	1926	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Čebín, inv. č. 1.
Černá Hora	Domáci protokol I. Černá Hora 1830–1903	1830	1903	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Černá Hora, inv. č. 52.
Červená Lhota	Origo, fata et status ne-erectae parochiae Rubro-Lhottensis...incept Josephus Scheiner, parochus hic loci Imus	1788	2001	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 251.
Deblín	Protocollum domesticum parochiae Deblicensis (založil P. Bernardinus Gerlick)	1800	2003	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 254–255.
Diváky	Protocollum Domesticum Localis Capellaniae Divacensis.	1785	1937	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Diváky, inv. č. 1.
Dlouhá Lhota	Hausprotocoll der Pfarre Lang-Lhotta	1860	1990	německy, česky	Průvodce IV., s. 255.
Dobré Pole	Protocollum Domesticum Capellaniae Localis Gutenfeldensis.	1785	1933	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Dobré Pole, inv. č. 6.

Farnost	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Dolní Bojanovice	Domáci protokol při farnosti Dolno-Bojanovské.	1753	1946	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Dolní Bojanovice, inv. č. 36.
Dolní Kounice	Protocollum domesticum parochiae Kanicensis confectum sub Joanne Dominico Mascha, decano Kanicensi	1804	1989	německy, česky	Průvodce IV., s. 259.
Dolní Loučky	Protocollum domesticum parochiae Nieder-Laucensis anno 1789 et sequentibus conscriptum ab Anselmo Krsowsky de Krsowitz, S. R. I. equite, pro tunc parocho Nieder-Laucensi	1789	1951	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 259.
Domamil	Gubernial u[nd] Consistorial Verordnungen vom Jahre 1737–1761. Hausprotokoll und Matrik der Gefirmten im Jahre: 1754., 1772. u[nd] 1778. und beschreibung der Pfarreinkunfte zur Nachfrage des Pfarr-Beneficiums- Inventarium vom J[ahre] 1865. N[ummer]o I.	1737	1930	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Domamil, inv. č. 1.
Domamil	Haus=Protokoll Pfarr und Kirchen Inventarium Welches nach der ergangenen hohen Verordnung d[at]o 28 Juny 1804 bey der Domamühler Pfarr Kirche H[eilige] Procop aufgenommen, und Beschrieben worden. 1804–1912	1804	1912	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Domamil, inv. č. 2.
Domašov	Protocollum domesticum Cooperaturae localis domaschoviensis	1821	1908	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Domašov, inv. č. 69.
Domašov	Protocollum domesticum	1821	1945	německy	Průvodce IV., s. 259-260.
Doubravice	Haus=Protocoll	1770	1834	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Doubravice, inv. č. 11.
Doubravník	Protocollum domesticum	1804		latinsky	Průvodce IV., s. 260.
Doubravník	Protocollum domesticum parochiae Doubraviensis a Francisco Horelsky, parocho et decano	1812	1971	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 260.
Drnholec	Protocollum domesticum parochiae Dürnholecensis	1804	1949	německy, česky	Průvodce IV., s. 262.

Farnost	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Dušejov	Gedenkbuch	1831	1928	latinsky, německy, česky	SOkA Jihlava, FÚ Dušejov, inv. č. 1.
Hartvíkovice	Domáci protokol fary Hartíkovské	1785	1968	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Hartvíkovice, inv. č. 11.
Heraldice	Protocollum Domesticum Parochiae Heraldicensis Anno 1803. Tom. I.	1705	1803	latinsky, německy	DABB Rajhrad, FÚ Heraldice, inv. č. 1.
Heraldice	Protocollum domesticum Tom: II.	1803	1900	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Heraldice, inv. č. 2.
Heřmanov u Velké Bíteše	Farní kronika od r. 1954	1954	2000	česky	FÚ Heřmanov u Velké Bíteše
Heřmanov u Velké Bíteše	Farní kronika Heřmanov	2000	2014	česky	FÚ Heřmanov u Velké Bíteše
Heřmanov u Velké Bíteše	Haus-Protokoll bei der Pfarre Hermansschlag	[1655] 1805	1954	latinsky, německy, česky	FÚ Heřmanov u Velké Bíteše
Hluboké Mašůvky	Haus-Protocoll der Lokalcooperatur zu Tief Maispitz	1818	1999	německy, česky	Průvodce IV., s. 267.
Hnanice	Protocollum Domesticum Capellaniae Localis Bradletedorfensis.	1804	1938	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Hnanice, inv. č. 1.
Hodonice	Hausprotocoll parochiae Hodnicensis	XVII	1722	německy	Průvodce IV., s. 269.
Horní Dubňany	Protocollum Domesticum Parochiae Horno Dubianensis. Farní kronika.	1820	1981	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Horní Dubňany, inv. č. 2.
Horní Kounice	Haus Protocol 1789.	1789	1898	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Horní Kounice, inv. č. 1.
Horní Slatina	Pfarrprotocol der Ober-Sateiner Pfarre	1800	1916 [1957]	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Horní Slatina, inv. č. 1.
Horní Slatina	Inventář kostela. Pamětní zápisy 1811–1927	1811	1927	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Horní Slatina, inv. č. 2.
Horní Újezd	Protocollum domesticum parochiae Horno Augezdensis...sub parocho Michaelae Eytelhuber	1808	2003	německy, česky	Průvodce IV., s. 274.
Hrádek u Znojma	Erdberger Kirchen- und Pfarrhaus-Prothocol	1804	1967	německy, česky	Průvodce IV., s. 278.
Hustopeče u Brna	Protocollum Domesticum Parochiae Auspicensis.	1781	1859	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Hustopeče, inv. č. 1.
Hustopeče u Brna	Hausprotocoll der Auspitzer Pfarre	[1617] 1860	1999	německy, česky	Průvodce IV., s. 281.

Farnost	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Chlum	Haus Protokoll der Pfarre Chlum vom Jahre 1789 do 1865	1789	1865	latinsky, německy	DABB Rajhrad, FÚ Chlum, inv. č. 1.
Chvalatice	Protocollum Domesticum.	[1750] 1751	1895	latinsky, německy	DABB Rajhrad, FÚ Chvalatice, inv. č. 1.
Chvalkovice	Hausprotokoll oder Gedenkbuch des Pfarrbeneficiums zu Chwalkowitz. Mit Einschluss aller Ereignisse, welche dasselbe und dessen Beneficiaten im Verlaufe der Zeit betroffen haben, und ferners betreffen.	1836	1935	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Chvalkovice, inv. č. 1.
Jaroměřice	Protocollum domesticum Parochiae Jaromericensis. 1738–1805	1738	1805	latinsky	DABB Rajhrad, FÚ Jaroměřice, inv. č. 2.
Jaroměřice	Inuentarium Ecclesiae Jaromericensis.	[1662] 1670	1747	latinsky, česky	DABB Rajhrad, FÚ Jaroměřice, inv. č. 1.
Jaroslavice	Hausprotocoll der Pfarr Zoszlawitz (založil Michael Traun)	1791	1878	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 285–286.
Jedovnice	Protocollum Domesticum Ecclesiae atque Be[ne]ficii Parochiae Jedovnicensis	1778	1978	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Jedovnice, inv. č. 110.
Jedovnice	Protocollum Domesticum	1785	1999	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Jedovnice, inv. č. 111.
Jevišovice	Geschichte der neu erbauten Pfarr=Kirche zu Jaispitz.	1819	1913	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Jevišovice, inv. č. 1.
Jevišovka	Protocollum domesticum ab anno 1733.	1733	1745	latinsky, německy	DABB Rajhrad, FÚ Jevišovka, inv. č. 1.
Kamenice	Hausprotocoll bei der Kamenitzer Pfarrkirche Vom Jahre 1789	1789	1890	latinsky, německy, česky	SOka Jihlava, FÚ Kamenice, inv. č. 1.
Kamenice	Protocollum domesticum parochiae Camenicensis Tom[us]. II.	1804	1955	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Kamenice u Jihlavy, inv. č. 2.
Knínice	Farní kronika	1748	1825 [1878]	latinsky, německy	DABB Rajhrad, FÚ Knínice, inv. č. 2.
Knínice	Knihnitzer Pfarrbuch oder Protokoll vom Jahre 1695	1672	1785 [1796]	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Knínice, inv. č. 1.
Komořany	Protocollum Domesticum Parochiae Gundnimiensis	1789	1835	latinsky, německy	DABB Rajhrad, FÚ Komořany, inv. č. 1.
Kostelní Myslová	Protocollum domesticum parochiae Mišloviensis (založil P. František Nedorost)	1785	1996	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 298–299.

Farnost	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Kostelní Vydří	Protocollum domesticum parochiae Kirchwidrensis (založil P. Matyáš Fikulka)	1788	1927	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 299.
Královopolské Vážany	Protocollum parochiae Wazianensis prope Neo-Rausitium; continet varia notata cum circa jura et redditus ecclesiarum parochialis Wazianensis et filialis Habrovanensis, tum circa obligationes et proventus parochi ac parochiae restaurationem. Fundatum anno 1701, die 28. Julii, authore Patre Antonio Kyrchsteiner, parochi Hung. Brodensi, tunc parochi Wazianensi	1701	1996	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 460.
Krásné	Památní kniha fary v Krásné (založena farářem Cyrillem Mašíčkem)	1896	2004	česky	Průvodce IV., s. 302.
Krásné	Památní kniha fary v Krásné (založil P. Josef Hallaschek)	1782	1898	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 302.
Křepice	Protocollum Domesticum	1785	1806	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Křepice, inv. č. 5.
Křetín	Neues Haus=Protocoll der Pfarre Křetín VI. Fach. Fasc. B. No=1.	1844	1984	německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Křetín, inv. č. 57.
Křižanov	Pamětní kniha farnosti křižanovské	1944	2014	česky	FÚ Křižanov
Křižanov	Protocollum domesticum parochiae Křižanovensis	[1636] 1780	1944	latinsky, německy, česky	FÚ Křižanov
Křoví	Hausprotocol der Krzower Lokalie	1785	2013	německy, česky	FÚ Deblín
Kunštát	Protocollum Domesticum Parochiae Kunstadiensis ab anno 1780	1780	1780	latinsky	DABB Rajhrad, FÚ Kunštát, inv. č. 485.
Kunštát	Hausprotocoll der Pfarr Kunstadt	1851	1952	německy, česky	Průvodce IV., s. 304.
Kurdějov	Protocollum Domesticum	1813	1876	latinsky, německy	DABB Rajhrad, FÚ Kurdějov, inv. č. 11.
Kuřim	Protocollum domesticum Gureinensis parochiae (založil P. Josef Antonín Wokřzal)	1807	2003	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 305.

Farnost	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Lanžhot	Protocollum domesticum...scriptum sub Paulo Příhoda, pro tunc loci parocho	1838	1947	německy, česky	Průvodce IV., s. 309.
Lažánky	Domáci protokol farnosti Lažánské od roku 1786	1786	1940	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Lažánky, inv. č. 1.
Lednice na Moravě	Haus-Protocoll...verfasst von Raphael Tucžapsky, Pfarrer und Landdechant	1808	2003	německy, česky	Průvodce IV., s. 310–311.
Letovice	Haus Protokoll der Pfarre Lettovitz	1883	1980	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Letovice, inv. č. 42.
Lipník	Haus Protokoll zu der Lipniker Lokalie vom Jahre 1785	1785	1899 [1941]	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Lipník u Hrotovic, inv. č. 1.
Lipovec	Hausprotocoll	1785	1992	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Lipovec, inv. č. 88.
Lipůvka	Hausprotocoll	1820	1947	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Lipůvka, inv. č. 96.
Litohoř	Protokol domáci fary v Litohoři od r[oku] 1792.	1792	1944	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Litohoř, inv. č. 1.
Lomnice u Tišnova	Protocollum Domesticum Parochiae Lomnicensis geschrieben 9. Juli 1811.	1811	1858	latinsky, německy	DABB Rajhrad, FÚ Lomnice u Tišnova, inv. č. 14.
Lukov	Protocollum domesticum et triplex Inventarium.	1789	1934	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Lukov, inv. č. 1.
Lukov	Verschiedene denkwürdige Vormerke. von dem Jahren 1572–1759–1631.	1870	1920	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Lukov, inv. č. 2.
Lysice	Protocollum Domesticum	1627	1918	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Lysice, inv. č. 76.
Lysice	Hausprotocoll der Pfarrei Lissicensis (založil Franz Veselý)	1818	2000	německy, česky	Průvodce IV., s. 322.
Martínkov	Protocollum Domesticum Parochiae Martincoviensis. 1789 conscriptum. Tomus II.	1789	1944	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Martínkov, inv. č. 1.
Měřín	Farní kronika	1959	1996	česky	FÚ Měřín
Měřín	Kronika	1997	2014	česky	FÚ Měřín
Měřín	Protocollum Domesticum Parochiae Meřinensis	1626	1955	latinsky, německy, česky	FÚ Měřín
Mikulov	Haus-Protocoll bei der Pfarre St. Johann Bapt. in Nicolsburg	1802	2003	německy, česky	Průvodce IV., s. 326–328.

Farnost	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Milonice	Domáci protokol. Farní kronika	1738	1918	latinsky, německy	DABB Rajhrad, FÚ Milonice, inv. č. 1.
Moravské Budějovice	Protocollum domesticum 1928	1928	1990	česky	DABB Rajhrad, FÚ Moravské Budějovice, inv. č. 2.
Moravské Budějovice	Protocollum domesticum	1795	1931	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Moravské Budějovice, inv. č. 1.
Moravský Krumlov	Matricvla Crvmloviensis.	[1695] 1789	1898	latinsky, česky	DABB Rajhrad, FÚ Moravský Krumlov, inv. č. 1.
Mrákotín	Farní kronika 1698–1758	1698	1758	latinsky	DABB Rajhrad, FÚ Mrákotín, inv. č. 1.
Mrákotín	Rerum ecclesiasticarum diarium in Meliorem notitiam curatorum	1698	1758	latinsky, německy	SOkA Jihlava, FÚ Mrákotín, kn. č. 1.
Mrákotín	Hausprotocoll bei der Pfarre Mrákotín (založil Franz Stejskal)	1842	1945	německy, česky	Průvodce IV., s. 337–338.
Myslibořice	Domáci protokol fary Myslibořice od roku 1771	1771	1949	německy, česky	SOkA Třebíč, FÚ Myslibořice, inv. č. 1.
Náměšť nad Oslavou	Protocollum Domesticum pro Parochis Namieschtsiensibus.	1792	1890	latinsky, německy	DABB Rajhrad, FÚ Náměšť nad Oslavou, inv. č. 3.
Náměšť nad Oslavou	Hausprotokoll bey der Namiester Pfarre Fasc. 3.	XIX	1935	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Náměšť nad Oslavou, inv. č. 4.
Nedvědice	Haus-Protocoll der Pfarrei in Nedwieditz (vom Pfarrer Gabriel Ignatz Mrákotský)	1796	2000	německy, česky	Průvodce IV., s. 341.
Němčičky	Protocollum Domesticum	1787	1919	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Němčičky, inv. č. 1.
Nemotice	Památní kniha fary Nemotické II:	1878	1950	česky	DABB Rajhrad, FÚ Nemotice, inv. č. 2.
Nemotice	Protocollum Domesticum	1730	1882	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Nemotice, inv. č. 1.
Netín	Protocollum domesticum 1789 parochiae Netinensis	1789	2004	latinsky, německy, česky	FÚ Netín
Nevojice	Protocollum Domesticum beeigeschafte soreten anno 1808	1807	1847	latinsky, německy	DABB Rajhrad, FÚ Nevojice, inv. č. 1.
Nové Město na Moravě	Pamětní kniha	1837	1837	latinsky, česky	DABB Rajhrad, FÚ Nové Město na Moravě, inv. č. 42.

Farnost	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Nové Město na Moravě	Chronicon Neostadiensis Parochiae N[umme]ro: II.	1827	1888	latinsky, německy	DABB Rajhrad, FÚ Nové Město na Moravě, inv. č. 40.
Nové Město na Moravě	Geschichtliche auf die Neustadtler Pfarre und Kirche Bezug habende Nachrichten. Zur Haus=Protokolle. III.	1834	1834	latinsky, německy	DABB Rajhrad, FÚ Nové Město na Moravě, inv. č. 41.
Nové Město na Moravě	Memorabilia Neostadiensis Parochiae N[umme]ro: I.	1620	1801	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Nové Město na Moravě, inv. č. 39.
Nové Město na Moravě	Fortsetzung des Haus-Protocolls (založil Friedrich Svítíl)	1843	2003	německy, česky	Průvodce IV., s. 347.
Novosedly	Protocollum domesticum capellaniae localis Neosidlensis, confectum anno Domini 1789	1789	1834	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 349.
Nový Přerov	Protocollum domesticum ab anno 1838.	1838	1933	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Nový Přerov, inv. č. 3.
Ochoz u Brna	Haus Protocoll	1850	1989	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Ochoz u Brna, inv. č. 1.
Olešnice	Farní kronika	1788	XX	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Olešnice, inv. č. 1.
Olšany	Protocollum Domesticum	1788	1845	latinsky, německy	DABB Rajhrad, FÚ Olšany, inv. č. 1.
Olšany	Protocollum domesticum. Tom. II.	[1788] 1855	1902	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Olšany, inv. č. 2.
Ořechov	Protocollum domesticum	1690		latinsky, německy	Průvodce IV., s. 352.
Ořechov	Memorabilia	1768		latinsky, německy	Průvodce IV., s. 352.
Osová Bítýška	Pamětní kniha farnosti Osově Bytyšky od r. 1913	1913	2014	latinsky, česky	FÚ Osová Bítýška
Osová Bítýška	Pffarbeschreibung	1821	1909	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), FÚ Osová Bítýška, inv. č. 22
Ostrovačice	Memorabilia circa ecclesiam in honorem sancti Joannis Baptistae et sancti Wenceslai martyris Nigrofanensem erecta sub...Antonio Ping, sacri Ordinis divi Benedicti...Rayhradensis praeposito	1718	1789	latinsky	Průvodce IV., s. 353.

Farnost	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Ostrovačice	Protocollum domesticum parochiae Nigrofanensis continens memorabilia circa ecclesiam in honorem sancti Joannis Baptistae et sancti Wenceslai (založil Friedrich Schmidt)	1790	1882	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 353.
Otnice	Haus-Protokoll der Pfarre Ottnitz	1733	1991	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Otnice, inv. č. 1.
Panské Dubenky	Protocollum domesticum	[1785] 1789	1870	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Panské Dubenky, inv. č. 1.
Pasohlávky	Hausprotocoll der Lokalkaplanei zu Weisstätten (založil Karl Kleindienst)	1811	1972	německy, česky	Průvodce IV., s. 355.
Pavlov u Radostína nad Oslavou	Kniha památní při farnosti pavlovské založená roku 1867	1867	1992	latinsky, česky	FÚ Radostín nad Oslavou
Pavlov u Stonařova	Protocollum domesticum parochiae Pawloviensis. N[ummer]o II.	1719	1791	latinsky	DABB Rajhrad, FÚ Pavlov u Stonařova, inv. č. 1.
Pavlov u Stonařova	Haus=Protocoll von der Paelenzer Pfarrei.	1791	1968	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Pavlov u Stonařova, inv. č. 2.
Pohořelice	Haus-Protocoll von Jahren 1891	1891	1989	německy, česky	Průvodce IV., s. 360–361.
Polná	Liber Memorabilium Venerabilis Domini Adalberti Čapek	1680	1875	latinsky, německy, česky	SOkA Jihlava, FÚ Polná, kn. č. 2.
Poštorná	Pfarr-Gedenkbuch I.	1837	1838	německy	DABB Rajhrad, FÚ Břeclav-Poštorná, inv. č. 5.
Předín	Předín 1785–1958 Protocollum Domesticum Parochiae Proedingensis ab a[nn]o 1785	1785	1958	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Předín, inv. č. 1.
Předklášteří u Tišnova	Protocollum Domesticum Local[is] Capel[laniae] Tischnovicensis ab anno 1859 Parochiae Pramonasterio Tischnovicensis.	1797	1928	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Předklášteří, inv. č. 1.
Přibice	Protocollum Domesticum Parochiae Pribicensis Ab Anno 1784. I. Band.	1784	1846	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Přibice, inv. č. 2.
Přibice	Hausprotocoll des pfarrlichen Beneficiums zu Pribitz	XIX	1989	německy, česky	Průvodce IV., s. 371.

Farnost	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Přibyslavice	Protocollum domesticum parochiae Pržibislavicensis	1786	1882	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 372.
Pyšel	I. Inventář a domácí protokol z r1788. Pyšelo	1788	1986	latinsky, německy, česky	FÚ Budišov u Třebíče
Račice	Domácí kronika. Protocollum domesticum, ab an[no] 1801–1899 Tomus I.	1801	1915	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Račice, inv. č. 1.
Radkov u Telče	Protocollum domesticum beneficii Ratkoviensis (založil P. Kašpar Alois Soltánek)	1785	1991	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 374.
Radostín nad Oslavou	Pamětní kniha farní kronika od roku 1938	1938	2005	česky	FÚ Radostín nad Oslavou
Radostín nad Oslavou	Kronika radostínská vydaná r. 1986	[1666] 1850	1932 [1938]	česky	FÚ Radostín nad Oslavou
Radostín nad Oslavou	Protocollum domesticum Parochiae Radostinensis. ab anno 1666. Tomus I.	1666	1931 [1938]	latinsky, německy, česky	SOkA Žďár nad Sázavou, FÚ Radostín nad Oslavou, inv. č. 1
Rakvice	Farní kronika Rakvice	1790	1909	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Rakvice, inv. č. 7.
Rakvice	Haus=Protokoll. bey der Lokali zu Rackwitz Tom. I	1792	1881	německy	DABB Rajhrad, FÚ Rakvice, inv. č. 6.
Rancířov	Protocollum Memorabilium Parochiae Rancerensis	1777	1922	latinsky, německy, česky	SOkA Jihlava, FÚ Rancířov, inv. č. 1.
Rancířov	Pamětní kniha	1796	1919	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Rancířov, inv. č. 1.
Rosice u Brna	Gedenkbuch der Pfarre Rossitz	1858	1936	německy, česky	Průvodce IV., s. 379.
Rouchovany	Hausprotocoll der Pfarre Rauchowan (a me Nicolao Czokeicž, p. t. Rauchovani in annum primum curato)	1803	1980	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 379.
Rousínov	Kronika farnosti v Rousínově 1697	1697	1878	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Rousínov, inv. č. 1.
Rousínov u Vyškova	Haus-Protocoll der Pfarre zu Neurausnitz (založil P. Anton Bucht, farář)	1849	2000	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 470.
Rovečné	Haus Protokoll bei der Lokalie im Dorfe Rowetsch vom Jahre 1804.	1804	1854	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Rovečné, inv. č. 42.
Ruda	Pamětní kniha	1785	2012	latinsky, německy, česky	FÚ Ruda

Farnost	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Růžená	Farní kronika	1785	1946	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Růžená, inv. č. 1.
Sedlec u Mikulova	Protocollum domesticum parochiae Voitisbrunensis ad s. Vitum	1804	1996	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 386.
Slavkov	Hausprotokoll vom Jahre 1787–1882.	1787	1882	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Slavkov, inv. č. 1.
Slavkov	Hausprotokoll vom Jahre 1882.	1882	1939	německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Slavkov, inv. č. 2.
Slavonice	Protocollum domesticum parochiae Slabonicensis...a parocho et decano Ludovico Willert	1789	1987	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 389.
Sloup	Pfarrbuch	1812	1917	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Sloup, inv. č. 11.
Sloup	Farní Kronika T[omus] II.	1920	1956	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Sloup, inv. č. 12.
Slup	Haus-Protocoll oder Memorabilien-Buch bei der Localie in Zulb	1754	1828	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 390.
Slup	Haus-Protocoll Zulb	1828	1981	německy, česky	Průvodce IV., s. 390.
Smrčná	Liber memorabilium localie Simmerdorfensis	1793	1844	latinsky, německy	SOkA Jihlava, FÚ Smrčná, kn. č. 1.
Sněžné na Moravě	Památní kniha farnosti Německé za slavného panování Jeho Veličenstva Františka Josefa I. založena	1863	2004	česky	Průvodce IV., s. 390–391.
Sněžné na Moravě	Protocollum domesticum localis capellaniae in Niemetzky (založil P. Robertus Fixa, OCist Bohemus Policzensis)	1807	1819	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 390–391.
Starovice	Historia domestica pro locali capellania Magno-Steurovicensi	1785	1798	německy	Průvodce IV., s. 395.
Starovice	Haus-Protocoll bei der Localie zu Gross-Steurovitz	1842	1998	německy, česky	Průvodce IV., s. 395.
Starovičky	Pamětní kniha Lokalie Malo Starowzke	1848	1952	německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Starovičky, inv. č. 6.
Strachotice	Hausprotocoll der Localie Rausenbruck	1846	1945	německy	Průvodce IV., s. 397.
Střelice u Brna	Protocollum domesticum parochiae Střzelicensis (založil P. Kryštof Hrbáček)	1789	1992	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 399–400.

Farnost	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Střížov	Memorabilia Ecclesiae Střížoviensis Anno MDCCLXXXV Vinchoata et Juxta mandatum Suae Reverendissimae Illustrissimae Episcopalis Gratiae Joannis Baptistae Domini Domini Episcopi Brunensis Pastoris vigilantissimi concinnata.	1785	1896	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Střížov, inv. č. 1.
Sulíkov	Haus=Protokoll der Sulikower=Lokalie	1786	1991	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Sulíkov, inv. č. 11.
Šlapanice u Brna	Památní kniha kostela a farnosti Šlapánské	1896	2003	česky	Průvodce IV., s. 473.
Šlapanice u Brna	Protocollum domesticum ecclesiae et parochiae Schlappanicensis	1780	1895	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 473.
Tasov	Pamětní kniha kostela sv. Petra a Pavla v Tasově	1973	2001	česky	FÚ Tasov
Tasov	Domácí protokol. Tasov farní kronika 1865–1929 I.	1865	1929 [1966]	latinsky, německy, česky	FÚ Tasov
Tasovice	Protocollum Domesticum. 1844.	1844	1944	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Tasovice, inv. č. 1.
Telč	Hausprotocoll bei der Pfarre Teltsch	1830	1993	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 407.
Tišnov	Protocollum domesticum parochiae Tischnoviensis (založil P. Jan Penniger, farář)	1822	1959	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 408.
Troubsko	Protocollum domesticum parochiae Strucesae (založil Johannes Michael Kuchelmister)	1780	1942	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 408–409.
Troubsko	Protocollum domesticum parochiae Trubecensis (založil P. Eduard Malischinsky)	1881	1970	německy, česky	Průvodce IV., s. 408–409.
Třebíč-Martin	Protocollum domesticum a Jacobo Dworzetsky parochio Trebitschensi ab Ecclesiam S[an]cti Martini et Decano foranes clucumbratum. Memorabilia Ecclesiae et parochiae.	1798	1836	latinsky, německy	DABB Rajhrad, FÚ Třebíč, inv. č. 2.

Farnost	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Třebíč-Martin	Protocollum domesticum parochiae Trebitschensis in civitate cominuatum ab anno 1841. Fach. VI. Fasc. B.	1841	1944	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Třebíč, inv. č. 3.
Tuřany	Hausprotocoll	1668	1732 [XIX, XX]	latinsky, německy, česky	FÚ Brno-Tuřany
Uhřínov	Památní kniha od roku 1940	1940	2013	latinsky, česky	FÚ Měřín
Valtovice	Protocoll von der Waltrowitz Pfarrei	XIX		německy	Průvodce IV., s. 416.
Vedrovice	Protocollum domesticum. Pamětný kniha fary Vedrovické.	1880	1949	latinsky, česky	DABB Rajhrad, FÚ Vedrovice, inv. č. 1.
Velká Bíteš	Kronika III. 1982–20...	1982	2014	česky	FÚ Velká Bíteš
Velká Bíteš	Protocollum domesticum parochiae Magno Biteschensis Anno Domini 1789 erectum	1789	1867	latinsky, německy, česky	FÚ Velká Bíteš
Velká Bíteš	II. Protocollum domesticum	1868	1982	latinsky, německy, česky	FÚ Velká Bíteš
Velké Meziříčí	Pamětní kniha farnosti velkomeziříčské	1939	2013	česky	FÚ Velké Meziříčí
Velké Meziříčí	Protocollum domesticum parochiae Magno Meseritschensis	1816	1938	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), FÚ a DÚ Velké Meziříčí, inv. č. 248
Velký Újezd	Protocollum domesticum	1937	1948	česky	DABB Rajhrad, FÚ Velký Újezd, inv. č. 2.
Velký Újezd	Protocollum domesticum	1848	1937	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Velký Újezd, inv. č. 1.
Vémyslice	Beschreibung aller bei dem Markt Weimislitz befindlichen Pfarrkinder für das Jahr 1820.	1780	1919	německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Vémyslice, inv. č. 1.
Veverské Knínice	Protocollum domesticum (založil Vavřinec Brychta)	1797	1994	německy, česky	Průvodce IV., s. 420.
Věžná	Pamětní kostelní kniha založena ke cti a chvále Boží jakož i k oslavě patrona filiálního chrámu Páně sv. Martina ve Věžné. L. P. 1890–1891	1890	1891	česky	DABB Rajhrad, FÚ Rožná, inv. č. 34.
Vílanec	Protocollum domesticum Parochiae Wilanecensis.	1805	1937	latinsky, německy	DABB Rajhrad, FÚ Vílanec, inv. č. 1.

Farnost	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Vladislav	Pamětní kniha	1791	1957	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Vladislav, inv. č. 13.
Vladislav	Protocollum domesticum Vladislaviense	1813	1957	německy, česky	Průvodce IV., s. 421.
Vlasatice	Farní kronika. Vlasatice Tom[us]. I. 1807–1832	1807	1832	latinsky, německy	DABB Rajhrad, FÚ Vlasatice, inv. č. 4.
Vranov nad Dyjí	Hausprotocoll der Pfarre Frain (založil P. Calixtus Müller, OFMCap.)	XVIII	1998	německy, česky	Průvodce IV., s. 423–424.
Vysoké Popovice	Domácí protokol Vysoké Popovice Tom[us]. II. založený r[oku] 1893.	1893	1938	latinsky, česky	DABB Rajhrad, FÚ Cizkrajov, inv. č. 1.
Zbraslav	Pamětní kniha	1936	1958	latinsky, česky	DABB Rajhrad, FÚ Zbraslav, inv. č. 3.
Zbraslav	Protocollum domesticum Ab An[n]o 1822 usque Annum 1847 cum Indice N[ummer]o I. sub parcho Michaelae Egtelhuber confectum.	1822	1852 [1894]	latinsky, německy	DABB Rajhrad, FÚ Zbraslav, inv. č. 1.
Zbraslav	Protocollum domesticum ab Anno 1848 usque Annum. N[ummer]o II.	[1848] 1852	1936	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Zbraslav, inv. č. 2.
Znojmo	Protocoll Pfarckirchen heiligen Nikolaus [...]	1749	1805	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Znojmo-sv. Mikuláš, inv. č. 20.
Znojmo	Protocollum domesticum.	1789	1957	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Znojmo-sv. Mikuláš, inv. č. 21.
Žďár nad Sázavou	Protocollum domesticum, confectum anno MDCCCXVI (založil P. Josef Bínka)	1816	2003	latinsky, česky	Průvodce IV., s. 477.
Žďárec	Protocollum domesticum...ecclesiae Zdiarencensis..., erectum fuit per Franciscum Georgium Waschičzek Morawum Dietkoviensem, pro tunc curatum Zdiarencensem	XIX	2001	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 433–434.
Žďárná	Farní kronika	[1775] 1888	1974	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Žďárná, inv. č. 28.
Želetava	Protocollum Domesticum Parochiae Želetaviensis Tomus I usque 1838 inclusio	1802	1838	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Želetava, inv. č. 1.
Želetava	Protocollum Domesticum Parochiae Želetaviensis Ab Anno 1839.	1839	1958	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Želetava, inv. č. 2.

Biskupství ostravsko-opavské

Farnost	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Andělská Hora	Gedenkbuch des Pfarrsprengels Engelsberg	1556	2005	německy, česky	SOkA Bruntál, FÚ Andělská Hora, neinventarizováno.
Bernartice	Pfarrbuch bey der Pfarrey Barzdorf	1748	1932	latinsky, německy	SOkA Jeseník, FÚ Bernartice, inv. č. 89.
Bernartice	Pfarrbuch Abschrift des kirchlichen und pfarrlichen Inventariums der Pfarrey Barzdorf	1804	1926	německy	SOkA Jeseník, FÚ Bernartice, inv. č. 90.
Bernartice	Chronik der Pfarrei Barzdorf. Zusammengestellt aus den Pfarrbüchern Nro I. und Nro II.	1894	1994	německy, česky	SOkA Jeseník, FÚ Bernartice, inv. č. 91.
Bílá Voda	Farní kronika Bílá Voda	1940	1956	česky	SOkA Jeseník, FÚ Bílá Voda, inv. č. 4.
Bílčice	Gedenkbuch des Pfarrsprengels in Heidenpiltsch	1899	1981	německy, česky	Průvodce IV., s. 448.
Bílý Potok	Lokalie - Buch in Weissbach anfangend 1863	1863	1994	německy, česky	SOkA Jeseník, FÚ Bílý Potok, inv. č. 4.
Borová	Liber memorabilium parochiae Borovanensis	1789	2004	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 240.
Bruzovice	Kronika fary Bruzovice - 1. díl	1704	1936	latinsky, německy, česky	SOkA Frýdek-Místek, FÚ Bruzovice, inv. č. 32.
Bukovice	Chronik und Inventar der Buchelsdorfer Kirche	1898	1945	německy	SOkA Jeseník, FÚ Jeseník, inv. č. 98.
Čermná	Gedenk-Buch des Pfarrsprengels Dittersdorf	1898	1946	německy, česky	Průvodce IV., s. 452.
Černá Voda	Pfarrbuch der Vermerk aller Denkwürdigkeiten von Entstehung der Kirche und Lokalie bis auf den heutigen Tag zur Einsicht aller Nachfolger	1785	1932	latinsky, německy, česky	SOkA Jeseník, FÚ Černá Voda, inv. č. 14.
Černá Voda	Pfarrbuch der Vermerk aller Denkwürdigkeiten von Entstehung der Kirche und Pfarrei bis auf den heutigen Tag zur Einsicht aller Nachfolger	1785	1947	latinsky, německy, česky	SOkA Jeseník, FÚ Dolní Domašov, inv. č. 81.
Dolní Benešov	Pamětní kniha Benešova	1723	1951	německy, česky	Průvodce IV., s. 257.
Dolní Benešov	Liber chronicus der Pfarrei Beneschau	1883	1945	německy, česky	Průvodce IV., s. 257.

Farnost	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Dolní Domašov	Pfarrbuch bei der Pfarrei Thomasdorf	1805	1949	latinsky, německy, česky	SOkA Jeseník, FÚ Černá Voda, inv. č. 15.
Dolní Lipová	Pfarrbuch für Lindewiese	1785	1935	latinsky, německy	SOkA Jeseník, FÚ Dolní Lipová, inv. č. 2.
Dolní Lipová	Nachricht über die Errichtung der Pfarrei; Inventarium der Pfarrkirche St. Wenceslai zu Lindewiese über ihren Baustand, ihre Gerechtsamkeiten, Besitzungen, Realitäten, Gerätschaften wie auch derselben anklebende Lasten und Verbindlichkeiten	1935	1946	německy	SOkA Jeseník, FÚ Horní Domašov, inv. č. 56.
Dolní Moravice	Gedenk-Buch des Pfarrsprengels der Gross Mohrau	1884	2008	německy, česky	SOkA Bruntál, FÚ Dolní Moravice, neinventarizováno.
Domaslavice	Chronik der Pfarre Domaslawitz (založen farář Ondřej Prutek, farář)	1833	2001	německy, česky	Průvodce IV., s. 454.
Doubrava	Kronika farnosti	1931	1967	česky	FÚ Doubrava, Kronika farnosti
Dvorce	Gedenkbuch des Pfarrsprengels Hof	1898	1991	německy, česky	Průvodce IV., s. 455.
Frýdlant nad Ostravicí	Liber memorabilium parochiae Fridlandensis	XIX	1975	latinsky, česky	Průvodce IV., s. 262–263.
Hlavnice	Kronika farnosti Litultovice-Hlavnice (založil farář P. Antonín Minister)	1893	2002	česky	Průvodce IV., s. 266.
Holčovice	Liber memorabilium parochiae Hillersdorfensis (založil farář Franz Karl Bönisch)	1770	2004	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 269.
Horní Domaslavice	Chronik der Pfarre Domaslawitz (založena farářem Ondřejem Prutkem)	1833	2001	německy, česky	Průvodce IV., s. 272.
Horní Domašov	Nachrichten die Gründung dieser Localkirche und andere Merkwürdigkeiten betreffend gesammelt von Joseph Gottvald I. Locallaplan zur weiteren Fortsetzung für die Nachwelt 1800	1800	1949	německy, česky	SOkA Jeseník, FÚ Dolní Lipová, inv. č. 16.
Horní Lomná	Liber memorabilium angelegt 1. Januar 1899	1899	1942	německy, česky	SOkA Frýdek-Místek, FÚ Horní Lomná, inv. č. 32.
Horní Město	Gedenk-Buch des Pfarrsprengels Bergstadt (založil P. Jan Zajíc)	1898	2003	německy, česky	Průvodce IV., s. 456.

Farnost	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Hradec nad Moravicí	Pamětní kniha farnosti hradecké v Slezsku (založil P. Tomáš Klein)	1894	2004	česky	Průvodce IV., s. 277–278.
Janov	Gedenkbuch des Pfarrsprengels Johannesthal (založil farář Alois Křenek)	1780	2001	německy, česky	Průvodce IV., s. 284–285.
Javorník	Pfarrbuch für Stadt Jauernig und Johannesberg angefangen 1826	1826	1997	německy, česky	SOkA Jeseník, FÚ Javorník, neinventarizováno.
Jeseník	Chronik und Inventarium der Pfarrkirche in Freiwaldau vom Jahre 1559 angefangen	[1457] 1559	1935	latinsky, německy	SOkA Jeseník, FÚ Jeseník, inv. č. 96.
Kobylá nad Vidnavkou	Chronik der Pfarrgemeinde Jungferndorf	1928	1943	německy	SOkA Jeseník, FÚ Kobylá nad Vidnavkou, inv. č. 36.
Kobylá nad Vidnavkou	Pfarrchronik I. / Inventarium über den Baustand, Errichtung, Beschaffenheit, Besitzungen, Realitäten, Gerechtsamme, Einkünfte, Giebigkeiten, anklebende Lasten, Verbindlichkeiten der Kirche und Localie Jungferndorf	[1632] 1730	1939	německy	SOkA Jeseník, FÚ Kobylá nad Vidnavkou, inv. č. 35.
Křišťanovice	Gedenk-Buch des Pfarrsprengels Christdorf	1898	1982	německy, česky	Průvodce IV., s. 461.
Kunín	Gedenkbuch des Pfarrsprengels Kunewald (založena Johannem Knirschem, farářem)	1898		německy	Průvodce IV., s. 304.
Libhošť	Pamětní kniha farnosti Libhoště (založena Janem Ondrouškem, farářem)	1883	1974	česky	Průvodce IV., s. 312–313.
Lipová-lázně	Pfarrbuch für die Lindwiese, worin verschiedene Nachrichten...können enthalten sein	1789	1990	německy, česky	Průvodce IV., s. 315.
Liptaň	Pamětní kniha Liptaň	1964	1990	česky	SOkA Bruntál, FÚ Liptaň, neinventarizováno.
Malá Morávka	Gedenk-buch des Pfarrsprengels Klein Mohrau	1899	2008	německy, česky	SOkA Bruntál, FÚ Malá Morávka, neinventarizováno.
Melč	Memorabilienbuch der Pfarre Meltsch (založil Felix baron Skrbenský)	1880	2002	německy, česky	Průvodce IV., s. 324.
Místek	Annales parochiae Mistecensis...ab Ignatio Uhlarz, parcho Mistecensi	1793	1991	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 330.

Farnost	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Moravice	Gedenk-Buch des Pfarrsprengels Morawitz	1899	2002	německy, česky	Průvodce IV., s. 335.
Morávka	Liber parochiae Morawcensis (založil farář Johann Eschink)	1785	2003	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 335.
Moravská Nová Ves	Protocollum parochiae Neovillensis...per Wenceslaum Josephum Prochaska, parochum Neovillensem	1800	2004	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 335.
Nové Lublice	Gedenk-Buch der Pfarre Neulublitz (založil P. Josef Just)	1884	1993	německy, česky	Průvodce IV., s. 346–347.
Nové Vilémovice	Chronik der Pfarrkirche Neuwilmsdorf	1763	1949	latinsky, německy	SOkA Jeseník, FÚ Nové Vilémovice, neinventarizováno.
Opava	Chronik der Pfarrkirche zum hl. Geist in Troppau	1827	1911	latinsky, německy	SOkA Jeseník, FÚ Vlčice, inv. č. 16.
Opava	Gedenk-Buch des Pfarrsprengels Mariä Himmelfahrt zu Troppau	1896	1926	německy	Průvodce IV., s. 352.
Opava	Gedenk-Buch des Pfarrsprengels Mariä Himmelfahrt zu Troppau	[1200] XVII	1895	německy	Průvodce IV., s. 352.
Ostružná	Gedenkbuch der Spornhauer Lokaliekirche beginnend im Jahre 1796	1796	1863	latinsky, německy	SOkA Jeseník, FÚ Ostružná, inv. č. 27.
Ostružná	Gedenkbuch	1839	1963	německy, česky	SOkA Jeseník, FÚ Ostružná, inv. č. 28.
Palkovice	Praesentem librum foundationum confecit Albericus Ioannes Kalabis, presbyter	1786	1981	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 355.
Petrovice	Gedenkbuch des Pfarrsprengels Petersdorf (založil farář Karl Kotouček)	1898	2002	německy	Průvodce IV., s. 357.
Písečná	Chroniken	1789	1904	latinsky, německy	SOkA Jeseník, FÚ Písečná, inv. č. 51.
Písečná	Pfarchronik. Inventarium der Pfarrkirche S. Joannis Baptistae zu Sandhübel. Tom. I.	[1513] 1753	1944	latinsky, německy	SOkA Jeseník, FÚ Písečná, inv. č. 52.
Píšť	Chronik von Pyschcz	1899		německy	Průvodce IV., s. 358.
Rejvíz	Kirchenbuch bei der Localie zu Reiwiesen	1785	1901	latinsky, německy	SOkA Jeseník, FÚ Rejvíz, neinventarizováno.
Rešov	Gedenk-Buch des Pfarrsprengels Reschen (založil P. Johann Halouzka)	1900	2003	německy, česky	Průvodce IV., s. 469.

Farnost	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Ruda u Rýmařova	Gedenk-Buch des Pfarrsprengels Deutsch Eisenberg (založil P. Jan Blokša z Frenštátu pod Radhoštěm)	1898	2003	německy, česky	Průvodce IV., s. 470.
Rudoltice	Gedenkbuch der Pfarrei in Rudlzau (založil P. Peter Haas)	1860	1944	německy	Průvodce IV., s. 470.
Skorošice	Register zu allerhand Aufzeichnung	1673	1754	latinsky, německy	SOkA Jeseník, FÚ Skorošice, inv. č. 158.
Skorošice	Seriei Continuatio Episcoporum Wratislaviensium, nec non Parochorum Gurschdorfensum a Thaddaeo Hilscher parocholoci insimal rerum 1783 memorabilium parochiam inchoata concernentium	1783	1931	latinsky, německy	SOkA Jeseník, FÚ Skorošice, inv. č. 159.
Skorošice	Kronika farnosti Skorošice	1783	1956	latinsky, německy	SOkA Jeseník, FÚ Skorošice, inv. č. 160.
Stará Červená Voda	Nachrichten über verschiedene Gegenstände der Pfarrei in Althrothwasser	1614	1932	latinsky, německy	SOkA Jeseník, FÚ Stará Červená Voda, inv. č. 36.
Stěbořice	Memorabilienbuch der Pfarre von Stieboritz (založil farář Ludvík Ochraňa)	1850	1999	německy, česky	Průvodce IV., s. 397.
Šenov	Gedenkbuch des Pfarrdorfes Schönau (založil Vojtěch Bebauer, kaplan)	1810	2000	německy, česky	Průvodce IV., s. 403.
Široký Brod	Pfarrgedenkbuch angelegt 1905	1566	1946	latinsky, německy	SOkA Jeseník, FÚ Široký Brod, inv. č. 2.
Těrlicko	Pamětní kniha fary Těrlické	1895	2000	německy, česky	Průvodce IV., s. 473–474.
Travná	Pfarrbuch für Krautenwalde	1791	1997	latinsky, německy, česky	SOkA Jeseník, FÚ Travná, inv. č. 9.
Uhelná	Localie Buch	1792	1997	latinsky, německy, česky	SOkA Jeseník, FÚ Uhelná, inv. č. 82.
Václavov	Gedenkbuch der Pfarre Wildgrub	1903	2008	německy, česky	SOkA Bruntál, FÚ Václavov, neinventarizováno.
Valštejn	Pamětní kniha Valštejn	1929	1942	česky	SOkA Bruntál, FÚ Valštejn, inv. č. 5.
Vápenná	Pfarrbuch bei der Lokalkirche zu Setzdorf	[1737] 1781	1941	latinsky, německy, česky	SOkA Jeseník, FÚ Vápenná, inv. č. 1.

Farnost	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Velké Kunětice	Pfarrchronik	[1579] 1733	1945	latinsky, německy	SOkA Jeseník, FÚ Velké Kunětice, inv. č. 11.
Veřovice	Archiviolum et ratiocinia ecclesiae localis neoerectae in pago Wernersdorfensi..., ab Antonio Schindler	1785	1814	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 419.
Vidnava	Pfarrbuch von anno 1804. Weidenau 1866	1804	1939	latinsky, německy	SOkA Jeseník, FÚ Vidnava, neinventarizováno.
Vlčice	Pfarrbuch	[1614] 1665	1937	latinsky, německy	SOkA Opava, FÚ U sv. Ducha Opava, inv. č. 24.
Zlaté Hory	Chronica von der Pfarre Zuckmantel (Tom. II.)	1839	1897	německy	Průvodce IV., s. 431.